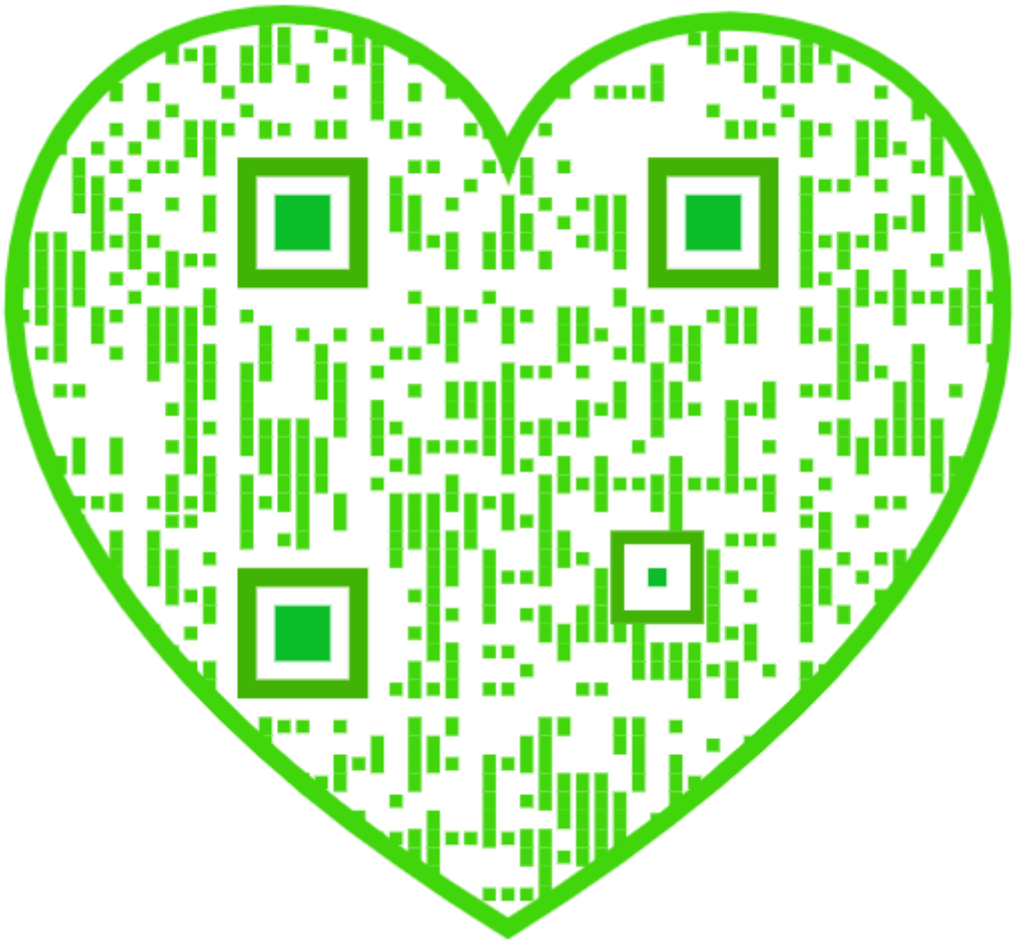
DE ROMAN VAN EEN STUDENT

DOOR

E. WEGGEMAN-GULDEMONT

AMSTERDAM
N. V. DRUKKERIJ JACOB VAN CAMPEN.

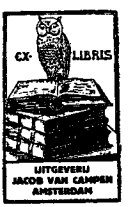

DE ROMAN VAN EEN STUDENT

EMILIE WEGGEMAN GULDEMONT

DE ROMAN VAN EEN STUDENT

EERSTE DEEL

N.V. DRUKKERIJ JACOB VAN CAMPEN AMSTERDAM

ERRATA. Dl. I.

Blz. 60, laatste regel, staat: ,,wisselingen.'' moet zijn: ,,wisselingen van het lot.''

Op blz. 97, laatste regel, staat: ,,drie voorwaarden. Wilsvrijheid, enz.'' moet zijn: ,,drie voorwaarden: wilsvrijheid, enz.''

Blz. 100 regel 6 van boven staat: ,,dat het electroon een zonnestelsel zou zijn is evenals het atoom'' moet zijn: ,,een zonnestelsel zou zijn evenals het atoom, is een hypothese, enz.''

Blz. 101, regel 3 van onder, staat: ,,beschouwingen'', moet zijn: ,,beschouwing''.

Blz. 132, regel 13 van boven, staat: ,,Ziet nooit'', moet zijn ,,zie nooit''.

Bl. 177, regel 10 van onder, staat': ,,Charnot'' moet zijn ,,Charcot''.

Zelfde bl. regel 9 van onder, staat: ,,hypothischen'' moet zijn ,,hypnotischen''.

Bl. 198, regel 12 van boven, staat ,,orthodoxe'' moet zijn ,,orthodoxie''.

Bl. 230, regel 12 van onder, staat ,,immanent deel'' moet zijn ,,immanent doel''.

Op dezelfde bl. regel 3 van onder en regel 2 van onder, dezelfde fout.

VOORWOORD

In den roman, welke ons hier wordt aangeboden, vinden we vele diep gaande levensvragen besproken, ja voor den romanlezer, die enkel een lichte verstrooiing zoekt, is het boek wellicht te veel. Maar zij, die gaarne nog iets meer in een boek vinden dan luchtige liefdeshistorietjes en zenuwschokkende verwikkelingen, zullen door de belangwekkende gesprekken zeker geboeid worden.

De schrijfster blijkt in velerlei wijsgeerige en religieuse vragen uitstekend georiënteerd te zijn, en zij weet haar personen meestal de beste verdediging van de verschillende standpunten in den mond te geven. Zoo b.v. wordt er gesproken over het voortbestaan van den geest, wanneer hij eenmaal in den algeest wordt opgenomen. Gaat daarbij het individueele van den persoon verloren, gelijk het pantheïsme veelal onderstelt, of blijft het behouden gelijk de theosophie uitdrukkelijk leert?

De schrijfster weet beide opvattingen goed tot haar recht te laten komen.

Het mag verder in sommige tijden algemeen en thans

nog door velen worden afgekeurd, dat er een zekere strekking in een romantisch verhaal gelegd wordt — en ik wil hier thans niet als beoordeelaar in deze kwestie optreden — maar het doet weldadig aan dat de schrijfster opzettelijk een atmosfeer van zuivere religieuse gevoelens en goede moraal zoekt te scheppen. Bij overigens gelijke kunstwaarde staat ten slotte een boek van dezen inhoud toch op een hooger plan dan een beschrijving van het alledaagsche leven of van onwaarschijnlijke fantasieën.

J. CLAY.

I.

DE MINSTROOM.

Aan eene kleine, breede beek, die veelal bij hoogen waterstand overstroomde, en hierdoor meest den aanblik bood van een ware rivier tusschen weilanden, lag eene moderne woning. Er liggen vele woningen aan rivieren en beeken, maar deze was bijzonder opvallend gelegen en gebouwd. Ze lag in een bergachtig landschap tegen een heuvel, dicht begroeid met oude hooge linden, eiken en dennen, 's zomers met de waaiers van hooge varens overdekt. De Zuid- en Westzijde van het huis gaf uitzicht naar beneden, zeer ver in 't rond. Hier liepen galerijen boven en beneden, die door ramen konden worden afgesloten voor wind en koude en op andere wijze voor te heete zon beschut. 't Was begrijpelijk, dat deze lachende in het groen verscholen en met groen overdekte woning gebouwd was door iemand, die er van hield zooveel mogelijk met en in de natuur te leven. Een gazon met enkele bloemen en sierhout doorzaaid, liep eenigszins glooiend vanaf het huis tot nabij de beek, maar was door

een straatweg, die twee naburige dorpjes verbond, van den wateroever gescheiden. De beek liep uit in de Maas en ook deze rivier was van af de bewuste veranda op het Zuiden tusschen het groen zichtbaar. De wandelaar, die herhaaldelijk den heerweg zou hebben gegaan, had dikwijls de eigenares der woning op een der omgangen van het huis kunnen zien zitten verdiept in lectuur of schrijfwerk. Zij was eene vrouw van middelbaren leeftijd en woonde in deze streek, zooals de bewoners van het dorp B., waaronder haar landgoed behoorde, wisten, reeds vele jaren. Zij woonde er alleen en slechts zelden, soms in den zomer, zag men vrienden of gasten wandelen door de paden, die opslingerden tusschen de beboschte hellingen. 's Zomers scheen daar een gecreneleerde muur en toren van een middeleeuwsch slot — tusschen een krans van hooge toppen heen, als majesteit van eeuwen. — 's Winters zagen de gebarste en verweerde muren van dit slot er uit als een spookgestalte, omgeven door het naakte geboomte als door rouwdragende wachters — trouw in hun oudheid als de plaats en het huis zelve.

Nu was het zomer en dan was alles, waarop het oog hier in 't rond viel, bekoring. Het nieuwe huis schitterde als een lach boven de glinsterende als in goud vliedende beek — de oude woning was als een donkere droom tusschen vredig groen — en kroonde de achterzijde van het landschap met een gebaar van kalme en beschuttende majesteit. Zoowel het nieuwe als het oude huis behoorden aan mevrouw de Glayou als eigenares. Het van buiten

bouwvallige slot droeg den naam door de stift der eeuwen geschreven: Duivelstein. Het was de tegenwoordige bezitster voor jaren door erfenis toegevallen — in een tijdstip van haar leven, dat zij het eene beschikking meende, zich in een verweerde en naar 't einde neigende eenzaamheid te kunnen begraven. Later had zij haar nieuwe, zonnige woning doen verrijzen op een uitgelezen plekje van natuurschoon en daar was het dat zij nu reeds eenige jaren had gepeinsd en gearbeid. Hare overpeinzingen en haar arbeid betroffen de toekomst; niet de hare, maar die van vele anderen, wier lot haar interesseerde. Haar persoonlijk levensgeluk verloren wanend, had zij dat harer medemenschen in ruimen kring omhelsd en getracht er zich mee te vereenigen, door er voor te arbeiden. Hare artikelen van utile, sociale, wijsgeerige en zedelijke strekking op verschillend gebied, vonden een gretig ontvangst bij Hollandsche en Fransche tijdschriften en 't was haar een groote vreugde, wanneer zij hare pen voelde bezield, tot wat zij zeker wist dat stichting en opbouwing was voor het geestelijk leven van anderen. Zij had uit vele persoonlijke ervaringen te putten en dat is vaak een diepe en heldere bron voor wijsheid, die zoekt om te geven. Het was een prachtige zomerdag geweest en de beek lag in vollen jubel voor haar oogen. De beek beheerschte omgeving en uitzicht. Zij was verschillend met iedere weerswisseling: 's zomers een lach, die schaterde zonder te vermoeien; 's winters een treurnis, die niet in rouw begroef, wie haar zag als mevrouw de Glayou,

maar wel sprak van vergankelijkheid en van den eentonigen druk van het aardsche. Als sneeuwstormen hare rimpels voortzweepten, scheen haar lugubre aanblik te zeggen: zoek warmte en schoonheid niet beneden. Als liefelijk de voorjaarsstralen haar tintten, scheen zij het beeld van wat eeuwig weer opbloeit in 's menschen borst: het zaad der geestelijkheid. Als een October-melankolie haar overvloeide scheen haar taal te zeggen: laat den zomer der eeuwige aspiratie's niet vervloeien met welke aardsche verkwijning ook, hetzij door jaren, leed of onspoed. Met zon, regen of storm sprak telkens de beek eene andere taal. Morgen, avond en middernacht tintte haar stem tot gewijzigd geluid: maar altijd mooi, 't zij glad of bewegelijk; altijd bezield, 't zij jubelend of treurend, 't zij de luchten beheerschend en overstemmend, of als wegduikend voor de barschheid van hun onwil.

Mevrouw de Glayou deed een brief open, om nog eens te zien het uur van aankomst; keek om beurte op de pendule in de kamer en over den weg, dien zij tusschen de boomen zag schuil gaan in de richting van het dorp B. Na eenige minuten zag zij op uit haar boek bij 't hooren naderen van een rijtuig, dat spoedig de laan van het landgoed insloeg en waaruit twee jongens stapten van vijftien en negentien jaar. Mevrouw de Glayou had reeds vele dagen met vreugde en nieuwsgierigheid dit moment begroet. Het bracht een nieuwe taak in haar leven, tegelijk meende ze, met een nieuw geluk. 't Was zoo onverwacht gekomen, dat het haar tot op dit oogenblik zelf

nog een droom geleek. Ze had zich al zoovele jaren vereenzelvigd met haar eenzaam bestaan, dat een hernieuwd samenleven en praktisch zorgen voor anderen om zich heen, haar vreemd en haast moeilijk voorkwam. Zou zij die nieuwe taak naar behooren kunnen vervullen? Hare beide neefjes Remy en Gaston hadden plotseling hunne moeder verloren, met wie zij woonden in den omtrek van Compiègne. Onder de wilsbeschikkingen der overledene was een brief gevonden, die haar voor kort was opgezonden. Deze was aan mevrouw de Glayou gericht en drukte het verlangen uit, dat de kinderen, mochten zij jong weezen zijn, onder bescherming der schoonzuster in Holland hunne opvoeding zouden voltooien. Het was vele jaren geleden, dat zij de kinderen in Compiègne gezien had, bij den dood van den heer de Glayou, vader der kinderen. Reeds toen had haar schoonzuster, onder het gewicht harer droefheid den wensch uitgesproken, die thans vervuld werd. Mevrouw de Glayou was toen zelf nog in 't bezit van een klein rozig kindje, dat in zijn wiegje kraaide, maar kort daarna de oogjes sloot voorgoed en nu nog bijna als dagelijksche herinnering leefde in hare verbeelding. Zijn portretje hing groot boven haar lessenaar en nu juist na de ontvangst van dien brief, die haar sprak van twee nieuwe pleegkinderen, had ze er zoo dikwijls naar opgezien en werd dan overstroomd door een zwerm van gedachten, oud en nieuw, elkaar ontmoetend in droeve en gelukkige dwarreling tegelijk. De gelukkige gevoelens hielden de overhand: ze was blij, heel

blij vooral in dit laatste uur van ze af te wachten. Ze herinnerde zich de jongens als kinderen, beide serreplantjes, zooals de moeder het wel eens uitdrukte; kinderen van overheerschend zieleleven, gevoelig en plichtmatig. Haar eigen kind zou nu ook vijftien jaar zijn geworden; ook zeker een echte de Glayou, en niet het evenbeeld van den vader, die haar ontrouw was geworden en van wien ze gescheiden was. Als een weerlicht van vreugde was haar blik, zooals die de jongens begroette, toen zij de weinige treden van het bordes voor het huis opstegen en van hun kant met nieuwsgierigen ernst de tante en pleegmoeder tegemoet kwamen. Haar glimlach verdween bij 't zien van den rouwband om hun arm; maar daar zij zelve op het oogenblik niet aan hun leed schenen te denken, maar haar vroolijk de hand reikten, klonk ook haar welkom opgewekt en vermijdend treurige herinneringen, sprak zij over hun reisindrukken en over hun laatste zomerverblijf aan het gymnasium St. Joseph, waar zij intern waren. Eenige maanden waren reeds verloopen sinds het droevig vaarwel voor altijd het ouderlijk huis voor hen gesloten had. Ze wisten, dat ze er niet meer zouden terugkeeren. Met een enkel woord hadden zij 't elkaar gezegd nu en dan, wat ze gevoeld hadden. Het drukke en verplichte leeren had het leed getemperd. Hun stil verdriet verhinderde hun eenige illusie's te maken over hun toekomstig leven in Holland. Zij zagen het vooruitzicht aan als een plicht en noodzaak. De afwisseling der reis had verhelderend gewerkt — zij hadden door hunne moeder

zich een sympathiek beeld der tante gevormd en dit werd gesteund door hunne kinderherinnering. En dan — zij hadden elkaar. Zij kwamen in het vreemde land, omstrengeld door den broederband en dien voelden zij heel, heel sterk. Mevrouw de Glayou zag het dadelijk: het waren haar familieleden; het waren de Glayou's. Vooral de oudste was sprekend de vader en dit gaf haar al aanstonds een voorliefde, die zij nooit zou toonen. Zoo had zij haar broer gekend op dienzelfden leeftijd: het krullend blonde haar even sierlijk gekapt; een sprekend voorhoofd, heldere oogen als geladen met een wicht van gevoelens en gedachten. Zulk een uiterlijk, dacht ze, geeft leed of vreugde aan zijn bezitter, maar belooft geen gulden middenweg, dan mogelijk onder absoluut kleurlooze conditie's. Een gevoel van trots kwam over haar bij de gedachte, dat dit de kinderen waren, haar toevertrouwd. Na het diner toonde zij hun de familieportretten van voorouders, die zij bezat en familierelieken, toevallig in haar bezit gekomen en waarvan sommige eeuwenoud. Toen, tegen 't vallen van den avond maakten zij eene wandeling rond het oude slot, en zij deed een kort verslag over 't geen zij van zijn geschiedenis wist:

De grondslagen schijnen reeds in de 13e eeuw aanwezig te zijn geweest, maar het huis zelf is herhaaldelijk opnieuw herbouwd, hoewel ik nu zeker weet, dat een groot gedeelte ervan reeds in den tegenwoordigen bouwtrant in de 15e eeuw bestond, b.v. die oude gebarsten toren, waartegen die hooge populieren aan-

leunen. Ook de ijzeren leuningen van de valbrug over de gracht zijn zeer oud en vooral de hoofdpoort van het huis zelf. 't Is nu te laat, om er in te gaan, maar morgen zullen we het huis van binnen zien. Ik heb alles gelaten, zooals ik het gevonden heb, behalve een paar vertrekken, waarin ik vroeger woonde na den dood van mijn oom, die er grootendeels zijn leven sleet en die mij de heele bezitting vermaakte, zooals jullie zeker wel gehoord hebt.

— Ik vind het mooi maar somber — zei Remy, de jongste — en zou geloof ik haast bang zijn, om er maar enkele uren alleen te zijn, laat staan er alleen te wonen. — Gaston, de oudste, nam met gespannen nieuwsgierigheid de oude muren op, die zich uit een gracht van dertig voet breed, zwaar en hoog verhieven, maar uitte zich niet. Voor hem ging een magnetische bekoring van die oude, verbrokkelende, hier en daar puinig uitziende steenmassa uit. Zijn blik bleef er aan geketend. — Ik vind het prachtig, hoogst merkwaardig — zei hij eindelijk. — Zoo zou ik willen wonen; ik geloof niet, dat het mij gauw vervelen zou, hoe eenzaam het ook is, als ik dan maar voldoende boeken bij mij had. Is er ook nog een bibliotheek? Misschien ook heel oud.

— O ja, heel merkwaardig voor een oudheidkenner; morgen zal je alles er van zien. Die hof daar binnen de gracht ziet er wat woest uit; vroeger is het een moestuin geweest, ik zal hem met jong hout laten beplanten. De boomgaarden daar rechts zijn heel oud en de singels,

waar wij nu in gaan, hebben al een paar eeuwen zoo bestaan en menige voetstap van het voorgeslacht zal hier zijn afgedrukt. De toren, waaronder wij staan dateert uit de 14e eeuw; van af zijn plat heeft men het prachtigste uitzicht over de Maas, dat men zich denken kan.

Den volgenden morgen opende zich de poort, waarboven de wapens der Fransche familie waren aangebracht in wier bezit de bouw c. a. was geraakt door parentatie en wier piëteit, gemengd met ijdelheid, grootendeels zoowel het in- als uitwendige had gelaten, zooals het gevonden was. In het portaal en ook in den korten breeden gang kwamen vertrekken uit nog ongeveer gemeubeld, zooals zij voor jaren bewoond waren. Een dezer vertrekken was geheel behangen met schilderijen, zooals dit vooral in de 17e eeuw mode was. Het schouwstick, zooals het toen heette, stelde een prachtige vrouw voor uit een gestorven tijd en de omringende afbeeldingen schenen, volgens de kleederdracht te oordeelen, hare verwanten uit den tijd, dat zij leefde. Gaston zag met bewondering naar dit prachtige vrouwenportret, de eerste indruk van mooi menschelijk leven, dat hij binnen deze doode muren kreeg en dat hem een triomf scheen boven de oude, oude grijsheid van den tijd en eene bespotting van het graf. Dat portret zou hij zich steeds herinneren, als hij terugdacht aan deze vereenzaming, deze oeroude stilte. Tegenover de schouw stond een koningshouten halbuffet, zooals het in een verloopen eeuw heette, met wapens beschilderd en waarin was opgeborgen een thee-

blad met vergulde suikerdoozen en porceleinen konfituurschootels.

De gebeeldhouwde sacredaan-houten stoelen, waren zoo hoog, dat men er niet over heen kon zien. Tusschen de ramen stond een kastje gevuld met kraak porcelein: witte schotels, Venetiaansche glazen, dun als de doorzichtigheid zelve, enorme gesneden bokalen, potjes en kannen met zilver en goud beslagen.

— Dit is het imponeerendst vertrek uit het huis, zei mevrouw de Glayou en ik zou al deze schatten niet hier durven laten als de tuinman, die hier woont, ze al niet jaren had bewaakt. Ik laat de vertrekken geregeld en met zorg onderhouden; maar de spiegels zijn eenigszins verweerd, zooals je ziet: nu, die moet een nakomeling, die meer voelt dan ik voor dergelijke oudheden, maar laten restaureeren. Voor mij geldt het eene belofte aan mijn oom gedaan, die bijzonder aan dit huis en al zijn inhoud was gehecht. En het schijnt, dat zijne voorzaten deze gehechtheid hebben gedeeld — want sinds het laatst der 17e eeuw is alles haast ongerept gebleven, zooals de dingen door zijn toenmaligen bewoner zijn geïnventariseerd. Boven in een der kamers berust het archief van het huis en daaronder is het testament van dien bedoelden bewoner. Het drukt den wensch uit, dat de gansche bezitting zooals zij toen was met archief, schilderijen, meubels en kostbaarheden bij elkaar zou blijven, zoolang een opvolger uit mannelijke of vrouwelijke lijn de erfenis zou aanvaarden: de wensch is op zeldzame wijze vervuld, wat

men van dergelijke bezittingen niet dikwijls kan zeggen. Zelfs van de kleederen der voorouders is in koffers veel aanwezig en er is voor gezorgd, dat mot of vocht ze niet verteerde.

Dus sprekend ging zij den gang door naar een der torens en toonde hun hier een kantoortje met boekenkast, tafel en esschenhouten stoelen en een stilleven van Leliënberg boven den kleinen schoorsteen. Hieraan grensde een kamer met goudleer behang en meubels van eikenhout. De leeren zittingen der stoelen waren erg geschonden en het goudleer sterk verkleurd. Het uitzicht door het raam in de gracht en verder tegen dicht houtgewas, was triestig zelfs in dit zomeruur. Een trap aan het einde van den gang bracht hen op een galerij, met familiewapens der verschillende geslachten behangen. Hier scheen de zon vroolijk naar binnen en verlichtte wel een weinig de teekenen van verval, maar ook de kleuren der schilden, wier degelijkheid een triomf waren aan den tijd. Zij gingen eenige eenvoudig gemeubileerde slaapkamers binnen, waar de bedden waren behangen en bedekt met groen of rood serge of damast. Daarna een paar vertrekken van Fransche weelde uit een vergane eeuw. Een voorsalet als kleedkamer met enorme kleerkast, kapstoel en kapbuffet, de wanden van de hieraan grenzende slaapkamer zelf waren met een tapijtstof bekleed, waarin muizen en mot schenen te hebben huisgehouden; maar toch was de geheele aanblik merkwaardig en weinig vervallen. De meubels en de lijsten der spiegels op het gekleurde

muurbekleedsel waren van ebbenhout. Het hooge vierkante ledikant was omkleed met de tapijtstof der muren. Hierover lag een deken van satijn met goud doorstikt en goudkant omzoomd. Een zestal groote satijnen rozen waren er op gehecht en haar licht roode kleur was nog niet door den tijd verlept. Deze kamer gaf toegang tot een nog merkwaardiger slaapvertrek: Het ledikant, zei mevrouw de Glayou, was een van de weinige dingen nog over gekomen uit de 16e eeuw. De gesneden kroon werd gedragen door gedraaide stutsels, als boomstammen breed. Een Spaansch bedkleed, waarover een geelzijden sprei met gouden vruchten, ook verschoten, maar toch weer wonderlijk door den tijd gespaard. — De verdere meubileering is van een anderhalve eeuw later: die vier staande spiegels in de hoeken, dat kapbuffet met kapstoel, die stoelen met geel trijp, ik veronderstel dat dit alles tegelijk is aangeschaft en hier bleef. Dit is een heel curieus meubel, zei ze, de deur van een prachtig gesneden kastje openend, het droeg zooals ik in den inventaris gezien heb de naam van „nachtbouquet". Allerlei wat tot een slaap- en kleedkamer behoort werd er in opgeborgen. Zie, veel is er nog: zilveren kandelaars met snuiter, toiletspiegel in zilveren lijst, borstels in het zelfde metaal, moesjesdoosje, poeierdoozen, historische bijzonderheden omtrent de onveranderlijkheid der vrouw. Nu is er nog een heele curieuze kinderkamer met een doopluier incluis, maar die zullen we later eens zien, 't wordt nu wat laat, ik heb nog een en ander te doen van ochtend. Aan deze

zijde van den gang, zei ze, plaats nemend op een bank, in de galerij, liggen eenige kamers, waar ik gewoond heb en die ik destijds deed meubelen, omdat ik er niet van houd tusschen die oude dingen te wonen; het doet mij te veel aan het graf denken, er hangt iets van den dood aan ieder ding, dat men betast en bekijkt; liever is mij het getril van vlindervleugels dan het gezucht van vleermuisvlerken, daar is altijd iets van de ruïne in.

— Voor mij ligt in al deze dingen een groote bekoring, zei Gaston. Juist die jaren, die zijn heengegleden met hun leven en gebeuren, waarheen? Naar welk ongekend land? Juist de reliekenatmosfeer — de stemmen die fluisteren als wij aandachtig toehooren: waarvan fluisteren? Van alles wat wij ons menschelijks verbeelden en voelen kunnen en toch wat wij niet met zekerheid weten, wat wij kunnen aankleeden naar onze voorstelling. O, mij is het, of ik wandel, ja in zekere zin in een graf — maar een graf vol ziel en leven, een graf aan zijn eigen sfeer ontstegen. Als ik die portretten aanzie in hun verweerde lijsten van menschen die hier hebben geleefd, gevoeld en gedacht als wij, die ook eens jong waren, vol illusie's en vooruitzichten, dan sluit zich voor mij zoo gemakkelijk de kloof der eeuwen — dan voel ik eene zoo merkbare verwantschap, dat ik haast geneigd zou zijn te zeggen: er is geen dood, geen vergankelijkheid.

Mevrouw de Glayou zag haar neefje met aandacht aan en verbleekte, toen zij hem zoo hoorde spreken. Had zij ook niet zoo gedacht de eerste jaren van haar hierzijn:

toen was er ook voor haar muziek geweest in het gezucht van vleermuisvlerken. Maar 't was haar toch weer anders dan hem: Zij had geluisterd met heimwee en verlangen naar de stemmen der graven. Zij had het hoofd laten hangen onder de wreedheid van het lot en had gezocht in de aarde en niet in de sferen van leven en geestelijke vereeniging, waarop zijn laatste woorden schenen te zinspelen. Ieder woord nog, dat hij haast gesproken had, sinds zijn aankomst gisteren, had haar doen vermoeden in hem een gevoelig en diep zieleleven. Een ware de Glayou, zei ze in zich zelf en hare vreugde over de komst der kinderen kreeg bij deze gedachte een heel eigenaardig cachet. Zij voelde iets gevonden te hebben, wat haar gansche bewogen en afwisselend leven haar had onthouden: het contact met eene natuur, met wie zij de sterkste verwantschap voelde. Dit was meer dan een familieband; daar het zoo laat in haar leven kwam, schatte zij er de volle waarde van en niemand minder dan Gaston zelf had op dit oogenblik kunnen denken, wat de gelukkige glimlach, die voortdurend op haar gelaat kwam, als zij de kinderen aanzag, beteekende.

Dien avond maakten zij met hun drieën eene lange wandeling langs de rivier door het gras. Zij gingen in een naburig dorp theedrinken. En nu was het, dat als opeens over de beide jongens een gevoel kwam, als was een nieuw tehuis hun ontsloten. Remy vertelde nu druk en zonder zich meer te beheerschen van zijn kostschoolleven. Als een klein meisje liep hij af en toe weg, om

bloemen te verzamelen en het viel zijne tante op, hoe hij nog al de naïviteit en al het expansieve van den kinderleeftijd had. — Had ik kunnen gissen, dacht ze, dat het lot mij een geschenk als deze twee kinderen nog had toebedacht?

Gaston sprak haar veel over het ouderlijk huis en dan weer over zijn plannen voor de naaste toekomst: Hij had oorspronkelijk voornemen in de letteren te gaan studeeren; maar een aangeboren waarheidlievendheid en scherp onderscheidingsvermogen dreef hem tegelijk tot de studie der exacte wetenschappen en der wijsbegeerte. Zij wist trouwens uit zijne brieven al, dat hieromtrent zijn plan vaststond en nu ze hem kende, verwonderde het haar niet. Ze sprak heel omzichtig over de korts overleden moeder, want ze bemerkte de gevoeligheid der wonde tegelijk met den onuitsprekelijken eerbied, die dit woord hij hen wekte. De jongste werd dan plotseling stil en zij zagen beiden voor zich met tranen in de oogen, gewijd aan het voor goed gesloten paradijs der hoogste liefde. Den volgenden morgen bespraken zij nader hun plannen: Mevrouw de Glayou stelde hun voor een bezoek te brengen aan de voornaamste Hollandsche steden en eenige dagen in een badplaats te logeeren. De oudste was met het leeren der Hollandsche taal begonnen en geen dag op de reis onderbrak hij bijna die studie.

Ik zou zoo gaarne de archieven van Duivelstein kunnen ontcijferen, zei hij eens in den trein. Daarvoor alleen al zou ik het Hollandsch willen machtig zijn.

— O, maar daarop behoef je niet te wachten tot je Hollandsch kent, zei mevrouw de Glayou lachend. De meeste documenten zijn geschreven in Oud-Hollandsch schrift, dat ik evenmin ken als jij. Maar ik heb eens een deskundige de geschiedenis van het slot doen opmaken en de belangrijkste documenten, die welke mij het meest interesseeren in modern schrift laten copiëeren. Als we thuis komen, zullen we, als je wilt onmiddellijk met de lezing beginnen, veel ervan kan ik je zelfs nu al vertellen.

— Waarom noemde u uwe nieuwe woning de Minstroom?

— In tegenstelling met de oude, waarvan de naam zijn ontstaan dankt aan iets, dat klinkt als een legende; ofschoon het geen legende is. Ik vrees echter, dat je iets tegen het huis krijgt, als ik ze je meedeel.

— Ik geloof het niet, ik ben niet bang voor spoken of duivels of wat ook van dien aard. Meest zijn dit soort verhalen in den mond van 't volk ontstaan.

— De naam is reeds een paar eeuwen oud. Voor dien tijd heette het huis Duivenstein, waarschijnlijk om de vele woudduiven, die nog altijd om zijn oude muren rondvliegen en die men er voortdurend uit de hooge boomen kan zien neerstrijken. Ga eens op het plat van den grootsten toren en het gerucht van je voetstappen doet ze bij menigte uit de takken vliegen.

Gaston had een voorliefde gekregen voor het oude huis. Het bovengedeelte, dat zij dien eersten morgen niet gezien haden, bestond meest uit leege vertrekken, waar-

van de moderne meubels reeds lang naar den Minstroom waren overgebracht. Alleen een der vertrekken van den grooten toren was ingericht, zooals mevrouw de Glayou er gewoond had en diende haar nog een enkele maal als werkkamer. Er stond een boekenkast met oude en nieuwe werken: perkamenten- en grauwleeren banden. Editie's van Fransche schrijvers uit een vorigen eeuw, encyclopedisten in lang verouderden druk. Ook oude Hollandsche banden, zooals de Navolginge Christi van Boij; werken van Lydius en Cats, Paracelsi Vrije konst en Verhandelingh der Tooversieckten.

— Niet alle bewoners zijn geloovige katholieken geweest, ofschoon de meesten wel, zei ze verklarend. Vooral de oudere — ik geloof niet, dat er anders hier zoo'n gemengde verzameling zou zijn blijven bestaan. Ik heb ze niet aangebracht en mijn oom, met wien ik hier nog kort heb gewoond, ook niet; hij was een verzamelaar van schelpen en munten, maar niet van oude boeken. In deze kamer heb ik vooral jaren geleden veel gewerkt: zie hier in dit raamvertrekje wat een mooi uitzicht: aan dezen kant zijn de mooiste boomen uit den omtrek; daar de Maas, waar we 's avonds dikwijls wandelen en dan het plat van den toren tusschen het hout zien. Ik heb hier de oude beschilderde ruitjes door gewone openslaande ramen doen vervangen. Bij avond, als alles openstaat, kan het hier heerlijk zijn in dit raamvertrekje, nagebouwd, zooals het moet geweest zijn in de 16e eeuw. Ik heb hier ook wel theegedronken met logé's. Er is alles aanwezig tot

een spirituslicht, waarop je water kunt koken. Als je lust hebt, hier af en toe te gaan zitten lezen, ga gerust je gang. Daar in dat ouderwetsche halbuffet vind je allerlei benoodigdheden. Zooals je ziet er staan in het ruim twee gemakkelijke leunstoelen en een tafel, waar je je werk kunt opleggen, de voorouders in hun vergulde lijsten zullen je aandacht niet afleiden. Dit vertrek heb ik in het archief vermeld gevonden onder den naam van middelkamer. Het behoort tot een reeks vertrekken die bewoond werden, door de vrouw, waarvan je het portret beneden in de groote zaal boven den schoorsteen hebt zien hangen. Zie eens aan deze zijde, zei ze een deur openend, daar is de kapel, waar ze haar gebeden verrichtte. Er is nog een altaarstuk met altaartapijten, waarin haar wapen is geweven; ik geloof dat zij deze kapel in de 18e eeuw heeft laten inrichten. Ik heb een bundel verzen van haar gevonden, heel treurig, het is een tragisch leven geweest.

— Als dit het middelvertrek was, waar zijn dan de andere kamers? Vroeg Gaston, rondziende. Maar 't is waar, dit gedeelte is verbouwd en de vertrekken zijn zeker leeg, zooals die hoekkamer, die u me liet zien. Anders had u die deuren op den gang wel opengedaan.

Mevrouw de Glayou beantwoordde de opmerking niet en zoo viel het gesprek ongemerkt tot zwijgen, dat de eerstkomende dagen omtrent het onderwerp „het Slot" niet werd verbroken.

Na ongewone gebeurtenissen in een leven, zooals de aankomst der jonge de Glayou's voor de drie personen in

onzen roman zeker was geweest, volgen tijden van eentonigen duur, gelijkmatige heenglijding; maar als de personen, wie ze betreffen zulke tijden objectief beschouwen, bespeuren ze de rijzende of dalende wijziging naar den kant der vreugde of haar tegenstelling, naar den kant der verrijking of berooving, en nooit haast keert het oude terug dan in zeer veranderden vorm. Mevrouw de Glayou, gewoon haar innerlijk leven te bezien, wist dat het eene verrijking had ondergaan, ook toen na eenige weken hare pupillen vertrokken naar hunne respectievelijke scholen. Remy was naar Frankrijk teruggekeerd en Gaston was zijne studie's aan de Hollandsche Universiteit begonnen. Hij had zich zoo ijverig geoefend in de taal van zijn nieuw vaderland, dat hij spoedig de meeste lessen kon volgen, zelfs die in de wiskunde.

Zoo verstreek de herfst en naderde Kerstmis. Meest, niet altijd bleef mevrouw de Glayou op haar eenzaam buiten in deze koude, sombere maanden. Gewoonlijk ging ze omstreeks Kerstmis naar eene vriendin in Holland, maar ditmaal zou Gaston voor 't eerst zijn vacantie bij haar komen doorbrengen en zij kon zich voor 't moment geen grootere vreugde denken, dan die lang verwachte komst. Het landschap was onder de sneeuw begraven, de beek was een verstarde witte vlakte, de luchten grauw met een voordurende warreling van vlokken. Gaston bracht zijn illusievol hart mee in die eerste vacantie, en zoo iets spot met alle naargeestigheid en koude; hij noemde de natuur mooi en het landschap

schitterend van witte bekoring Mevrouw de Glayou noemde het een tooverpaleis, maar vond het toch nog gezelliger de gordijnen voor te schuiven en de tooverachtigheid geheel naar binnen te halen en te doen herbloeien in de gezelligheid van een door haardvlammen beschenen interieur, waar niets ontbrak aan de feestelijke opgewektheid: Kleurige bloemen stonden er in antieke vazen uit Duivelstein gehaald; de gordijnen waren versierd met roode kerstknopjes en een paar nieuw uitgekomen Fransche boeken lagen op een tafeltje naast den haard, boeken die zij reeds wist, dat in Gaston's smaak moesten vallen. Hij had haar opgewekte brieven geschreven over zijn verblijf aan de academie, de studie beviel hem volkomen en over zijn nieuwen vriendenkring was hij verrukt.

— Je gaat zeker in de vacantie wel eens een van je vrienden opzoeken? vroeg ze, als ze van uit de eetkamer het vertrek binnenkwamen, dat er uitzag als een kerstvertelling. Hij bemerkte, dat verscheidene dingen die hij op Duivelstein had bewonderd hem hier nu omringden: in de oude zilveren kandelaars brandden kaarsen op den schoorsteen, een 18e eeuwsche guéridon met luchter stond nabij den vouwstoel, waar zij Gaston deed plaats nemen. Op een Venetiaansche schotel van kraakporcelein lag een kerstkrans en het groote 17e eeuwsche theeblad stond op tafel, met serviesstukken zoo volledig mogelijk uit de oude verzameling bij elkaar gebracht. Het beschadigde houten blad was bedekt met een kleedje van guipuur en

het kleurige porcelein er op deed het eenigszins verdofte verguldsel van den rand niet in het oog vallen.

— Ik heb plan een en ander, wat wij in 't vervolg, als je hier bent, zullen gebruiken, te herstellen, zei ze, gelukkig om het effect, dat haar zorg, om het hem aangenaam te maken, bij hem te weeg scheen te brengen.

— U bezit de kunst, zei hij glimlachend rondziende, om van den winter een zomer te maken. U vraagde mij daarpas of ik mijn vrienden ging bezoeken. Deze vacantie is zoo kort, ik heb wel wat verstrooiïng noodig, maar ook rust. Verstrooiïng kan ik wel in Leiden vinden, ook tijdens de studiemaanden; rust? o, waar beter dan hier?

— Ik had het gehoopt. Zelden ben ik anders in deze dagen hier. 't Spreekt van zelf, dat ik nu bleef. Dit is nu jullie tehuis en het scheen mij een treurige gewaarwording toe, als je dat nu in je eerste vacantie zoudt hebben gemist. Ik vind, dat je met je Hollandsch uitstekende vorderingen hebt gemaakt, je spreekt het al vrij goed.

— Ik heb er me ook heel veel moeite voor gegeven; maar alle moeite, draagt het geluk der belooning in zich. Ik zou, geloof ik nu wel het archief, zooals u het hebt laten bewerken, kunnen lezen en misschien ook wel oude documenten en brieven door latere bewoners gecopiëerd.

— Stel je daar nu werkelijk zooveel belang in? zei ze verheugd —ik geloof niet, dat je me nog een brief geschreven hebt, waar niet de een of andere zinspeling op het huis instond. We zullen er morgen heengaan.

— Gaat u maar niet mee, zei hij den volgenden dag — het is zulk vreeselijk weer en het zal daar geweldig koud zijn, geeft u mij den huissleutel en den sleutel van de groote archiefkast, ik breng dan wel een en ander mee naar hier.

— Wacht nog een uurtje, dan ben ik tot je beschikking, want ik wil juist bij voorkeur van morgen met je mee gaan.

Hunne voetstappen kraakten in de bevroren sneeuw, toen zij het singelpad opstegen en de ijskoude steenen hal joeg Gaston een rilling aan van doodschheid en winter tegelijk.

— De deur is open, zei hij verwonderd.

Hij volgde zijne tante snel den trap op en maakte de opmerking, dat met het getij de droomerige bekoring van het slot geweken scheen en in verstarden slaap was geraakt, waarvan de aanblik haast pijn deed. Hij voelde geen lust, zooals in den zomer, met eerbiedige schreden de vertrekken te doorkruisen, onderzoekend grootere en kleinere dingen, die hem als sierlijke of plechtige grafmonumenten waren, met het onderscheid, dat deze graven niet van leven waren beroofd, maar een liefelijke of machtige taal spraken naar gelang het archief ophelderingen gaf over hun verleden .

Hij wilde de bijna-ongemeubelde kamer aan de linkerzijde van den gang binnengaan, waar de familie-papieren en het huis-archief lagen opgestapeld, maar mevrouw de Glayou hield hem terug: — Volg me maar, zei ze, alles

is al in orde. Ze opende de middelkamer en hier kwam Gaston dezelfde sfeer tegemoet als gisteren na het diner in het liefelijk-gemaakte salon op de Minstroom. Het vertrek was aangenaam verwarmd en de geur van juist gezette koffie kwam hem tegen. Op de tafel lagen de papieren en perkamenten, die Gaston zocht.

— U bent een fee, tante, zei hij verrast, wat uwe gedachten aanraken wordt omgetooverd. U weet het ijs te doen smelten en de doode takken te doen bloeien.

— Ik ben blij, dat het leven me ten minste die mogelijkheid nog gelaten heeft, zei ze ernstig. — Je weet niet, Gaston, terwijl ik deze kleinigheden voor je doe, hoe absoluut onvoldoende ik ze vind voor de groote gaven, die jij mij schenkt. Ik tracht een doodsch landschap voor eenige dagen te oversluieren voor je met een vredige illusie — jij, kind, hebt mijn hart doen herbloeien en mijn persoonlijke belangstelling voor het leven, dat ik zag vervloeien met spannende graagte en waarvan voor mij zelf haast de eenige bekoring het einde was.

Hij zag haar bewonderd aan en 't was of met haar woorden de openbaring van een droevig mysterie op 't onverwachts tot hem kwam. Zeker, dat had hij hier op deze lachend uitziende Minstroom, bij deze vrouw met haar opgewekt en innemend uiterlijk zeker niet verwacht.

— Ik heb werkelijk gedacht, tante, dat uw arbeid u overgelukkig maakte, dat geen menschelijk wezen daartoe iets kon bijbrengen en zeker geen leven in knop als het mijne, waagde hij aarzelend.

— Je vergeet, dat ik zelf een kind heb gehad. en dat desillusie's in menschelijke affectie's mij reeds vroeg gebroken hebben.

Hij begreep, dat ze zinspeelde op hare echtscheiding. Gaston boog het hoofd en zag ernstig voor zich. — Zeker zei ze, spijt hebbend dien trek op dat vroolijke kindergelaat te hebben te voorschijn geroepen — zeker vind ik in mijn geestesarbeid een groote voldoening, ik ben overtuigd er eenig nut mee te doen en dat is immers het doel en de roeping van het leven. Daar ben jij nu al van overtuigd, zooals ik herhaaldelijk uit je woorden heb kunnen opmaken. Kom laten we toch niet al te ernstig worden in deze vacantiedagen; ik zal voorzichtig zijn met mijn woorden, want je bent een kruidje-roer-me-niet van meegevoel. Ga daar nu zitten in dien armstoel en laat ik je een kop koffie inschenken. Je ziet, het oude zilver glimt van vreugde, dat het uit zijn donkere schuilhoeken is te voorschijn gehaald. Dit is het laatste copieboek, zei ze, een groot foliant voor hem opslaande, dit zal je een beknopt overzicht geven van al wat die overige oude rommel bevat. Ik heb ook weken in die perkamenten doorgebracht, maar ten einde raad liet ik een deskundige komen en nu zal je hier in dit boek alles kunnen vinden, wat je maar wenscht, tot de brieven van leen en erfelijkleen en den laatsten giftbrief van allodiaalbezit — met bannen en vrije swaenedrift. De zegels der differente stukken, die je in lak aan de oude perkamenten hebt zien hangen,

zijn onder de afschriften afgedrukt, wat het nazoeken erg vergemakkelijkt. Zie eens, Gaston, zei ze na een oogenblik zwijgen, waarin hij het boek tot zich trok, en zij plaats nam tegenover hem — zie eens, al had je me in deze vacantie niet gevraagd naar deze dingen, zoo had ik toch een onderhoud met je willen hebben, dat me de laatste weken erg bezig hield. Ik heb je al eens verteld, hoe alles ongerept is gebleven ten gevolge van de laatste wilsbeschikking van een voorzaat in de 17e eeuw. Toevallig kwam de bezitting steeds in handen van menschen, die er prijs opstelden. Mijn voorganger had een ware passie voor zijn familie-oudheden, en ook menig van zijn voorgangers heeft den inboedel en het archief met zorg bewaard en verrijkt. Ik heb er over gedacht, jou tot mijn opvolger te benoemen. Ook jij hebt een ware zielstocht voor de dingen van het verleden en van je eigen voorgeslacht; meer dan een zielstocht: een idealistische en ongewone vereering. Jij ziet er in niet de dingen, maar hun ziel en de ziel der menschen, die ze hebben aangeraakt, ze met hun magnetisme geladen en zoo de doode stof iets van hun eigen leven geschonken. Ik weet dat je in den geest van den 17-eeuwschen testamenteur, de goederen, die ik je overdraag met zorg en liefde zult weten te hanteeren en ik hoop dat ze ook zoo weer zullen zijn in handen van je nakomelingschap. Ik wil niet langer wachten met deze wilsbeschikking wettelijk te maken, want ieder mensch is sterfelijk, en 't zal mij rust geven, als de zaak volgens mijn verlangen in orde is.

Gaston zag voor zich, wat verlegen.

— Antwoord je hierop niet, Gaston? Heb je eenig bezwaar?

— Ja, tante, zoo is het, uw voorstel bezwaart me — liever had ik, dat u op naam van Remy de overdracht bracht. Eerlijk gezegd, al kan ik hier met genoegen mijne vacantie's doorbrengen — ik zou hier niet kunnen wonen — dat is mij eerst den laatsten tijd duidelijk geworden — en zeker niet, als u er niet meer zoudt zijn. Ik verlang veel van de wereld te zien, niet op de eerste plaats om die wereld zelf, maar ik zou hoogescholen willen bezoeken in het buitenland, de uitspraken van geleerden hooren. Het kasteel alleen laten zou zijn het verwaarloozen; het aan anderen in gebruik geven zou misschien mijn verantwoording nog vergrooten. Ronduit gezegd, met mijne vooruitzichten, met mijne liefde tot de studie zou ik het niet durven aanvaarden.

Mevrouw de Glayou zweeg, zichtbaar teleurgesteld.

— Ik ook heb er eerst over gedacht, jullie beiden erfgenaam te maken — maar ik meen in Remy een voorliefde voor den Franschen bodem te hebben opgemerkt — ik geloof nooit, dat hij in deze streken zou kunnen wennen — maar om je te gemoet te komen in je nauwgezetheid van geweten, zal ik mijn oorspronkelijk plan uitvoeren — en jullie tot gezamelijke erfgenamen maken — maar zoo, dat jij de primaire rechten houdt omtrent de beschikking. Ik bind je aan geen belofte omtrent het al of niet hier wonen — ik zal geen aan eed gelijkend woord

van je vorderen in den geest van het historisch geworden testament — ik weet, Gaston, dat je ernst en geweten dit woord hebben gesproken op het oogenblik, dat je dit mijn laatste voorstel aanneemt — en je hebt het aangenomen, ik zie het aan je houding, niet?

Hij zag glimlachend op: — U verlangt het en onder dezen vorm is het mij mogelijk. Ik voel, dat het me zelfs een groote vreugde zal zijn, nu het mijne verantwoording niet meer drukt.

De bond was gesloten en daarmee deze Kerstmis gewijd tot een plechtige herinnering in Gaston's later leven.

— Je bent twintig jaar, je begint eerst te leven — besloot zijne tante — het perspectief van je leven strekt zich gemakkelijk over de gansche aarde uit: vooral door je zucht tot weten en je behoefte aan indrukken. — Ik ben in dit opzicht ook geweest als jij, — maar de neigingen veranderen dikwijls met onzen leeftijd en — met onze ervaringen. — Je hebt in mijn werkkamer de versregels zien staan van Voltaire; misschien zal je ze ook eens voor je oogen in deze stilte neerschrijven en ze tot een blijvende spreuk voor je maken:

— Ik ken ze van buiten, zei Gaston lachend, een teeken dat ze wel indruk op me hebben gemaakt:

Un peu philosophe et bergère,
Dans le sein d'un riant séjour
Je vis heureuse et solitaire.
... ...
Mes jours s'écoulent sans tristesse,
Et dans mon loisir studieux
Je ne demande rien de mieux
Que quelque dose de sagesse.

II.

DUIVELSTEIN.

Zooals meest bij rustige, ongeschokte levens, was, voor men 't wist, de cirkel van het jaar gerond en een tweede groote vacantie bracht de beide broers weer op den Minstroom saam.

In het voorjaar had Gaston zijne onderzoekingen in de familiepapieren voortgezet. Hij vond het heerlijk te midden dier natuur en tijdens dat onderzoek de lente om zich heen te zien aanbreken: Het was op het laatst van April en zij kwam met plotselinge kracht te voorschijn — in enkele dagen alle dorheid overdekkend met haar eerste teeder groen en een schat van witte en rose bloesems, die de boomgaarden gingen doorzaaien. Het grijze slot kleedde zich aan als voor een bruidsfeest. Kransen van groen ontknopten om zijn hooge muren en leunden als een teedere beroering tegen de uitgesleten kozijnen en verweerde uitbouwsels. Ieder jaar had dit feest in deze eenzaamheid plaats tot eindelijk na nog eenigen tijd de natuur in haar onverwoestbare kracht het maaksel uit

menschenhand zou hebben overwoekerd — en haar zaden zou doen schieten — waar het gedenkteeken van menschen-streven bezweken was en stil geworden voor goed. Zoo dacht Gaston niet: zijn jeugd viel zoo samen met de jeugd der natuur — dat de ruïne er door slechts een glimlach kreeg en geen doodstrek, die het naderend einde aankondigde. Hij had de gedichten der vrouw gelezen, wier portret hem in de zaal beneden boven het schoustick de eersten maal al zoo had geboeid. Hij las en herlas die Fransche versregels uit de 18e eeuw, tot hij ze van buiten kende. Nu gebeurde het vaak, dat hij die zaal binnenliep, waar 's morgens reeds vroeg de zonnestralen door de in loodgevatte beschilderde ruitjes schenen — en dan als een vreemden lach uit het diepe verleden dat mooie vrouwengelaat beschenen, dat hem een wereld van raadselen gaf op te lossen. Dit portret, had zijne tante gezegd, is gemaakt te Parijs kort voor haar huwelijk met een de Chasel. Zij zelf was eene de Glayou. Mélite was haar voornaam — en de erfschenking in Limburg, die familieleden haar benijdden — was haar geen vreugdegift, maar werd haar kerker en doodswa. Arme Mélite — dacht Gaston dan — had ik maar in dien tijd geleefd; had ik maar alles geweten — en dan lachte hij om zijn eigen naïviteit. Zijne tante had hij hooren zeggen — en zij had gelijk: Aan de binnenzijde van ons bestaan ligt de individualiteit van den mensch en zijn vrijheid van wil — aan de buitenzijde beheerscht hem maar al te vaak het noodlot, dat hem soms als een muur omsluit, een

muur, die geen menschenmacht kan breken, waar geen sterveling bevrijding kan brengen. — Zoo dacht Gaston, zal het met deze Mélite geweest zijn — jong, beeldmooi, vol levenslust — en zooals zij het zelf had neergeschreven — vol wereldzin — was deze kunstbloem uit het Parijsche leven overgeplant naar deze eenzame koude serre, waar zij bij gebrek aan alle warmte en leven tot een vroetijdig, wegkwijnend sterven was gedoemd. Dat portret met zijn gelukkigen lach en blijde stralende oogen was meegekomen uit het land van haar gestorven geluk; misschien om er haar voortdurend aan te herinneren, dat het paradijs voor goed voor haar gesloten was — en dat haar nergens bevrijding wachtte dan langs den donkeren, huiveringwekkenden weg van het graf. Uit deze dagen, had mevrou wde Glayou hem verklaard, dateert de naam Duivelstein. Het waren eerst de bedienden, later het volk uit den omtrek, dat dien naam had geëikt, zóó, dat haar eigen pogen om hem uit te wisschen was gefaald — en zij het nu zoo maar liet. De echtgenoot van Mélite de Chasel werd in den omtrek de oude duivel genoemd — hij was namelijk veel ouder dan zijne vrouw — een verbitterde en verwoede débauché, die niets eerde, niets liefhad en op de aarde scheen gekomen enkel om het kwaad te dienen. — Ik zou je veel bijzonderheden kunnen vertellen, had mevrouw de Glayou gezegd, maar doe dat liever niet: ik vrees dat het je gaan zou als mij in het begin: het huis joeg mij een huivering aan — en het heeft heel lang geduurd, voor ik mijne eerste even-

wichtige beschouwingen en gevoelens hieromtrent terug kreeg. Mijne ontstemming en tegenzin zijn zelfs zoo groot geweest, dat ik in 't begin de erfgift weigerde te aanvaarden en besloten was deze omgeving voorgoed te verlaten en er niets meer van te hooren.

Gaston vroeg dan niet verder — later zou hij het wel vernemen, als hij meer met den eersten indruk was vertrouwd geraakt — en eens dat de bejaarde tuinman hem de geschiedenis van den ouden duivel wilde vertellen, die deze meer dan eens van zijn grootvader had gehoord — verzocht Gaston hem niet voort te gaan, zeggend dat hij niet van griezeligheden hield en de mooie omgeving niet wilde bedorven zien door blauwbaardverhalen. Zoo was ook deze voorjaarsvacantie als een blijde, gelijkmatige indruk verloopen en een schitterende zomermaand voerde hem opnieuw in de armen van Remy, wiens afwezigheid van een jaar hem eene eeuwigheid had toegeschenen. Gaston was zijn broer in het naburige plaatsje af gaan halen — het was ook tegen den avond als de vorige maal — maar hoe anders begroetten zij hun nieuw tehuis en de pleegmoeder, die er het middelpunt was. Zij vlogen uit het rijtuig en het bordes op — als twee van die jonge woudduiven om hen heen, gelokt door de blauwe lucht en de ijle boomtwijgen. Verleden jaar lag een stille en gelaten druk op hen: de onbestemde vrees van een nieuwe, omsluierde toekomst, het doffe besef van het ouderlooze en het heimweevol terugzien van wat niet weer keert. De sluier was verdwenen, een paar teere

blanke handen had die weggenomen en hen in 't zonlicht doen staren, waar geen gissen noodig was. Het gevoel van 't ouderlooze was verdwenen, want zij vlogen in moederarmen even teer en hecht als degene, die zij roerloos hadden zien neerliggen, met gevouwen handen op het doodskleed van witte tule en zijde, omklemmend het kruis, welks symbool haar leven had beheerscht en in welks schaduw zij hare kinderen had opgevoed. Het terugzien werd vereering en wijding — het betreuren schoof achterwaarts naar een tweede plaats en tintte zich met hemelkleuren, waarin volgens hun Katholieken godsdienst hunne dierbare moeder nu ging in stralend licht van geluk.

Die zomerdagen nu spoedden voort met de snelheid van den innerlijken vrede en het onbewust gelukkig zijn. De broers waren onafscheidelijk en Gaston had weer aan zijn vrienden moeten zeggen, dat ook deze vacantie opnieuw geheel aan zijne familie zou zijn gewijd. Het zien der kinderen in hun spelen, wandelingen en gesprekken deed mevrouw De Glayou telkens weer denken aan de woorden van een Fransch schrijver: Est il rien de plus aimable que cette facilité, avec laquelle la jeunesse se crée au bonheur? Radieux printemps de l'âme, où les miasmes amers de la cupidité et de l'ambition n'étouffent pas encore le balsemique parfum des sentiments; où le coeur encore est un calice.

Zoo kwam al te spoedig het uur, dat Remy weer naar Frankrijk opriep.

— Dus je wilt niet in Holland studeeren? vroeg Gaston teleurgesteld — ik heb een gevoel, dat het leven ons op die wijze erg zal verwijderen.

— Er zijn tegenwoordig geen afstanden, klonk lakoniek het antwoord — en dan wat met innerlijken dwang gepaard gaat — 't zij die uit zichzelf of anderen voortkomt — kan nooit, schijnt mij toe, volkomen goed zijn in zijn gevolgen. Ik wil in de rechten studeeren. Stel je voor, dat ik jou vak ging studeeren, omdat we dan meer aanrakingspunten in ons denken en spreken hadden... neen ik ben van meening, dat men op de eerste plaats zijne persoonlijke roeping moet volgen...

Zoo bespraken zij op hunne fiets- en roeitochten de toekomstige belangen van hunne levens en rijpten de gewichtigste besluiten te midden van hun spelen. De laatste dagen waren zij stil in elkaars nabijheid, als beroerde de ernst van de hun wachtende en nog omsluierde levens met onmerkbare aanraking hunne jonge voorhoofden. De lach bestierf op hunne lippen en hunne schreden werden ernstig, als zich meer bewust en waardig.

Evenals verleden jaar, toen Remy heen was, hing Gaston erg aan de nabijheid zijner tante en alleen wanneer hij las, zonderde hij zich soms af op de een of andere bank tusschen 't groen, 't zij van 't nieuwe of van 't oude huis. Had hij geen te moeilijke lectuur, dan zat hij gaarne op een bank nabij den straatweg, waar kinderen en fietsers des zomers vooral passeerden en waar men ver de beek kon overzien, waar gevischt en soms geroeid werd.

Tegen den avond strekte zich daar vaak een goudglans over de golvende vlakte uit tot in verren horizon. Hij gaf levende gulden trillingen aan het water en een gloeiende pracht aan de roode beukenkoepels. Het was een stille maar bezielde schoonheid, die Gaston verrukte en die hem tijden kon boeien, zoodat de lichte lectuur in zijne hand stil werd en gewoonlijk de stem der tante, die hem het uur herinnerde, hem uit zijn gedachten of gedroom haalde. Had hij moeilijke of diepzinnige lectuur, dan zocht hij meest op een halfverweerde steenen bank in een der singels van Duivelstein. Dit plaatsje gaf hem een ver en doodrustig uitzicht over de Maas. Hier hoorde hij niets dan het gekir der houtduiven en af en toe het gezang van een nachtegaal. Was het heel stil, dan vernam hij het geplas der vischjes in de gracht van het slot. Maar geen dezer geluiden was storend, en als hij wilde, haalden ze hem zelfs niet uit zijne diepste gedachten. Hier wandelde hij na heete dagen bij 't vallen van den schemer ook bij voorkeur met zijne tante. Hij vroeg haar dan naar hare boeken en haar studie's, waarvoor hij zich meer en meer ging interesseeren. Dank zij het zijn van een Nederlandsch priester aan het patergymnasium, waar hij zijn opleiding had genoten, had hij eenige maanden voor zijn komst naar Nederland zich in het hollandsch kunnen oefenen en zoo had hij de laatste maanden reeds met vrucht eenige college's kunnen volgen en had hij met vreugde bemerkt, dat er veel was onder de studie's, waarmee hij zich bezig hield, wat ook zijne tante interesseerde

en waaromtrent hij zich dikwijls tengevolge van hare veelzijdige belezenheid met haar kon onderhouden. Dit maakte zijn verblijf op dit eenzame landgoed te aantrekkelijker. Tot nu toe had hij eigenlijk nog geen dag zich verveeld en zelfs de regenachtige dagen deden hem niet terugverlangen naar het stadsleven. Tot hare verbazing had zij opgemerkt, dat hij des Zondags niet meer naar het kerkje ging in het naburige dorp. In de eerste vacantie ging hij daar met Remy iederen morgen heen. 's Zaterdags na het diner sprong hij op zijn fiets en toen zij vroeg waar heen, vloog hij heen als een pijl, haar toeroepend „me confesser". Zij zou de laatste geweest zijn om tot iemand wegens veelvuldige praktijk ook van uiterlijke vroomheid eenige opmerking of vraag te richten, maar de kinderen wisten, dat zij al sinds jaren de praktijk van den godsdienst had losgelaten en daarom verborgen zij de hunne, als vreesden zij er bij haar iets afkeurends over te bespeuren. Maar spoedig hielp hare houding ook hun hier uit den waan. 's Morgens herinnerde ze hun aan het luiden van den kerkklok en 's Zaterdagsavonds stelde zij hun geen wandeling voor, vermeed zelfs hun gezelschap, want zij wist, dat zij dan liefst alleen waren, om zich voor te bereiden tot de H. Communie van den Zondagochtend. Ze had Gaston dan zijn rozenkrans zien bidden in de paden van het oude huis en zij deed of zij het niet bemerkte, of wel haar houding drukte een goedkeuring uit, die de jongens volkomen geruststelde. Zij bespraken nu ook deze dingen met haar als

al het andere en spoedig bemerkten zij tot hun vreugde, dat zij volkomen op de hoogte was van hun godsdienst als zij zelven. Ze had dezelfde opvoeding gehad als hunne moeder, maar ze was met een ongeloovige gehuwd geweest en dan... waarom zij haar geloof had vaarwel gezegd? 't Ging hun niet aan, meenden ze, en ze hadden te veel eerbied voor hunne tante, dan dat zij haar hiernaar hadden durven vragen. Met Kerstmis en met Paschen had Gaston den hoogdienst nog in het kerkje bijgewoond, maar in deze vacantie had zij hem geen enkele maal Zondags naar de voor de Katholieken verplichte Mis zien gaan en nu was het Zaterdag — de vacantie liep spoedig ten einde — van biechten had hij niet meer gesproken. Ook Remy had geen enkele maal aan Gaston nog gevraagd, waarom hij de kerk niet meer bezocht; deze drie menschen die elkaar zoo zeer lief hadden en eerbiedigden, ontzagen op de eerste plaats elkaars innerlijke vrijheid, kenmerk van ware liefde en ware achting, en zij zouden het als een impertinentie beschouwd hebben, elkaar vragen en opmerkingen te doen omtrent hun zedelijke geweten, dat meenden ze als een heiligdom behoort te zijn binnen ieders gedachten.

Tot nu toe ook had mevrouw de Glayou haar neefje niet over schrijvers of boeken gesproken, die ze wist, dat buiten de Katholieke denkwijze vielen en nog minder over die, welke op den index stonden. Nu brachten zijne vragen en opmerkingen het gesprek voortdurend zelf daarheen.

Een avond na het diner op den Minstroom ging het gesprek voor 't eerst in bepaalden vorm die richting in.

— Un peu philosophe et bergère — herhaalde hij lachend, een opwellende gedachte uitsprekend; ik heb u den laatsten tijd zoo dikwijls de vraag willen doen, als u ze tenminste niet onbescheiden vindt, hoe u tot de studie der moderne wijsbegeerte gekomen bent. Uwe opvoeding heeft er toch zeker geen aanleiding toe gegeven en dan beweegt u zich zoo weinig in kringen van geleerden of zelfs maar ontwikkelden...

— Als ik je daar volledig op moest antwoorden, zou veel me zelf nog duidelijker moeten worden dan het me is. Ik geloof, dat verlies aan de eene zijde me tot zoeken aan de andere heeft gebracht. Met het verlies van alles wat het leven mij eens tot belangstelling maakte, verlies van mijne dierbaarste illusiën, illusiën van menschen en dingen, ging ook mijn geloof aan de waarheid der dingen, zelfs van ons bestaan onder. Ik geloofde niet meer aan de beteekenis van den godsdienst, die mij toch al lang in zijn dogmatischen vorm te eng was geworden. Ik geloofde niet meer aan eene roeping, eene opdracht in het leven, ik geloofde niet meer aan liefde, trouw, waarheidszin, plichtgevoel onder de menschen. Ik geloofde niet meer aan mijn eigen hart met al zijn eensgekende vatbaarheden, niet meer aan het leven dan, helaas! om het te vervloeken, niet meer aan God, dan om Hem rekenschap te vragen, Hem te verwijten, ons met dien vloek te hebben beladen. Zoo was mijn toestand, toen ik ging lezen, oor-

spronkelijk meer om te vergeten in eene richting, die tot nu toe zoo goed als braak voor me had gelegen. Ik meen toch dat deze behoefte van mijn geest niet zoozeer voortkwam uit verlangen naar vergeten, naar afwering van pijn en leegte, dan aan een mij grootendeels onbewust geloof aan een hoogere en meer ware beteekenis van het leven en het besef van zijn absoluut-illusoire leegte. De illusie en de waarheid zij zijn er beide, maar als wij de eerste hebben gezien van aangezicht tot aangezicht; als hare sluiers voor onze oogen en ons gemoed zijn weggenomen, dan wordt de hechte grond zichtbaar onder de weggespoelde baren van den schijn. Ik hoop, lieve Gaston, dat voor jou, om voor waarheid te vinden, wat je overtuigingsdrang behoeft, zulk een weg van pijnen en verliezen niet zal noodig zijn. Er is zeker voor niemand een leven zonder smarten weggelegd, maar er is een groot verschil tusschen den aard en de hoeveelheid er van. Voor den een zijn de distels onafgebroken neergestrooid, voor den ander glijden soms vele jaren voort over donzig mos en tusschen een regen van rozen. Is de eene mensch dan zooveel slechter geweest dan de ander? Dikwijls juist omgekeerd. En toch zijn deze dingen niet onrechtvaardig. De eeuwige wet der vergelding, die op de eerste plaats aan de binnenzijde van het leven ligt — en als gevolg daarvan zich ook naar buiten openbaart, vindt haar afdruk in het menschelijk gemoed als een stem van waarheid. De hoogste idealen in den mensch, die rechtstreek aan de Godheid ontspringen, de afdruk zijn van een goddelijk stempel,

inderdaad zij zijn een getrouwe wegwijzer omtrent de waarheid van het bovenzinnelijke. Zij zijn het „Du Sollst" dat het pad wijst naar bevrediging en geluk, de eenige bevrediging, het eenige geluk, dat ons hierzijn op de aarde belooft, en dat de mogelijkheid van vervulling en hechtheid in zich draagt. Ongelukkig de mensch, die heeft leeren twijfelen aan deze inwendige stemmen van zijn aangeboren ideaal. Is daar niet in ons het gevoel van rechtvaardigheid als zulk een stem? Kunnen wij ons een goed mensch denken, dat handelt in strijd met deze wet? — Kunnen wij ons een volmaakt mensch — een bovenmensch, een Godheid denken, die dit zou doen? — Neen, er zijn inwendige stemmen in iedere borst en er zijn er vele, die ontwijfelbaar juist zijn. — En als ons verstand, ons inzicht niet dadelijk de waarheid er van erkent, laten wij bedenken, dat niet alle waarheid zoo gemakkelijk te ontcijferen aan den buitenkant der dingen ligt — ja allerminst hier — laten we erkennen dat we toch zoo weinig nog weten van de schepping en hare bedoeling en vooral van haar hoogste product, dat er ons bekend is „de mensch". Ik voor mij persoonlijk geloof aan de leer der Reïncarnatie; maar al nam ik deze niet aan — ik zou toch hebben gaan gelooven, zooals ik doe, dat er niets zonder recht of orde geschiedt in het leven van den enkeling als van het geheel: al sprak de schijn mij dat onder tal van vormen tegen, ik zou geloofd hebben aan de mij steeds meer helder wordende intuïtie van mijn eigen gemoed, een intuïtie, welke in ieder ontwaakt, die in op-

rechtheid en zuiverheid van geweten zoekt en voor wie de geestelijke waarheden meer beteekenen dan de tallooze geluksvormen, die de natuurlijke mensch in het aardleven pleegt te zoeken.

Gaston zweeg; maar ieder woord, dat ze sprak maakte indruk op hem. 't Was voor 't eerst, dat hij haar iets nader omschrevens over haar innerlijk leven en hare geestelijke denkwijze hoorde uiten. Na een oogenblik zei ze:

— Zie, Gaston, ik zou je over deze dingen niet zijn gaan spreken, als je zelf niet waart begonnen — en ik zou je vraag geweerd hebben en eenig uitvoerig antwoord vermeden, als ik niet gemerkt had, dat je den laatsten tijd ook met je godsdienst had gebroken.

Hij kleurde. — Het heeft mij strijd gekost en ik ben er nog niet heelemaal boven uit. Voor mij is het devotioneele leven bijna een aangeboren behoefte: er is een conflict ontstaan tusschen mijn denken en godsdienstig voelen — de toestand is niet zoo gemakkelijk en dikwijls heel pijnlijk. Ik had er juist den laatsten tijd herhaaldelijk over gedacht, uw raad en meening te vragen.

— En ik zou je die niet gegeven hebben — en geef je die ook nu niet. Zoek zelf den weg en werk in je eigen geweten en met je eigen denkkracht de moeilijkheden uit. Dit is geen onvriendelijkheid of gebrek aan belangstelling: het is eenvoudig een zaak van geweten: ik ken mij geen recht toe, ook maar met de lichtste opzettelijke suggestie in je zielssfeer te treden. Dit stelt je misschien op 't oogenblik te leur; later zal je me beter begrijpen.

Laten wij voorloopig over deze dingen niet verder spreken: de tijd is voor je nu niet rijp; ik wil de verantwoording niet hebben, je geestesleven op de een of andere wijze te pousseeren; je moet me hierin nooit iets kunnen verwijten en al zou je dit niet doen, dan nog... Zie eens hoe prachtig de zon ondergaat — willen we een wandeling maken op Duivelstein en dan daar gaan thee drinken, als de avond komt? Alles is er voor in orde — en nu Remy weg is, heb ik de oude paperassen weer voor den dag gehaald, om zooals we begonnen zijn, de geschiedenis van het slot verder te bewerken. Ik kan je nog menige inlichting verstrekken, die niet is opgeteekend of moeielijk te vinden; na mijn dood zou niemand je er mee kunnen helpen. We moeten de gelegenheden niet ongebruikt laten. Zooveel tijd zal je hier niet met mij samen zijn denk ik, ook in de toekomst niet.

Gaston was reeds opgestaan, om haar te volgen: — De avond zal koel worden, denk ik — neem uw mantel mee. Hij had hem reeds door de vestibule gaande op den arm genomen — en met lichte schreden, verheugd om zijn gelukkig leven en om het mooie uur vol van het streelendst natuurschoon, dat zijn ziel en voorhoofd beroerde in een zoele luchtaanraking — wipte hij de treden af naar het gazon, waarlangs een pad tusschen heesters hen voerde naar de oude openstaande poortboog van Duivelstein. Deze poortboog was overgroeid met rozen, dan met purperen klokjes, naar gelang de tijd de bloemen wakker riep: nu was zij als gehuld in bladloof dat neertroste als

een gordijn en vaak moest worden weggesnoeid. Zij kozen zich in de tuinen van Duivelstein een plaatsje, waar zij het ondergaan der zon konden zien boven 't water — een gezicht van zeldzame schoonheid: een schittering van rood-goude herfstkleuren in levenden gloed. De glans verlichtte de donkere boomtoppen om het kasteel tot een bezielde pracht, die den schemerenden droom der eeuwen scheen te willen wegvagen en jong maakte, wat in den nacht van den tijd scheen verzonken. Maar nauw was de roode bol der zon onder en haar gloeiing verloopen tot een breeden band, die langzaam taande, of plotseling viel de omgeving van het huis in haar loode oudheid terug. Het werd donker en spoedig huiverig onder de breede stammen. De zwarte bladerdaken, die ineen schoven; de enorme en donkere takken, die zich in elkaar verstrengelden tusschen het groen, kregen hun verlaten en treurig aanzien van ruïnenlivrei, van rouwdragende wachten.

— Laten we gaan, zei mevrouw de Glayou, het wordt donker — en nu wel een beetje somber — de vogels zwijgen en het geroep der woudduiven krijgt 's avonds in mijn oor altijd iets van een treurzang.

— Deze omgeving is al een droom van romantiek, merkte Gaston op. — Eerst die avondgloeiing, welke als een vreugde aandeed — toen de plotselinge somberheid, die ons wegdrijft uit het paradijs — nu het maanlicht, dat opeens achter een wolk uitkomt en dat als zilverstrooisel glinstert op de kiezel.

Zij zag naar de te voorschijn tredende maan, die werkelijk als met onbeschrijfelijk droomlicht de gecreneleerde muren raakte — en een afgebrokkeld stuk van den kleinen toren deed uitkomen, als eeuwschrift vol dubbele beteekenis: een altijd weer herrijzen en een immer voorgoed heenbrokkelen in de duistere schaduwen der vernietiging.

Door het kraken van het kiezel onder hunne voeten werd de stilte hoorbaar — en het visioen van eenzaamheid volledíger. Nachtelijk knarste het slot en klonk hun stap tusschen de steenen muren. Er viel voldoende licht door de kleine ruiten en de blikken der 17 en 18-eeuwers schenen hun na te zien van onder hun krullende- en allongepruiken. Gaston had wel de voorliefde, maar niet de ongemotiveerde vrees der ruïne, die vele menschen hebben, soortgelijk als de naïve angst voor kerkhoven. In de middelkamer was het stikkend heet van de namiddagzon. Mevrouw de Glayou wierp het raam open — en wenkte Gaston plaats te nemen in een der beide armzetels, waartusschen een tafel stond in het raamvertrekje. Die beide stoelen waren met het buffet en enkele portretten aan den wand de eenige voor-eeuwsche meubels in deze kamer. De stoelen waren van wortelnootenhout met kussens van velours d'Utrecht, blijkbaar uit de 18e eeuw — het halbuffet scheen twee eeuwen ouder. De tot den zolder gevulde boekenkast en het overige, wat men zag bleek van den laatsten tijd. Zij namen plaats ieder aan eene zijde van het vensterkozijn en mevrouw de

Glayou legde een partij perkamenten terzij, waarvan zij aan Gaston reeds in 't voorjaar den inhoud had gedicteerd: giftbrieven van middeleeuwsche leenheeren, door latere rentmeesters of huispriesters gecopieerd en toch nog door vocht en muizen beschadigd — want niet alle bezitters hadden een gelijke devotie voor het verledene hier gehad als deze twee onderzoekers. Zij maakten nu een lijst van opvolging, die zooals bleek meest door huwelijk en parentatie op verschillende geslachten was overgesprongen — maar telkens weer heenboog in de richting der de Glayou's — waar zij heden weer was uitgemond.

— Hier hebben we den ouden duivel, zei Gaston als hij den naam de Chasel neerschreef naast het jaartal 1767. De tijd van zijn sterven noch dat zijner vrouw staan vermeld. Dit tijdperk van hun leven hier schijnt wel in duister gehuld.

— Het duister van de misdaad, vulde mevrouw de Glayou aan. Een volgende vacantie zal ik je de Mémoires van Mélite geven — niet van haar eigen hand — want die bestaan niet meer — ook al heeft ze ze zelf eens neergeschreven in deze eenzaamheid, meer nog in tranen gedrenkt, dan hare verzen, die je kent. Mijn oom, die zooals je weet heel oud is geworden, heeft het verhaal in alle nauwkeurigheid van Mélite's kamenier, die tot haar laatste uur hier bij haar was — maar zelve in Frankrijk stierf vele jaren na den dood van hare meesteres. De Mémoires heeft ze op verzoek van Mélite vernietigd, omdat bij hare aankomst in Frankrijk de persoon voor wien

ze geschreven waren, niet meer in leven bleek. Ofschoon zij vurig verlangde, dat haar lot buiten dit huis, dat haar kerker en haar graf werd, zou bekend worden, scheen zij in dit opzicht door een bepaald idee te worden beheerscht: het scheen wel of zij deze Mémoires voor één persoon geschreven had, die haar innerlijk leven scheen te beheerschen tot haar laatsten dag en van wien zij zich gewelddadig en voor altijd gescheiden wist. De geschiedenis is een histoire d'amour; maar ik vertel ze je nu niet — dit uur is niet geschikt — we konden geen onmogelijker er voor uitdenken. Neen, Gaston, je wordt bleek en ziet mij met groote oogen aan — die Mélite heeft je al te veel beziggehouden. Later, een volgenden zomer zal ik je het verhaal doen en je de Mémoires laten lezen. Nu ga ik je een kop thee inschenken. Hij volgde haar met de lamp, die hij op het buffet naast het theeblad zette. Terwijl zij bezig was, wendde hij zich naar de boekenrij: wijsgeerige werken van thans en voorheen; litteratuur uit den tijd der romantiek en vroeger. Verleden jaar nog had zijn blik die oude en nieuwere banden gedachteloos langs gegleden, nu was zijne belangstelling gewekt in een geheel gewijzigde richting van denken — en hij nam nu vaak een denker en schrijver uit die rij met het woord: „daar moet ik nog kennis meemaken, die moet ik spoedig eens gaan lezen", en dergelijke. Terwijl hij het gordijn der kast aan den zijkant wegschoof, om beter te kunnen zien, viel zijn oog op een knop aan den wand, dien hij nooit had opgemerkt.

— Wat is dat? vroeg hij.

Zij zag als verschrikt om: — O, dat — daar was vroeger de deur naar de verdere vertrekken van Mélite: haar slaap- en zitkamer. Dit vertrek, waar we nu zijn, was haar aangewezen om gasten te ontvangen, ofschoon ik geloof, dat de eenige gast, dien zij in haar kort en jong leven in Holland gezien heeft, de oude duivel was.

— 't Is om te huiveren, merkte Gaston op, die beeldmooie vrouw — nooit een sterfelijk wezen zien dan een ouden wreedaardigen débauché, zooals u hem noemde — en dan dat prachtige uitzicht, dat haar spoedig treuriger moet zijn geworden dan de dood zelve.

— Ik denk dat zij in het begin vaak over de Maas zal hebben uitgezien naar eene mogelijke bevrijding van uit haar vaderland. 't Komt mij voor, dat menige scheepssteven, menige vlag aan masttop daar ginds op de rivier haar als een schemer van hoop moet hebben tegemoet gewenkt — tot wellicht op een goeden dag haar blik te wanhopig werd om nog iets te verwachten, te betraand, om nog ergens een lichtpunt te zien.

Hij trad weer naar 't raam en blikte nadenkend in den thans volledig aangebroken avond. Schitterend was het uitzicht, nu het maanlicht de rivier verzilverde tot in verren schemer en heesters en boomen in hun nabijheid overgoot met een mat glanzen, waartusschen trillende schaduwen speelden, nu af en toe de bladeren gingen bewegen door een licht windgezucht.

— Heeft u dat ook wel eens ondervonden? vroeg hij

— Wat ondervonden?

— Wel, die gewaarwording, alsof u zelf een stuk van het verleden waart, alsof u hier ooit eene rol had gespeeld?

— Neen, zulke dwaze gedachten had ik nooit, zei ze op een toon, als was ze geirriteerd. 't Was voor 't eerst, dat een woord hem scherp toeklonk uit haar mond.

— 't Is vreemd, hield hij vol, maar ik ben hier niet als elders, ik kan mij hier maar al te gemakkelijk indenken, dat mijne gedachten oud zijn als de boomtoppen, die boven dit torenraam uitgaan. 't Is mij hier wel eens geweest, als mijn bewustzijn zich zoo vereenzelvigde met een of ander onbestemd beeld uit grijze tijden, dat ik den buitentrap afgaande als in een nevel liep, en ik eerst op de tuinpaden mijne bezinning terugkreeg.

Mevrouw de Glayou zag hem onderzoekend aan — en begreep, dat hij niet overdreef of fantaiseerde, want dat lag niet in zijne natuur.

— Kom, zei ze, om zijne gedachten af te leiden, laten we op moderne wijze theedrinken en rook een cigaret, om die oude atmosfeer wat te verdrijven. Die vormen van het verleden — want meer zijn het niet — zijn dood en leeg, de illusoire sluier is verscheurd en aan de voortglijding der jaren prijsgegeven, om te vergaan. De oogst der tijden, hun bezield leven is gebleven voor verdere ontvouwing in nieuwe vormen — laten wij onze gedachten niet bij de doode schillen bepalen, bij de nuttelooze en

ons niets schenkende leegte. Het kan fataal zijn — en ik spreek bij ervaring. Ik heb je daar straks gesproken over een der somberste perioden van mijn leven, toen ik alles verloren en nog niets gevonden had — toen de oude illusie's dood waren en de nieuwe waarheid zich nog niet voor me had onthuld. 't Was in dezen tijd, dat ik hier werkte en las — en eigenlijk meest hier woonde. Het was niet lang na mijne echtelijke scheiding en den dood van mijn kind, heel spoedig gevolgd door den dood van mijn oom, met wien ik nog een poos hier samen was in dit huis. Zooals ik je zeide: ik zocht in lectuur en arbeid afleiding voor mijn leed, een afleiding, die gaandeweg belangstelling werd, maar die mij nog steeds niet kon losmaken van mijne loode stemmingen. Hoe vaak is het gebeurd, dat het boek, dat mij bezig moest houden aan mijne hand ontzonk, en dat ik als Mélite verzen neerschreef van betreuren — van terugsmachten naar vertrapte idealen — van zwart leed, waarin ik mij zelve begroef, doffe wanhoop, waarin ik het leven vervloekte 't Was toen, dat de geest der ruïne mij omving met een klem, die doodend werkt: ik ging zoeken in de oude archieven: ik ploos de opgegeven Mémoires na, zooals mijn oom die in zijn jeugd van de oude kamenier van Mélite had vernomen. In één woord ik maakte mij zelf, zonder het nauwelijks te beseffen tot een schim tusschen de dooden — in de kracht van mijn leven hulde ik mij in een lijkwâ. O wat is het verkeerd — en wat is het zondig en godslasterend! Dit ben ik opeens gaan begrijpen,

toen de werken van Waldo Trine in mijne handen kwamen: ik zal niet zeggen, dat deze lectuur alleen de omkeering volbracht, maar het was toch een machtige suggestie, die op een juist oogenblik kwam. Ik zag opeens duidelijk in, dat wat ons persoonlijk leven ook ervaart; in wat zee van rampen het ons tijdelijk ook mag begraven, dat de innerlijke kern van ons bestaan onverwoestbaar is — dat wij behooren aan het leven en niet aan den dood — aan de menschheid en niet aan ons zelf. Op den akker der menschheid ligt het nog braak aan vele zijden; er zijn tal van werkers noodig in allerlei richting; er is eene taak te vervullen — zoowel voor wie het kleine als wie het groote kan doen. Opeens had ik mijn taak begrepen tegelijk met de verkeerde zienswijze van mijn geest. Ik las en werkte van nu af aan uit een geheel ander gezichtspunt: mijn arbeid werd bezield en gedragen door een streven. En met deze nieuwe beschouwing kwam ook het verdwenen licht langzaam aan in mijn gemoed terug; lichtstraal na lichtstraal uit een verborgen hemel, diep in mijn gemoed begraven, brak te voorschijn, verdreef de duistere sluiers de een na den ander en overgoot mij ten laatste weer met blijheid en levensmoed. Wanhoop, vervloeking, menschschuwheid en afkeer, 't verdween alles voor deze milde inwendige straling. Toen begreep ik ook, dat men niet goed doet te wonen in oude gebouwen als dit, er gedachten te denken en te verwerken, die aan heden en toekomst behooren — vandaar uit mee te weven, hoe weinig ook, aan het

moderne kleed, waarin het menschelijk geestesleven zich hult. Het steeds opwenkend licht is vijandig aan deze donkerheid van oude gebouwen. De schreden worden bezwaard, die hier rondwaren en toch vrije, hoogere paden zoeken. Het gerucht van vleermuisvleugelen vloekt met de trilling van vlinderwieken, zooals ik je bij je eerste bezoek aan dit huis zeide — het eene behoort den avond en den nacht, het andere het ochtendgloren. Het was in deze dagen van innerlijken omkeer, dat ik die zonnige villa liet bouwen tegen die helling, met haar galerijen ten Zuiden en ten Westen, met haar voortdurenden aanblik van zon en grenzeloos perspectief. Om de beek, waaraan het lag gaf ik het huis den naam Minstroom. Liefelijk als die beek was de nieuwe strooming van geestelijk leven, die mijne ziel had gezuiverd; het leven zong mij weer toe als een lied Minne, maar hoe heel anders dan voorheen: de persoonlijke elementen waren als oneffenheden weggespoeld door dezen inwendigen stroom; de liefde, die dood scheen, was opgebloeid en had zich verwijd in omvatting en toewijding voor vele menschen en vele dingen. Beter begreep ik nu het leed en de behoeften van anderen — ook van die mij vreemd waren — en 't zeker vroeger zouden gebleven zijn: mijn geest en gemoed vonden een nieuw en zeer verruimd arbeidsveld. Voor mij zelf had ik het gevoel, dat ik een hel was ontstegen — en een hemel had teruggevonden. O, als allen, die soortgelijke toestanden doormaken, als ik deed, eens begrepen de geweldig neertrekkende macht van het leed,

waaraan men zich niet tracht te ontworstelen; de beklemmende en terughoudende greep van wat eigenlijk behoort tot voorbijgegledene trappen van zielengroei. Zoowel voor het algemeene als individueele geldt dit. De blik moet leeren zich losmaken van het verledene; het alleen beschouwen om wijsheid en leering uit te putten. Wijst niet den weg van den menschelijken geest in 't algemeen naar een opwaarts? Gaat deze niet — Hegel laat het ons zoo prachtig zien — het zonlicht van goddelijkheid tegemoet? Sluier na sluier werpt hij af bij zijn opstijging. Laten wij ons spiegelen aan deze eeuwige wet bij de zelfbestiering van ons individueel leven. Omhoog, steeds omhoog, is de roepstem van uit het ongeziene, waarnaar wij hebben te luisteren. Betreuren, berouwen, achteruitzien, zelfs het heimwee naar gelukkige tijden, het bezwaart alles den ijlen wiekslag der ziel naar het zonlicht.

Trachtte ik mij in het begin uit mijn leed op te richten, dan was het om persoonlijken troost te vinden en erger nog, om mij te verdiepen in melancholie en heimwee. Allerverderfelijkste toestand! Eerst later, zooals ik je het schetste, begreep ik, dat een van de opvoedende krachten van het leed is, ons te voeren tot altruïsme. Ik greep naar de pen om te zeggen, wat anderen van dienst kon zijn. Hoever ik daarin geslaagd ben, weet ik niet, maar ik heb de betrekkelijke tevredenheid in dit opzicht te doen wat in mijn vermogen is.

Kent gij het mooie gedicht van Lahor: Vers dorés?

Des tristes, des souffrants, de tant d'âmes, qui pleurent,
Approche avec amour et les viens relever.
C'est en luttant, souffrant, en mourant comme ils meurent
Qu'ils t'ont permis de vivre et permis de rêver.

Regarde-les parfois, entr'ouvrant leurs yeux mornes
Sur cette vie étrange et terrible pour eux,
Que ta réligion soit la pitié sans bornes
Allège le fardeau de tous ces malheureux!

Quand à l'âme de tous ton âme est réunie
Si bien, que leur douleur est ta propre douleur,
Tu fais dès lors ta vie immortelle, infinie
Et fais large ta joie en y mêlant la leur.

Werkelijk het leed is een der paden, dat ons voert tot dit ervaren, maar dan veronderstelt het geen neerzitten in de schaduw; geen zich verdiepen in eigen pijn of somberheid, maar het zoeken naar het zonlicht in iedere richting, om zijn glans zooveel mogelijk weer af te zenden naar de huiverigen naar de ziel, de naakten naar den geest, of die, hoe ook, gaan in ontbering.

Gaston had als gewoonlijk aandachtig naar hare woorden geluisterd. Als meest gingen er nieuwe gezichtspunten voor hem uit op. Hij ging beseffen, dat het contact met deze vrouw en hare denkwijze hem meer in een nieuwe gezichtsfeer deed treden, een gedachtewereld hem ontgrendelend, tot nu toe voor hem gesloten gebleven. Het zonlicht, waarvan ze sprak, sprankelde er wonderlijke

stralen neer en blijde ving hij ook weer ditmaal de weerkaatsing er van op.

— Maar met dat al, zei ze, schiet onze arbeid vanavond niet hard op, ik vrees, dat je ook in deze vacantie weer niet klaar komt met je genealogisch geschrijf.

— Niemand wacht er op, antwoordde hij glimlachend en het volledige, geheime boek mag immers nog niet voor mij geopend worden.

— Dit is geen gebrek aan vertrouwen in je kunnen of durven. Misschien komt spoedig de tijd, dat je me beter hierin begrijpen zult, ik wil mijn geweten niet bezwaren met eenige mogelijkheid, waarvan ik de beteekenis nu niet zou kunnen constateeren.

— Het schijnen gewichtige dingen te zijn, die ik in de toekomst nog zal te vernemen hebben.

— Je moet hiermee niet spotten. Mijn leeftijd gaf me ervaringen, waarin je jeugd zich moeilijk verplaatsen kan. Voor jou, Gaston heeft het geestesleven juist een wending genomen, juister, is bezig het te nemen; hoeveel wisselingen zal het nog niet doorgaan, voor je den blik achterwaarts krijgt, die leering is; voor je innerlijk het veld van je leven en dat van anderen als een panorama begint te zien, waardoor het oog vastheid krijgt en zich in den waren zin bewust gaat worden. Schijnbare nietigheden krijgen dan andere afmetingen en dingen, die je nu misschien gewichtig toeschijnen, krimpen in tot betrekkelijkheid en voortvluchtigheid. Menig ding, dat ik je nu zeg en dat je misschien overdreven of wat vreemd

in de ooren klinkt, zal je je later herinneren, als je door het ervaren bent geleerd, dat vanzelf rijper nadenken en juister aanschouwen kweekt.

De pen van Gaston schreef weer. Hij begreep hare terechtwijzing en antwoordde niet. Zoo arbeidden ze nog een poosje, terwijl de stem der tante af en toe met opheldering bijstond, waartoe zij alleen haar geheugen scheen noodig te hebben. 't Werd hem immer helderder, dat zij hier met denzelfden hartstocht in deze omgeving van oude muren, in deze verzegelde perkamenten ophooping zich had ingeleefd als hij bezig was te doen, haast van den eersten dag, dat hij zijn voet op Hollandschen bodem had gezet. Ook hij begon, naarmate hij haar meer innerlijk leerde kennen den band te voelen, dien zij zich bewust werd reeds den eersten morgen, toen zij het kasteel bezochten. Op welk gebied zij hare gedachten uitsprak, zelfs waar zij deze voor hem nog meende te moeten versluieren of verbergen, steeds voelde hij een innerlijke weerkaatsing, die soms kwam uit 't verborgene van zijne natuur of van zijn denken. Wat hen hierin scheidde, dat was de wereld der ervaring, waarvan zij juist sprak, een klove, die deel uitmaakt van wat een leeraar noemt „de tragiek van den leeftijd". Deze klove werd hier eenigszins overbrugd door een vroeg-rijpen ernst bij hem en een kinderlijke wijze van optreden en zich wijden aan jongeren, die haar niet verliet met het toenemen der jaren. Zij kon soms deelnemen aan de spelen der broers en aan hunne jongensgesprekken, als was ze zelf nog een kind; en Gaston op zijne beurt

voelde voor een groot deel de beteekenis van dit leven met zijn schaduwen en innerlijke lichtzijden, zijn worstelingen en geleden pijnen; en nu vanavond uit haar spreken had hij voor 't eerst duidelijk begrepen de bron van hare onveranderde, stille levensvreugd, die meer dan eens zijn aandacht had geboeid met een hem onopgeloste vraag. Hij bewonderde haar en begon haar lief te krijgen als eens zijne moeder. Hij voelde berouw over den lichten spot in zijn laatste opmerking.

— U heeft ten slotte altijd gelijk, tante — zei hij, zijn papieren ter zij schuivend, Remy en ik, wij zijn kinderen; en het kind, ik zie het soms met schaamte in, neigt meestal tot verwaandheid, die ik zelf vertrouw, dat met de jeugd verdwijnen zal. Ons nog weinige weten heeft dikwijls maar al te gauw een oordeel bij de hand, even onrijp nog als het brein, dat pas begint te overdenken, dat het nog niet tot doordenken heeft gebracht. Ons gemoed ondergaat indrukken, maar doorvoelt nog niet. Het staat tegenover het leven als een onbeschreven boek en wij spreken soms met een gezag en inbeelding, alsof wij uit een schat van kennis en ervaring hebben te putten. Dit wordt mij dikwijls duidelijk, als ik naderhand uwe woorden overdenk en af en toe in staat ben ze te toetsen aan de werkelijkheid, hoe onvolledig ik het ook nog kan. Ik heb maar liefst, dat u mij als een kind behandelt; dan blijft me mijn eigen standpunt en verplichte houding het best duidelijk.

Zij glimlachte om de eerlijkheid en fijngevoeligheid, die uit zijne opmerking sprak.

— Je bent je leeftijd ver vooruit — zei ze zich gereed makend tot vertrek; ik wil je wel zeggen, dat ik mij nooit door iemand zoo begrepen heb gevoeld. Het hoort misschien tot de belooning van mijn pogen, om onpersoonlijk te leeren voelen en denken, dat het lot mij ten laatste nog twee lieve aanhankelijke kinderen heeft toebedacht en zoo mij weer een deel van het vroeger verlorene teruggeeft. Door al mijn verliezen, waardeer ik de waarde van dit nieuwe bezit zoo erg, want met geen woorden haast kan ik zeggen, wat jullie in mijn leven bent gaan beteekenen.

Hare woorden straalden in Gaston neer als eene stille tevredenheid, zeer gelijk den zachten glans der maan, die voor hun schreden neergleed en hun gang verlichtte door de singelpaden van het slot, waardoor ze snel voortschreden.

— Goed, dat ik uw mantel meebracht, zei hij, de avonden worden al merkbaar koeler, 't zal weer herfst zijn voor wij het weten.

't Licht scheen hun door de ramen van den Minstroom tegemoet. Dit deed zijne gedachten weer verwijlen bij hare uiteenzetting omtrent de smart en hare opvoedende kracht, omtrent de diepere beteekenis van het leven en zijn verscholen mogelijkheden. 't Was of deze avond hem opeens veel nader tot haar had gebracht. Meelijden en bewondering waren in hem gaan spreken en zouden spoedig een vereerend meeleven worden, onder de ophanden zijnde wisselingen.

— Wat heeft u een smartelijk maar tegelijk toch rijk leven achter u, zei hij na een poos zwijgen, iets van zijn gedachten uitsprekend.

Zij waren nabij de steenen bank onder den ouden koepelbeuk gekomen. — Zie eens wat een zeldzaam mooi gezicht, merkte ze op, stand houdend. — Zag je ooit zulk een maanlicht-effect, is het gezicht op de Maas met dat verlichte schip ginds niet de verpersoonlijkte rust? Stijgt niet als een gebed van vrede uit die verte op? Het stille gezucht hier in die bewegende schaduwen van de blaren, is het niet als de adem van boomfeeën, die in gespannen verwachting uitzien naar den onhoorbaren tred van een onzichtbaar aanbidder? Als het niet zoo kil was, konden we nog een oogenblik op deze bank dit gezicht wat genieten. Maar ik verlang naar huis, jij zeker ook? Ik heb het elf uur, zei ze haar horloge bekijkend, het uur der feeën en elven in de ongestoorde natuurgroepen. De vogels slapen hier rustig in de onbereikbare toppen zoowel als tusschen de heesters; geen geweerschot knalt hier ooit. De eekhorens en de haasjes hebben gelegenheid tam te worden en loopen nauwelijks weg, als ze ons zien. Er wordt in de wereld genoeg geleden, dat men werkelijk wel kan ontzien, wat in onze nabijheid tiert en leeft. Ook die voor een deel zoo hulpelooze levens der dieren vallen binnen onze verantwoording en hun vreugden en smarten mogen ons evenmin onverschillig zijn als dat van meer bewuste wezens. Het geluk maakt goed, zegt een Fransche schrijfster, maar men kan ook wel zeggen: het doorleefde leed

maakt meedoogend. Ik hoop niet, zei ze ineens zich tot Gaston wendend, terwijl ze onder den schilderachtigen poortboog met zijn gordijn van groen doorgingen — ik hoop niet dat mijne gesprekken kwaad doen aan de opgewektheid en natuurlijke zorgeloosheid van je jeugd. Maar je zult gauw weer onder je vrienden te Leiden zijn en dan zullen deze indrukken wel weer worden overstemd.

— Ik hoop van neen — zei hij ernstig, ernstiger dan ze meende, dat bij zijn leeftijd paste. — Het doet mijn jeugd geen kwaad de diepere beteekenis van het leven vroeg te begrijpen en zeker niet in het licht van uwe levensopvatting. Ik zag u nooit anders dan vroolijk en ik kan mij u niet onopgewekt of uit uw humeur voorstellen. Eerst de laatste dagen heeft u mij iets over uwe innerlijke levenservaringen verteld. U kunt wel begrijpen, dat ik nog steeds onder den indruk ben, omdat ik het niet zoo verwacht had. Ik kan mij u haast nog niet anders denken als geboren met een lach, die geen dag van uw gelaat verdween: ik zie u nu in een ander licht, een wonderlijk perspectief van verleden, waarover een maanlicht van vrede is opgegaan, die het alles voor u maakte, zooals ik het nu zie en zooals ik u nu voor 't eerst naar waarheid begrijp.

Zoo sprekend bereikten ze den Minstroom en traden den verlichten gang binnen.

— Steek nog eens even het licht niet op — zei ze in de woonkamer, naar de breede galerijdeur tredend, van waar uit zij een soortgelijk gezicht hadden als van onder

den beuk op Duivelstein. — Hoe prachtig glimt de beek als een meer tusschen heüvelen, alleen de swaenendrift komt er aan te kort, om het voor-eeuwsche visioen te doen voortduren. — Hij schoof haar een fauteuil aan en nam in een laag stoeltje naast haar plaats.

— Ik hoop voor je, Gaston, zei mevrouw de Glayou, het even onderbroken gesprek hervattend, dat je je mijne woorden van vanavond nooit zal behoeven te herinneren als weerspiegeling van je eigen leven; nooit op mijn leven zult behoeven te staren, om je een wegwijzer te stellen; ik bedoel in 't kort, dat ik vurig voor je hoop, dat je tegenwoordig levensgeluk niet zal ondergaan in wat ervaren ook. Het leven ligt als een onbeschreven blad voor je open; mocht het met goudene letters van heil gevuld worden, volteekend met de beelden van je mogelijke verwachtingen van geluk. Wat zal het leven je brengen, waarheen zal je gaan over korten tijd, in welke nieuwe verhoudingen met menschen en toestanden zal je treden, menschen, die je nu nog vreemd zijn? Ik denk daar wel eens over en ben dan volkomen gerust, want je gelijkmoedig evenwichtig karakter, je aanpassingsvermogen en je zoo gemakkelijk treden in de toestanden van anderen, het biedt alles de beste conditie's voor je aan tot een vredig gelukkig leven. Je bent niet eerzuchtig, geen „streber", een beetje hartstochtelijk, maar niet zóó, dat het je hoofd en hart te veel in tweespraak zal brengen, niet zoo, dat het je in gevaarlijke conflicten zou kunnen wikkelen, die je geluk bedreigen. Heb je vele en bepaalde illusie's omtrent het

leven? Niet dat ik je hiermee een gewetensvraag wil doen, antwoord mij eenvoudig niet, als je er geen lust in hebt; je bent mij geen verklaringen verschuldigd; mijne vragen bedoelen nooit iets onbescheiden, enkel belangstelling.

— Maar lieve tante, wie heeft toch meer recht mij vragen te doen dan u? Vervang u mijn biechtvader maar, want dien heb ik afgeschaft. Welnu, ik hoor niet tot de zich veel illusie's makende menschen; daar ben ik te nuchter voor, al ben ik dan niet, zooals u terecht opmerkt, van hartstocht ontbloot. Ik geloof, dat ik enthousiast kan zijn voor de taak, die ik op mij genomen heb en ik heb het bewustzijn, dat men die zoo plichtgetrouw mogelijk moet volbrengen. Ook dweep ik niet gauw met menschen, vooral als ze even mijn levenspad raken, maar als ik weet, waarom ik mij met iemand verbind, als ik b.v. iemand mij tot vriend heb gekozen, dan moet de ontnuchtering heel groot of de omstandigheden al heel dwarsdrijvend zijn, wil ik zulk een band opgeven of laten verflauwen. Wat de toekomst mij op welke wijze ook zal brengen, ik heb er werkelijk nog niet veel over nagedacht. Het bijwonen der colleges en mijne vorderingen in de studie verschaffen mij heusch een groot genoegen. Aan mijn vriendenkring ben ik meer en meer gehecht, maar mijn gelukkigste tijden zijn mijne vacantie's hier op dit landgoed.

Een blij lichten straalde haar uit den afgewenden blik bij deze bekentenis, die zij niet had verwacht. Ze wist,

dat hij zich nooit met onwaarheden en zeker met geen vleierijen ophield.

— In zoover is mij dit begrijpelijk, dat het een intermezzo tusschen je meer actieve tijden is. Gedurende de lange wintermaanden kan het hier soms geweldig saai zijn en je hield het niet vol. Wat zou je snakken weg te komen naar het stadsleven.

— Mogelijk — zei hij — Maar ik spreek zooals ik voel en bespiegelen doe ik alleen op wijsgeerig terrein. In het gewone leven ben ik iemand van de praktijk en van het moment. Ik weet dus niet, of ik mij vervelen zou, misschien hebt u gelijk. Ik weet alleen, dat ik mij tot heden nog geen dag hier verveeld heb; dat ik gaarne weer naar mijn arbeid ginds terugkeer, maar ik toch ook nooit dan ongaarne hier vertrek — dat ik ginds dagelijks aan mijn nieuw tehuis en mijne pleegmoeder hier denk — en reeds weken voor de vacantie's mij verheug over mijne terugkomst op den Minstroom en Duivelstein. O, zeker, alleen zou ik het hier niet lang uithouden en met uw ouden oom, dien ik niet gekend heb, om maar iets te noemen, waarlijk ook niet, maar u maakt voor Remy en mij een magneet van deze omgeving. Na den dood mijner moeder is u het voornaamste gebeuren in mijn leven, u wordt mij meer en meer eene openbaring aan mij zelf. Ik kan mij haast niet voorstellen, dat ooit een band mij sterker ketenen zal dan die mij aan u bindt en dien ik haast bij het uur heb voelen groeien. U is naast Remy mijn eenige familieband zoover ik weet — ten minste

in nadere verwantschap — ik draag den zelfden naam, voer hetzelfde wapen als u — maar nog, wat zou dit alles zijn als er geen geestverwantschap was, meer dan ik misschien ooit bij iemand zal vinden, en nog ce lien est doublé d'un amour maternel sans pareil. Wees overtuigd, dat hij beantwoord wordt door een amour filial absolu

— Ik ben je heel dankbaar voor die woorden — zei ze haar tranen afwisschend, door die zoo eenvoudig en ongekunsteld geuitte woorden opgeroepen. Je uitingen zijn geen momenteele opwellingen en je beweringen en gevoelens niet gelijk aan een vuurwerk, dat een uitgeteerd geraamte achterlaat. Je bent geen persoon van sensatie's en snel verglijdende aandoeningen. Maak van je leven wat je wilt, je zult mij nooit veranderd vinden in mijne houding tegenover je. Mijn woord op het oogenblik vermaakt je thans, al wat ik ooit voor je zou kunnen zijn of je zou kunnen schenken. Wil daar steeds aan denken, mochten er misschien tijden van lange scheiding komen — men kan het niet weten — maar mijn belangstelling, mijn zorgen, mijn gedachten zullen altijd jou het eerst betreffen naast mijn plichten, naast de geestelijke taak die ik op mij heb genomen. Ben je eens gepromoveerd dan blijft dit huis je tehuis en je eigendom zooals het nu reeds is. Wil je naar een betrekking uitzien ja dan neen, dat verandert hierin niets. Je weet, je ouders lieten je niet zonder vermogen achter. Je hebt het voorrecht je vrij te kunnen blijven bewegen, mocht je dit voor je verdere studies wenschen. En al was dat niet, wat

van mij is, is ook van jou, onthoud dit wel. Je komt en gaat hier, als je wilt. Je kamers worden steeds vrij gehouden en de middelkamer op Duivelstein blijft je privévertrek, dat ik door geen ander laat innemen.

— U schijnt mij het leven tot een paradijs te willen maken — al te veel rozengeur bedwelmt, te veel zoetheid kan de gezondheid benadeelen. Ik denk er wel degelijk aan naar eene betrekking uit te zien na mijne promotie, hoe aanlokkelijk ik het zou vinden eens een paar jaar geheel vrij te zijn en dan te gaan reizen. Maar ik zou mij misschien te veel van het gevoel van plicht kunnen losmaken en mij gezetten en praktisch-nuttigen arbeid doen tegenstaan. Voor alles wil ik niet in strijd komen met mijn geweten; als men de plichtsbanden te los maakt en dat reeds bij 't begin van 't leven, zou degeneratie misschien het gevolg kunnen zijn.

Zij glimlachte om wat haar een monastische opvatting, een te voorbarige, te starre tuchtgedachte toescheen — maar de ernst van zijn denken kon zij opnieuw niet laten te bewonderen.

De pendule op den schoorsteen sloeg middernacht. Hij stond op om het licht aan te maken.

— Mij dunkt, het wordt nu tijd, u spraakt reeds een uur geleden van vermoeidheid.

Zij ging — wat ze wel eens meer deed — mee naar zijn kamer, om te zien of alles in orde was. Ze stegen den breeden wit-marmeren trap op, waar de muren prijkten met familieportretten en zomerlandschappen van beken-

de schilders. De witte kleur had in haar huis de overhand. Ook de slaapkamer, waar ze hem bracht, had een wit met gouden lambrizeering en rozenrood behang. De meubels waren wit met gulden versiering. Dit vertrek en een aangrenzende kleedkamer had zij oorspronkelijk voor zichzelf ingericht. De kamers gaven toegang tot een bovengalerij met zeldzaam mooi uitzicht. 't Was daarom dat zij ze Gaston had afgestaan. Haar voormalige kleedkamer was tot studeervertrek voor hem ingericht en was door een binnendeur met de slaapkamer verbonden.

— Als je niet hier bent — zei ze, gebruik ik meestal deze vertrekken zelf weer — men raakt aan eens door ons gebruikte kamers zoo gewoon — maar nu doe ik het toch niet meer. Je moet dit gedeelte van het huis als je eigendom kunnen beschouwen, waar niemand recht heeft een voet te zetten. Je moogt in het minst niet meer het gevoel hebben als iets van een geleend thuis, iets als een tijdelijk onderdak. Ik moet hiervan iederen indruk bij je weg nemen en ik merk, helaas, dat het met het oog op je overgroote bescheidenheid noodig is, ook al zouden je woorden me het tegendeel willen doen gelooven.

—Je slaapt nog steeds in de schaduw van het kruis? zei ze naar een wit ivoren kruisbeeld starend, dat tegen den muur boven zijn ledikant hing. Hij had het in zijn eerste vacantie met andere teekenen van vroomheid mee van zijn gymnasium gebracht. Met het geloof, dat hem ontzonk, was ook zijne aandacht voor deze uiterlijke teekenen als van zelf ontgleden. Toch liet hij deze devote ver-

siering op zijn kamer, als een vriendelijk souvenir van gelukkige kinderjaren — zooals meisjes hunne poppen wel bewaren of jongens hunne eerste schoolboeken.

— In ieder geval — zei mevrouw de Glayou — het kruis is een der merkwaardigste figuren, waarop de menschenblik zich richten kan: symbool in velerlei richting, duidt het op de eerste plaats op de gelijkvormigheid van menschelijke ervaringen, die toch steeds min of meer vroeg of laat in pijnen of smartelijke ontroering zijn gedoopt. Ik hoop van harte, dat je weg over rozen zal gaan en dat deze voor je niet om het kruis ontbloeien zullen — maar 't is niet de gewone weg. Slaap wel en droom van een vriendelijke toekomst — het beste wat ik voor je wenschen kan.

Met deze woorden verliet ze hem. Gaston hoorde haar lichten stap verdwijnen tot op het einde van den gang. Het laatste gedeelte van hun gesprek beneden had in hem een atmosfeer van lichtende gevoelens geschapen, die zij zoo eigenaardig wist los te winden uit den ernstigen ondergrond van besprekingen. Zij had de beteekenis van het kruis met rozen op eigenaardige wijze begrepen: de rozen bood zij anderen aan, het kruis hield zij voor zich zelf.

III.

EEN NIEUW VOORJAAR.

Een nieuw voorjaar en eene nieuwe geestesstemming: dit was de dubbele indruk, onder welke Gaston zijn tweede voorjaarsvacantie op den Minstroom te gemoet zag. Hij had sinds September een paar college's meer tot zijn werkkring betrokken dan het eerste jaar. Hij was het hollandsch voldoende machtig, om zelfs de moeielijke taal der wijsgeerige bespiegeling te kunnen volgen — tegelijk met psychische studiën, waarvoor hij eene bijzondere aantrekking voelde. Zijn meer directe kennismaking met de wijsbegeerte had een wereld van vragen in hem opgeworpen en een storm van twijfel over hem neergestort. Het oude gelooven was heen — en het nieuwe dat hij zocht als beredeneerde overtuiging had nog geen wortel in hem kunnen schieten — bood hem nog lang niet aan, wat bevrediging voor zijn geest kon heeten. Hij voelde zich als een zoekende, al drukte hem de twijfel en het vragen niet. Zijn gelijkmoedigheid en optimisme hadden dat blijde wachtende uitzien, dat de verzekering

van het vinden in zich draagt. Er waren oogenblikken, dat ook het onopgeloste hem kon irriteeren; dat het vragen werd als een schrijning, een enkele maal groeiend tot pijn — maar deze oogenblikken waren gewoonlijk kort, want hij zette deze stemmingen op zij — als noodelooze ballast, zooals hij het noemde, die zijn geest slechts kon bezwaren en hinderen in zijn arbeid. Als de tijd daar was zou de oplossing wel komen — eerlijk en onvermoeid streven in wat hem scheen de goede richting en doen met eenvoud van bedoeling, wat zijn hand te doen vond, dit geleek hem voorloopig voldoende.

Het was een prachtige avond in het laatste gedeelte van April, dat zijn fiets langs den eenzamen dorpsweg snorde, waartegen af en toe de beek aanglinsterde — zich verschuilend dan weer achter een hoeve of groepen van laag hout — tot hij als een juiching den Minstroom in 't zicht kreeg — nu in het voorjaar nog niet verscholen achter bladeren, maar als een blanke lachende droom oprijzend tegen de donkere hellingen door den Duivelstein gekroond. Met een sprong was hij op het bordes en in de armen der tante, die hem naar buiten te gemoet trad.

— Ik wil in deze vacantie mijne ochtenden met wat studie doorbrengen, zei hij den volgenden dag na het ontbijt. Ik heb mijn terrein van studie wat uitgebreid — en er is veel nieuws voor me, wat mijn belangstelling wekt en wat ik soms als een te veel voor 't meer noodige moet laten liggen. Ik wil nu wat bij werken — en wat achtergeraakte lectuur weer opnemen.

De zon scheen glinsterend over het kiezel der paden tusschen het eerste groen der bladen, zoo teer van tint, als was het door feeën-handen gepenseeld. Trouwens wat schijnt hier niet door feeën-handen aangeraakt — dacht Gaston, terwijl hij zich gereed maakte het pad af te dalen tot nabij een rustig plekje, reeds dicht verscholen in loof. Hij nam met zich het wijsgeerige werkje van Dr. Bierens de Haan „De Weg tot het Inzicht". Een uur was hij verdiept in zijn aanteekeningen en vergelijkingen, toen hij mevrouw de Glayou naar buiten zag komen. Hij stond op van de bank en wenkte haar.

— Als ik je niet stoor..., zei ze het boek opnemend, dat naast hem lag; ik zag met genoegen daar straks dat werkje in je handen, maar ik wilde geen opmerking maken — ik was bang, dat een gesprek je van je voorgenomen arbeid zou afhouden. Geestesarbeid vooral doet men goed op bepaalde uren te verrichten: de stemming en de noodige ernst winnen door gezetheid van tijd en zich als plicht gestelde planmatigheid.

— O, neen, u stoort me niet — het is vacantie, het is wel eens noodig, dat u er me af en toe eens aan herinnert.

— Gelukkig, dat je het zelf inziet. In studieijver ga je wel eens de matigheid te buiten, die noodig is om het hoofd frisch en de zenuwen krachtig te houden; 't is het eenige terrein, waarop je den gereserveerden pas wel eens verliest. Ik vind, dat je nu de groote vacantie eens niet heelemaal hier moest doorbrengen. Houd je van de zee, ga dan eens een paar weken naar een badplaats.

— Ik bezocht Katwijk en Noordwijk van uit Leiden.

— Misschien voor een paar uur. Neen, in ernst, je moet eens wat afwisseling in je tijden van ontspanning brengen — anders vrees ik, dat die hermitage hier je plotseling zou kunnen gaan vervelen voor goed.

— Noemt u dit een hermitage?

— Nu is het dit niet? — In ieder geval maakt je mediteerende en nadenkende geest het er toch wel van voor je zelf.

— Meent u?

— O, ja zeker — je zucht tot kennis wil te vlug den top bereiken.

— Ik zou zoo gaarne een vaste overtuiging voor mijn denken en moreelbewustzijn vinden. 't Is daarom dat de wijsbegeerte mij voortdurend bezig houdt. Ik voel heel veel voor Hegel en bovenal voor Fichte, u niet?

— Tot zekere hoogte. De leer van Fichte hoort tot het meest idealistische, wat de moderne wijsbegeerte (ik bedoel die van de laatste anderhalve eeuw) voor verstand, gemoed en wil heeft aan te bieden.

— Dat vind ik ook; niet, dat ik al zooveel te vergelijken heb, om een besliste voorkeur te voelen — maar mijne intuïtieve keuze voor wat mijn aanleg het gemakkelijkste assimileert is heel gevoelig. Het grootsche pantheïstisch idee, dat den enkeling opheft uit zijn kleine individueele belangen en hem drijft tot de daad der opoffering, der altruïstische zienswijze, — treedt bij Fichte met een bijzondere kracht en schoonheid te voorschijn.

„Man muss nicht philosophie besitzen" zegt hij „sondern sein". Hegel huldigt zeker dezelfde grondgedachte in zijn ontwikkelingsvormen van den geest, zijn leer over staat, recht en verder. Maar zijn werken zijn duister, moeielijk, zijn idealisme is meer beschouwend, redeneerend.... ik verdiep me in zijn leer, omdat ze op mijn weg gekomen is — en men moet toch ook ergens mee beginnen.

— Waarom ik onder de wijsgeeren eene voorliefde voor Fichte heb — zei ze verheugd, dat Gaston zelf haar in staat stelde een gebied van denken aan te roeren, dat ook haar sinds lang boven veel anders boeide. Fichte benadert m. i. tot op een graad de leer der oude Indiërs, die de leer werd van alle grootere en kleinere godsdiensten — „Zijn we dan niet allen goden? — Wie zijn leven verliest zal het behouden." — Plaats deze woorden van Jezus onder de helle toorts der belichting van Fichte's uitspraken — en gij ziet de gelijkenis: juist niet hoe Jezus door den wijsgeer verklaard wordt, maar omgekeerd Fichte door Jezus — want Jezus is de autoriteit, wiens leven en woorden getuigenis afleggen van zijn goddelijke zending. Het „Ik" bij Fichte, het goddelijk „Ik" is de grond van het geestelijk denken en willen in het individu. Willen en denken zijn de grondslagen der schepping; zij zijn het Ik, dat zich zelf stelt en zijn object. Het individu, dat dit zelf in zich ontdekt, geeft zijn individualiteit op; hij erkent dat hij bestemd is zich zelf meer en meer te verliezen. In dit geestelijk begrip ligt de groote klem en drijfkracht, en de pracht der meeste idealistisch wijsgee-

rige systemen. Maar ook hier ligt het grondverschil tusschen deze en wat voor mij is de bron van zekerheid omtrent alle diepere geestelijke waarheden, ik bedoel: de leer der oeroude Indische wijzen. Deze leer behoudt het individu in het licht der Fichtiaansche Ikheidsleer. En evenals bij de zoo juist aangehaalde woorden van Jezus, wordt ook voor mij weer Fichte verklaard door de Indische wijzen en niet omgekeerd. Ik bedoel: de leer der laatsten is als bron ontstaan aan de hoogste goddelijke vlam, de school van opperst gezag, tot wier rangen ook Jezus behoorde. — Zie, hier schuilt het vooroordeel der meeste Pantheïstisch-idealistische wijsgeerige systemen tegen de godsdiensten en andere gelijksoortige geestesstroomingen. Zij zien met verachting neer op hun individualiteitsleer; denken zich deze in de nauwe, bekrompen grenzen van de individuen zooals wij ze zien in verschillende graden van beschaving en ontwikkeling. Maar dit is niet de hoogere en juiste opvatting dier leer. Het is deze: Het individu ontwikkelt zich te gelijk met de gezamenlijke menschheid en de natuur als hun beider deel. In het individu, als deel van den cosmos werkt de goddelijke stroom, die zijn schepping opwaarts stuwt. — Naarmate de individuen stijgen in massa wordt het doel der schepping benaderd, wordt de eenheid bereikt, waarnaar natuur en mensch heenstreven. Het individu zich zelf ontdekkend, volgens Fichte, geeft meer en meer zijn individualiteit op. Volgens hem gebeurt dit in één individueel leven; volgens de Indische wijzen in vele aaneen-

geregen levens; 't zij op aarde, 't zij elders. Zeker het individu kan in de spanne van één aardleven zinken in plaats van stijgen, kan zelfs in meerdere levens zinken; maar dit neemt niet weg, dat het doel is opstijging en dat de grootste massa der menschen, hoe langzaam zij ook met de stuwkracht meegaan, aan dit doel beantwoorden. En zoo komt bij het immer stijgend, immer zich beter begrijpend individu het moment: eerst, dat hij zijn eenheid duidelijk erkent met het geschapene, maar bijzonder met den menschengeest in andere individuen, als zijnde éénzelfde subject in wezen en beginsel. Dan later — maar dit valt in tijdperken van geestelijken groei, waaraan onze menschheid nog niet toe is — gebeurt het dat deze eenheid niet alleen zich benadert, maar werkelijkheid wordt. Daar nadert de schepping haar doel, daar vindt de Schepper zich zelf terug in de geestelijk volgroeide menschheid. Daar zijn subject en object één geworden, waar zij te voren gescheiden, aan zich zelf vervreemd waren. Maar — en hier hebben wij het fundamenteel verschil tusschen het Oostersch en Westersche pantheïsme: Het individueele zelfbewustzijn in zijn samensmelting met andere zelven — het blijft behouden zijn persoonlijken wil en rede. En het spreekt van zelf, dat die wil en rede dan niet anders meer is dan de goddelijke, dan de ééne hoogste Wil. Reeds op ons standpunt van evolutie zien wij die eenheid van godgetint denken en willen het nadrukkelijkst bij de volmaakste naturen. Daar vindt men een innerlijke zedewet en een intellec-

tueel aanschouwen, dat aan al deze zuivere zielen, doorlicht van het hoogere geestesleven, gemeen is.

— Ik zie niet in — merkte Gaston op — waarom wij voor ons moreel bewustzijn of onze verstandelijke bevrediging noodig hebben dit onderscheid te maken tusschen Oostersch en Westersch Pantheïsme. Als heel de schepping opwaarts streeft en het menschelijk geslacht in 't bijzonder heenrijkt naar den geestesstroom der goddelijkheid, dan hebben wij slechts naar die inwendige wet te leven, naar die goddelijke stemmen te luisteren, om onzen plicht te kennen en de menschheid op die wijze mede te helpen opvoeren tot het geluk van hare roeping.

— O zeker, dit klinkt alles goed en wel voor de geheel of gedeeltelijk supérieuren onder de menschen, bij wie deze stemmen overwegend zijn, voor wier verstand en intuïtie deze zedewet ligt uitgestreken. Maar denk eens aan de groote massa; deze heeft het niet zoover gebracht. Geef hun in plaats van hun godsdienst eens b.v. Fichte en Hegel als leiddraad voor hun inwendig leven; ook al zouden zij verstandelijk de systemen begrijpen, zij zouden er voor den groei van hun ziele- en geestesleven weinig of niets aan hebben. Hunne gehechtheid aan hun eigen individueel bestaan en dat veelal vooral in diens lagere aanzichten, laat geen gehoor toe voor de verhevenheid dezer grootsche denkers. Voor hen is het gebod van buiten, het geloof aan de onsterfelijkheid der ziel met straf of belooning, de pijnlijke lessen der ervaring eene eerste voorwaarde tot groei. Zulken immers

moeten nog leeren het kwaad te laten, het goede te beoefenen. Bij de superieuren is het laten van het kwaad iets als van zelf sprekend, evenals het doen van het goede. Zij kunnen den zweepslag en prikkel missen, die de anderen aanspoort.

— Maar mij dunkt, men mag die anderen toch als behoed- en volmakingsmiddel niet anders geven dan de waarheid en geen vroom bedrog.

— Natuurlijk niet — maar bevatten de godsdiensten dan geen waarheid, al hult zich die in een verschillend kleed? Hebben zij niet alle een behoudende en leidende moraal, al is die bij den een wat volmaakter dan bij den ander; al hebben rituaal en ceremonie bij den een eene diepere of zinrijker beteekenis dan bij den ander? Voor de onsterfelijkheid der ziel — ik doel hier op het individu en niet op de goddelijke zee van den Algeest — zijn bewijzen te over voor wie er slechts naar zoeken wil. Allereerst de intuïtie, dezelfde innerlijke aanschouwingssfeer, waarop de pantheïstische denker zich beroept als bewijs voor de Godheid, zijn afkomst, samenhang en éénworden met deze. Terwijl de Pantheïst spreekt van het intellectueele aanschouwen, spreekt de godsdienstige mystieker van aanschouwen door gevoel, geleid langs den weg der ethica. Het is de weg, die met de zuivering van het karakter aanvangt, om dan in meditatie en reine devotie op te stijgen tot aanschouwing, die tot vereeniging leidt. Ik spreek hier van een der hoogste vormen van godsdienst, door zeer weinigen beoefend,

maar die leidt tot de overtuiging van het aanschouwen. De beschouwing of verlichting, zooals het heet, begint met de ontwaking der psychische zintuigen: het psychisch zien, hooren, voelen, ruiken, dat aan het bewustzijn rechtstreeks openbaart meerdere regionen der bovenzinnelijke werelden. Deze aanschouwing verruimt zich met het volgehouden pogen, met het immer meer verreinen van de zeilssfeer, met de groeiende toewijding en liefde tot het goddelijk ideaal in welken vorm dan ook. Deze devoten hebben het voorrecht de rechtstreeksche overtuiging te bemachtigen van het voortleven der ziel in ijlere werelden na den dood.

— Jammer dan maar — zei Gaston, door zijn veranderde denkwijze van dit soort beschouwingen wel eenigszins afkeerig geworden — jammer dan, dat zoo weinigen zich geroepen voelen een dergelijken weg te gaan, want duizenden snakken naar het overtuigende bewijs.

— De weg is zeer moeielijk en niet iedere godsdienst leeraart hem — en velen zouden een gemakkelijker weg verkiezen, om zulke bewijzen te krijgen, zooals de weg van het spiritisme, het psychisch onderzoek en occulte praktijken, ook al wisten zij van den koninklijken weg der goddelijke mystiek. De geëischte absolute zielszuivering is het moeielijke begin, waarvoor de groote massa terugschrikt. De ethische inspanning is voor velen een der zwaarste en meest geschuwde; jammer genoeg, want het is de kortste en veiligste weg.

Gaston die steeds oplevende aandacht was, waar het thema ethiek werd aangeroerd, deed de vraag:

— Waarom erkennen en noemen de godsdiensten alleen dezen weg, waarom vindt men er niet van gewaagd bij moralisten en andere opvoedende krachten?

— Er wordt van gewaagd, maar zeldzamer dan bij den godsdienst. Ik denk, omdat hij in gelooven zijn aanvang vindt, en omdat hij heen wil reiken naar de bovenzinnelijke werelden, waarvoor geen tastbaar of beredeneerbaar bewijs zoo gemakkelijk voor de hand ligt.

— En hoe komt het, dat ik, ondanks mijn Katholieke opvoeding daarvan zoo weinig heb gehoord — ten minste zoo omschreven als u het mij daar uitlegt?

— Omdat de mystiek alleen nog maar als historische stof in de leer der Kerk aanwezig is; omdat ze geweerd wordt, eer dan bevorderd en erkend. De positieve theologie, de dogma's heeten meer dan voldoende voor den geloovige. Van de werken der H. Tresia, de zon der mystieken, wordt zelfs het lezen afgeraden. Waar vindt men de boeken van haar land- en tijdgenoot, Johannes van het Kruis — eveneens een der grootste mystieken, die eenig geloof ooit heeft voortgebracht? Misschien nog in eenige Karmelieterkloosters, maar dan wordt nog zelden de geest begrepen en nog minder de weg in beoefening begaan. De mystiek is verwaterd en in kinderachtig gedoe vergaan en verdient in de Kerk haar naam niet meer.

Ik zag onder de boeken, die je meebracht van je kloosterschool de auto-biografie van Theresia van het Kind Jezus. Dit jonge Karmelietesje, op vijftienjarigen

leeftijd kloosterlinge, zieltje van sneeuwblanke onschuld, serafyntje van vlammende goddelijke liefde, moest rechtstreeks in de voetstappen zijn getreden van de groote middeleeuwsche mystieken, zoo dit nog mogelijk ware. Er is in dit engelreine, vurige devotieleven iets kinderachtigs, dat niet te vermijden was bij de heerschende leiding in de Kerk in deze dagen. Daarom is deze ziel toch een heldenziel, maar de verstandelijke kracht, de vlammende bezieling, die de middeleeuwsche mystieken aandreef en beheerschte en waardoor deze menschen juist voor ons zoo belangrijk worden, is er niet te bespeuren.

— Hebben andere godsdiensten deze wegen ook gekend?

— Zeer zeker, Joden, Arabieren in het Westen — en de Oostersche godsdiensten. Het is ook bij deze weer het oude Indië, dat als bakermat geldt. Het is de weg der Raja Joga, ons niet slechts bekend als historische herinnering, maar juist in deze dagen geleeraard door Oostersche priesters en wijzen ook aan de Westerlingen. Eigenaardig is, dat dit soort kostbaarheden, door den orthodoxen godsdienst losgelaten en nauwelijks meer geteld, hare waardeering en beoefening gaan vinden bij velen, die buiten de Kerk staan. Zoo vindt men vertalingen van „den donkeren nacht der ziel" van Johannes van het Kruis [1]) in het Engelsch en andere talen in bibliotheken,

1) Spaansch mystieker uit de 16e eeuw.

waar nooit een Katholiek een voet zal zetten. Maar wij dwalen in den breede af. Wij spraken over de onsterfelijkheid der ziel en hare mogelijke bewijzen: Zie, als Kant ons voorlegt zijn Kategorische Imperatief nemen wij gaarne zijn inhoud aan, omdat in ons het geweten, de stem van het hooger Ego antwoord geeft op de ons voorgehouden beweringen. En zoo kan ook in sommige onzer een luide stem, die uit het meest innerlijke der ziel voorkomt, zich doen hooren met een klem omtrent het voortleven der persoonlijkheid na den dood, waartegen niet te redeneeren valt. Ik zou mij kunnen beroepen op honderde menschen, bij wie dit innerlijke bewustzijn onomstootelijk vaststaat; waarom zou nu deze innerlijke stem egoïstische hoop, zielsbedrog of iets dergelijks moeten heeten? Waar haalt Kant zijn bewijzen omtrent de beteekenis van het geweten vandaan? — Uit het diepste der ziel; uit de inwendige bewustzijnsbron. — Kan deze bron niet vele stroomingen hebben, voor ieder niet gelijkelijk te ervaren — zooals ook het geweten lang niet voor ieder gelijkelijk zijn stem doet hooren? En dan bij deze vraag, omtrent het al dan niet persoonlijk voortleven na den dood, wordt bijna altijd over 't hoofd gezien de studie der psychische verschijnselen, die sinds de laatste helft der vorige eeuw zulk een geweldige vlucht nam. Zeker, hier is nog een labyrinth vol duistere gangen; de scholen van psychisch onderzoek, die elkaar tegenspreken, zijn nog talrijk. Neem echter eens het beste, wat die litteratuur geeft, ter hand — en zoo iemand slechts

matig belangstelt in de oplossing van het menschenraadsel, hij zal zijne belangstelling in deze wijze van onderzoek moeielijk meer terzij kunnen stellen. En toch de bestudeerders der wijsbegeerte staan in den regel afwijzend en vijandig tegenover deze richting van studie. Hegel mag dan de verplaatsing der ziel buiten het lichaam, haar tegenwoordigheid op afstand en dergelijke geconstateerde mogelijkheden meer, aanhalen als bewijs voor zijn geestesleer; hij kent toch een zeer inferieure plaats aan deze functie's en dit soort bewijzen toe. In Hegel's tijd was ook dit gebied van onderzoek nog bijna onontgonnen. Maar wie thans de moeite neemt zich ernstig te verdiepen in het beste wat dit soort litteratuur, dit proefondervindelijk en theoretisch onderzoek aanbiedt, hij zal er uitkomen, misschien niet met eene gevestigde overtuiging, maar met nieuwe vragen, waarop de antwoorden hem zeer nabij naderen. Hij heeft het slot beproefd van de geheimzinnige poort, waarachter het land der openbaring ligt — en voelt, dat de sleutel moet te vinden zijn, waarvoor de afsluiting kan zwichten. Hij voelt, dat zijn zoekende hand die zeer waarschijnlijk plotseling en onverwacht grijpen zal. Wie de moeite slechts wil nemen.... zei ze nadenkend, met een blik, die terug zag in haar eigen leven... eigen ervaring.

— Ik voel heel veel voor dit soort van studie's, maar ik vond nog weinig gelegenheid... merkte Gaston op.

— 't Is ook onmogelijk, dat je alles tegelijk zoudt kunnen ondernemen. Maar je belangstelling in deze richting

verwondert me niet — alles in je wijst er op — zelfs je belangstelling in dien ouden bouw, den geest van het verleden en wat met het psychisme eener vergane wereld verband houdt. Je bent je studie in deze richting nu begonnen met de psychiatrie — had je me hierin raad gevraagd, ik had het je voorloopig afgeraden. Maar je weet, ik geef geen raad ongevraagd....

Waarom afgeraden. Is deze studie niet machtig interessant en heel nuttig?

Zij antwoordde niet.

— Nu, mag ik uwe meening niet weten?

— Zie eens — zei ze bekommerd en als in strijd met zich zelf — 't is zoo moeielijk, als men aan den eenen kant niet raden wil en aan den anderen kant zich haast verplicht voelt het te moeten doen. Er zijn zekere richtingen in de hedendaagsche psychiatrie, waarvoor ik niet alleen niet voel, maar die ik beslist afwijs: de hypnotische geneeswijze b.v., 't zij met of zonder suggestie..., laten we er een andermaal eens over spreken — als je er wat meer van weet. Nu je je toch met dit soort studie's gaat bezighouden, zal ik ook hierover mijne denkbeelden en... mijne ervaringen niet voor je blijven verzwijgen... maar later — in verband misschien met andere opheldering, die ik je doen wilde. Natuurlijk laat je je nu in met de modevraag van het onderbewuste. Ik zal je binnenkort als je wilt met betrekking hiertoe lectuur geven, die je misschien behoeden kan voor de suggestie van zekere moderne opvattingen, zooals b.v. Freud en

zijn school ze als giftkiemen onder de menschen uitstrooien. Je weet, ik raad en waarschuw niet licht, maar tegenover dit soort litteratuur voel ik er mij toe gedwongen; het zou eene misdaad zijn, als ik het niet deed. Misschien heb je er nog geen kennis mee gemaakt; ik hoop het.

— Wel in beginsel van gehoord, maar niets gelezen.

— Nu, tracht dat te vermijden — ook al zou de gang van je studie, de weg van je belangstelling er je ongemerkt toe willen brengen. Inderdaad, indien het onderbewuste, d.i. de onsterfelijke ziel zelve, niets anders ware dan de raadselachtige zee, als hier geschetst, met dergelijke modderwellen — en ons waakbewustzijn moest hoofdzakelijk op dusdanige wijze beïnvloed worden — ach, wat wij waren er duizendmaal slechter aan toe dan het redelooze dier! Maar, goddank, dergelijke leeren zullen verdwijnen als alle mode-grillen; doch na eerst haar slachtoffers te hebben gemaakt bij menigte: dit is de zwarte zijde der medaille. Steeds hoort men van onderbewustzijn spreken, alsof het bovenbewustzijn, de grond en drijfkracht van alle idealisme en geestelijken groei niet bestond. Het onderbewustzijn is de groote zee van goed en kwaad, die het menschelijk wezen omsluit en doordrenkt. Het is zijn doorleefd begeeren en denken, bezonken, maar steeds aanwezig in zijn zielsfeer, hoogstwaarschijnlijk niet alleen van zijn gedachten- en gemoedsdoorlevingen van een enkel, maar van vele levens. Als wij dit duidelijk beseffen, moeten wij het groote belang inzien van het leiden van ons begeeren en denken

door ons zelf; van de invloeden, die wij toelaten of afwijzen. Gedachten, die men meent dat niet schaden; suggestie's, die ons schijnbaar onaangedaan voorbij glijden, zij worden door het onderbewuste gegrepen en vastgehouden. En daar onderbewustzijn en waakbewustzijn te samen één wezen uitmaken met steeds gereedstaande wisselwerking — daar het onderbewustzijn ten slotte het voornaamste deel van deze tweevoudigheid is met het bovenbewustzijn in zich als onvergankelijke kern, daarvandaan het onberekenbare gewicht van onze bewuste houding tegenover deze geheimzinnige macht. Wij hebben onze zielen op te voeden voor het eeuwig leven, en met hoe meer zorg wij dit doen, met hoe grooter snelheid dit proces door ons bevorderd wordt, des te meer voldoen wij aan onze roeping. Men beschouwe vooral in dit licht de godsdiensten met hunne geboden, met hunne devotioneelen, sacramenteelen en ceremonieelen inhoud: Zij geven beschermende suggestie's in zedeleer en gebod, door het waakbewustzijn te begrijpen en toe te passen; zij geven in hun devotioneelen en occulten inhoud, vaak onbegrepen door het verstand, schatten van ondersteuning en verrijking aan het onbewuste maar meest waardevolle deel van den mensch. Geen weg misschien, waar de menschenziel in hare bovenbewuste krachten zoo wordt aangedaan, als op den weg van den devotioneelen godsdienst, waar deze tegelijk de draagster is van eene hooge moraal. Daar bereikt de opwaartsche drang van het waakbewustzijn regionen der ziel, die boven onze voor-

stelling liggen in schoonheid en wijsheid en roept vaak stroomen van kracht uit deze regionen nederwaarts. De ziel functioneert dan als het ware niet meer in haar gewone denkwijzen, niet meer in de sferen harer gewone begeerten of verlangens, maar in een superieur deel van zich zelf. Dit weer is door kanalen van schitterend licht verbonden met hoogere werelden, waar ijlere scheppingskrachten en -vormen der Godheid aan het werk zijn. En ik spreek hier niet in beeldspraak: er bestaan menschen met innerlijk gezichtvermogen, die deze gebieden hunnen aanschouwen, die dit ijle proces van wisselwerkingen kunnen waarnemen.

— En is een dergelijk gebeuren alleen het voorrecht van den godsdienstig devotioneele?

— Zeer zeker niet. Het heeft plaats bij allen, die idealistisch denken en vooral bij hen, die idealistisch handelen, bij hen wier gedachten en daden getint zijn door zuivere menschenliefde, door edele vroomheid, door impulsie's van wijsheid, waaraan nimmer de liefde vreemd kan zijn. Alles in één woord, wat reikt naar God en naar het geestelijk welzijn der menschen, meer nog dan naar hun tijdelijk geluk, zet de krachten van het bovenbewustzijn aan het werk, verreint het onderbewustzijn en scherpt het waakbewustzijn. Het is daarheen, dat de mensch van superieuren aanleg als 't ware van zelf zijne impulsie's richt; maar 't is ook daarheen, dat de minder volmaakten moeten worden opgericht — en 't is voor velen van deze laatsten de godsdienst en weer boven alles de

godsdienst, die de beste opvoedster en leidster kan zijn in deze richting. — O, laat men de beteekenis der godsdiensten toch niet te laag aanslaan, laat men toch niet te lichtvaardig zeggen, dat iemand, ook niet de ontwikkelde en superieure boven zijn godsdienstvorm hoort uit te zijn. Voor den laatste immers is het begrip van zijn godsdienst ook binnen den vorm voor verwijding vatbaar — hij behoeft niet langer te zijn de devotioneele van het ritueel en het kerkelijk gebod; hij kan zijn de aanhanger en beoefenaar der geestelijke gedachte, de toegewijde der gezuiverde religieuse sfeer, die de meeste godsdiensten toch als innerlijke kern hebben. Het gebed, de liefde tot God, de meditatie der geestelijke eenzaamheid, de verborgen maar absolute aanhankelijkheid aan de edelste deugden, de teerste verdraagzaamheid tegenover toegewijden van andere religie's, ziedaar wat de superieure aanhanger van een godsdienstleer in zich beleeft en tot zijn groei verwerkelijkt. Niet ieder behoeft of heeft aanleg dezen weg te gaan; maar, wie uit inwendigen drang hem kiest, hij verdient geen medelijden maar veeleer onze benijding.

— Ik begrijp u, maar wat mij niet helder toeschijnt, is dat die hoogere werelden, die zooals u zegt, het bovenbewustzijn voor een deel beheerschen, werelden van scheppingskrachten en -vormen zouden kunnen worden genoemd. Kracht en vorm betreffen, dunkt mij, meer het gebied van stof dan van geest.

— Het ligt er aan, wat men stof noemt. De uitspraak

der Oude-Indiërs, dat stof niet anders is dan de magische sluier, waarin de geest in de schijnvormen van tijd en ruimte optreedt, is door de moderne wetenschap en vooral de natuurkunde reeds duidelijk genoeg gestaafd. Nu bepaalt de wetenschap de stoffelijke vormen alleen tot een voor ons aardmenschen waarneembaar heelal. De mystieker en occultist spreken van andere grenzen der stof: De ijlste stofverdeeling of beter -oplossing, die binnen onze waarneming valt, doet hun niet zeggen: hier is het einde van het majische, vervluchtigende zinsbedrog. Neen, de vormenwereld, die zooals wij weten verdwijnt met onze zintuigen van waarneming, met ons voorstellingsvermogen, zij heeft hare spiegelbeelden in ijlere stofvorming op hoogere gebieden, niet steeds hoog in den zin van verhevenheid, maar van ijlheid. En ook daar zijn deze waarneembare prototypen opnieuw eene illusie van onze ijlere zintuigen. Hoever deze stofverijling doorgaat, hoever deze werelden zich uitstrekken, hare eigene gestalten en sferen hebben, er wordt wel in de Oud-Indische geschriften over gesproken; maar ik kan mij daar niet moe over maken. Ik vind alleen de uitspraak, dat dergelijke werelden zouden bestaan niet onmogelijk en het zijn al weer de uitkomsten van het psychisch onderzoek, die deze mogelijkheid hier en daar met grooten klem staven.

— Mij komen dergelijke uitspraken erg fantastisch voor. Er zijn absoluut geen bewijzen. De wetenschap gaat nooit buiten het bewijs.

— Heeft de wetenschap dan niet soms eeuwenlang haar hypothesen, die op het overtuigend en onomstootelijk bewijs wachten? Mag eene uitspraak, die aan het logisch denken en aan moreelen zin voldoet, niet hare hypothesen hebben, die ook wellicht nog eens door het bewijzende feit zullen worden gestaafd? Zoo wij eene uitspraak aannemen nog niet direct voor ons bewijsbaar, maar die wij voortdurend kunnen toetsen aan onze levenservaringen en aan het gebeuren in de ons omringende wereld, die door onze studies van historie op verschillend terrein wordt gesteund en belicht — en door geen enkele tak van wetenschap positief kan worden tegengesproken — waarom wordt eene dergelijke hypothese reeds bij voorbaat afgewezen als bijgeloof, als de aandacht niet waard?

— Ik geloof niet, dat deze afwijzing en ontkenning zonder meer, zoo algemeen zijn als u schijnt te denken. Ik heb tenminste reeds in korten tijd menig wetenschappelijk gezind mensch ontmoet, die sterk overhelde naar beschouwingen, als u daar aanroert.

— Zoo, dat dacht ik niet. Maar is het niet aannemelijk, als wij de verschillende menschentypen bezien, zoo verscheiden in ontwikkeling van ziel en geest, dat daar een evolutieproces denkbaar is, dat zich voor het menschelijk individu verder uitstrekt dan de spanne van een enkel leven — dat de individueele menschelijke geest opstijgt langs een ladder van eeuwen, om tot zijn einddoel te geraken? Daar is de superieure, de gemiddelde, de

bijna-nog-diermensch, alle wezens op verschillende trappen van ontwikkeling, maar met eenzelfde menschenroeping, met een zelfde eindpaal als doel. En is dan ook niet denkbaar boven het meest-superieure type, dat wij in het heden of in de geschiedenis kennen, een mensch van goddelijke eigenschappen, zooals ons verhevenst ideaal dit bij benadering kan beseffen? Voor mijn geloof zijn er zulke menschen, levend op onze aarde en in de sferen boven deze. Hun bewustzijn heeft een omvang en beteekenis, dat reikt boven het ons bekende zelfbewustzijn van den enkeling. Zij hebben in zich ontwikkeld de gaven der ubiquiteit, de gave van het geestelijk gezicht, de gave der stofbeheersching, d.w.z. de gave der stofvervorming en der stofverplaatsing naar hun eigen wil. Zij zien de menschheid met een anderen blik dan wij, omdat zij de sfeer der aarde, de sfeer van gemeenschap, zoowel als de sfeer van den enkeling kennen. Zij leiden, ook zonder dat dit door ons bespeurd wordt, de evolutie der menschheid; zij zijn de stichters geweest der groote godsdiensten, die zij baseerden op verborgen wetten der natuur. Zij wisten, als zij de godsdiensten stichtten, welke leiding de nog zwakke en weinig wetende mensch noodig had — en in verband hiermee schijnt bij oppervlakkige beschouwing aan den ontwikkelde de godsdienst toe, ontsproten te zijn aan naïef kennen, aan primitieve situatiën. De godsdiensten zijn ook niet alleen in 't aanzijn geroepen door menschen van intuïtief verstandelijk aanschouwen, zooals wel wordt beweerd. — Neen, de aan-

hanger van een godsdienst begaat werkelijk een gewijden bodem, door een boven-mensch gesticht, omspannen door de beschermende muren van ijle natuurkrachten van machtige en verhevene orde. De schepper zelf van zulk een godsdienst bewaakt dit terrein, al is het eeuwen lang, tot het oogenblik daar is dat nieuwe banen zullen worden vereischt, meer passend bij een zich immer wijzigende en klimmende evolutie.

En nu vind ik is het meer dan tijd, dat wij dit gesprek voor 't oogenblik eindigen. Wij zullen er nog herhaaldelijk op terugkomen, als je dit interesseert. Heb je plan om dit voorjaar je geneologischen arbeid met betrekking tot het oude huis af te maken? Ik heb alles maar laten liggen, zooals je het bij je laatsten arbeid liet. Veel is er niet meer aan te doen — en mij dunkt, wij moesten, als je 's morgens bepaald bijstudeeren wilt, zooals je het gewoonlijk noemt — 's middags of 's avonds maar eens geregeld een wandeling of fietstocht maken in plaats van al weer denk- en schrijfwerk, al is het dan op een ander gebied. Heb je er nog niet eens over gedacht te gaan paardrijden? Ik deed het vroeger geregeld, toen ik zoozeer afleiding voor mijn gedachten noodig had. Het is de gezondste en meest bezielende sport, die ik ken. Het fietsen is een gemak, maar er is geen ziel, geen poëzie in zooals bij het paardrijden. De fiets hoort tot het moderne machinewezen, comfortabel, tijd- en vermoeidheidsparend, maar artistieke toewijding en psychisch genieten op zij schuivend. In jou plaats bezocht ik maar

liever eens een poosje de manege in Den Haag dan dat ik college's van moderne psychiatrie bijwoonde.

— Ik kan beide doen, tante — zei hij, opgewekt naast haar voortwandelend. Uw idee van paardrijden lokt mij wel aan — er zijn hier zulke prachtige en verre boschwegen, waar men per fiets niet komt — en ik geloof, dat u gelijk hebt, dat ik een beetje moet remmen, wat betreft mijn geesteswerk. — En eens wat reizen, eens naar een badplaats gaan, zooals u daar straks zei — misschien heeft u gelijk; wij zouden dat in de vacantie wel eens kunnen doen.

— Wij? Neen, kindje, ik zou een brekespel voor je kunnen zijn. Begin maar eens met alleen of met een of meer vrienden uit te gaan. Hier kan je genoeg met me spreken over dingen, die ik merk dat je meer en meer interesseeren. Wat ik voor je zijn kan, zal ik hier zijn, waar je me noodig hebt — en waar ik mogelijk je tehuis zoo aangenaam en comfortabel kan maken, dat het werkelijk een tehuis voor je mag heeten. Het zal mij steeds een vreugde zijn te zien, dat je hier gaarne komt — weken zal je hier nog doorbrengen geheel uit je zelf, dat merk ik wel — maar elders zal je me heusch wel kunnen missen. Begin maar eens met er de proef van te nemen. Als je me bij je wilt hebben, zal je het wel weten te zeggen — en dan zal ik ook komen, als ik er je werkelijk genoegen meedoe. — Waarom loop je zoo in gedachten; waar was je mee bezig?

— Ik dacht aan het gesprek van daarstraks. — Gelooft

u, dat uwe woorden veel in mij in dit korte uur omwoeld hebben; veel, waarvan ik niets wist — en dat mij opeens interesseert?

— De belangstelling behoefde heusch niet bij je te komen — die was er maar al te volledig. Maar dat je voor sommige gezichtspunten, die ik je opende, warm zoudt kunnen worden, al is het dan niet bij een eerste gesprek, dit verwondert me niet. Je aanleg is beslist godsdienstig al heb je ook je godsdienstvorm afgeschaft. Al meen je nu buiten den godsdienst te kunnen leven — het Pantheïsme, op de wijze zooals je dit nu meer en meer tot je overtuiging maakt, zal je op den duur, denk ik, moeielijk kunnen bevredigen. Maar ik loop den tijd niet vooruit. Zoek eerst zelf op den weg, dien je hebt in geslagen — we hebben elkaar niet voor 't laatst over deze stof gesproken: ik ben niet helderziend — en toch zou ik mij heel sterk bedriegen, als je bleef bij de autoriteiten die nu al je aandacht en eerbied hebben. Maar nu stappen wij van dit onderwerp af. Ik had je eigenlijk willen komen vragen, of je ook lust had mee te gaan naar de pastorie. Ik heb den pastoor te spreken over een behoeftig gezin, waarmee ik mij dezen winter veel inliet. In je vorige vacantie's maakte je gewoonlijk een bezoek bij hem.

— Neen, liever doe ik dit nu niet. Hij zal mij vragen of ik in Leiden mijn Paschen heb gehouden — en ik heb, daar ik niet meer kan gelooven, in 't minst geen plan om mij ook nog aan dezen kerkplicht te houden.

— Maar hiermee treedt je formeel buiten de Kerk; heb je daaraan gedacht?

— Natuurlijk — u begrijpt toch dat ik niet lichtvaardig nalaat, wat ik weet, dat voor den Katholiek het hoogste kerkgebod is. Ik wil juist vermijden, dat mij met nadruk wordt voorgehouden, wat ik met evenveel nadruk ontken. Zulke gesprekken zijn zoo moeilijk en zoo vermoeiend door hunne vruchteloosheid. — Neen, gaat u maar alleen. 't Spijt mij zelf, dat ik hierin aan de maatschappelijke beleefdheid moet tekort schieten. De pastoor is de vriendelijkheid in eigen persoon, misschien als hij langzamerhand inziet, dat aan mij zijn belangstelling in de zaak „godsdienst" verspild is, dat ik daar dan op dezelfde wijze omgang kan hebben als u.

Mevrouw de Glayou vroeg niet verder. Zij gingen ieder hun 's weegs.

Het vroege voorjaar was opgegaan in een stralende Meimaand van gouden warmte, weelderig groen en een rijken bloemenschat. Het waren uitgelezen dagen — en in ongeloofelijk korten tijd was de witte Minstroom begraven onder groene guirlandes en volledig ontknopte twijgen — en doken de gecreneleerde toppen van den Duivelstein weg tusschen dicht begroeide boomkruinen en koepels van bladergroen. Ieder uur van den dag was daar buiten een juiching, nu de natuur weer nieuw en veerkrachtig opstond na haar langen winterslaap, die in deze eenzaamheid haast zichtbaar werd. Voor de beide bewoners vlogen als meest deze dagen om — te snel!

Het was reeds de derde week van Mei: nog twee dagen en Gaston moest weer heen. Het was opnieuw een prachtige avond, zooals in een vorige hoofdstuk beschreven werd. Als toen maakte de zon zich gereed te verdwijnen in een zee van goud-rooden glanzen. Zij namen plaats op de galerij en beschouwden het schitterend panorama, dat zich iederen mooien dag op dezelfde wijze voor hen ontvouwde op dit uur.

— Het is buitengewoon warm geweest vandaag, begon Gaston, ik zou lust hebben vanavond nog eens als afscheid een bezoek te brengen aan Duivelstein. Ik ben er sinds ik mijn werk daar in hoofdtrekken klaar heb, niet meer geweest. Dat is nu ongeveer veertien dagen. Het zal er van avond heerlijk zijn onder de hooge boomen. — en als ik het wel heb, zullen we weer maanlicht hebben. Ik heb nog zoo dikwijls gedacht aan ons avondbezoek daar in de groote vacantie. Het was een van de weinige keeren, dat ik er 's avonds was; het geleek een conte de fées, een rêve de sylphes.

— Best, zei ze, als je er lust in hebt, je waart deze vacantie zoo verdiept in je wijsgeerige boeken — dat ik je maar niet te veel opriep voor iets anders. Het plan was wel gemaakt voor veel verstrooiïng en uitstapjes, maar je scheen het gauw vergeten.

— Ach ja — juist voor wijsbegeerte en aanverwant denken kom ik in Leiden eigenlijk tijd te kort. De exacte wetenschappen hebben bijna het dubbele van mijn tijd gevorderd — omdat ik nog zoo lang met de taal te wor-

stelen had — en er juist op de Roomsche scholen niet al te veel werk van wordt gemaakt. Mijne opvoeding kwam veel te kort.

Weet u, wat ik van middag zoo dacht bij 't een en ander beschouwen: 't kan mij wel eens hinderen bij sommige wijsgeerige schrijvers, waarvan ik toch heel veel houd — dat het vraagstuk van moraal zoo dikwijls op de tweede plaats komt, na dat der rede — ja, somstijds vindt men het nauwelijks aangeroerd.

— Ik begrijp, dat jou dat moet treffen; dezelfde opmerking maakte ik voor mij zelf ook wel. Rede en moraal zijn m.i. dooreen geschakeld zooals wijsheid en liefde. Het zedelijk leven is wel denkbaar zonder wat wij gewoonlijk verstandelijkheid noemen, maar niet zonder de rede. De rede is het opwaarts of naarbinnen strevend verstand en als zoodanig is zij niet denkbaar zonder moraal. De rede streeft uit den aard van haar wezen omhoog in antwoord op innerlijke doorlichting, komende uit een schijnbaar geheimzinnige bron, die toch de mensch zelve is naar zijn hooger deel. Daar dit hooger verstand enkel het goede vertegenwoordigt, een straal is uit het geestelijk eenheidsgebied, het gebied der goddelijkheid, daarom zijn redeleer en moreel inzicht niet afgescheiden denkbaar; zij zijn één als de atomen in hun molecuul, of nog meer, want deze zijn te scheiden, de eerste niet. Kant geeft als voornaamste grond van transcendente kennis het *zedelijk bewustzijn* plicht met zijn drie voorwaarden: Wilsvrijheid, onsterfelijkheid, God.

Anderen, zooals b.v. Bierens de Haan, die je zoo gaarne leest, noemen als grond van transcedente kennis alleen het *redelijk bewustzijn.* Het intellect alleen erkent het transcedente Zijn, als zijnde van eenzelfde wezen als hetzelf is — zegt hij. Indien wij nu weten, dat het Opperste Wezen, noem het Wereld-subject, Idee of wat ook, is het Absolute Intellect, waarvan wij uitgaan en waarin wij terugkeeren, waarin wij ons bewegen en zijn en wij besluiten hiertoe, met vele wijsgeeren, uit den aard van ons eigen denken — zou dan die andere inwezenlijkheid van ons zelve, plicht of zedelijk gevoel genaamd, die eveneens de mensch boven de ons omringende schepping verheft, die even beslist naar binnen of omhoog wijst, zou zij minder getuigenis afleggen van een hoogste Wezen, waarvan wij de ranken zijn, Hij de wijnstok? Als het de Intuïtie is, die het redelijk bewustzijn leidt, is het dan minder de Intuïtie, dat heldere licht der moraal, door velen zoo duidelijk beseft, dat inwaarts voert naar de Bron, waar dat licht uit opflikkert? — Zouden niet deze twee, uit zichzelf lichtende en belichte wegen één kunnen zijn? En zij zijn het! Het Redelijk en het Zedelijk bewustzijn zijn de veilige en zekere bakens op den weg naar het Goddelijk Hart. Zij zijn Diens stralen zelf, hoe ook verduisterd door het stofbestaan. Is de uitdrukking Redelijk bewustzijn wel denkbaar zonder de omschrijving en toelichting vervat in de uitdrukking Zedelijk bewustzijn? Is zedelijk gevoel niet het opperste deel van het redelijk denken? — Zijn zij afzonderlijk mogelijk?

Gij kunt u een verstandsmensch denken, zonder zedelijk bewustzijn — maar gij kunt u geen mensch met zedelijk bewustzijn denken zonder verstand. Hieruit blijkt het verschil tusschen verstand en rede. Niet het verstand leidt tot het erkennen der Godheid, maar de rede. God is het absolute Denken en het hoogste Goed te gelijk. In zijn schepselen schittert dit tweevoudig licht als redelijkheid en zedelijkheid — onscheidbaar! — Er is geen menschelijk wezen op aarde, dat in kiem hiervan verstoken is. Het licht moge in velen, helaas! nog een pit in walmenden smook schijnen, de mogelijkheid is er voor ieder, dat die pit tot een schitterend schijnsel wordt, God naderend, naarmate het in schittering toeneemt.

— U heeft daar mijne eigene opvatting in woorden gebracht. Ik krijg zoo vaak het gevoel, dat er veel meer eenheid bij verschillende soorten van denkers is — zelfs bij hen, die vaak heeten tegenover elkaar te staan, dan men bij oppervlakkig beschouwen wel zou zeggen. Hoe meer men hunne uitspraken overweegt, hoe meer verborgen overeenkomsten men dikwijls ontdekt. Zoo doen de idealistische richtingen in den regel te kort aan de beteekenis der natuurwetenschappen — en toch is het experiment, dat zij verwijzen naar de hun inziens inferieure plaats van het discursieve, ontledende verstand, van zóó groote beteekenis tot het vinden der Waarheid. Nooit nog is de natuuronderzoeker of de wiskundige het grensland zoo genaderd, waar degene die beweert: „er bestaat niets buiten het denken", door dat min of meer

gewenschte natuuronderzoek zelf in zijn redeneeren wordt gehandhaafd. Nooit nog is zóó tot het wezen der stof achter de verschijnselenwereld doorgedrongen. De eigenschappen van den ether zijn bekend als nooit te voren — rest nog de vraag, wat is de ether zelve? Dat het electroon een zonnestelsel zou zijn, is evenals het atoom eene hypothese, die nog bewijzen behoeft. Maar dat bewijzen gezocht worden ten opzichte van mogelijkheden, waarvan nog voor betrekkelijk korten tijd niemand droomde, dit pleit er voor dat de natuuronderzoeker koninklijke wegen begint te bewandelen. Had de rede door en voor zichzelf, alleen uit eigen aanschouwen, ooit de overtuiging kunnen vinden, dat stof en hare hoedanigheden, dat gansch de waarneembare wereld slechts zinnelijke schijn is, als het natuuronderzoek haar den sleutel der bevestiging niet in de hand drukte? De bespiegelende wetenschap heeft zeker geen reden het experiment te onderschatten. De ontdekkingen op het gebied der natuur, het inzicht harer wetten geven een grooten klem, een dwingend bewijs voor de opperste beteekenis van het denken als grond en inwezen van al het bestaande — maar daardoor is juist de natuurdoorvorsching van zoo gewichtige beteekenis: want nooit zou de primaire macht der abstrakte gedachte ons zóó duidelijk geworden zijn, zoo zeer gehuldigd op haar koningsplaats door onze diepste overtuiging, als niet diezelfde denkkracht de natuur doorvorschte en zich meer en meer van hare geheimen meester maakte.

— Ik ben het volkomen met je eens: De Engelsche empiristen van voorheen deden in hunne wijsbegeerten de waarde van het geestesleven te kort, als zij beweerden, dat de begrippen eerst geboren werden uit de ervaring, en niet reeds aanwezig waren .Het zijn geen nieuwe schatten die de geest verovert door de empirie, het is zijn eeuwig bezit dat hij ontdekt, dat tot zijn bewustzijn als 't ware terugkeert. En toch, de eeuwenlange, moeizame weg van opmerken, proeven, vergelijken, nadenken en besluiten, in één woord de weg der natuurwetenschap is noodig om ten slotte tot dit weten, tot de waarheid te geraken. Zeker er zijn andere wegen zooals die van mystiek en occultisme. Deze wegen dringen naar het middelpunt van het Zijn door eigen, innerlijk, geestelijk bewegen. Maar het is geen weg voor de meerderheid van het menschelijk geslacht. Dit toont ons de geschiedenis en een blik op de menschheid in het algemeen. De mensch is omringd door de zinnewereld, de wereld der zichtbare en tastbare natuur. Zijn innerlijk gaat van wege zijn aard uit naar deze wereld — en waar het voorschrift van een godsdienst of eene verheven in vorm vervatte zedeleer niet in hem spreekt met merkbaar accent, daar zal zijn geestesleven zich bezighouden met het hem omringende en zijn verstand zich in dienst stellen van het onderzoek en het discursieve denken, in plaats van zich te richten tot de inwendige beschouwingen.

Dit zij gezegd met betrekking tot de massa; de enkeling kan de beide wegen samen gaan, als zijn evolutie hiertoe

rijp is. Toch zal degene, die bij voorkeur den weg der wijsheid kiest, zelden met klem en hartstocht dien van het natuuronderzoek betreden, want hij acht deze laatste bepaald minder gewichtig en ondergeschikt aan den eerste.

— Ik heb mij nog zoo weinig met lectuur over mystiek en occultisme opgehouden, zei Gaston — dat ik de belangrijkheid er van, zooals u die beseft, nog niet gevoel. Mijn studie beweegt zich te veel in het practische en aantoonbare, maar ook daar boeit mij toch het meest wat de hand reikt aan het bespiegelende kennen en het geeft mij steeds vreugde, als ik bij het eene min of meer den sleutel voor het andere vind. Ik herhaal: de beteekenis van het natuurkundig experiment wordt voor de wijsbegeerte steeds van grooter belang. Nu de natuurwetenschap meer en meer hare uitspraak staaft: „Er is geen stof, alle stof is begoocheling der zinnen"; nu zij met zoo vasten voet het gebied van den geest nadert en zoo onomstootelijk aanwijst, dat geen dualisme bestaat dan slechts in schijn, dat Hegel die niets kon weten van de nieuwste ontdekkingen op het gebied der natuur, blijkt te zijn een koning in het rijk der Waarheid, een leider in het geestelijk gebied der menschelijke roeping; nu — wonderlijk gebeuren — de hooge intuïtie zich ziet bijgelicht door de helle toortsen der minder hooge verstandelijkheid, nu zal langzamerhand menig wijsgeer zijn systeem kunnen gaan wijzigen. Is u het hierin niet met mij eens?

— Ik twijfel er geen oogenblik aan, dat wat betreft

het menschelijk weten, nieuwe banen zich spoedig zullen openen met meer zekerheid van bewijs dan ooit nog de zoekende en smachtende geest der menschheid heeft kunnen bevredigen. Zeker zal de wijsbegeerte hebben aan te kloppen bij de moderne natuurkunde met haar wonderbaarlijke ontdekkingsfeer, haar stoute hand steeds gereed tot nieuwe ontsluieringen. Het zullen de jongeren zijn, voor wie in dit opzicht een geheel gewijzigde taak zal zijn weggelegd. Voor de nieuwste kennis aangaande de stof, verdwijnt onze drie dimensionale opvatting en hiermee onze voorstelling van ruimte zooals het nieuwe inzicht in de bewegingsleer ons dwingt onze voorstelling van tijd te wijzigen. De bewijzen voor hetgeen de wijsbegeerte van uit de Rede verklaarde, wordt meer en meer langs wegen gegeven, niet door haar vermoed en zeker tot heden door haar onderschat. Er is een tijd nabij, dat het geestesleven veel sneller zijn ontwikkeling tegemoet gaat, dan ooit nog in het verleden mogelijk was. De geestelijke evolutie vordert met bijna zichtbare versnelling. Onder onze oogen haast zien wij het gebeuren zich ontrollen, het groeien zich ontplooien. Gelukkig de thans levende geslachten, die van dezen groei,van de vaststelling der zoo lang gezochte en vermoede waarheden waarschijnlijk getuigen zullen zijn. Dit alles schijnt mij zoo mooi toe, dat geen taal mij toereikend voor komt, om de waarde van dit gebeuren, dezen zegen voor de menschheid te schetsen. Maar zouden we nu niet eens opstappen — de zon is ondergegaan en ons voorgenomen bezoek aan

Duivelstein zouden we heelemaal vergeten. De maan verschuilt zich af en toe achter de wolken, steek dus de zaklantaarn bij je.

— Wat een prachtig avondrood, zei hij, naast haar gaande en plotseling stil staande bij de steenen bank, vanwaar zij de vorige maal het maanlandschap hadden beschouwd. Wij kunnen hier nog wel een oogenblik **gaan** zitten. De indrukken en gedachten met betrekking tot de natuur, de wereld der zinsindrukken, brengt mij dikwijls de uitspraken van denkers te binnen, zooals die ieder op hunne wijze de oplossing van het bestaansraadsel hebben omschreven: Novalis noemt de geopenbaarde wereld eene versteende tooverstad — Schelling: eene verstijfde Intelligentie — Hartman en Wundt: voortrap en grondslag van den geest — Bolland: een booze, verkeerde geest — Schopenhauer: stralen van uit de zon des Scheppers verstrooid. Ik zoek altijd bij voorkeur de overeenkomst van uitspraken bij dikwijls zoo verscheiden denkers: het geeft aan de overtuiging een grondslag en wekt het vertrouwen, dat de waarheid ten slotte toch door den menschelijken geest moet kunnen worden achterhaald.

— Als de menschelijke geest zelf een deel is van die verstrooide stralen der Scheppingszon, een deel van die verstijfde Intelligentie, die niet verstijfd blijft, maar die terugkeert naar het land van haar herkomst, dan moet er noodwendig een tijd van groote verscheidenheid van denken zijn, maar dan moet toenemende eenzelvigheid ook hier weer niet verbazen. Voor mij echter heeft die

overeenkomst van uitspraken nog een anderen grond: Er loopt door de wijsgeerige stelsels, de meeste tenminste, van alle tijden, eenzelfde draad, die ook in de verschillende godsdiensten is op te sporen: volg dien draad door de middeleeuwen, door het Joodsche en Arabische Spanje, naar het Christelijk en Heidensch Alexandrië en verder naar Griekenland en hij brengt u weer naar het Indië der oudheid als zijn aanvangspunt. Ik heb eens de dichtregels gehoord:

Geen Bilderdijk had ooit bij ons bestaan,
Was hem geen Griek in 't dichten voorgegaan.

Iets dergelijks zou men ook van vele wijsgeeren kunnen zeggen. De verstijving van de Intelligentie, de verstrooiing van het compacte licht der goddelijke Verstandszon — en de weder vergeestelijking der natuur — ziedaar een leer, die veel ouder is dan de beschreven geschiedenis ons kan meedeelen. God drijft een spel met zichzelf, de schepping is een spel van God — zoo klinkt ons tegen uit modernen mond.

— U noemt daar eene uitdrukking, die als ik ze las, mij pijnlijk aandeed.

— Ten onrechte — 't is maar hoe men ze beschouwt. De natuur is de gedachte buiten zich gekomen. Op haar grondslag: tijd en ruimte, heeft zich opgetrokken het majestueuse gebouw der verschijnselenwereld, die wonderbare wereld, welke wij erkennen als het meesterwerk van den Schepper en die als ze onder het ontleedmes der wetenschap valt, ineenstort als de geweldige maja onzer

zinnen, wier schittering vervliegt als een zeepbel, daarheenstuift als het glanzend Noorderlicht, om plaats te maken voor het grootere wonder der zuivere Gedachte — die dus een spel speelde met zichzelf:

La création n'est qu'un rêve;
Sa beauté sera brève
Sa grandeur se flétrira
Sa forme se perdra —
Tout ce ci n'est qu'un rêve.

En nochtans, deze droom, dit spel van God, wat vertolkt het ons, waarheen wijst het ons? Op de allereerste plaats naar de bron van zijn herkomst, de Goddelijke Liefde. Deze wereld van maja, dit gebouw van illusoir bestaan, had tot doel het hoogste wat onze ziel erkent uit kracht harer goddelijkheid: de ontwikkeling van het menschelijke individueele wezen tot de goddelijkheid d.i. tot het ongerepte geluk van zijn Oorsprong. Waarom dit moest geschieden langs dezen eindeloozen weg van majische ontwikkelingsvormen, geen wijsgeer, geen godsdienststichter gaf er antwoord op. Het is een van die goddelijke geheimen, waarvan de joodsche wijsgeer zegt: het schepsel buige het hoofd en aanbidde! Zeker, naarmate de menschelijke geest in zijn worsteling ten hemel, in de omarming, in de doorvorsching van zijn hem vreemd deel, de natuur, zich evolueeren zal in nog ongekende vormen, zal sluier na sluier ook der diepere godsgeheimen voor zijn blik worden opgelicht. Tot heden hebben wij slechts het licht van ons innerlijk aanschouwen en de

eeuwige cosmische letter van den godsdienst, aan alle godsdienstvormen gemeen, die boven alles uitspelt: God is liefde! Zijn schepping, dit spel met zich zelf, heeft niet anders tot uitgangspunt en doel dan den inhoud van dit ééne woord, identisch met den Geest zelve: Liefde!

En zie nu, dat prachtige gebouw van maja, dat kunstgewrocht — wij aanschouwden het daar juist voor ons in een zijner schitterendste effecten, de bezielende zon zelve — nader het met de lamp van het ontleedend en beschouwend onderzoek; bezie zijn schijnvormen eens in dit licht van nabij: wat wordt het in menig opzicht, uit velerlei gezichtspunten? Niet anders dan een knekelhuis, een lazaret van smarten, een doolhof van schaduwen. De dood heerscht er met zijn verscheurende hand, de ziekte met haar pijnen en verwoesting, de psychische tegenstellingen met haar eeuwigen strijd en schijnbare ontwrichting. Het schitterend Majagebouw rust op een grondslag van negatieve kracht en zoo, helaas, schijnt dubbel droevig de natuur, wegens hare onwezenlijkheid en haar verborgen doorweving van smarten en schaduwen. En ga nu na de ontwikkeling van de menschenziel: wat is hare eerste opvoedster? de smart! Zij koopt haar geestelijke individualiteit alleen door een wicht van smarten. En weer is liefde, de goddelijke liefde hier grondslag en leidster. Kan men zich een superieur leven denken, dat niet vroeg of laat door de school van het lijden ging? En toch is het einddoel der schepping geluk. Het zoogenaamde spel van God is geen vruchteloos gebeuren waar-

in, naar onze menschelijke beschouwing, het lijden het hoofdelement zou zijn, gelukkig neen! Laat de moede pelgrim dit tot troost strekken. Waarom, ik herhaal het nog eens, deze weg van worsteling en leed, waarom dit schijnbaar zoo wreede spel van God? Wie van ons zal zeggen zijn waarom en zelfs zijn hoe? Wie zal het zeggen met zekerheid op onzen trap van evolutie? Wij treden met reuzenschreden het licht te gemoet, de ontdekking van het raadsel in het algemeen. De moderne natuurwetenschap heeft een der grendels gegrepen, die het opgesloten mysterie uit de diepte van zijn omsluiering te voorschijn zal brengen. Voor het huidige en nakomende menschengeslacht geen belichting zoo zeker en zoo hel over wat de mystieke wijsheid van alle eeuwen heeft verkondigd, als het moderne natuuronderzoek, dat boven alles het wonder van dezen tijd kan worden genoemd. Hier zal liggen voor het Westersche ongeloovige weten het tastbaar, zichtbaar, bewijsbaar bewijs. Maar of zijn zoekende hand ,zelfs bij de meeste geniale grepen ooit de poort zal openen, zooals ons uitzien dat zou willen verlangen, of meer dan misschien een enkele grendel zal worden terzij geschoven, daaraan kunnen wij niet zonder recht twijfelen. Het zuiver godsdienstig besef; de historische evolutie van den menschelijke geest, het bewijs van binnen uit, waartoe de idealistische wijsbegeerte van alle tijden haar toevlucht nam en dat door alle groote godsdiensten in hun cosmischen ondergrond wordt verkondigd, hier zijn stemmen veel overredener en veel zuiverder

dan ooit van buitenaf ter verkondiging der waarheid tot ons kunnen komen. Mogen wij al voor een groot deel de natuur in hare geheimen beluisteren, hare sluiers terzij slaan, altoos blijven er nog tallooze vraagteekens, het een al grooter dan het ander: Wat weten wij van het leven zelf, wat van het wezen des geestes? Ten slotte als wij redeneeren: God is denken, God is willen, wat God is en niet is, beredeneeren wij dan toch niet het ondoorgrondelijke? Is niet de denkwijze van iederen wijsgeer door zijn eigen brein gegaan? Of Schopenhauer de wil primair noemt in het scheppingswerk, Hegel en anderen weer het denken — wat geeft het ons voor onzen zielegroei of geestelijke overtuigingsrust? Als wij zeggen, krachtens den aard van het denken: hier schuilt de wortel van het Al, dan mag dit aan het wijsgeerig vragen voldoen, maar openbaart het ons, onvolmaakte menschen ,den wortel van het Zijn? Moeten wij ons niet neerleggen bij de onmogelijkheid dit te kennen op onzen huidigen trap van nog zoo geringe goddelijkheid? Zijn wij nog niet te veel van de Godheid vervreemd, om Haar zoo nabij te achterhalen door ons begrijpen? De menschheid in 't algemeen is nog in een stadium, dat als hare voornaamste gelei-engelen dienen op te treden: de moraal, de wil ten goede en de vereering van het zuivere ideaal, zooals dit in vele harten is ontwaakt en er voortdurend naar voedsel omziet, om zich door wil en daad te verwezenlijken. Het is langs dezen ladder dat wij hebben op te stijgen en de rede overschaduwt den weg en dit niet alleen, maar zij neemt

er toe in glans en kracht tot in de toekomst der menschheid de steunpunten haar kunnen ontvallen: deze hebben zich in haar omgezet. De treden zijn haar niet meer noodig — de overbrugging is weggenomen in het naderen tot de goddelijke Eénwording. O, de mystieken hebben gelijk, die als noodzakelijke eerste trap noemen: den zuiverenden weg. Ga niet met besmeurde voeten den ladder der aanschouwing op — zoo klinkt het ons voortdurend tegen uit hun geschriften. Het zou u dan kunnen gaan als Saul die koning wilde wezen, zegt de H. Tresia in haar Kasteel der Ziel en hoevele anderen uiten zich in gelijken zin. De hoogste bewustheidstrap, die van het vereenigend aanschouwen, is niet te bereiken zonder de zuivering der ziel — of kan de duisternis zich vereenigen met het licht, kan de dood tegelijk leven zijn? O, laten zij, wier waarheidsdrang staat naar het aanschouwende leven, laten zij er om denken, het stof van hunne voeten te schudden, voor zij dezen heiligen grond betreden. Deze bodem draagt alleen hem, die er met reine voeten voorwaarts schrijdt, voeten waaraan als vleugels het licht zich hechten kan, omdat deze schreden de duisternis hebben overwonnen, die zich niet met het licht laat vereenigen. De religieuse mystieken gaan dezen zuiverenden weg: luisteren wij in de eerste plaats naar hen, als wij de waarheid van het goddelijke zoeken. Maar ik ga te ver — ik leg je weer te veel mijn eigen zienswijze bloot, waar je voor het oogenblik nog zoo vreemd tegenover staat. Je weet, ik zal niet trachten je inzichten te wijzi-

gen of je belangstelling te keeren. Je moreel gevoel is zuiver en daardoor je verstandelijk zoeken zeer beschermd. Je zoekt de waarheid met zooveel drang, dat haar stroom je wel zal moeten opnemen — laten wij nu gaan, want het is ondertusschen volkomen donker geworden.

IV.

MÉLITE.

In het raamvertrekje der middelkamer lag het door Gaston zoo goed als afgewerkte boek dichtgeslagen. Er boven op bemerkte hij tot zijn vreugde het geschrift, dat het leven van Mélite met hier en daar bijzondere omschrijvingen bevatte. Hij doorbladerde het aanstonds met verslindende aandacht.

— U vindt zeker wel goed, dat ik het meeneem; ik wil het typen, dan kan ik den afdruk behouden.

— Als het je zooveel belang inboezemt, zei ze lachend, ga dan je gang. — Ik had er in lang geen blik in geslagen en nu sinds een dag of acht heb ik het weer met belangstelling ingezien. Mij ook fascineert dit leven op wonderlijke manier.

—Ik lees hier herhaaldelijk den naam van madame Du Barry, wat had Mélite met deze vrouw te maken?

— Ik meende je al eens te hebben gezegd, dat Mélite op achttienjarigen leeftijd aan het hof kwam van koningin Maria Leckzinska, de echtgenoote van Lodewijk XV. Het

was de tijd, toen de groote boeleersters aan het koninklijke hof in Frankrijk met meer gezag heerschten dan de Parlementen. Zij regeerden den staat, de buitenlandsche politiek en de hofwereld, alles ging door hare handen: de creatie en de val van staatslieden en veldheeren, oorlog en vrede. Van de grootste belangen van het land hielden zij de weegschaal, geen wonder dat deze dikwijls allerongunstigst oversloeg. Madame de Pompadour had door hare bemoeiingen het eeuwenoude staatkundig stelsel van Frankrijk vernietigd. Madame de Mailly had den koning goed en bloed van het volk doen verkwisten, om het huis Habsburg te doen ondergaan, madame de Pompadour verkwiste millioenen, om dat huis weer op te richten. Het was een tijd, dat de ondeugd in iederen vorm in de hofwereld den schepter zwaaide. De slechte praktijken droegen een eeremantel; het kwaad werd tot deugd verheven en de werkelijke deugden tot eerloosheid, lafheid en belachelijkheid gekenmerkt. Zoo was de tijd toen Mélite, nog haast een kind, haar entree deed in Versailles. Is het wonder, dat de vrome nabijheid der koningin haar niet heeft kunnen beschutten voor het vergif van een anderen hofkring, waarvan zij viel als slachtoffer? De koning had op dat oogenblik sinds den dood van madame de Pompadour geen maîtresse van beteekenis in zijn berucht serail van het Parc aux cerfs; en zoo verdorven was dit tijdvak, dat de regeerders van Frankrijk, als ze hunne eigene partij op het kussen wilden zien, geen beter middel hiertoe wisten dan eene zedelooze schoonheid te creëeren

voor het slaapvertrek van den monarch. Het waren de vijanden van de Choiseul en de Parlementen, die hiertoe eene vrouw uit het volk, arbeidster uit een atelier, een wezen zonder meer verdiensten dan haar schoonheid en haar vroolijkheid, niet te laag aansloegen. Men wist te bewerken, dat Lodewijk haar zag; men huwelijkte haar uit aan een bekenden dronkaard en hazard-speler, bijgenaamd „le roué" en de zaak bleek in orde. Gravin du Barry zetelde als opperste heerscheresse in de koninklijke lusthoven la Muette, Compiègne, Choisy, en de invloedrijkste en hoogste personages van Frankrijk, als een hertog d'Aiguillon, de Vauguyon, de Rohan's, de Richelieu bogen aan hare voeten tot het verkrijgen van hare gunst en bemoeiing. Hare stem was machtiger dan die der Encyclopedisten, die spraken van verbetering in zeden en staatkunde. Deze mochten hunne hervormingen voorbereiden in politiek, financiën, wetgeving; tegenover hen stond het rotte maar nog zoo taai houdende stelsel, waar het bekleeden van aanzienlijke ambten, manieren, geestigheid, titels en dergelijke als het hoogste gold. Aan het hoofd van dit verguld geraamte, dezen bebloemden modder stond het beruchtste maîtressenwezen, dat ooit den schepter voerde aan een koningshof. Zooals gewoonlijk bij dergelijke toestanden kreeg de vrome koningin Maria Leckzinska de schuld van de uitspattingen des konings: hare bigotterie, zoo zei men, stiet hem in het verderf. Men heeft slechts noodig zich het karakter van Lodewijk onder 't oog te brengen, om te weten

wat men hier van te denken heeft. De koning was ruim vijftig jaar toen madame Du Barry aan 't hof kwam, en zoo oververzadigd van de laagste hartstochten, dat deze twintig jarige vrouw, vulgair, uitgelaten en zonder eenig ontzag voor de koninklijke waardigheid, de rechte persoon bleek op de opengevallen plaats. Vrouwen en spel, dat waren steeds meer de hoofdelementen gaan worden in het leven van dit staatshoofd; vrouwen zonder eenige karakterverdiensten; spel, zonder omzien van de bronnen der winst of de middelen er toe. De koning hield er een afzonderlijke kas op na, die op de ellendigste wijze werd gevuld. Terwijl hij Du Barry in vijf jaar honderd tachtig millioen livres uit de schatkist liet verknoeien, gaf hij aan de andere zijde toe aan eene manie van schrapen, waarvoor hij alle wegen, zelfs de onedelste geschikt rekende. Is het nu wonder dat in deze omgeving de oude duivel wonderwel paste? Hij was een hasardspeler, een schraper en boeleerder, meer of minder erg dan het staatshoofd — maar een waardig figurant op het tooneel van een dergelijke omgeving. Arme Mélite, kind van achttien jaar, dat prooi werd van zulk een atmosfeer. Het verhaal zooals je het daar voor je hebt, begint met eene receptie aan het hof te Versaille: onder bescherming der prinses De Guistel trad Mélite, het nieuwe bloempje in een lusthof van hoofsche schoonheden de zaal binnen, waar zij het woord van welkom vernam uit den mond der vorstin, maar tegelijk tal van blikken van bewondering of van benijding opving, die haar overtuigden, dat hare lieftallige

schoonheid van dat begeesterende en aantrekkelijke soort was, waarvoor haast niemand onverschillig blijft. Zij droeg een kleed van rose zijde, waarvan de lage uitgesneden hals en korte mouwen waren afgezet met een krans van lichtblauwe bloempjes; een paar bloemknoppen ook prijkten, tusschen lint gehecht, aan hals en haren. De schets komt overeen met het portret beneden; ik denk dus dat ze in die dagen in datzelfde toilet heeft geposeerd voor Tocqué, die het heeft gemaakt. Het portret heeft je getroffen, ik zag het bij ons eerste inkomen in de zaal beneden. Toch verdiende de psychische schoonheid van Mélite een ander penseel, dan dat van een der eerste schilders van dat gedegenereerde tijdvak. De schilderkunst van dien tijd in Frankrijk is uitstekend geschikt voor het erotisch sensualisme van een Parc aux cerfs en een lustslot la Muette. Hare talenten passen bij de zedeloosheid en wuftheid van het toen heerschend geslacht. De indruk van zijde, fluweel, kunst-gebloemte en namaakgedoe van natuur overstemt geestkracht, zuivere natuurlijkheid. De suggestieve charme, die van het portret uitgaat en die je gevoeld hebt, spreekt van groot talent: maar talent dat zijn penseel in de verf van gedegenereerdheid doopt. Als men de verzen van Mélite leest, krijgt men niet den indruk van lieflijk kraakporselein of naïef parelachtige bekoring, die deze geschilderde afbeelding vertoont: het liefelijke is ten volle weergegeven, maar kracht, geest, gevoelsdiepte zijn miskend. De receptie, waarmee dit verhaal begint, schijnt het noodlotsmoment voor het arme kind te zijn geweest.

— Bij een noodlot, zei Gaston, is er altijd een moment, waar het aanvangt of waar het ten minste schijnt aan te vangen: ik denk dat de groote schoonheid van Mélite haar ongeluk werd — was niet die receptie het oogenblik van aanvang geweest, dan was het een andere dag geweest, welke ook; de oude duivel heeft haar daar voor 't eerst gezien, — hij wilde haar hebben en madame Du Barry heeft hem haar geschonken — is het zoo niet gegaan?

— Je raadt de geschiedenis, of je ze al gelezen hebt.

— Mij dunkt het ligt zoo voor de hand. U heeft daareven zoo over de heerschappij der koninklijke maîtressen gesproken, dat wie bij haar in gunst kwam wel alles zal bemachtigd hebben, wat hij wenschte, al was de deur, die toegang gaf tot de vervulling, nog zoo moeielijk te openen.

— Zoo was het ook — Mélite, zooals je kunt nagaan was omringd van aanbidders, die haar openlijk het hof maakten of haar op meer bedekte wijze hunne gevoelens verklaarden. Hiertoe behoorde de koning zelf en zijn oudste kleinzoon, die Mélite slechts even gekend heeft; hij stierf spoedig na haar komst aan het hof. Voor dien tijd was het meisje echter al in stilte verloofd met haar neef François de Conti — jong officier der koninklijke garde. Hij is de laatste geweest van het middeleeuwsche geslacht der Condés. Daar hij en Mélite in den bloede verwant waren en misschien ook om andere redenen, die niet genoemd worden, kantte hare familie zich tegen dit huwelijk. Het geheim lekte nochtans uit, zooals zulke ge-

heimen haast altijd doen — en ik ben wel overtuigd, dat zijn bejaarde mededinger de Chasel geen middel zou ontzien hebben, 't komt er niet op aan welk, om den jongen man onschadelijk te maken. Het middel echter eischte geen zichtbaar geweld, geen bloed of onrechtvaardige verbanning of iets wat zelfs in die dagen den naam „misdaad" nog niet verloren had. Verraad en psychische verkrachting der feiten waren voldoende. Of het lag aan den post, die De Chasel bekleedde als opperintendant der koninklijke geldmiddelen, dat hij in de salons van madame Du Barry een veel gezien en steeds welkom gast was, weet ik niet; zeker is het, dat ze in elkaars macht waren langs verschillende wegen en daardoor in elkaars gunst. In den grond haatten ze elkaar hartgrondig — en het moet gebeurd zijn, dat toen madame Du Barry de liefelijke Mélite wist weg te voeren, zij tranen heeft gestort en zuchtend tegen een vertrouwde heeft gezegd: „ik zag geen weg het teere duifje te behoeden voor de klauwen van dien roofvogel". — Je zult in die bladen een tooneel beschreven vinden, dat een frappante schets is uit de zwarte walgelijke intriguesfeer van dien tijd en omgeving. Het was een avond. Madame du Barry bevond zich in haar landhuis Lucienne en zat aan eene speeltafel met de Chasel en een zekeren abbé Vergon, duistere aanhanger der partij, door Du Barry beschermd, zooals er meer waren. Kapitaal-gelijkende sommen werden door de hovelingen soms in een paar uur verspeeld: de koning gaf er van het aanstekelijke voorbeeld. Du Barry lag op

eene bank en naast haar stond een speeltafel, waar haar hand en blik onafgebroken de kansen volgde. Zij moet er opgewekt en allercharmanst hebben uitgezien; in ieder geval zij was luidruchtig en won grof. De abbé zag haar af en toe verwoed aan: hij was op punt het laatste, wat hij wagen kon, in te zetten — en zooals meer in dergelijke momenten, hij had de razernij der hoop, door dezen laatsten inzet de kans te doen keeren.

— Wat zult u wagen als deze som verloren is? zei de gravin lachend, voortgaande met haar spel.

— Vergon stiet een vloek uit en zag toe.

— Perdu — zei ze doodkalm na eenige minuten; haalde het ingezette naar zich toe, en strekte zich uit op de kussens van haar bank. Na een oogenblik: „En verder?" Ze wist, dat de abbé niet meer kon. — „Heeft u niets te antwoorden — of niets meer te wagen?" De abbé stond woest op — wierp in zijn drift den stoel om, waarop hij zat en was op punt haar met een regen van ruwe verwijten te verlaten. Zij voorkwam deze door de laatstgewonnen som naar hem toe te schuiven, zeggend, steeds even kalm en glimlachend: „Ik wil u een voorstel doen: win dit geld terug; ik geef er u gelegenheid toe en zet daartegen in het woord, dat vader Ricci, de generaal der Jezuïten-Orde u heeft geuit over zijne plannen tegenover Lodewijk." Hiermee bedoelde ze Zijne Majesteit.

— Hoe zult u weten, dat ik de waarheid zeg? vroeg de abbé gekalmeerd.

— „Dat zal ik gemakkelijk genoeg te weten komen, of u

de waarheid spreekt; daar hangt te veel voor u van af" — Haar oogen, dit zeggend, waren een bedreiging; hij las er zijn ondergang in, voorgeval hij haar zou misleiden. — Komaan — zei hij — dit neem ik aan: en hij won. — „Welnu?" zei de gravin met kalm gelaat, maar heel zeker met verborgen spanning. „Welnu?" — Het antwoord luidde, dat de hertog De Choiseul zijn val nabij was, en dat, zoo de koning niet binnen drie maanden de Orde had hersteld... „Welnu?" — Niet lang meer den troon van Frankrijk zou bekleeden. — „Zoo" — zei mevrouw Du Barry bleek wordend, want zij wist wat een dergelijke uitspraak ook voor haar beteekende. — „Hier neem ook deze som nog van het door u verspeelde geld; de schatkist van Lodewijk is goedgevuld en de heer de Chasel bezit de sleutels". — De abbé nam het verspeelde geld op en zei toen: — Had u mij dezen inzet niet gevraagd, de eisch omtrent het herstel der Orde zou u rechtstreeks gedaan zijn, ook zonder mijn verraad van van avond, daarom beschouw ik haar niet als verraad. Uwe vrienden De Rohan's en d'Aiguillon en anderen hadden u met deze kwestie zoo overladen, dat u dagen en nachten niet anders noodig had te doen, dan u hiermee in te laten.

— „Maar de bedreiging omtrent den koning? Zou die ook zijn geuit?" vroeg de gravin lakoniek maar met een blik vol beteekenis als een knevelende bedreiging — „ik denk van neen", voegde ze er achter — „gij hebt mij een geheim geschonken, abbé — en ik zal het weten te waardeeren". — Ze bedoelde: ik heb het gekocht en de

prijs er voor is zoo hoog, als ik zelf van u vorder. — Zij reikte hem een derde som toe — en de abbé schoof opzij en liet zijn plaats aan den heer de Chasel. De gravin wisselde met den abbé een blik, dien hij als wenk begreep en hij verliet het vertrek.

— „Ik heb geld noodig, een groote som — zei ze tot de Chasel toen ze alleen waren." — Ze schoof de schaakstukken op zij, als was het spel bij deze tweede zaak overbodig. — Veel geld — zei hij met een glimlach, dien ik mij voor kan stellen als duivelsch. — „Heel veel en heel gauw" — zei ze gejaagd en in spanning. — Heeft Lodewijk wild geroken? vroeg hij rustig. — „Neen — maar een ander, die bij hem gretig gehoor vindt — en ik zie geen ander middel dan de geheimhouding door geld te koopen".

— Een treurig en onzeker middel.

— Maar het eenige. — Ik bezorg je het geld weerom binnen korten tijd — leen me nu de som van honderdduizend livres, voor het te laat is.

— Honderdduizend livres — en de belooning?

— Wat je wilt — zoo je verlangens ten minste niet al te onmogelijk zijn. Alles is mij liever dan mijne eenige werkelijke liefde mij te zien ontnomen, want ik bemerk al, dat je me begrèpen heb — toch niet van de een of ander vernomen? vroeg ze angstig.

— Neen, wees gerust, je geheim is een geheim en zal het blijven; als ten minste de koninklijke schatkist het slot kan verschaffen. Ik weet wat liefde waard is.

— Van een Du Barry, zei ze toen, wordt gemeend, dat zij dit niet begrijpt; hare liefde wordt gedacht gemeengoed te zijn van roué's en losbollen — en toch heeft zij ook een hart weg te geven — en zij heeft het gedaan.

— En ik begrijp ten volle de waarde der zaak — want ik zucht zelf onder het geweld van een hartstocht, word verteerd door een vruchtelooze liefde....

— Dat is, zou ik denken, niet voor 't eerst....

— Voor 't eerst, in vollen ernst.

— Ik heb je nooit anders dan in lichte laaie gekend — ook naar de verhalen uit je jeugd — en nu zal ik moeten denken: oud hout vlamt gemakkelijk.

— Denkt wat u wilt, maar deze vlam verteert mij als nooit eene andere, omdat zij geen sprank van hoop heeft om zich te voeden. Luister, mevrouw, ik zal u uw amant verzekeren, door te doen wat u van mij verlangt — geef u mij daarvoor in ruil....

— Wat, — wie?

— Mélite de Glayou.

— Ah! die jonge parel — ik u die schenken? Gij zijt ouder dan Lodewijk.

— Nu juist, daarom heb ik uw hulp noodig. — Gij uw amant, ik Mélite!

Hiermee was de avond besloten, die je daar in dat manuscript zult vinden beschreven. Zoo ongeveer heeft de Chasel later zelf aan Mélite het verhaal gedaan — hoogstwaarschijnlijk om haar te sarren. Ik denk echter dat de locale kleur, die hemzelf in dat onderhoud op het

ongunstigst belicht, wel door hem zal zijn weggelaten, en dat de beschrijvende pen van mijn oom, om het toegedragene nog juister te maken, die aan 't verhaal heeft toegevoegd. Mevrouw Du Barry is er in geslaagd woord te houden, dat weten we. Hoe de intrigante daarbij te werk is gegaan, staat er niet in bijzonderheden, waarschijnlijk heeft Mélite dit nooit geweten. Toch schijnt bij wat nadenken den draad niet zoo heel moeielijk te vinden: Mélite, vroeg zonder ouders, was opgevoed bij eene tante, die even ijdel en wereldschgezind was als gehecht aan uiterlijke vroomheid en bekrompen ontzag voor priesterlijke uitspraken. Ik denk, dat zoowel de enghartige vroomheid dezer tante als haar ijdelheid oorzaak zijn geweest, dat de stille verloving van Mélite met haar neef De Conti werd gedwarsboomd. De bloedverwantschap door kerkelijke uitspraak een bezwaar geacht, zal wel niet als voornaamste hinderpaal zijn bedoeld geweest: De Conti was arm — Mélite niet rijk — en de vrome tante, zoo schijnt het mij toe, heeft voor haar pleegkind, misschien ook wel ter wille van zich zelf, een richard willen hebben als geschikte en wellicht noodwendige huwelijkspartij. Het toeval wilde, dat in die dagen de bezitter van dit huis overleed en dat door den dood van haar vader Mélite als erfgename werd aangewezen voor deze bezitting. Het schijnt eene heele toevallige en onbeduidende omstandigheid — en toch is het lot van de jonge vrouw, al is het ook zijdelings, er door bepaald geworden. Wat haar echtgenoot bewogen heeft haar hier op te sluiten, afgescheiden

van de wereld en als 't ware van het leven zelf, het kan niet anders geweest zijn dan de razende jalousie van zijn onbeantwoorden hartstocht. Want zeker is het, dat de Chasel nooit ook maar één oogenblik het geluk heeft gehad een schaduw van genegenheid in Mélite's houding voor hem te bespeuren — toen werd hij wreed en van zoetzangerig minnaar, die niet gehoord werd, een beul, die zich als verdere levenstaak scheen te hebben gekozen, zijn slachtoffer dag aan dag, week aan week, jaar aan jaar te kerven, tot het doodbloedde. — Zooals ik zeg, hoe het kind haar ouden demon in handen is gespeeld, staat niet beschreven: maar zeker is, dat eenmaal van het Fransche hof verwijderd, geen sterveling zich meer aan haar liet gelegen liggen. De koningin stierf hetzelfde jaar, dat het gedwongen huwelijk van haar beschermelinge werd voltrokken. De Conti heeft kort daarop Frankrijk verlaten en heeft zich in een buitenlandschen oorlog gestort. Meer dan eens heeft Mélite beproefd, hem van uit dit huis een schrijven te doen toekomen, want zij dacht hem nog steeds te Versailles. Maar in hare omgeving was slechts een enkel persoon, die zij vertrouwen kon, hare kamenier; deze evenwel werd al even erg bewaakt als zij zelve. De oude duivel scheen het bespiederssysteem van de Parijsche hofwereld naar dit eenzame Limburgsche kasteel met zijn eenvoudig dienstpersoneel te hebben overgebracht. Een enkel tooneel voor haar afscheid van Parijs staat uitvoerig beschreven; 't is hare laatste ontmoeting met haar neef de Conti. Hoe dikwijls, dit heeft

Mélite later aan hare kamernier verteld, zagen wij elkaar in 't publiek, zonder nauwelijks een blik te durven wisselen; hoe zelden slechts in 't geheim eenige vluchtige minuten, met nauwelijks den tijd tot een woord, eene omhelzing: onze eeden waren hecht als een rots in wijde, eenzame, onvertrouwde zee; maar ons kunnen, onze afhankelijke positie, onze weerstand tegen de zwarte macht van het lot was als stuifzand, uiteengedreven door de kwaadwilligheid en de verkapte ondeugden, die ons omringden.

Een herfstavond in een verlaten paviljoen van den koninklijken tuin hebben zij elkaar voor 't laatst gezien. Mélite wist niet, dat dit voor het laatst zou zijn. Zij begroette haar neef met tranen — en zei hem tot welk huwelijk men haar trachtte te dwingen; hoe zij zich benard voelde als binnen een muur, die iederen dag stelselmatig, naar 't haar scheen, nauwer en nauwer om haar werd opgetrokken. — O, zei ze, ik zie haast geen uitweg meer — wat moet dat worden; ik leef in een gevangenis van alle zijden bewaakt en dicht gegrendeld.

— Wend u tot Hare Majesteit — was de eenige raad die De Conti haar te geven wist. In de omgeving des konings, zie ik voor mij geen enkel betrouwbaar element — op Zijne Majesteit valt niet te rekenen, hij is onder invloeden, gevaarlijk als zijn eigen suggestibiliteit — juist de invloeden, die gij meent dat ons dwarsboomen.

Dit was de laatste raad, dien De Conti haar gaf en dien zij niet heeft durven opvolgen.

— Ik voelde, zoo gaat haar verhaal voort, dat de wolk, die mijn lot dreigde, zwart en dicht mij boven 't hoofd hing. Ik schreide ontroostbaar dien avond in de armen, waaruit ik mij niet kon losmaken; zij omwonden mij met een angst, gelijk aan mijne vrees. Het herfstgezucht in de boomen kwam mij onheilspellend voor. Wolken joegen wild aan het maanlicht voorbij en lieten ons om beurten in licht en donker. Nooit heb ik dien avond vergeten: — zoo zegt ze — hij was spookachtig, onrustig en dreigend, als de geheimzinnige macht der ondeugd, die ons ook met wolken en stormen dreigde, terwijl ik niet begreep uit welken hoek ze kwamen, en waarheen ze mij, arme eenzame, wilden heensturen. Zeker ver heen en voor altijd heen uit de armen, die mij omkneld hielden. Ik had liefst willen doen als Juliette en het leven verlaten voor het dood moest bloeden in pijnen. Ik zag door het openstaande raam van het paviljoen de boomtoppen buigen onder de najaarstormen; ik zag de gele bladen in den wind dwarrelen — zij vielen voor mijn voeten — en ik begreep, dat ook ik zoo buigen moest voor den storm van het noodlot; dat ook de bladeren van mijn teerste zielsillusiën, de bloesems van mijn arm jong hart aan mijn noodlotstorm zouden worden prijs gegeven, even wreed als dit naargeestige ongetemde najaarsweer. Een uur verstreek, een tweede uur. — „Laat ons gaan", zei De Conti; „wij wagen te veel". — Zijn lippen klemden zich op mijn gelaat — hij bemerkte mijn tranen en een kreet van pijn ontsnapte hem. Ik moest gaan, maar ik wankelde — hij droeg mij

den trap af. Buiten in den vollen storm, die een roos meenam uit mijn haren, de laatste roos uit zijne handen, kwam ik tot me zelf en herwon mijn kracht. Ik begreep, dat hij gelijk had; dat ik op punt was te bederven de weinige hoop die ons nog restte. Ik zag naar de voortglijdende wolken — konden we ons aan hen vastklemmen en ons laten drijven, waar dan ook, zoo slechts buiten 't bereik der demonische machten, die onze harten braken en onze toekomst vertroebelden. Wij liepen onder de dunnende bladerbeschutting in de schaduw der donkere breede stammen, tot waar de paleisverlichting haar schijnsel ging werpen. Toen voor ik het wist, was mijn geleider verdwenen achter een heestergroep — en even daarna moest ik mijn glimlach klaar hebben voor vriendelijk gesprek, en mijn oor voor een galante meedeeling. Zoo leeren zekere kringen, waar de onwaarheid heerscht, een gedwongen en hatelijk schijnleven. Het te ontkennen als men in die sfeer leven moet, is zich onmogelijk maken en zijn eigen lot onherroepelijk doen te pletter loopen.

— O, Gaston — zei hier mevrouw de Glayou uit haar verhaal, dat zij diep in zich scheen te hebben opgenomen, als 't ware ontwakend tot de werkelijkheid van het avonduur op Duivelstein; je zult zien, hoe getrouw het zieleleven van deze jonge ongelukkige vrouw is geschetst door de persoon die jaren lang als haar geleigeest, als haar schaduw om haar heen was in deze doodelijke eenzaamheid hier. Het zal je zijn, als je die schetsen leest, of je haar voelt en ziet leven. — Maar wat zie je bleek op

eens — heeft het verhaal je werkelijk zoo aangegrepen? Dat ging je het vorig jaar al zoo, toen je er nog zoo weinig van wist; maar je toonde zoo veel verlangen naar de bijzonderheden. Ik zal je een glas malaga inschenken, zei ze naar het buffet gaande. Wij hebben de thee heelemaal vergeten en 't is nu te laat, om de tuinmansvrouw nog lastig te vallen. Wil je even deze flesch ontkurken — en rook dan een cigaret, dat haalt je wat onder den indruk vandaan. Terwijl zij aan het buffet bezig was, stond hij op en boog zich uit het raam. Een sterke lucht van kamperfoelie steeg uit zijne nabijheid tot hem op: hij bemerkte dat deze zich oprankte tegen den muur tot onder zijne handen. Hij plukte een tros af en legde die op de tafel op de plaats van mevrouw de Glayou. Met maanlicht kwam af en toe tusschen de wolken te voorschijn — windstooten kwamen nu en dan naar binnen en bewogen het licht der lamp onder de roodzijden kap. Zoo moet de avond geweest zijn, toen Mélite uit de armen van haar neef werd weggescheurd. De toevallige overeenkomst gaf hem eene wonderlijke gewaarwording — 't was of de ziel van dat lang vergleden gebeuren zich van hem meester maakte, of de psyche van die twee langgestorven menschen van hem bezit nam; dat onzichtbare iets, dat eens bestaan had en nu dood was drong hem, zoo voelde hij, in bloed en merg.

— Zie hier — klonk de stem zijner tante — terwijl zij het gevulde glas voor hem plaatste — dit zal ons weer wat in de stemming terugbrengen. Wat heb je Gaston — zei

ze ineens, toen hij zich niet bewoog, maar zijn gelaat, wit als een lijk onbewegelijk zag, terwijl zijn blik in het donker van den nacht scheen te boren. — Wat heb je, herhaalde ze in eens met zichtbare onrust en ze trok hem neer in zijn stoel. Nog een oogenblik zag hij haar star aan, toen wreef hij zich over 't voorhoofd en 't was hem zelf, of hij uit een halven slaap, uit een machteloozen toestand ontwaakte. Hij dronk het glas half uit, stond weer op en liep eenige malen de kamer op en neer. Voor de boekenkast stond hij stil; een eigenaardige lucht in de nabijheid van den muur, waar die kast stond, trok zijne aandacht.

— Wat ruikt het hier naar wierook, het lijkt wel of de lucht uit de boeken of uit den muur komt. Ik rook het daar straks al bij 't binnenkomen.

— Je bent een beetje geschokt — zei ze kleurend; drink je glas nu maar leeg, dan kunnen wij gaan. Hij zag dat zij de bloemen, die hij voor haar had neergelegd opnam en ze eenigszins geïrriteerd uit het raam gooide.

— Houd u niet van die geur? vroeg hij.

—Zeker heel veel — ik houd van alle bloemen — en geoffreerd hebben ze voor mij meest eenige symboliek: de kalmte en tevredenheid van dezen avond en van je jonge hart heb je daar tegelijk voor me neergelegd in zoetgeurende taal.

— En u gooit ze weg, als iets verkeerds.

— De geur heeft meegeholpen, je in die bedwelming van daar pas te brengen: geuren en geluiden staan wel

eens in heel nauw verband met sommige psychische toestanden. 't Is misschien beter, dat we nu eens over een ander onderwerp spreken, voor we gaan slapen. Zij borg nog een en ander in de kamer weg, terwijl hij weer plaats nam bij het raam. Van uit het schemerig binnenvertrek bekeek ze hem aandachtig, zooals zijn gelaat zich afteekende onder het roodschijnend licht: de uitdrukking van inzichzelfgekeerdheid, van zeer inwendig gedachtenleven had haar van hem nooit zoo getroffen. Ook hij weer — zei ze zacht voor zich; maar is het wonder? Kom, gaan we — richtte ze zich tot hem — en zocht naar woorden, die heengrepen over de gemaakte gaping van hun laatste gesprek, naar den losgelaten draad over wijsgeerige denkers, mystiek en natuur.

— Het doet mij altijd aan als een diepe ontroering en het wekt mijn eerbied voor het menschelijk wezen — zei ze den tuin doorgaande — als ik in de groote denkers de geest zie worstelen met een drang naar het licht, die soms is als een sublieme glans van zekerheid, rust schenkend met kalme stralen als dat maanlicht voor ons, een ander maal als de plotselinge bliksem, die de wolken van een-scheurt en een eindeloozen hemel van waarheid vermoeden doet. Niet allen, neen de minderheid is voor den weg van mystiek of occultisme in de wieg gelegd, daarom zien wij de groote meerderheid der superieuren gaan langs den weg van het abstrakte denken of van het empirisch onderzoek om bevrediging voor gemoed en geest te vinden.

— Ook mij trekt dit het meest aan — zei Gaston.

— Dit is niet te verwonderen met het oog op je omgeving van 't moment en je zoo weinig kennen van het andere. 't Is betrekkelijk nog zoo verborgen, nog zoo onbekend aan de menigte, tenminste in deze tijden. Het ongewone stoot af — dit ervaart ook de wetenschap menigmaal als zij iets nieuws verkondigt, waarvoor niet aanstonds de opgehoopte bewijzen aanwezig zijn, vooral als dit nieuws in strijd is met gangbare denkbeelden. Als er b.v. beweerd wordt, om maar eens iets te noemen, dat de stof, die voor onze zintuigelijke waarneming het dichts is, in waarheid de meest poreuse en ijlste is — en gassen en etherische stoffen en wat boven deze ligt de dichtste, meest samenhangende materie vormen, dan klinkt dit voor het oor, nog ongewend aan deze uitspraak, al heel vreemd en toch is het zoo. Het nieuwe en ongekende stoot altijd af. Als een ander zegt, dat onze planeet slechts een deuk is in eene voor ons onzichtbare planeet van ijlere stof, zal hij weinig geloof vinden en toch kan deze bewering zeer goed juist zijn. De mystieker kan niet anders zeggen tot den ongeloovigen onderzoeker dan: „Beproef zelf den weg te gaan, weet door eigen ervaren". Sommige der mystieken hebben voor hun ervaren weinig meer noodig gehad dan het eigen innerlijk licht hunner rede — ofschoon hun beschouwen wel altijd gepaard ging met aanbidding en deemoed. Zonder deze laatste zou hun kloppen aan de poort van het goddelijke te vergeefs zijn. Anderen putten hunne methoden en hunne leiding uit geschriften of overleveringen van leeraren en

kenners: want de leer der mystiek is eene, die reikt tot in de schemering der historie. Wij hebben al eens meer gesproken over de stichters van de groote godsdiensten — zij kenden den weg, dien de mensch heeft te begaan, om te komen tot zijn einddoel: zij wisten, dat deze nog moreel en verstandelijk zwakke menschheid steun en leiding noodig had en zij gaven haar een systeem van wetten en praktijken, die de kind-mensch niet of gedeeltelijk begreep, maar waaraan de goddelijke kennis van den leider ten grondslag lag. Waar verstand en moraal in den loop der zielsevolutie voldoende kracht hebben gekregen, kan de leiding misschien gemist worden. Maar toch, ook de ontwikkelde naar ziel en geest ziet nooit met minachting op een godsdienst neer. Er ligt meestal een wijsheid en een moraal aan ten grondslag door de ontwikkelden van dezen tijd nauwelijks gegist en meestal ver uitreikend boven hun kennend besef. Door den starren en onverklaarbaren vorm afgeschrikt, verlaten velen den godsdienst, die hen misschien verder had kunnen brengen dan tot wat zij thans door eigen krachten bereiken.

— Maar het bewijs ontbreekt, antwoordde Gaston — omtrent dien verborgen grondslag van die hoogere kennis, waarop, zoo als u zegt, de godsdiensten zouden zijn gebaseerd. Van de wijsbegeerte, zelfs waar zij het geestesleven behandelt, zoowel als van de wetenschap kan me zeggen, dat zij niet buiten het aantoonbare gaat. Zij zegt: tot hiertoe en niet verder; buiten die aantoonbare grenzen weten wij niets.

— En toont dan niet de fotografische plaat en andere werktuigelijke middelen aan, dat er dingen zijn, die buiten onze zintuigelijke waarneming vallen? — en het ligt alleen aan den aard dier middelen, hoever wij ze onder het bereik van onze waarneming kunnen trekken en daardoor ons veld van weten verruimen. Is het laatste werktuig ontdekt, om ongekende regionen van bestaansvormen binnen ons gebied van verzekerde kennis te brengen? Wat weet men nog met zekerheid omtrent den hypothetischen ether? Ik ben overtuigd, dat dit een terrein is van zooveel krachten en vormen, dat men zich er nauwelijks een denkbeeld van kan maken. Men leze eens de werken van Baraduc, met zijn fotografiën omtrent onvermoede levensvormen uit dit gebied. De ether is de mogelijk te bestudeeren grensmuur tusschen wat wij dood en leven noemen, ik bedoel het leven aan deze en gindsche zij van het graf; de grens tusschen twee werelden met veel overeenkomst maar nog meer verscheidenheid Zooals wij den ether kunnen beïnvloeden van de grove stof uit, zoo kunnen intelligentie's van de ijlere wereld uit, t' zij mensch of engel of welke andere wezens ook, dien nog veel beter beïnvloeden. Deze dingen worden gezien door vele levenden onder ons — en daar hoeft men geen mystieker ôf occultist voor te zijn. In onze tijd worden velen met de gaven van het psychisch zien geboren; soms breekt dit op een gegeven moment plotseling in hun leven te voorschijn Waarom juist in onzen tijd? Dit hangt samen met de wet der evolutie, die in cyclussen werkt en hare bepaalde

perioden van groei heeft. Men beweert, dat tegen het jaar 1950 een groot deel der menschheid de psychische zinnen zullen hebben ontwikkeld. Wel heb ik reeds gedurende mijn leven deze plotselinge ontwaking van een geheele nieuwe mogelijkheid van waarneming bij velen waargenomen en je behoeft slechts wat onderzoekend rond te kijken, om mijne bewering te zien bevestigd. Ook het dusgenaamd psychisch onderzoek, dat weer op een geheel ander terrein van belangstelling ligt, opent gezichtspunten omtrent het wezen van den ether, die hoogst merkwaardig zijn; te meer omdat hier de bewijzen zooveel naderbij kunnen worden gehaald. Als wij zóó den klem willen leggen bij alles op aantoonbaarheid, dan blijkt er toch bij veel wat jij en anderen aanhangt als bewezen en misschien onovertroffen, menige lacune, die als ze wordt aangevuld door het „mogelijke" en „aannemelijke" jou en anderen niet afstoot. — De geschiedenis van den geest, zooals Hegel die b.v. schetst, voer je me tegen, is aantoonbaar uit de historie en het psychologisch en verstandelijk beschouwen. Klim den ladder op die de ontwikkelingsvormen van Hegel voor onze blikken opricht, wat doet ons zijn inzichten beamen? — Het bewijs, zal je zeggen — maar toch ook dat zeker iets, staande boven alle empirisme, het intellectueele aanschouwen, het geestelijk oog, dat het centrum is van het menschelijk bewustzijn. Met dit verbreedt zich dan het veld van ons weten op een wijze, die geen aantooning is, maar toch een onwrikbaar overtuigd zijn. Zonder dit brengt alle empi-

risme en aantoonbaarheid iemand niet verder, zal je me zeggen. Dit geestelijk oog, dit inwendige overtuigd zijn, waarop in de idealistische systemen zooveel wordt gezinspeeld is in een superieur deel van de menschheid veel meer levend en veel algemeener dan b.v. in de middeleeuwen het geval was. Toen was het een uiterst klein aantal pioniers van het menschelijk denken, dat uitstak boven de menigte als licht boven een donkere vlakte en niet eens in staat was de menschheid voor te lichten wegens de algemeene duisternis. Het geloof was toen noodig voor de menschelijke ziel — en het geloof heerschte met zijn opheffende en zuiverende golven voor wie er zich aan laafde in reinheid van gemoed en door den droesem niet werd beroerd, die in alle dogmatisch gelooven is gemengd. Het intellectueele aanschouwen, de rede, de gepurifieerde, geestelijke verstandelijkheid, die opstreeft naar zijn bron, is thans voor velen de gids, die alleen met vasten voet boven het bewijsbare en bewezene voert. Meer en meer wordt de geest in den mensch zich zijn eenheid met allen bewust. Wij kunnen dit waarnemen als wij rond ons zien. Ondanks de tijdelijke reactie's, die met alle voortschrijden gepaard gaan, is toch de centraliseerenden geestesdrang duidelijk zichtbaar. De menschelijke geest, die zoo lang in duister getast heeft, zich tevergeefs zoekend in afgescheidenheid, begint den hoogen weg te erkennen, waar hij was afgedwaald, versplinterd in veelheid. Dit dieper besef in de menschheid is ook weer een reden, en opervlakkig be-

schouwd, een zeer begrijpelijke, waarom de godsdiensten schijnen te heben uitgediend.

Maar deze beschouwing is niet de ware: Juist voor den ontwikkelde van gemoed en geest kan de gelijke cosmische ondergrond van alle godsdiensten een oorzaak worden juist van waardeering in deze richting. Nooit is de vergelijkende studie der godsdiensten zóó onder ieders bereik geweest als thans. De eeuwenoude geschriften van Hindu's en Buddhisten, zij staan thans zoo uitvoerig den onderzoeker ten dienste, de Chaldeeuwsche, Egyptische, Joodsche en Christelijke godsdienst-litteratuur, het is er mee als met wijsbegeerte en andere takken van menschelijk kennen en trachten, zij wijzen, zij vooral zoo onmiskenbaar terug naar die éene bron van gezamenlijke afstamming, het Indië uit de verste oudheid. En of nu deze groote godsdiensten door het natuurkundig en moreel weten, zooals ik reeds aanstipte, van bovenmenschen zijn gesticht, dan wel of zij rechtstreeks uit het goddelijk Hart, zooals dit in het menschelijk hart zijn weerklopping vindt, ontspruiten, de eenheidsdraad dien de onderzoeker vindt, naarmate hij dieper peilt, kan niet nalaten een bevredigend licht te schenken en moet dunkt me de voorbarige vooroordeelen overwinnen, die teveel tegen den godsdienst bestaan. Waar een godsdienst zijn mystieken ondergrond het volle recht laat, zooals b.v. bij Hindu's en middeleeuwsche Christenen, daar wordt zijn invloed op den mensch soms op de meest ongewone wijze aantoonbaar: daar wordt de stof onderworpen aan de

geest, niet zooals wij dit kennen, maar in de meest wonderbare, schijnbaar de natuur tegensprekende feiten. Daar bewandelt de overwinnaar het water, vermeerdert de brooden, beheerscht den plantengroei en het wilde dier, beheerscht gezondheid en leeftijd. En niet alleen de stof is hem ondergeschikt, ook de lagere regionen van den geest. Hij beheerscht zijn tijdvak, als hij wil, de gedachtenstroomen zijner tijdgenooten [1]) hij kneedt het geestesleven in zijn hand, zooals wij onze beelden in klei.

— Noem mij eens onder het thans levend geslacht zulke menschen, ik ken ze niet en heb er nooit van gehoord.

— Hier in het Westen — neen zeker, zijn ze in onze tijden niet denkbaar. Deze tijd is geen tijd van godsdienstig geloof, als waarop ik doel, de oceaan van het hedendaagsch gedachtenleven heeft geen dampkring voor zulk een ziel. En toch zijn de tijden niet ver meer, dat het oude terugkeert in nieuwe gedaante, dat de mystieker uit het verleden opnieuw zijn machtigen voet zal zetten op ons gebied van weten en met meerder bewustzijn dan toen hij voorheen verborgen in het goddelijk Hart en dáar, door zijn gelooven zijn krachten puttend, den zege wegdroeg over ons kennen, over de stof en het in haar verborgen geestesleven. Toen was hij de slaaf van zijn Heer, niet wegens slaafschheid, maar wegens aanvang; toen groeide hij op van uit den grond van zijn godsdienst en was hij het kind aan de

[1]) Men leze o.a. de biografie van Katharine van Siena.

hand des Vaders. Nu zal hij van mystieker occultist zijn geworden; maar met deze voortschrijding zal zijn deemoed en zijn eerbied voor het Vaderhuis toegenomen zijn. Ik zeg dit opzettelijk, omdat zoo dikwijls van geloovigen kant wordt aangevoerd: buiten den positieven godsdienst bestaat geen mystiek en er wordt hier in het Westen wel aan toegevoegd: wat den naam van occultisme draagt, is uit het tegengoddelijk licht van wegens hoogmoed en andere ondeugden. Op je gezegde van zooeven: wijs mij zulke menschen aan, zie ik naar het Oosten, de bakermat van alle mystiek. Daar leven werkelijk zulke menschelijke wezens, ontgroeid aan alle orthodoxie, prototypen van den mensch der toekomst.

— En waarom vertoonen zij zich dan niet aan de zoekende en denkende menschheid in het Westen, die met zoo grenzeloos diepen ernst naar het compacte licht snakt?

— Zou je meenen? — Met allen waarachtigen eerbied voor de Westersche wetenschap, als zij zóó naar het compacte licht snakte, zou zij niet afwijzen, voor zij zich de moeite gaf te onderzoeken. In menig harer pioniers en in honderden van haar volgelingen lijdt zij aan eene zelfgenoegzaamheid, die afsluit. Zouden zij, die heerschen in het gebied des geestes, de ware occultisten, hier thans vermogen, wat hun onafgebroken streven bedoelt? Heel zeker neen! Zeker, zij arbeiden, arbeiden steeds voor gansch de aarde, maar haast uitsluitend in meer geestelijke gebieden, daar waar hunne pogingen niet zoo licht gedwarsboomd worden tot vruchteloosheid dan hier te

midden der menschen. Of meen je, dat het gebied des geestes niet ver reikt boven onzen engen menschenblik — en buiten het bereik onzer bekende begripsbepalingen? Menig denkende, menig handelende onder ons put zijn inspiratie's en zijn kunnen uit ongeweten krachtstroomen, door deze bovenmenschen beheerd en geleid — en de evolutie zoowel van het weten als van het zijn, zou heel wat trager voortkruipen, als deze ongekende pioniers er niet waren, om over de worstelende en zoekende menschheid te waken. Zij gladden haar weg en versnellen haar tred — zoover dit krachtens de wet der Goddelijke Vrijheid mogelijk is. Dit laatste heeft vooral betrekking op de individueele wilsvrijheid van den mensch, waarop de mystieker en occultist haast het gansche accent leggen bij bedoelde leiding. Hierop inbreuk te maken is nooit gegund aan Een die weet; het waarom hiervan aanschouwt hij in de voor hem uitgestreken liggende geestelijke Wet.

— Dit klinkt alles heel mooi en niet onlogisch of onmogelijk — maar wat wij vragen is toch steeds het bewijs.

— Ja, jij vraagt dat, weetgierig en in eenvoud zoekend kind — jij met je ziel van kind en geest van man; jij, die je hier vereenzelvigt met eene menigte, die niet vraagt als jij, die maar al te dikwijls afwijst als zij vraagt, die spot als zij uitziet, die de slagboomen der afsluiting in de hand houdt, als zij het antwoord in aantocht ziet. Jij zoekt in deemoed en ernst, denk dan maar aan het woord van het Evangelie: Die zoekt zal vinden — en laten wij nu voor vanavond onze verdere discussies laten rusten.

Wij hebben onzen avond niet verdroomd, dat is zeker — en 't is meer dan tijd voor je nachtrust. Al heeft het laatste gedeelte van het gesprek je misschien niet voldaan, het heeft zeker de schim van Mélite voor je naar den achtergrond gedrongen en ik hoop dat het nu voor je ontsluierde drama je niet uit den slaap zal houden.

Zij hadden wandelend door de tuinen het gesprek gevoerd en waren nu de vestibule binnengetreden. Hier nam Gaston afscheid van zijne tante, en deze bleef nog eenigszins in pijnlijken tweestrijd in den schemer der voorgalerij. De avond was zacht en af en toe prachtig door de maan belicht. De wind was gaan liggen en als een droom van zilveren rust gleed de beek zijn stille glinsterende rimpels voort als een zachte opleving en wegdeining om beurte voor haar blik. Zij dacht aan den verloopen avond op Duivelstein en zij verweet zich als onvoorzichtigheid haar geven aan Gaston van het manuscript en haar voorbarig en gedetailleerd doen van het verhaal, er in bevat. Ze was thans wel zeker overtuigd van zijn groote vatbaarheid voor psychische invloeden, die zij meer dan eens bij hem had vermoed .De vertrekken van Mélite, zij wist het, waren geladen met een wonderbare sfeer van heftige langvergeten indrukken, zooals men nauwelijks zou vermoeden na een tijdsafstand van bijna anderhalve eeuw. Maar dat de indrukken in werkelijkheid niet vergleden waren, dat zij als een vreeselijke totaalindruk waren afgestempeld op die steenen omgeving, zij wist het maar al te goed — en het herinnerde haar aan een treurige

ervaring in dit opzicht, in diezelfde omgeving eens beleefd. De middelkamer was het minst gehanteerd, het zou de gewezen ontvangkamer van Mélite geweest zijn, weinig door haar gebruikt en lang reeds door mevrouw de Glayou bewoond en nochtans was Gaston er bijna door de sfeer gegrepen, die het verhaal en zijn eigen gedachtenbeeld tot een vruchtbaar operatieveld van ongewone magnetische toestanden zou hebben kunnen maken. Zij had duidelijk gezien hoe hij in hypnose raakte, toen ze hem plotseling bij den arm greep en hem uit zijn half-slaap deed ontwaken.

't Gebeurde speet haar en zij zou, als ze kon, hem zien af te leiden van zijn verder onderzoek en belangstelling in deze voor haar zelf nog zoo duister samenhangende stof, voor sommigen zelfs niet zonder gevaar, zooals ze maar als te goed wist. Boven op den gang komend, zag ze zijn zitkamer open staan. Het was er donker. Zacht trad ze binnen en nam plaats voor 't raam, staarde over 't prachtige landschap van glooiende, ongelijke heuvelen, thans als een wisseling van licht en duister, een tafreel van rust en droom. De deur van de aangrenzende slaapkamer stond aan en ze meende uit zijn regelmatige ademhaling op te maken, dat hij rustig sliep. Het gaf haar een gevoel van kalmte; zijn overspanning scheen dus wel blijvend geweken. Zij was op het punt weer de kamer uit te gaan, toen zijn stem haar riep.

— Bent u nog op? vroeg hij verwonderd.

— En jij, heb je nog niet geslapen? Ik vreesde er wel

voor. Ik heb daar juist mij zelf verwijten gedaan over de verhalen en nog wel in bijzonderheden, die ik je deed uit dat manuscript; ik had het je niet moeten geven. Zou je me niet kunnen beloven het voorloopig alles uit je hoofd te zetten? Ik ben overtuigd, dat die dingen je nu wakker houden. Je bent al een uur geleden naar boven gegaan.

— Vindt u dat zoo erg? Ik lig zoo dikwijls wakker en denk dan na over onze gesprekken en allerlei andere dingen. Ik kan nooit prettiger nadenken dan zoo in de doodelijke stilte van den nacht. Ik ben juist zoo blij, dat u me dat manuscript gegeven hebt, het is zoo interessant. Daar u zoo opeens het licht uitdeed, vergat ik het mee te nemen.

— Anders had je er nu zeker in liggen lezen. 't Is maar goed, dat je het nu niet kunt.

— Maar u zult het toch hoop ik niet meer weg nemen — had u 't mij dan maar niet gegeven. Ik wil het mee naar Leiden nemen en zend het u aangeteekend weer terug. Heusch, u bent wel eens te bezorgd voor me, ik ben niet zoo'n kind als u soms denkt.

— Je bent heelemaal geen kind, Gaston — 't is ook daarom niet, maar ik kan je op mijn beurt wel zeggen, dat ik niet zoo overdreven ben, als jij soms denkt; als ik iets doe, ook al komt het je mogelijk wat ongegrond voor, heb ik toch daarvoor mijn min of meer diepere redenen. Maar wees gerust, je kunt het meenemen — ik kan niets doen wat je onaangenaam is — en ik ben blij, dat je wil of plannen me anders nooit met mijn plicht in conflict

brengen en ik ben ook overtuigd, dat zoolang je onder mijn dak bent, je dat nooit zult doen. Onze aspiratie's hebben eene sterke overeenkomst en je hebt verder de bescheidenste en meegaandste natuur, die ik ooit van nabij kende. Wie met jou niet kan omgaan, kan het dunkt mij met niemand.

— U maakt mij den omgang dan ook al heel gemakkelijk, zei hij lachend. — Stel u voor, dat ik nog met uwe wijze inzichten en goede bedoelingen in conflict moest komen. Mijne moeder, hoewel de zachtheid in eigen persoon, idealiseerde me heel wat minder dan u.

— De kinderen groeien onder de oogen der ouders op — deze hebben daardoor meestal een anderen kijk op het karakter der kinderen dan vreemden en meenen dikwijls dat berisping en gezag noodige elementen ter opvoeding zijn. Zij vergeten ook zoo vaak het innerlijk zelfbewustzijn en het persoonlijke verantwoordelijkheidsgevoel van het kind en het gebeurt meer dan eens, dat deze wijze van beschouwen het kind, als het in jaren toeneemt, ongemerkt van de ouders verwijdert, terwijl juist het tegengestelde door deze wordt bedoeld. Maar ik stel mij voor, dat die strengheid van je moeder toch niet groot is geweest.

— O neen, heelemaal niet, ik herinner mij niet één moment, dat mijn gevoel zich van haar verwijderde, zooals bij kinderen wel eens gebeurt; niet de lichtste verbittering Maar mijn verlaten van de Kerk zou haar toch heel erg bedroefd hebben en ik zou er heel wat predikatie's over hebben gehoord.

— Misschien had je dit dan ook niet gedaan, ter wille van haar.

— Ik weet het niet, het zou in ieder geval een heel moeilijk conflict geworden zijn voor mijn gemoed. Nog zelfs in mijn laatste vacantie in Compiègne voor hare ziekte bad zij iederen avond met ons den rozenkrans en gewoonlijk kwam zij, als ik in bed was, tegelijk met een nachtzoen mij een kruisje geven op het voorhoofd.

— Denk je daar dikwijls aan? vroeg zijn tante met tranen in de oogen, die hij door den schemer niet zag. — Jij hebt je moeder, ik mijn kind verloren, laten we in elkaar ons verloren bezit zien terug te vinden. Ik geloof aan de voortleving van die ons verlieten door den dood en onze blijvende gemeenschap met hen, ook nu.

— Maar we zijn ze ons niet bewust.

— Omdat je er nog niet aan gelooven kunt. Zou je het geen troostende gedachte vinden, te weten dat je lieve moeder leeft, hare gedachten om en met je zijn en dat ze je weer bij haar verwacht na eenige jaren — het leven is toch zoo kort.

— Ik vind het zeker benijdbaar zoo te kunnen denken. Misschien deel ik nog eens uwe overtuiging hierin. U geeft mij zooveel vertrouwen, zoo veel hoop en vrede. Uwe zielstemmingen zijn zoo helder, zoo boven de bekommernissen der aarde uitgegroeid; u vergoedt mij zoo erg het vroege gemis van een ouderhuis.

Er waren oogenblikken, dat Gaston het woord tante ongemerkt met dat van „mama" inwisselde. Dit was

vooral in momenten geweest, dat dit voor hem nog niet lang verstomde woord plotseling opdook uit de wereld der gemoedsverteedering van nog zoo jonge herinnering, uit de juist ontwassen kindsheid, waarvan het de melodie en de lichtende overhemeling was geweest. „Chère maman" had het dan geklonken tusschen zijn gebroken hollandsche door en nu herhaalde hij dat woord, terwijl hij zijn arm om haar hals sloeg en zijn gevoelige blik haar scheen te vragen om de onveranderlijkheid harer liefde, om de bescherming harer moederlijke handen, die hem wel niet met het zooeven besproken kruisje zegenden, maar waarvan hij het gebaar toch kende als een zorg en toewijding, zooals geen ander, dacht hij, hem ooit zoo zou kunnen geven.

Deze beide menschen idealiseerden elkaar misschien een weinig, maar wat wonnen ze door die zielshouding in veredeling. Idealiseering schiet weelderige loten van groei voor het geestesleven en verheffend inwendig geluk: de mensch groeit in de richting van zijn idealen; als zoovele takken van beschutting en ontplooing schieten de zuivere, hooge conceptie's van toestanden of mogelijkheden uit den boom van het idealiseerend denken op. Hoe geheel in tegenstelling met de houding van kritiek, berisping, argwaan, die zich zoovele menschen eigen maken, en die neigt tot het kweeken van verwelkende bloesems en krachtlooze, dorrende twijgen. Zoo weinig wordt hier in den regel aan gedacht en van zoo groot gewicht is de houding, die in deze beide opzichten de menschen tegenover elkaar

kunnen innemen. De eerste kweekt als vanzelf liefde, deugd, goedheid, veredeling — de tweede haat, tweedracht, verwijt, ondeugd. Het zijn de schijnbare kleinigheden in het leven, die vaak de belangrijkste gevolgen hebben. Te weinig wordt dit dikwijls begrepen, om de algemeenheid der misstanden, de aangenomen gewoonten, waarvoor het oog zoo gemakkelijk den blik verliest.

In het huis van mevrouw de Glayou heerschte de liefde, het vertrouwen, de waardeering: daarom kon er onmogelijk anders zijn dan de zonnestraal van den vrede en van een verheffende vreugde: alles was er wit, de gansche psychische sfeer, zoowel als de muren en meubels, die deze schenen te willen weerspiegelen. Gaston staarde in den schemer zijne tante na, zooals zij van hem ging; haar tred was zacht en vrede-aanbrengend als haar denken en willen; de atmosfeer, die van haar uitging omving hem ook nu weer als een stille gelijkmoedigheid en omsloot hem bij 't inslapen met haar zegenende bescherming.

V.

DE BETOOVERDE KAMER.

Den volgenden morgen na het ontbijt ging Gaston, wat hij vaak deed, met zijn boek den tuin in. Het gebeurde dan dikwijls, dat hij tot aan de lunch zijne tante niet zag. Meest verrichtte zij haar schrijfwerk in huis of ging behoeftige gezinnen bezoeken of omgevingen, waar hare hulp of bemoeiingen noodig waren. De lust tot lezen werd Gaston dezen keer herhaaldelijk onderbroken door de gedachte aan wat hij gisterenavond had gehoord. Na een poosje sloot hij het boek en, gedreven door nieuwsgierigheid, sloeg hij het pad naar Duivelstein in, om het vergeten manuscript over Mélite te gaan halen. Hij vond de bezorgdheid van zijne tante in deze zaak, die hij eenvoudig als eene merkwaardigheid opvatte, wel wat overdreven. Dat zou zij zelf wel gaan begrijpen en hij kon niet laten om hare houding hierin eens hartelijk te lachen. Maar bij het inkomen van het huis voelde hij zich gedrongen de zaal binnen te gaan, waar het portret hing — hij stiet een venster open en nam plaats in een stoel tegenover de beeltenis

zooals hij wel eens meer deed — maar om ze nu weer eens met een geheel gewijzigden blik te bekijken. Hij dacht aan de schilderkunst van dit tijdvak, zooals zijne tante hem die had omschreven — en hij vond dat hare beschouwing al weer gelijk had: de teere en fijne uitvoering had iets porceleinachtigs, de bloemen waarmede die kleeding was gegarneerd, de zijden en kant kwamen erg uit en het gelaat scheen een groote kunstmatige bloem te willen zijn, waarvan de eenigszins karakterlooze expressie niet door de diepte der oogen werd gered.

— Dit portret is misschien gemaakt, toen Mélite het geheim van haar liefdesverdriet in zich omdroeg: toch is het mooi — o wat is het mooi! zei hij zacht; de ernstige oogen vol gedachten zien mij aan, als wilden ze mij het geheim meedeelen, dat ze zeker met die verborgen duisternis van gevoel bezwaarde, die er zoo opvallend in is.

Hij sloot het venster en haastte zich naar boven, om op zijn gemak te gaan lezen. Bij 't binnen komen der kamer rook hij weer de wierooklucht nabij de boekenkast; nu haast duidelijker dan gisteren, misschien omdat de ramen 's nachts dicht waren geweest. Hij sloeg het gordijn der kast terzij en snoof met aandacht de ongewone lucht op, die naar het scheen uit de kast zelf kwam. Toen bemerkte hij weer die soort van deurknop, dien hij in zijn vorige vacantie bij toeval had bespeurd. 't Is waar, daarnaast waren de kamers, eens door Mélite bewoond. 't Speet hem, dat die kamers, op den gang uitkomend, daar waren afgesloten. Hij wilde de sleutels

gaan zoeken, die lagen zeker bij den andere ouden rommel in de kast, waar ook het archief was opgeborgen. Maar hoe onder die menigte van roestige sloten een sleutel te vinden? Terwijl deze gedachte bij hem opkwam, rukte hij aan den vreemden knop opzij van de boekenkast — een onoogelijk ding, wie weet uit welke eeuw, dacht hij — zeker geen sierlijke vertooning in een vrouwenvertrek. Onverwachts week een deel van den wand en stond hij voor een geopende en gemeubileerde kamer met opvallend mooie wandtapisserie en meubels, zooals hij in het overige deel van het huis niet had gezien. De muurbekleeding bestond uit pastorale voorstellingen naar de motieven van Watteau en een viertal schilderijen hingen in 't rond. Hij trad met verbazing dit vertrek binnen. Voor hem was een schoorsteen van wit marmer; daarboven een breede lage spiegel en hierboven weer een wonderschoon landschap. De stoelen in 't rond waren ingelegd met ivoor en schildpad — en onder de kasten en commodes trof hem een klein kabinet van het zeldzaamste marqueterie: verschillende houtsoorten waaronder vooral rozen- citroen en satijnhout vormden door den kunstigsten inleg een tuin van bloemen en vogels. Boven tulpen en rozen zag men de vlinders neerstrijken als in een Italiaanschen lusthof. Ook hier was schildpad en ivoor aangewend ter versiering en in het bovengedeelte van dit kleinnood zag men tusschen geopende deurtjes een landschap van tooverachtig perspectief, waarin de torens van de Parijsche Notre Dame als van heel verre zichtbaar wa-

ren. — Gaston zag steeds verbaasd rond: Hier heeft zij dus gewoond, dacht hij, en in dat kabinet zal zij haar brieven hebben bewaard uit tijden van vervlogen geluk. Bij dien haard zal zij de eentonige verschrikkelijke winters van dit droefgeestige landschap hebben doorgebracht, met zijn grauwe winterluchten dag aan dag; met het eeuwig eenerlei van den eindeloozen winter. En ware het niet erger geweest: maar volgens de uitdrukking van zijn tante, ook nog met een beul, die zich tot levenstaak scheen te hebben gekozen, zijn slachtoffer dag aan dag, jaar aan jaar te kerven tot het doodbloedde. Hier zal wel herhaaldelijk in de ooren van de machtelooze kamenier een kreet hebben geklonken als: zuster Anna, ziet gij nog niets komen? en haar antwoord: ik zie niets dan een verre zwijgende vlakte en een sprakelooze rivier van vreemde, onverschillige af- en aanvarende schepen. Wat hem, terwijl hij rondzag, den meest verrassenden indruk gaf waren de portretten aan den wand: een man en eene vrouw, die dacht hij, waarschijnlijk Mélite's ouders zullen geweest zijn: de kleederdracht wees, meende hij op het midden der 18e eeuw — en dan haar eigen portret, dat hij met grooten blik aanstaarde — want het was wel dezelfde vrouw van beneden, maar hoe geheel anders ook weer. Er konden, meende hij, eenige jaren verloopen zijn tusschen de vervaardiging van die beide afbeeldingen. De schilder, die dit op het doek wierp, moest wel getrouw geweest zijn aan zijn model. Misschien had hij ook wel een poging gedaan, om de rouw der ziel door zijn penseel te

verbergen; maar dan was toch zijn poging mislukt, omdat de rouw te diep was ingegroeid. — Hij zag verder rond en toen viel zijn oog op eene andere kleine beeltenis half in den schemer, want verschoten gordijnen bedekten ten deele de kleine ruiten, zoodat een deel van het vertrek verlicht, het andere haast in donker was. Hij merkte dit portret daarom nu pas op en het gaf hem een vreemde gewaarwording, want hij meende ineens voor zijn eigen beeltenis te staan. Alleen de kleeding, het gegaloneerde kleurige gewaad uit een ver verleden, de allongepruik met de gekrulde haren op het voorhoofd leende het uiterlijk een eenigszins anderen indruk; maar het verschil was niet groot en hij meende, dat zoo hij zich in dit vooreeuwsch toilet gestoken had, zijn tante zou gemeend hebben, dat hij uit die lijst moest zijn gestapt en zijn leven voor de tweede maal in deze omgeving opgenomen. Dat het een de Glayou moest zijn, wiens beeltenis hij daarvoor zich zag, daaraan twijfelde hij niet — of misschien, de gedachte deed zijn hart kloppen, de geliefde van Mélite. Ook diens moeder was eene de Glayou en zoo ware de gelijkenis toch mogelijk, ofschoon uiterst toevallig: dat waren dezelfde blauwe oogen, die zoovele zijner gestorven familieleden, hier in dit gebouw door hunne portretten vertegenwoordigd, hadden: de blik der de Glayou had zijne tante gisteren nog tegen hem gezegd. — Zou de oude wreedaard dit portret echter hier geduld hebben? Verder den wand rondziende, bemerkte hij nu verschoten fluweelen portières, die een doorgang verborgen met een à jour

bewerkte omlijsting. Hij sloeg het neerhangend gordijn op en trad in een slaapvertrek, zooals er meer in dit huis waren — maar ook weer van een eenigszins verscheiden meubileering. Stoelen, linnenkast, commoden waren van notenhout, gefineerd, en droegen den gebogen vorm en ronde lijnen in rococoversiering uit het tijdvak van Lodewijk XV. De gordijnen om het hooge ledikant waren verschoten als de damasten zittingen der stoelen en de wandbekleeding. Hij zag vluchtig rond en keerde dan weer in het eerste vertrek terug. Het geleek hem alles een droom, als hij rond zag, een droom, die uit de perkamente bladen daar in het middelvertrek was opgestaan en zich als een caprice van verrassing voor hem verwerkelijkte, om misschien aanstonds weer te verdwijnen. Hij trok de gordijnen van het raam open, nam toen plaats in een leunstoel, om op zijn gemak de omgeving te bekijken en vooral die wonderlijke afbeeldingen, die een wereld van verhaal omsloten. Hij zag ook eene bank staan met losse kussens en nu pas bemerkte hij een boek, dat opengeslagen op een tafeltje lag er naast. — Zou mijne tante hier hebben zitten lezen? dacht hij en nu meende hij een licht te zien opgaan over hare zoo raadselachtige woorden omtrent den geest en de psychische invloeden van sommige oude gebouwen en dingen. Nu rook hij ook weer en heel sterk de lucht van wierook — die moest zeker door de onzichtbare reten der deur zijn heengedrongen en moest hier hebben gebrand: — Geuren en geluiden kunnen in verband staan met sommige psychische toestanden, had ze gisteren ge-

zegd. Nam ze zelf misschien proeven op een gebied, dat ze voor hem wilde afgesloten houden? Hij zou het straks wel van haar hooren, als hij haar zijne ontdekking meedeelde. — Zoo denkend viel zijn blik opnieuw op het portret der ongelukkige vrouw, dat de omgeving scheen te beheerschen. Wat zijn tante hem verteld had van haar uitzien hier naar hulp en verlossing, maand aan maand, jaar aan jaar, tot het verlangen bezweek aan eigen uitputting en de roodgeschreide oogen glansloos verdoften in vruchteloos staren, het kwam over hem met eene weerkaatsing van haar doorleden wanhoop en gecombineerd met opwellingen van medelijden, zooals hij zich te voren nooit zou hebben toegekend: Hij staarde, staarde op dat portret, tot het zijn hart bijna in rouw begroef: de expressie van dat beeld, zoo scheen het hem, was als een treurnis in dit nauwe bestek, en voor wie er meer van wist, ook een klacht ver naar buiten. Het donkere kleed was van eenzelfde model zooals dat beneden, met zijn krans van bloemen de sierlijke schouders omspannend, terwijl 't het parelkleurig vleesch in gezonden glans deed uitkomen. Hoe zou ook de zoo zeer veranderde mode tusschen het jaar 1770 en 1780 hier ingang gevonden hebben? Wat wist Mélite nog van die wereld, waar de mode was gaan heerschen met dolzinnigen overmoed en luxezin in ongeloofelijke kapsels, ellenwijde japonnen, ongehoorde pracht van gesteenten, zóó zelfs, dat Maria Antoinette mede het slachtoffer zou worden van haar demonische invloeden? Wat wist zij, Mélite, van die wereld van velen beko-

rende wuftheid, die als een vreugde aandeed wat jong en mooi, hoopvol en luchthartig was? Had zij alles geweten, misschien had zij minder betreurd. Maar wat zij betreurde, zeker niet op de eerste plaats die wereld van geglinster en geglimlach, die den tijd geschonken meent, om hem door te schetsen, en het leven, om te genieten. Haar hart losgescheurd uit hare affectie's, uit de gewoontesfeer harer kindsheid, haar hart doodbloedend door een meurtre de salon, dit voorzeker had haar dit rouwkleed doen aannemen, dat met geen krans van bloemen meer sloot om de vermagerde gestalte en dat aan de ellebogen neerplooide in donkere kanten, als een schaduw vallend over de doorzichtige armen. — Waarom, voor wie had zij dit portret laten maken, dacht Gaston — het moest immers met droefheid vervullen, wie het zag. De oogen kwamen groot uit in het geslonken gelaat, nog mooi, maar zoo intens treurig! Weer zag hij naar het andere, kleine mansportret tegenover dat van Mélite — en zijn hart versnelde opnieuw bij het staren op wat hem voorkwam zijn eigen beeltenis. Wie was die jonge man, waarop hij zoo geleek? hoe kwamen die beide portretten hier bij elkaar? Hoe stonden die beide menschen tegenover elkaar in hetzelfde leven? Zou het toch De Conti zijn? — Terwijl nu weer zijn oog den blik van Mélite als een fascinatie onderging, kwam over hem eene wonderlijke gewaarwording van loomheid, een soortgelijk gevoel, als hij zijne tante eens had beschreven als de geest der ruïne, een saamsmelten met het verleden, iets als hem gisteravond beving, toen

hij van uit de kamer daarnaast in den aanbrekenden nacht staarde met de suggestie van het juist gehoorde als een obsessie om en door hem heen. Hij trachtte de gewaarwording te bekampen, maar moest zijn hoofd achterover in den stoel leunen tot steun. Hij raakte in een toestand, die den slaap zeer nabij komt — toen ervoer hij iets ongewoons: Eene stem, eene gewone menschenstem maar van huiveringwekkende klacht bereikte zijn gehoor. Waarvan kwam ze? 't Scheen hem toe van uit de wanden en meubels. Nooit had hij bij een levend wezen een dergelijke zielsmart in het accent van een stem vernomen: — Oh, que je souffre! Que je t'aime, François; oh, que je t'aime! — Viens donc pour me délivrer de cet enfer! Je t'aime comme l'aurore de l'éternité! — Neen 't was geen zinsbetoovering, duidelijk hoorde Gaston deze woorden, die zich verscheidene malen op dezelfde wijze herhaalden. Hij voelde zich machteloos om te spreken; maar tegelijk rees eene stem in hem op en een dompig bewustzijn deed hem duidelijk beseffen, dat deze stem uit hem zelf voortkwam: Je veux vous délivrer! Toen werd hij zich als in nevel een gerucht bewust in het aangrenzend vertrek. Het was zijne tante, die binnenkwam met vlugge en verschrokken beweging. Hem zoo ziende zitten met starren blik en roerloos, stond ze plotseling stil, naderde niet verder. — Ook hij — zei ze onhoorbaar; ik heb het wel gedacht. — Het inkomen der tante had Gaston uit zijn gedeeltelijk lethargischen toestand, zijn half-hypnose gewekt: maar hij zag haar aan als kwam hij uit een graf, waar hij een vreeselijk geheim had aanschouwd.

— O, dat was verschrikkelijk — zei hij opstaande, ofschoon wankelend en nog half in droom. — Kom gaat u mee; laten we hier niet blijven. — En hij trok haar bijna met zich voort.

Heeft u dat ook ooit gehoord, die stem? — vervolgde hij, in den gang beneden gekomen. — Laat ik u een arm geven; in wankel nog, loop als in een nevel. Nu begrijp ik, waarom u deze vertrekken zoo zorgvuldig gesloten houdt, waarom u zoo voorzichtig waart met uwe medeelingen. Nu begrijpt ik ook, waarom u vroeger deze streek heeft willen ontvluchten, en waarom men hier in den omtrek zoo lang van een spookhuis sprak. Of is het een droom geweest? O, neen, dat is het niet; ik weet dit met zekerheid; ik heb woord voor woord vernomen en ik sliep niet, hoewel ik in een toestand was van loome machteloosheid, zooals men wel eens heeft kort voor het inslapen. Vertel u mij nu alles eens van deze geschiedenis; ik sta er nu erg op ze te kennen. Werkelijk ik ben niet bang, meent u dat niet; wel is het de wonderlijkste gebeurtenis, die ik in mijn leven nog ervaren heb — hoe kan zoo iets bestaan? 't Lijkt mij een raadsel — en toch is het waar, toch heb ik de stem gehoord.

Mevrouw de Glayou was hem zwijgend gevolgd, toen hij het vertrek door de wanddeur verliet. Zij nam de zorg die met meer aandacht te sluiten, dan zij voor een paar dagen scheen gedaan te hebben, anders had hij den toegang nooit gevonden, ook al had hij den knop ontdekt. Zij had zijne opmerkingen en uitroepen niet onderbroken;

maar ging gedwee met hem, zooals hij den schijn nam, het huis te willen ontvluchten.

— Neen, ik geloof ook dat je niet bang bent, zei ze gerustgesteld: de schok bij je is meer een verrassing geweest; de zekerheid omtrent iets, wat je tot heden niet zoudt hebben geloofd en wat je je voortdurend zult moeten te binnen brengen, om het te kunnen gelooven.

— Dat is niet eens het voornaamste van den schok; van de ontstelling, waarin u me ziet. Maar 't was zoo vreeselijk treurig — ik zou het moeielijk een tweede maal kunnen hooren — hoe kan een menschenstem zulk een accent van smart hebben?

— Juist, zei ze kalm en beslist, juist dat wat uit de sfeer van het enkel-psychische komt, van wat wij gewoon zijn te noemen het onlichamelijke, dat is altijd zoo nadrukkelijk geaccentueerd in het gevoelen, dat het vertolkt: Is dit smart of wanhoop, zoo is de uitdrukking er van ijzingwekkend en wij kunnen ons niets psychisch denken nog verbonden met de stof, dat bij eene dergelijke uitdrukking zou kunnen halen — dit mag betreffen een gelaatsexpressie, eene stem als jij daar hebt gehoord of wat ook. Geldt het eene uitdrukking van vreugde, dan wordt het een glorie, een straling, waarvan onze ervaring zich geen denkbeeld kan maken.

— Heeft u dit ooit zelf ervaren?

— O ja, maar verklaren kan ik mij de verschijnselen niet: het is juist hiermee, dat ik me al zoo lang bezig houd, het zoeken naar de oplossing van dit soort raadselen.

— En heeft u deze stem ook niet gehoord, of is u misschien getuigen geweest van andere verschijnselen? Want het zou mij niet verwonderen, dat er nog andere dingen waren.

— Dat zijn er ook, maar voor mij zijn in geen geval de conditie's aanwezig of liever, ik bezit niet de vereischte eigenschappen, om de verschijnselen waar te nemen. Ik heb het vaak genoeg beproefd, omdat ik overtuigd ben, dat de verklaring van wat men psychische verschijnselen noemt, zoo machtig veel zou kunnen bijdragen tot de kennis van het leven der ziel, hare eigenschappen met en zonder betrekking tot het lichaam — en vooral omtrent haar zelfstandig bestaan na den stoffelijken dood. Voor een paar weken was mij juist weer een nieuw en merkwaardig boek op dit gebied toegestuurd. Bijna gelijktijdig haalde ik toevallig de Mémoires van mijn oom over Mélite voor den dag, om ze jou te geven — en het weer inzien van dat geschrift deed mij de proef nog eens hervatten. Maar als gewoonlijk vruchteloos. 't Was daarom, dat je gisteren die wierooklucht bemerkte. Ik trachtte er je aandacht van af te leiden....

— En nu heeft u het zeker heel onbescheiden van me gevonden, dat ik die kamers, die u opzettelijk voor me gesloten hield, zoo maar ben binnen gegaan?

— Je bent mij geen verontschuldigingen verplicht; integendeel ik moest ze jou doen: zoolang ik je een geheim verborg, had ik het beter moeten bewaken. De onzichtbare deur sluit op eene manier, die moet gekend zijn, om

haar te kunnen openen. Ik had de afsluiting vergeten. Het is mijne eigene onvoorzichtigheid, die je bijna onvoorbereid in aanraking bracht met de curieuse verborgenheid van deze muren; den wonderlijksten toestand, dien ik ooit heb bijgewoond. Gelukkig blijkt het nu, dat je niet te veel geschrokken bent; in ieder geval ben ik wel overtuigd, dat het gebeurde je geen werkelijk kwaad zal doen. 't Was niet zonder reden, dat ik daarvoor bevreesd was, want je bent niet de eerste, die de stem gehoord heeft — en ik heb eens een heele treurige ervaring gehad met een ander. Nu je zoo onverwachts in deze sfeer van onverklaarbare betoovering bent doorgedrongeen, wil ik je ook iedere opheldering geven, die je verlangt en iedere vraag van je hierover beantwoorden. Je hebt moed genoeg schijnt me toe, al haastte je je ook om daarboven weg te komen.

—Dat was niet uit vrees; maar ik voelde me fysiek totaal van streek — ik snakte naar lucht en ik wil niet ontkennen, dat ik ook psychisch een oogenblik erg geschokt was — maar dat is al voorbij. Ik heb niet alleen moed genoeg om alles te vernemen, maar ook het vurigst verlangen. Ik denk haast, dat ik een bijzondere geschiktheid heb voor wat men hypnotische toestanden noemt, en dat ik daardoor kwam in deze aan bezwijming grenzende verdooving.

— Juister uitgedrukt in dezen aan trance grenzenden toestand. Er is een sterk telepathisch contact geweest tusschen de zielssfeer van Mélite, zooals die door wanhoop en

angst in die muren en meubels moet zijn afgedrukt en jou eigen gedachtensfeer met betrekking tot haar; dat is voor mij de eenig mogelijke verklaring. Wat had ik er niet voor willen geven, om zelf die stem eens te hooren! Hoe dikwijls heb ik daar in die kamer gezeten, onder de meest geschikte conditie's, die ik wist; alles uitsluitend, wat verhindering kon zijn, alles bijbrengend, wat mijn vraag kon steunen. Ik miste slechts één ding: mijn eigen fysieke en psychische aanleg waren niet geschikt, om eenigen klank of visioen op te vangen uit een verborgen sfeer.

— Ook visioenen? Hebben die ook daar wel plaats?

— Ja, een nichtje van me overkwam eens hetzelfde, wat jou gebeurde; maar zij hoorde niet alleen, zij zag...

— Wat dan?

— Mélite zelf in zwart zijde gekleed en een dichten sluier over haar gelaat, waardoor hare oogen in grooten angst heenstaarden.

— Mélite zelf, zou ik haar kunnen zien?

— Zou je dit werkelijk verlangen? Je hebt wel moed.

—Maar lieve tante, hoe zou die beminnelijke, diep-rampzalige vrouw mij vrees kunnen aanjagen, ook al is haar graf reeds tot puin vergaan en komt hare stem uit de diepte van lang verzonken jaren?

— In ieder geval, je onbevreesdheid verheugt me, even-zeer als je belangstelling. Het nichtje, waarvan ik je spreek was een teer, allerliefst wezentje. Zij wist niets van de geschiedenis van deze martelares en haar moorde-naar. Tot dan had ik aan de benaming „spookhuis" nooit

een andere beteekenis gehecht dan een legendaire, zoowat gelijk staande met den gewijzigde naam Duivelstein. Tot dan had ik mij ook nooit ingelaten met eenige belangstelling of theoretische studie van psychische raadselen, ik beschouwde eigenlijk die heele sfeer van denken en doen als humbug. Maar toen werd plotseling die belangstelling met een ongekenden drang bij mij wakker. Ik bezit een gansche bibliotheek van werken op dit gebied. Ik heb getracht op allerlei wijzen mij ook practisch te overtuigen van allerlei verborgen en nog onverklaarbare mogelijkheden in deze richting. De litteratuur op dit gebied is immer groeiend; het onderzoek staat niet stil, maar de resultaten zijn over 't algemeen nog zeer onbevredigend en geen enkele theorie is nog vastgelegd door overredend bewijs; de meeningen zijn zeer verdeeld en de scholen staan vaak vijandig tegenover elkaar. Deze studie is lang een ware passie voor me geweest, nooit echter heb ik bij mijn naspeuringen iets ontmoet, wat zoo merkwaardig was als deze gehanteerde vertrekken van Duivelstein.

— En welke verklaring heeft u voor deze verschijnselen hier?

— Ja, met absolute zekerheid kan ik die ook niet geven. Maar dat hier geen sprake zou kunnen zijn van de stem of de verschijning van Mélite zelve, hiervan ben ik wel zeker overtuigd. Zoo iets kan eenvoudig niet. Hoe, zulk een treurig bestaan op aarde zou met een dergelijke treurigheid worden verlengd? Die smart-stem zou eeuw aan eeuw haar wanhoop uitgalmen voor wie ze kon opvangen?

De woorden, die jij gehoord hebt, zijn juist dezelfde door anderen vernomen; ik weet dit van mijn oom en het staat ook opgeteekend in het manuscript; ik heb tot nu toe erg aan die overlevering getwijfeld. Maar nu geloof ik ook wel, dat ik voor mij zelf vast overtuigd ben, welke invloed hier ten slote in het spel is: De eenzelvige herhaling der woorden duidt op een automatische handeling, maar niet zóó automatisch als wij ons gewoonlijk iets bij dat woord voorstellen, in ieder geval heeft de jammerklacht niets met het tegenwoordige bewustzijn van Mélite zelf te maken. Het is een achtergelaten klank, door de hevigheid en langdurigheid van haar lijden luid genoeg, om zich waarneembaar te maken. Nagelaten of verstrooide gedachten hebben in zich iets van het bewuste leven van den denker, die ze vormde, behouden, maar het is een automatisch bewustzijn, dat de oorspronkelijke bedoeling van den denker uitdrukt en die bedoeling tracht ten uitvoer te brengen langs automatischen weg. Men zou hier dus kunnen spreken van iets, dat werktuigelijk verstandelijk is. Alle gedachtevormen of m. a. w. belevendigde gedachtestof dragen in zich eenig bewustzijn, afkomstig van den denker, maar eenmaal losgelaten, toch in den regel van zijn waakbewustzijn gescheiden; en het bewustzijn van dergelijke gedachtenvormen hangt in graad en beteekenis op het nauwst samen met de ontwikkeling, de bedoeling, het karakter van den persoon van wien zij uitgaan. Wanneer een kreet of jammerklacht, als jij gehoord hebt, door een overlevende vernomen is — en deze heeft

den moed gehad toe te hooren met deelneming en is er toe gekomen een antwoord te geven, dat de persoon van wie de klacht uitging zou bevredigen, dan verdwijnt de stem meestal voor goed.

— Nu, dat is gebeurd. Iets in mij dat, ik zelf was en toch weer niet ik zelf, antwoordde in mij op de woorden: „Viens François me délivrer de cet enfer" met de woorden: „Je veux vous délivrer". Ik vernam die laatste woorden niet als klanken in de lucht, maar toch hoorbaar.

— Ze kwamen uit je onderbewustzijn en 't was je eigen stem evengoed, als dat je deze klanken door je mond gesproken had en ze door je fysiek gehoor had opgevangen. 't Is nu zeer goed mogelijk, dat van af dit oogenblik alle zoogenaamde betoovering van uit die vertrekken zal zijn geweken. Je zoudt er nog eens de proef van kunnen nemen. Ook het visioen, dat mijn nichtje gezien heeft, kan niet anders dan een symbolische gedachtenvorm geweest zijn; dit getuigt de rouwsluier, die het gelaat bedekte. In de dagen dat ik dit logeetje bij me had, hield ik de kamers nog niet afgesloten. Maar na de leerrijke en treurige ervaring, die ik met dit kind opdeed, heb ik de sleutels haast onvindbaar verborgen. Ik liet voor mij zelf den verborgen toegang maken, dien je nu door mijne achteloosheid toch hebt ontdekt. Het nichtje, waarvan ik spreek, was een meisje van vijftien jaar, een teer, allerliefst schepseltje; maar ik dacht haar niet zóó psychisch. Zooals ik je zei, ze had nooit van Mélite of hare geschiedenis gehoord, dus moest hier de veronderstelling van suggestie totaal

uitgesloten zijn. Ze wist zoo goed als niets van spiritisme, en absoluut niets uit het rijk van het occulte. Hoe 't zij, het arme kind is van den schok gevaarlijk ziek geworden en lang zenuwlijdend gebleven. Ik heb je al gezegd, dat sinds dit geval in Duivelstein plaats had, ik me ben gaan interesseeren voor psychisch onderzoek op allerlei gebied. Ik heb hierover een uitgebreide boekenrij, die je nog niet kent, maar je kunt er van nu af aan gebruik van maken, zoovele je wilt; ik merk wel, dat het je is toevertrouwd.

Ze waren sprekend den Minstroom genaderd en zetten aan de lunch het gesprek voort.

— Ik denk, hervatte Gaston, dat de spiritisten toch weer eene andere beteekenis aan deze verschijnselen hier zouden geven dan u doet.

— Mogelijk, maar voor mij kan het niet anders zijn dan wat ik je zeide. Behoorde de stem en verschijning aan „den ouden duivel" in plaats van aan zijn vrouw, ja, dan zou de veronderstelling eener onlichamelijke wezenheid niet onmogelijk zijn. Misdadigers zijn soms tijden na hun dood aan de plaats gebonden, waar hun wroeging, hun pijn, hen vasthoudt. Aan een schim of astraallijk kan men bij een persoon als Mélite ook moeilijk denken en vooral om den karakteristieken aard van het verschijnsel, zooals het hier optreedt. Psychometrie ware mogelijk als verklaring, maar meer waarschijnlijk telepathie. De sluier, die de gedaante droeg is symbool; nu spreekt het onderbewustzijn veelal in symbolen en het is uit het onderbewustzijn der overledene, dat de mededeeling ontstond

om tot het onderbewustzijn van den vreemden waarnemer te spreken. Was je dieper in trance geraakt, dan was de stem waarschijnlijk niet tot je waakbewustzijn doorgedrongen. Je had mogelijk de woorden luidop uitgesproken; ik en een ander had ze kunnen vernemen, maar je had kunnen ontwaken, onkundig van de toedracht van het gebeurde. Wat het ook zij, heel zeker niet de overledene zelf: die onschuldige Mélite zou nog in dezen kerker kunnen zitten, als ware haar aardleven niet een marteling geweest boven menschenkrachten? Zulk een ballingschap kon alleen haar wreeden echtgenoot toekomen, maar deze zou hier op dit rustige plekje nog een te uitgelezen paradijs zijn voor dezen booswicht. De hel en hemel van het hiernamaals is te zoeken in de vreugden en smarten der dóórlevende ziel, zooals zij die gevoelt door de stem van het geweten, dat ginds optreedt in onomkleede, onverduisterde kracht. Gemoed en wil zegt te recht de Seherin van Prévost, het zijn deze, die de kern vormen van wat overleeft aan het graf; niet op de eerste plaats het verlangen, het gedachtebeeld, dan slechts in zoover ze met deze kern verbonden zijn als begeleidend verschijnsel. Hier op de aarde vindt de booswicht troost in de wereld der verstrooiing en voorstellingen, gedachten, strevende en vervulde verlangens, van wat laag allooi ze ook zijn. Ginds staat hij naakt van al deze dingen; gemoed en wil afgekeerd van hun Oorsprong, heengekeerd naar de duistere zijde, die alle leven en alle geestelijkheid als keerzijde bezit, rest hem niets dan leegte van vreugde en vrede, en volheid van lijden.

— Maar is die duistere zijde dan een zijde der eeuwigheid?

— Misschien in het eeuwig aanzijn der dingen; in het gelijktijdig bestaan der tegenstellingen van het gemanifesteerde; maar zeker niet in het individueele menschenbestaan, dat voor het eeuwig licht geschapen is, al zal het in sommige gevallen eerst na eeuwen van duister dit licht bereiken, zooals b.v. bij levens, die in plaats van het Pad op te gaan, dit op schrikwekkende wijze afdalen en dit misschien doen in incarnatie na incarnatie. Ik geef je mijn persoonlijke meening ,omdat je ze vraagt. En nu vind ik, dat wij verder dit gesprek voor eenige uren moeten laten rusten. Van avond zal ik je mijne litteratuur over de geheime en psychische wetenschappen eens laten zien en neem er dan uit mee naar Leiden, wat je wilt, ik heb de laatste maanden of langer al, deze studie grootendeels laten rusten wegens niet-bevrediging, maar voor jou is alles op dit gebied nieuw en misschien zal je nog tijden beleven van meer opklaring in deze stof dan nu mogelijk is. Ik had van middag met je naar N. willen rijden, waar ik een paar bezoeken heb, heb je daar zin in? Ik weet wel, dat je niet erg van zulke bezoeken houdt, maar je doet er me genoegen mee; een beetje aan beleefdheid offeren moet men toch wel, en het grootste gedeelte van den namiddag zullen wij wel onderweg zijn; het is een prachtige rit er heen en het weer is schitterend, zoo zomersch en koel tegelijk.

Dien avond haalde mevrouw de Glayou het nog steeds

achtergelaten manuscript op Duivelstein, wat Gaston op het oogenblik meer boeide dan een hem nog weinig bekende litteratuur van mogelijke verklaringen en differente scholen. Wat hij las in dat manuscript, was in hoofdzaak, wat zijne tante hem reeds verteld had. Er waren bijzonderheden, die een ontzettenden blik gaven in de opzettelijke en geraffineerde wreedheden van de Chasel op Mélite. Het scheen wel, dat hij begonnen was met de smeekende minnaar te spelen, die zich buigt aan de voeten van zijn voorwerp en zich uitslooft in het schenken en uitdenken van wat hij meent, dat behagen kan en een koel hart voor hem winnen, een afkeerigen wil naar hem heenbuigen. — „ Is het niet vreeselijk om liefde te moeten bedelen?" had hij haar eens onder tranen gezegd en een andermaal: „Sla mij met de ééne hand maar streel mij met de andere. Gij kunt mij trappen, doch liefkoos mij tegelijk". Maar Mélite bleek vatbaar voor tranen noch smeeken. Hij had haar naar Duivelstein gevoerd, ver van hare gewone levenssfeer, in de hoop hare aandacht door de afzondering en de stilte met geweld op hem te vestigen. Oorspronkelijk liet hij haar in den waan, dat het hier slechts een tijdelijk verblijf zou zijn en dat zij steeds gedurende het gure jaargetijde naar Parijs zouden terugkeeren. Hij liet de meubeleering, afkomstig uit hare woning te Parijs en die zij steeds om zich had gehad, zooveel mogelijk naar Limburg brengen, omdat hij hare gehechtheid er aan kende. Hare kamenier had voor al deze dingen gezorgd en zij was het,

die ook het portret van De Conti — want dit was de beeltenis, die zoozeer op Gaston zelf geleek, in stilte liet vervoeren. Den eersten tijd in Limburg had echter de Chasel het haar ontnomen — want zijne jalouzie regeerde hem toen geheel; maar zoolang hij niet opgaf te hopen, droeg zijn optreden nog steeds het kleed der hoffelijkheid, welwillendheid en de vleitaal van tegemoetkoming en onderwerping. Had Mélite eene berekenende natuur gehad, die tegelijk had kunnen veinzen, misschien zou hij hebben woord gehouden, haar naar Parijs hebben teruggevoerd. François De Conti was op intrigante manier reeds van het hof verwijderd — voor hem hoefde hij niet bang te zijn. Lang heeft hij haar gewacht, zei het gedenkschrift, maar toen maand na maand, jaar na jaar geen tijding tot hem kwam, dreef wanhoop hem naar het buitenland, waar hij in een oorlog tusschen vreemde natiën den dood vond. Toen de Chasel ervoer, dat geen aangewend middel, geen belofte, geen zelfvernedering, geen smeeken, in welk kleed ook gestoken, iets aan Mélite's houding tegenover hem veranderde, toen werd zijn hart tot ijs en begon hij tegenover haar een drama van de meest satanische kwellingen uit te voeren. Hij beweerde haar nu herhaaldelijk, dat zij nooit dit slot meer zou verlaten, dat hij aan het hof het bericht van haar dood had verspreid en dat hare tante zich absoluut niet meer om haar had bekommerd, sinds zij Parijs verlaten had. Hij had deze een vrij aanzienlijk inkomen gegeven, zei hij en dit was een voldoende belooning voor het geschenk der

nicht als echtgenoote. Want hij verborg Mélite niet meer, dat hij haar had gekocht — en hij had haar met demonische vreugde den avond geschetst, waarin hij den koop met Du Barry gesloten had. Steeds zei hij haar de vreeselijkste dingen en bedreigingen in tegenwoordigheid harer kamenier, eene vrouw van in de dertig, die slechts weinig verre familieleden had en die geen band kende zoo nauw als die met mevrouw de Chasel. De Chasel had haar de keus gelaten, zich voor goed te verwijderen of bij Mélite te blijven. Hare toewijding, medelijden en liefde kozen het laatste. Ze heeft alles bijgewoond, alles meegemaakt, wat Mélite overkwam: — Nooit, zegt ze, heb ik mevrouw de Chasel in zoo'n starre, doodelijke smart gezien, als toen hij haar de openbaring deed van dien bewusten avond, toen de koop gesloten werd en het gansche afgrijselijke drama, dat er mee samenhing vertelde. „De Conti is dood", zei hij met nadruk, als had hij op die woorden zijn beulsmes eens opzettelijk geslepen. „Je begrijpt toch, dat hij je gauw ontrouw is geworden, want wij hebben er wel voor gezorgd hem eerst van jou ontrouw te overtuigen. Lang heeft hij niet gerouwd, want eenige weken na je vertrek hield hij zich op met een afgedankte schoonheid van het koninklijk serail uit het Hertenkamp. Ik zal je nu het portret van je aanbidder teruggeven, dan kan het je nog eens aan je oude vlam en zijn voorbeeldige trouw en zijn heilige deugd, waarvan je steeds zoo opgaaft, herinneren".

De kamenier betuigde mevrouw de Chasel, dat zij van

deze laatste bewering niets moest gelooven, dat het demonisch gemoed van haar echtgenoot steeds naar nieuwe invallen zocht, om haar te wonden en haar dieper in het gevoel van wanhoop te storten. Mevrouw de Chasel deed het portret in haar kamer ophangen en de opbeurende woorden van haar kamenier waren oorzaak, dat het haar in droevige momenten een troost werd in plaats van eene vermeerdering van pijn. Eerst had de duivel plan alles weer uit hare omgeving weg te nemen, waaraan hij meende dat zij hechtte: de meubels harer ouders, het kabinet, waarin zij hare brieven, tal van kleinodiën en herinneringen borg, maar dan meenend, dat het voortdurend zien van deze dingen haar nog te heviger moesten doen terugverlangen naar een onherroepelijk stukgebroken verleden, dat haar heimwee er nog bijtender tranen door moest krijgen, zei haar ronduit, dat hij het om deze reden niet van haar weg zou nemen. Weer trachtte haar trouwe bewaakster ook dit bitter in zoet te keeren en weer slaagde zij ten deele, maar ach, die ouderlijke portretten, die vele kleine herinneringen, die zij zoo dikwijls in handen nam, hoe martelden zij haar door vruchtelooze verlangens, door pijndoend terugblikken; hoe bracht het herhaaldelijk voor hare verbeelding, wat eens geweest was en nooit meer terug zou komen; wat nog mogelijk was, maar tot onmogelijkheid werd gemoord. En toch wat een troost bracht ook menigmaal de aanraking door hare oogen en handen van deze ziellooze, maar toch zoo sprekende voorwerpen. t Liefst van alles had de Chasel wellicht de kamenier zelve

van haar weggezonden, maar blijkbaar heeft hij dit niet gedurfd, bang voor de publiciteit van zijn gedrag. Ook trachtte deze trouwe verzorgster die haar meesteres tot vriendin, moeder, zuster, alles tegelijk werd, „qui l'aimait de tous les dévouements possibles" zooals ze het uitdrukt, hare aanhankelijkheid zooveel mogelijk te verbergen — en wendde soms opzettelijk onverschilligheid en ontvredenheid voor; een vergeefelijk bedrog, waardoor zij het ergste voorkwam — want al de overige bewoners van het kasteel met den rentmeester aan het hoofd, vormden een omgekocht samenstel van spionage in dienst van den bezitter. Dit bleek uit menig ervaren. Driemaal heeft mevrouw de Chasel beproefd aan haar neef De Conti te schrijven. Zij dacht niet anders dan dat hare missieven Parijs bereikt zouden hebben, ofschoon zij geen antwoord kreeg — en dit onbeantwoord blijven van haar schrijven maandenlang, begon ten laatste haar van smart te verteren en deed haar haar dagen en nachten in onafgebroken tranen doorbrengen. Ook op de brieven van hare tante kwam nimmer antwoord. Haar derden brief aan De Conti bracht de Chasel zelf terug en „nooit zal ik den demonischen lach vergeten" meldt hare kamenier, „waarmee hij dien voor haar neerlegde". — Beproef maar geen tijdingen meer te verzenden — zei hij — je bent op iedere wijze bewaakt; en ook al zou je in Parijs gehoor vinden, wat ik je verzeker, dat niet is; dan nog gaat geen klank of teeken buiten deze muren, die niet tot mijn kennis komen. — Met deze woorden vervloog voor Mélite

de laatste zweem van hoop — zij begreep dat hare vroegere missieven op gelijke wijze waren onderschept. Zij begon haar verblijf van nu af aan te beschouwen als een graf, dat haar te vroeg was geopend — zij zat op zijn drempel in afwachting, dat de zerk zich sluiten zou. Zelfs de kwellingen van haar demon begonnen haar macht op haar te verliezen. — Misschien was dit oorzaak dat zij langzamerhand in opzettelijkheid en listige kwaadaardigheid begonnen te verminderen. Hij liet haar met langere tusschenpoozen over aan haar roerlooze stille droefheid; haar vervloeiend en wegvagend verzet. Wat hij aan wreedheden heeft uitgedacht, las Gaston, toen hij in den aanvang na eenige weken met zekerheid ervoer, dat hij op geen enkele wijze hare genegenheid zou kunnen winnen, dat haar blik niet anders dan verwijt, haar stilzwijgen niet anders dan verachting beteekende, is niet te beschrijven. Hij ging haar haten met den felst denkbaren haat — en geen uur bracht hij, scheen het, na die eerste omkeer van gevoelens door, dat hij door dien gewijzigden hartstocht niet in vuur werd gezet en dien niet haast ieder moment van den dag in uitdrukking bracht tegenover zijn slachtoffer. Eens, dat zij terwijl hij trachtte haar met woorden te pijnigen, onverschillig voor zich bleef zien, greep hij haar in de haren en sleurde haar zoo met zich voort: — Ik zal je wel leeren naar mij te luisteren, brulde hij en gaf haar een trap, zooals een bruut soms een ongehoorzaam dier doet. Als hij vermeed haar te dooden, was het om de vol-

doening niet te missen, van haar te kunnen martelen. Ook op zijne omgeving bracht hij zijne woede over: Een laag soort individuen, die voor hoog loon in zijne dienst bleven, zooals hij zelf zijn kas, door schraapzucht, spel en oneerlijke bedrijven had gevuld, kropen voor zijn blikken als honden voor een zweep. En zoo begreep ik, eindigde de schrijver, uit het verhaal den klank, die nog na twee generatie's als een zwarte galm in het gemoed der dorpers leeft en soms hunne verhalen over het slot kenmerkt.

Den volgenden morgen begaf mevrouw de Glavou zich met Gaston naar Duivelstein, om de ervaring van den vorigen dag door een opzettelijke proef te herhalen. Maar Gaston, nu alles wetend, was onder de gespannenheid van zijn eerste indrukken, voor hem in omsluierd bewustzijn gehuld en door zijn aangeraakte gemoedsverbeelding toch intens in hem levend, vandaan gekomen. Hij begon de zaak nu objectief te zien en als ieder ander meer gewoon feit verklaarbaar, vooral door de manier, waarop zijne tante er met hem over gesproken had. Door die veranderde innerlijke houding was zeker zijne vatbaarheid voor zelf-hypnose thans verdwenen. Er gebeurde niets. Gaston bleef volkomen wakker en normaal en de opzettelijk aangewende magnetische passen met suggestie, die zijne tante daarna op hem aanwendde, bleven ook zonder gevolg. Na een paar vruchtelooze proeven besloten zij de zittingen te staken tot een volgende vacantie.

— Mogelijk is het verschijnsel voor goed geweken —

opperde Gaston, toen zij na een laatste proef de deur achter zich sloten en het betooverde huis verlieten. Als het werkelijk niet anders is geweest dan een sterke gedachtevorm, zooals u meent — dan is mijn antwoord misschien het einde geweest van de betoovering. Ik heb mij goed gehouden en het ontbrak mij ook niet aan moed, maar ik wil u wel zeggen, dat ik een weinig er voor terughuiverde, een klank, zoo ondenkbaar droevig nog eens te hooren. Al is het losgeraakte psychische dan ook veel sterker geaccentueerd dan het nog met de fysische stof vermengde — en wordt het daardoor voor onze beoordeeling een slechte maatstaf: de duidelijke herinnering der klacht kan mij nog tot in het merg aandoen. Wat een smartelijk heimwee moet hier zijn uitgeschreeuwd in de sfeer van het onzichtbare voor het tot de ijzige rust der doode resignatie kwam!

— Ik krijg niet den indruk, dat Mélite veel troost in haar godsdienst gevonden heeft: zij beweert in hare gedichten, dat zij was weggerukt uit een wereld, die zij liefhad met mondainen zin en hartstochtelijk begeeren. Misschien is deze zelfbeschuldiging overdreven en behoorde zij tot de zielen, die in zich het kwaad vergroot zien en het goed in een spiegel van flauwe weerkaatsing. Haar teeder gelaat met oogen, die een stroom van liefde schijnen neer te storten op wie ze aanzien, schijnt voor de laatste veronderstelling te spreken. De eeuwigheid lag voor haar zoo ver — en hare aardsche liefde was zoo diep ingeworteld, zoo jong en veel belo-

rend geweest, dat het niet geheel te verwonderen was, dat gelatene vroomheid en godsdienstige onderwerping hier niet zoo gemakkelijk den schepter wegdroegen over den rouw. Mochten zij het af en toe al gedaan hebben, dan kwam dit zeker, omdat ieder lijden geneigd is uitweg te zoeken naar eenig zonlicht: haar bloeiend, gezond jeugd-leven kon in den aanvang niet anders dan met den uitersten afkeer den drempel van den grafkelder hebben betreden, ook al beloofde deze haar toegang tot een land van eeuwig zonlicht en goddelijke hemelvreugde. — „Ma pauvre jeunesse s'en va pleurant", zoo uit zij zich in haar verzenboek. — „Oh, que le sort me fait souffrir et que la vie était douce autrefois là-bas dans ma chère patrie! Comme j'était aimée de tous, que j'aimais, moi aussi — que je voudrais les revoir ces âmes chéries, que jamais je ne reverrai plus. Oh, jeune homme, au quel on m'arrachait sans que tu le savais, tandis que tu m'aimais jusqu'à la folie, et peut-être encore — mais non, ce n'est pas selon le coeur d'un homme, qu'il attende des années sa fiancée. Sais-tu que je vis encore? T'a-t-on peut-être dit le contraire?... M'as-tu pleurée?...." Het verlangen om aan De Conti bekend te maken dat zij leefde, dat zij leed en steeds boven alles aan hem dacht, scheen haar lang tot een obsessie te zijn geweest, ten minste naar hare eigen uitingen te oordeelen. Het was deze kreet, die telkens terug kwam in haar verzen — en die bestemd scheen om zijn echo te doen blijven tusschen deze muren — tot zooals het gebeurde, een nakomeling der De Conti's en der de Gla-

you's hem opving. — Juist jij, zoo sprekend naar het uiterlijk en misschien ook wel naar het innerlijk het evenbeeld van den eens beminden en betreurden hoveling, hebt wellicht rust gegeven aan deze jammerende ziellooze gedachtenschim. Een vreemd samentreffen, dat is het zeker. Reeds bij je eerste komst hier in huis trof mij de gelijkenis met je langgestorven bloedverwant.

— Zoekt u hierin dan nog een nader verband?

— Neen, zei ze — welk ander verband zou er kunnen zijn dan een opmerkelijke toevalligheid?

— Nochtans op Gaston maakte hare opmerking een wonderlijken indruk. Die noodkreet, dacht hij, opstijgend uit het graf, die als een vruchtelooze roepstem in de woestijn jaren en eeuwen moest overschreeuwen, trof het oor van een nakomeling, wiens hart reeds gesproken had voor wie eenmaal dien kreet uitte bij het zien van haar beeltenis en die reeds meer dan een jaar half bewust dit beeld in zich was blijven omdragen als een wonderlijke droomgestalte. Bestonden er misschien banden tusschen sommige zielen, banden die wij niet begrijpen en die met tijd en afstand spotten?

Gaston kon niet nalaten zoo te denken — misschien omdat hij 't zoo verlangde.

De opmerking zijner tante omtrent de suggestieve invloeden ten opzichte van het onderbewuste vond hij heel merkwaardig — want veel meer dan 't hij haar gezegd had of het ook maar zou kunnen uitdrukken, was hij tot in het diepst van zijn gevoelen beïnvloed geweest, door

het leven en eigenlijk reeds door het beeld der gestorvene, die hij nooit had gekend.

— Wat is eigenlijk het verband tusschen hypnose en suggestie? vroeg hij naar aanleiding van zijn plotseling innerlijk overwegen.

— Dat is niet zoo in een paar woorden te zeggen. De hypnose laat de suggestie gemakkelijk toe, het is er de meest geschikte conditie voor, omdat in dien toestand aan het waakbewustzijn voor een groot deel of geheel het zwijgen is opgelegd. Suggestie's zijn de taal voor het onderbewuste, het dit beheerschend leven; ze vormen zijn ware sfeer van zijn. De school van Nancy laat met betrekking tot de hypnose de suggestie haar volle recht weervaren; door hierop het accent te leggen heeft zij den weg geopend tot belangrijke wegen van onderzoek in de psychologie. De hypnose zooals je natuurlijk door je studie van psychologie weet, heeft hare belangrijkheid vooral gekregen door de geneeskundige toepassing: de school van Charnot toont, dat uitgesproken suggestie niet noodig is, om den hypotischen slaap te veroorzaken, slechts concentratie en lijdelijkheid — maar het gebied der suggestie is zoo wonderlijk, zoo ingrijpend, dat wij volstrekt niet kunnen beweren, dat ook hier geen sprake zou zijn van onuitgesproken suggestie. Ik voor mij geloof niet, dat hypnose ooit denkbaar is zonder eenigen suggestieven invloed. De hypnotische toestand, die je zelf een paar dagen geleden overkwam, had de elementen van concentratie, lijdelijkheid en in verband met de laatste een

diep beheerschende suggestieve stemming tegelijk. Zieners beweren, dat in hypnose de levensether uit het hoofd naar buiten treedt en in den vorm van een psychisch of etherhoofd neerhangt naast het fysieke tot de hypnotische toestand wordt opgeheven. Dan keert de ethervorm weer in den fysieken terug. Voor iemand, die dit niet kan waarnemen, is het bewijs hiervan niet te geven. Maar om de beteekenis der suggestie te kennen, behoeft iemand slechts hypnotische sujetten te bestudeeren, als hij daar gelegenheid toe heeft en die zijn voor ieder te vinden, die ze zoekt. Men kan daar waarnemen de werkingen van een menschenziel, die los is gemaakt van haar waakbewustzijn, en het bestudeeren der verschijnselen leidt dan vanzelf tot inzicht in de geweldige verantwoording, die de mensch in zijn waakbewustzijn tegenover zichzelf en tegenover anderen heeft. Men beweert wel, dat de gewone slaap dezelfde beteekenis heeft als de hypnotische, maar ik ben wel haast zeker overtuigd, dat dit niet zoo is. Bij den gewonen slaap treedt het etherlichaam noch een gedeelte ervan naar buiten, maar door middel van de etherische hersenen komen de indrukken, die wij droomen noemen. Meestal zijn het louter weerkaatsingen van onze eigene of andere gedachtenvormen, waarvan onze psychische atmosfeer vol is. Ook kunnen het indrukken zijn van ons werkelijk levend bewustzijn, dat gedurende den slaap buiten het lichaam funktioneert en door een ijle bewustzijnsdraad met de slapende wezenheid verbonden is.

— En welk verband is er verder tusschen magnetisme

en hypnose? U beproefde mij door magnetische passen, zooals u het noemt, in hypnotischen slaap te brengen.

— Ook hiertusschen is een nauw, maar nog onverklaard verband. Tallooze malen is het mij gebeurd, dat door magnetische behandeling mijne sujetten in hypnotischen slaap vielen. Ik paste zelden de behandeling toe dan tot genezing. Soms na eenige passen, ook zonder suggestie, viel de zieke in dien eigenaardigen slaap, die als hypnotisch gekend is door het totaal omhoog draaien der oogappels, zoodat gewoonlijk bijna alleen het wit der oogen zichtbaar blijft. Ook andere verschijnselen treden op als onmisbaar kenmerk der hypnose. Nu weet je natuurlijk, dat bij de orthodoxe wetenschap het magnetisme steeds met den nek is aangezien. Ik weet niet, of je de geschiedenis van Mesmer kent. Hij heeft veel studie gemaakt van Paracelsus en van Helmont. Zijne proeven brachten hem tot de ervaring van den invloed der magneten op het menschelijk lichaam en toen hij bemerkte, dat zijn tijdgenoot Gasner dezelfde resultaten bereikte met handoplegging, zocht hij verband tusschen beide soorten van ziekenbehandeling en kwam zoo tot de ontdekking van de magnetische geneeskracht in het lichaam van den mensch zelve. Dezen geneeskrachtigen invloed noemde hij magnetisme. Niet heel lang daarna ontdekte Braid dat door op een glinsterend voorwerp te kijken iemand in een bijzonderen slaaptoestand kan geraken met ongewone verschijnselen, die een eigenaardigen grond voor heeling van zieken kan aanbieden. Hij noemde dezen slaap hypnose. Het is deze geneeswijze

vooral, die het magnetisme van zijn oorspronkelijke plaats verdrongen heeft. De bewijzen door mannen als Puisigures en Deleuze, in den aanvang bijgebracht tot staving der magnetische theorie, deed de Académie de Médicine in Parijs er toe besluiten de feiten te doen onderzoeken door een comité, door haar zelve benoemd. Ondanks de gunstige resultaten en de aantoonbare bewijzen, is toch deze beteekenisvolle geneeswijze door de veroordeelende uitspraken der wetenschap van de baan gewezen en is er tot heden niet in geslaagd naast hare zusterwetenschap, de hypnose, zich een plaats te veroveren.

— Wat denkt u daarvan de reden?

— Zij kan de bewering omtrent de fluïdische middenstof, waar zij beweert hare genezingen te weeg te brengen, niet aantoonbaar staven. Aan deze middenstof, deze genezende uitstraling wordt niet geloofd. De hypnotische slaap, die zooals ik zei, wel door magnetiseeren ontstaat, wordt toegeschreven aan den geconcentreerden blik en de lijdelijkheid van het sujet, de vereischte voorwaarde voor hypnose. Men zou zich echter kunnen overtuigen, dat geen dezer voorwaarden bij het magnetisme noodig zijn, om gewenschte resultaten te krijgen. De wil van den magnetiseur doet het geneeskrachtig fluïdum uitstroomen, meestal geholpen door bepaalde handgebaren; maar noodig is dit niet, want de uitstrooming kan zelfs op afstand alleen door den wil worden overgebracht. Deze middenstof schijnt, te oordeelen naar sommige verschijnselen, die optreden bij behandelingen en proeven

eene gespecifieerde soort ether, een gedeelte van de levenskracht of levensether van den mensch te zijn. Dat zij geen verdichtsel is, blijkt uit de helderziendheid van velen, die haar bij opzettelijke uitstrooming waarnemen en voor hen, die ze niet zien kan de mogelijkheid van haar bestaan nog bij tal van proeven worden aangewezen. Maar het vooroordeel zit er eenmaal in — de levenskrachtige ether is voorloopig naar de fabels van de kinderkamer verwezen. Mesmer is voor de diensten, die hij de menschen heeft bewezen en in zijn volgelingen nog bewijst, in ballingschap gezonden en zijne leer met haat en verachting door de geneeskunde beladen, worstelt nog altijd met kwaadwilligheid, vooroordeel en onwil, om zich door de feiten te laten bewijzen, die legio zijn als men ze slechts zien wil.

Tot de verklaringen van de meeste ongewone psychische verrichtingen en toestanden en hun onderling verband zijn deze tijden nog niet toe — maar natuurlijk zal ook die tijd komen, dat is heel zeker.

Bovenstaand gesprek, na de laatste proeve in Duivelstein gehouden, werd de laatste dagen voor het vertrek van Gaston nog al eens in gewijzigden vorm en strekking door een van beiden weer opgevat. Den laatsten avond had Gaston een lijstje gemaakt van boektitels, die hem interesseerden onder de hem pas geopende boekenrij van occulte en psychische litteratuur. Een werk van William James had hij juist ingepakt, om mee te nemen.

— Je moest eens beginnen, zei zijne tante, met boeken

te lezen, die feiten opgeven uit de geschiedenis en thans en die natuurlijk onvoorwaardelijk betrouwbaar zijn, zooje er daar nu een hebt van James; dan „l'Histoire du merveilleux" van Figuier in vijf deelen; de boeken van Ennemoser, dr. Kerner, en meer anderen. Deze uit vroeger tijd. Lees nu vooral profs. Hijslop en Myers. Je krijgt dan een overzicht in het verzameld feitenmateriaal en hebt dan veel meer aan het bestudeeren der theorieën. Het vergelijkend beschouwen geeft vaak een merkwaardige belichting en voorlichting. Natuurlijk moeten we ons eerst overtuigen van de betrouwbaarheid der schrijvers en verzamelaars, want nergens wordt zooveel geestelijk bedrog gepleegd als op het gebied der psychische wetenschappen, en dit is verklaarbaar, want nergens ziet het bedrog zoo gemakkelijk zijn wegen open. En wat je misschien ongeloofelijk schijnt, dit bedrog komt niet altijd en zelfs niet op de eerste plaats van de levenden, die zich aan dezen tak van studie, aan dit soort praktijken wijden; verschillende soorten van bedriegelijke wezenheden en invloeden van onzichtbare zijden komen hier vaak in het spel. Hier vandaan de moreele en verstandelijke nadeelen, die dikwijls bij psychische proeven en praktijken wordt ondervonden. Vooral het heelend magnetisme hoort alleen thuis in de handen van gewetensvolle, evenwichtige menschen, en ook dan nog zijn voorzorgen en strenge conditiën noodig, waarmee de mesmerist op de hoogte hoort te zijn, wil hij zijn arbeid zoo vruchtbaar mogelijk inplaats van misschien gevaarlijk maken.

— En waarvan zijn die mogelijke bedriegelijke wezenheden en invloeden afkomstig?

— Uit de sfeer, die onmiddellijk aan de onze grenst, die ons van alle zijden omringt en waarin en waardoor al onze begeerten en gedachten zich aanhoudend bewegen. Er zijn meerdere soorten van ether; de ethersfeer is bewoond evengoed als de grovere fysieke. Gedachten van levenden in deze sfeer afgedrukt, laten zich fotografeeren. Ieder die wil kan zich hiervan overtuigen. Deze sfeer is als 't ware de grovere dampkring van het universeele onderbewuste der menschelijke levensfeer. Van de directe beroering met ons fysiek gebied is het de ijlste levensfeer, veel ijler dan lucht of de ijlste gassen — maar zonder deze sfeer zou geen levend wezen kunnen bestaan, zij is de kracht van ons zenuwleven, zooals het bloed die van ons lichaam. Het is deze kracht, die over te brengen is van den eenen mensch op den ander en zoo genezingen bewerkt door den magnetiseur. Deze kracht is het, die vaak als middenstof optreedt bij spiritistische zittingen, die onder bepaalde conditie's het lichaam van het medium kan verlaten en aan bedoelde wezenheden uit een ijler gebied gelegenheid kan geven tijdelijke openbaringsvormen aan te nemen, zooals bij de zoogenaamde fysische manifestatie's plaats heeft. Dit is het geval geweest bij de Katy King van Crookes — een algemeen bekend geval — en van een legio andere verschijnselen van dit soort, waarvan misschien acht procent vermoedelijk geen openbaringen zijn, maar bedrog van de levenden, en dan nog één procent van

de rest bedrog van niet-fysieklevende zijde. En toch is deze ethersfeer een waarheid en geen bakerpraatje en gebeurt werkelijk het waarneembaar verband tusschen het leven van ons fysisch gebied en dat van ijlere gebieden door middel van deze tusschensfeer, haar krachten en mogelijkheden, beter aan de bewoners van de andere zijde bekend dan aan ons. Men heeft slechts met ware en betrouwbare mediums te experimenteeren, om zich van de mogelijkheid van deze bewering te overtuigen.

— Zulke mediums, hoor ik, zijn evenwel zeer zeldzaam. Weinige menschen zullen zich dus door praktisch ervaren overtuiging kunnen meester maken.

— Dat is ook zoo, maar de belangstelling in psychisch onderzoek is bovendien grootendeels onder menschen, die er te veel mee liefhebberen of te onkundig en te weinig ernstig zijn, om dit onderzoek tot een vruchtbaar veld van wetenschap te maken. En toch doen zich thans in het buitenland, b.v. Amerika, Engeland, teekenen voor, die op eene gewijzigde belangstelling duiden van meer bevoegden. Zeer veel hebben wij nog af te wachten, maar als de teekenen niet bedriegen is ook op dit gebied een oplevende en openbarende kentering te wachten. Veel kan jij misschien ook hier nog beleven, waarvan ik nooit heb kunnen droomen. Wat mij hier nog het belangrijkst toeschijnt, is, dat langs dezen weg misschien nog het meest doeltreffend het bewijs zou kunnen geleverd worden van het zelfstandig bestaan der menschelijke wezenheid, het individueele leven, na den dood. Deze vraag is in den

grond veel belangrijker dan de meeste menschen meenen. Jij vindt dit niet, je hebt mij al meer dan eens je gronden aangevoerd van de superioriteit der Pantheïstische levensbeschouwing boven de individueele.

— Maar u neemt toch ook aan, onderbrak Gaston, dat de wereld der werkelijkheid uit het Goddelijk verstand is ontsproten — dat het geestelijk bewustzijn in den mensch is het goddelijk denken in begin van ontplooiing. Met den aard van zijn goddelijken aanleg draagt de mensch dus de schepping als beginsel in zich. Door zich te vereenigen met den goddelijken geest wordt hij zelf die schepping, die hij vanaf den beginne was. Er is dus slechts één Alzijn dat Schepper, mensch en natuur ten allen tijde is, en den kring van het Eeuwig Zijn omvat.

— Zeker, die opvatting beaam ik; de gemanifesteerde schepping de eenige die wij kunnen waarnemen, laat zich in het eindelooze in eeuwige gelijktijdigheid denken — maar wat zien wij onder onze oogen gebeuren? Het evolueeren der geschapen dingen; de groei van den menschelijken geest. De mensch is als blijvend individueel wezen drievoudig: Atma, Buddhi, Manas of wel Zijn, Liefde of hoogere Wil en Geest. Deze drie beginselen ontving hij op het oogenblik, dat hij van vergankelijk en tijdelijk product eene eeuwige individueele bestemming kreeg. Door deze beginselen rees hij uit de wereld der voortvluchtige, onbestendige verschijnselen op tot blijvende, tot schepping vatbare goddelijkheid. Zijn doel op aarde is deze beginselen te ontplooien tot een individueel goddelijk wezen. Zij

vormen te samen de blijvende kern te midden van alle vergankelijkheid: Het stoflichaam vergaat, begeerten en aandoeningen dooven uit, maar de gedachten en willende liefde hebben niets te maken met de maja van tijd, ruimte of van welke wisselingsvormen ook. Wat is het doel der maja ten opzichte van den reëelen mensch? Een middel tot zijn ontwikkeling, meer niet. Hoe zou de superieure mensch zich uit den inferieuren ontwikkelen, als daar niet was de wereld van stof en vorm? De gemanifesteerde schepping is de school voor den menschelijken geest; als een panorama van schoonheid rijst die op voor zijne waarneming, zijne gevoelens en overdenkingen; hij wordt door haar kunstenaar, geleerde, wijze; hij leert door haar de beteekenis van schoonheid en genie; hij wordt zelf deze dingen in zijn geestelijk bewustzijn. Maar tegelijk is die zelfde schepping, zooals we al eens bespraken, voor zijn beschouwing een knekelhuis, een doodenakker, een verblijf van smarten, en ook hierdoor is ze hem een school. Stijgt hij op als kunstenaar, geleerde, wijze naar de bron van zijn goddelijke afkomst, ook de sporten van mededoogen en liefde heeft de ladder naar omhoog. Al het levende vergaat. De boom groeit en verdort, uit de vrucht ontplooit zich een nieuwe boom. Ook de lichamen der menschen verdwijnen spoorloos als de planten; maar de hoogere kern, die hij ontwikkelt, het hoogere wezen dat hij opbouwt in zich zelf, dit blijft eeuwig, omdat het eeuwig was; het is zijn bezit en Zijn tegelijk.

— Is Manas dat wat u verstaat door Rede?

In bedoelden drieëenheid, Atma-Buddhi-Manas, ja, versta ik er de rede door. Het is het hoogere en onvergankelijke deel van het denken. Het verstand is het lagere deel en vormt als 't ware een tusschending tusschen het begeerteleven, het meer instinctieve bewustzijn en het hoogere in de zedenwet berustende denken. Het verstand kan neergetrokken worden in de sferen van het lagere gevoel of der koude berekening, in het eerste geval dient het den hartstocht, in het tweede wordt het de slaaf van het egoisme. In beide gevallen buigt het weg van zijn oorsprong en geeft zich gevangen in de ketenen eener verblindende en troebele verduistering. De inquisiteur, die beweert God te dienen door bloedvergieten kan in het gewone maatschappelijke leven, ook in wetenschappelijke richting een zeer verstandig mensch zijn, maar kunnen wij van hem zeggen, dat hij door de rede bestuurd wordt? Stellig neen. De rede ontwikkelt zich niet door den weg van het logische denken alleen, in haar is aanwezig een beginsel dat boven het denken ligt (altijd van den mensch uit beschouwd, niet van de Godheid uit) en er in abstractie niets mee te maken heeft. Waar in den mensch dit beginsel buiten ontplooing ligt, kan hij wel een krachtig verstandsleven hebben, maar wat wij met recht rede kunnen noemen mist hij nog.

— En dit beginsel is zeker wat u bedoelt met Buddhi, Wil of Liefde?

—Juist, dit is een ander deel der onveranderlijke kern. De blinde wil, die in de lagere schepping werkt als onbe-

wuste, schijnbaar ongeleide drang, hij krijgt in den hoogeren mensch een geheel nieuw accent. Zoolang zijn geestesleven nog in de natuur verstrikt is, is ook zijn wil nog die blinde, ten deele bewuste wil der natuur. Maar begint zich het hooger beginsel van den wil in de mensch te ontplooien, dan stijgt ook zijn verstand tot redelijk denken; dan richten zijn denken en willen zich tot het goddelijke en 't eeuwige in plaats van tot het aardsche en vergankelijke. Het door dezen wil gepurifieerde denken wordt onweerstaanbaar tot zijn oorspronkelijk Zijn, zijn Atma opgetrokken.

— En door dit Atma verstaat u de goddelijke scheppingskiem, de mensch-god in beginsel?

— Het spreekt vanzelf, dat menschentaal te kort schiet niet alleen voor beschrijving, maar zelfs voor aanduiding. Maar door dit Atma komt mij voor de vonk te zijn bedoeld, die aan het goddelijk Licht ontsprong, de monade of individueele menschenkiem. Zijn Rede en Wil zijn de mensch van af den oorsprong, maar als goddelijk beginsel, dat ontwikkeling behoeft door de vormen van tijd en ruimte, zooals wij die kennen en die zich na het graf in gewijzigde aanzichten behouden. De mensch, die de gansche schepping potentieel in zich draagt, heeft in zijn bewustzijn de scheppingskiem, die met de ontwikkeling van dat bewustzijn evolueert, en wel tot graden van steeds hoogere scheppingsmogelijkheid, zooals wij die op onzen trap van ontwikkeling nauwelijks kunnen beseffen. Eerst als de innerlijke mensch na onafzienbare tijden is

gegroeid in verstandelijke en zedelijke volmaking zullen deze scheppingsmogelijkheden voor hem gewone feiten worden. Op het oogenblik zou het alleen bij den mystieker en den occultist zijn, dat wij iets van dergelijke mogelijkheden zouden kunnen bespeuren.

— En deze krijgen wij niet eens onder de oogen!

— Omdat wij er niet aan hechten, niet aan gelooven en geen moeite doen, om er ons van te overtuigen — zelfs geen moeite zouden willen doen. Is het niet zoo? Is dit niet de houding der meerderheid?

Indien iemand de volle beteekenis doorvoelt omtrent de waarde van het individueele leven, zooals er tal en tal van menschen zijn, dan zal hij iedere gelegenheid aangrijpen, om tot bewijs en overtuiging te komen; dan zal geen enkele tak van wetenschap, geen enkele weg van onderzoek hem te veel zijn en niet gauw hem onzinnig of verwerpelijk toeschijnen. De psychische studie is het en speciaal het feitenonderzoek, dat hier op de eerste plaats tot het overtuigend bewijs zal kunnen voeren. Dit onderzoek heeft duidelijk aangetoond, wat het onderbewuste van den mensch, dus de mensch in extensie zelve, tot groote hoogte is: Het toont zich met betrekking tot het waakbewustzijn in velen een bijna alwetend beginsel, een macht, die ons machtsbegrip in ongekende proportie's overschrijdt. Gedurende het waakleven treedt het alleen in abnormale omstandigheden, als bij hypnose, mediumschap, krankzinnigheid op. Het spreekt van zelf, dat zijn ware bestaanssfeer elders moet te vinden zijn. In

zijn kennis omtrent natuurwetten, getallen, tonen en meer toont het duidelijk zijn verwantschap met het Universeele Bewustzijn, en een veel nauwere verwantschap met ons bewust geestelijk leven. Het is voldoende bewezen, dat het behalve van dit veel grootschere bewustzijn dan 't geen wij ons zelven in gewone omstandigheden toekennen, tevens de draagster is van ons geweten, van de registers van onze goede en slechte daden, begeerten en gedachten. Hierdoor vooral toont het tevens te zijn de draagster onzer individualiteit. Is ons waakbewustzijn na den dood ingetrokken, dan resideert ons gansche zelfweten in dit voorheen onderbewuste: het slaat als een panorama voor ons geestelijk oog open heel het afgeloopen leven met zijn goed en kwaad, zijn verwijtend en bevredigend gebeuren, en dit aanschouwen is de pijn der straf, de zaligheid der belooning. Was het individueele bewustzijn opgeheven — wat zou dan dit aanschouwen in pijn of belooning voor zin hebben? Bewijzen te over zijn er omtrent dit leven na den dood, dat deze bewering beslist boven het begrip der hypothese verheft. Het verantwoordelijkheidsgevoel, dat het vruchtbaarst wordt aangekweekt vooral bij de groote massa door het individualiteitsgeloof heeft een niet te schatten beteekenis voor den individueelen geest en hierin ook voor de algemeene ontwikkeling en het geluk der menschheid.

— Ik begrijp heel goed uw standpunt — en heb ook eerbied voor uwe denkbeelden. Maar voor mij gaat toch het Westersch Pantheïstisch begrip boven dit alles. De

mensch moet leeren het goede te doen, niet om individueele redenen, al zijn ze nog zoo geestelijk, maar uit zuivere menschenmin, uit opofferingszin voor het geheel.

— Dat is een hoog ideaal, maar in de praktijk door heel weinigen nog te bereiken. Als de menschheid over 't algemeen eens hoog genoeg zal staan, om zich alleen door dezen prikkel te laten leiden, dan zal zij ook een stadium van veel uitgebreider kennis hebben bereikt; dan zullen wij weten, wat wij thans nog vermoeden en onderzoeken. Sla de gewone menschen eens in hun doen en laten ga en ervaar dan, hoe weinig abstracte idealen het vermogen hebben hen te beheerschen in hun daden en levensrichting. Je weet nog zoo weinig van het practische leven, Gaston; je hebt zelf nog zoo weinig doorgemaakt; je idealistische opvattingen hebben den toets nog niet doorstaan van haar draagkracht en kunnen. Misschien spreek je later nog eens heel anders.

— De kennis der natuurwetten en natuurkrachten door het onderbewustzijn, zooals u zelf zegt, strekt dunkt mij als een bewijs te meer voor de Pantheïstische opvatting, die u verwerpt. Het toont duidelijk de verwantschap tusschen den menschelijken geest en het Universeele Bewustzijn, waarin die geest wortelt.

— Die verwantschap erken ik ten volle, en de opvatting van het Oostersch Pantheïsme, dat de mensch een deel van zijn Schepper is en niet slechts een product uit niets voortgebracht, een maaksel Zijner handen, zooals de Westersche godsdiensten beweren, is ook mijne opvat-

ting geheel. Maar juist dat éénzijn met den Schepper draagt bij Oostersch en Westersch Pantheïsme een zeer verscheiden cachet. Het laatste legt den vollen nadruk op het Geopenbaarde. Nu kunnen wij van het Ongeopenbaarde wel niets met zekerheid weten, maar er is iets in den mensch, dat den Verborgen God, waaruit de schepping ontsproot met aanbidding wil naderen. Het is dit opziend en opstrevend aanbiddingsgevoel, dat in de Westersche denksystemen niet aan het woord komt. Zou dit gevoel zoo diep in de menschelijke borst huizen — merkt Hudson terecht op — als het geen reden had van bestaan? Zijn ons moreelbewustzijn, ons geweten, onze hoogere ontroeringen alles een doelloos spel vol tijdelijke vreugden en pijnen? Neen, heel zeker niet, de schepping is nergens doelloos, noch in de natuur, noch in den mensch. Alles toont doelmatigheid aan in de zoogenaamde onbezielde als bezielde natuur. Alles wijst niet alleen op een Schepper, maar ook op een Leider en Bestuurder. Wij kunnen het geheim van Zijn leven niet achterhalen, althans op ons tegenwoordig standpunt van ontwikkeling niet; ik zeide het al meer. Wat is het leven in de schijnbaar doode vrucht? Waarvan kwam het eerste leven op onze aarde, toen deze volgens wetenschappelijke uitspraak voldoende was afgekoeld en de oceanen zich uit den dampkring hadden gevormd? Zijn wij niet omringd van geheimen, waarachter misschien nog eeuwenlang voor den mensch vraagteeken na vraagteeken zal blijven staan? Wat wij met haast besliste zekerheid kunnen

weten, laten wij dat niet ontkennen, niet achteloos voorbijgaan, om het onkenbare te willen doorvorschen, voor de tijden er rijp voor zijn. Wij voelen ons te staan, ten minste velen voelen dat, tegenover eene Almacht, die onze diepste vereering afdwingt: laten wij acht geven op de inwendige stemmen van ons verstand en hart, waar die ons opstuwen in de richting van het ideaal. Wij hebben iets meer noodig dan het Intellectueele Aanschouwen, wij behoeven ook Aanbidding. Bij het lezen van menig modern wijsgeer, ook uit de idealistische school, omving mij vaak een koude als ik den ladder zijner beschouwingen opgeklommen ten slotte zijn uitroep hoorde: Ik heb mijn Schepper erkend — en bewezen. Wat ontbreekt hier voor het gevoel, voor de hoogste ontroering van het Aanbidden? De aktieve knieling van het individu in zijn zelfvermorseling. Het Ongeopenbaarde wordt niet vernoemd of verzinkt tot een punt, de aandacht niet waard.

— Zeker voelt u dan veel voor het standpunt van Dr. Bierens de Haan. Hij schijnt mij toe de mysticus der gedachte. Zijn beschouwing over het Mysterie en den Weg naar het Inzicht heeft mij gefrappeerd. Gaston nam het boekje, dat in zijne nabijheid lag, en sloeg het op bladzijde 242 open. Mevrouw de Glayou nam het werktuigelijk van hem aan. — De denkwijze van dezen schrijver komt mij voor zich te bewegen, zei ze, tusschen de moderne geestesleeren en de oneindig volmaaktere leer van het Oude Indië: zij draagt van beide in zich de beste elementen, en is als een bron van zuiver

kristalhelder vocht, waarin verstand en gevoel zich kunnen drenken en zich weerspiegelen, zonder een storenden rimpel te ontdekken. Zij bevredigt zoowel het denkend als het moreele bewustzijn. Buiten de manifestatie is de Idee niet denkbaar, is zij een ledig, is de uitspraak der meeste wijsgeeren. Voor den mysticus is het Ongeopenbaarde, de onkenbare, verborgen Godheid het hoogste en waarachtigste deel van Haar leven. Niet aan de voeten van het schepsel zinkt de mysticus in aanbidding, niet zijn liefde tot den mensch of de natuur is zijn hoogste vorm van liefde. „Het in-zich-zijn van het Wereldsubject, las zij luid op uit het haar aangereikte boek, blijft verscholen achter de overdenking; het is de Algeheele Duisternis en ontoegankelijk Licht; het is de Afgrond en Steilte, Hoogte en Diepte, algeheel. Het is noembaar met negatieve namen van positieven zin, namen vol tegenspraak, die eer de ontoereikendheid der taal dan het wezen der Idee aanwijzen. Het Wereldsubject is het positieve Niets, niet als indifferentie, maar als Volheid. Het is mysterie!"

— O, zei ze, onderbrekend, als de schrijver van den Weg tot het Inzicht geen andere bladzijden uit zijn pen had doen vloeien dan dit ééne hoofdstuk over het Mysterie — hij zou den geboren mysticus, en hoe menig is dit niet onbewust, de poorten hebben geopend tot de zuiverste en hoogste Godsvereering. „Waar de bezinning zwijgt, zingen de stemmen; en deze zang drukt niet de klacht uit over den afstand, die ons scheidt van het verhevenste,

maar veeleer de vreugde der verwantschap, waarin het bewustzijn aan het Mysterie deelneemt. Te staan voor het Onzegbare heeft Dante aan het einde zijner geestelijke reis tot de hoogste verrukking bewogen, gelijk Vondel daarvoor in de diepste ontroering zinkt." Is het noodig hier nog een woord aan toe te voegen, is niet alles in deze roerende volzinnen gezegd?

Wel is het jammer, dat deze schrijver en velen met hem afwijzend staan tegen een zekere categorie van mystieken, die zij gewoonlijk met den naam van gevoelsmystieken bestempelen. Het verschil van deze met hen, die men verstands-mystieken zou kunnen noemen, is meer oogenschijnlijk dan iets werkelijks. De zoogenaamde gevoelsmysticus is in den regel de mysticus van de daad: de goddelijke liefde en zijne beantwoording hiervan is in zijn denken en handelen schering en inslag. Die liefde overbrugt voor hem de kloof, die den Verborgen God scheidt van zijn eigen bewustzijn. Zijn gevoel van afstand en aanbidding schouwt met neergeslagen blik en smeekend hand-gebaar; dit gevoel openbaart hem zijn kleinheid en grootheid tegelijk: de grootheid in zijn verwantschap met Hem, de kleinheid in Zijn afstand, in Zijn Volmaaktheid en Onbegrijpelijkheid. Het bewustzijn van zijn eigen onvolmaaktheid en het gevoel van zijn liefde drijft hem tot de daad. Van de drie trappen der mystieke beschouwing begaat hij voor alles en met een ongeëvenaarde volharding en ernst, den zuiverenden weg. Hij weet van wat waarde op den weg der aanschouwing de reinheid

van karakter is: de overwinning der ondeugd en de opbouwing der deugd, hierop legt hij het gansche accent: nederigheid, naastenliefde, absolute kuischheid, hij wil ze machtig worden geheel, voor hij het brandende braambosch, waar de goddelijke stem spreekt, zou durven naderen: hij voelt al het gewicht zich van het aardsche schoeisel te ontdoen, voor hij gewijden grond betreedt. Zijne liefde zuivert eerst de woning, waar de goddelijke Bruidegom de ziel ontmoet, om haar te zegenen met Zijn Wijsheid. De meditatie en het aanschouwen worden hem vruchtbaar en absoluut zonder gevaar, als hij deze volbrengt in de gezuiverde sfeer, waartoe hij zich zelf maakt. Zijn gevoel wordt gedragen door de ethica en het verstandelijk aanschouwen volgt dan vanzelf, en niet alleen het verstandelijk aanschouwen, maar ook de macht van den wil, die, zooals ik je al meer zeide, langs dien weg zelf tot scheppingsmogelijkheden kan stijgen. De ethica tegelijk met de liefde tot God, zij vormen inderdaad een pad, waarvan de beteekenis niet genoeg kan worden geschat; het is een weg, die wegen opent: weg van het verstand, der rede vooral, weg tot psychische aanschouwing en tot geestelijk besef. Het is een dwaling te meenen, dat de zuivere gevoelsmystiek het inzicht zou kunnen vertroebelen; het tegendeel is waar. Gedachte en Liefde, één in den Schepper van af den aanvang, zijn ook één in den mensch. In de zon der zuivere liefde ontplooit zich het denken, zooals de rede de liefde kweekt. Identiek met zijn God door de gedachte, is de

band, die den gevoelsmysticus optrekt tot snelle ontwikkeling, zijn hooge en vurige liefde tot God, waarin hij zijn lageren aard verbrandt en uit dezen brand de door de stof verduisterde rede glanzend doet oprijzen. Bij het bestudeeren dezer menschen moet men niet het oog te veel laten rusten op hunne gevoelsuitingen, liefdesverzuchtingen en dikwijls ongewone en exorbitante daden. Door deze soms zoo vreemd aandoende oppervlakte moet men heen zien naar hun gedachtenleven, vaak van schitterende mystiek, naar hun heroïsch doen, dat menig gewoon sterveling zou doen huiveren van onvermogen, lafheid en weekheid.

— U zeide daar pas, deze mystieker, die eerst zijn weg zuivert, gaat zonder gevaar tot het gebied der aanschouwing over; wat bedoelt u door dit woord gevaar?

— Ik sprak, niet waar, van den weg van meditatie en aanschouwen? Bij den wijsgeerigen mensch, die mystiek is aangelegd, vindt men van geen meditatie gewag gemaakt. Het is het mediteeren en vooral het godsdienstig mediteeren, dat de weg is tot het ontwikkelen der psychische vermogens, tot het ontsluiten van het groote rijk van het onbewuste, waar zoowel goede als booze krachten huizen. Het reine gemoed trekt noodwendig de goede krachten aan en is dus door zijn eigen zuiverheid beveiligd voor slechte invloeden uit die sfeer, zelfs in het kleed van het licht. De wijsgeerige mensch, die de meditatie niet betracht, gaat een anderen weg en de gevaren van den zich trainenden mystieker, zooals men 't zou kunnen

noemen, bestaan voor hem niet of veel minder. Niemand is meer dan de gevoelsmystieker aan allerlei misleidingen blootgesteld. Het slangenvuur, dat hij wakker maakt, is een dreigende macht, als het niet goed geleid wordt. Onder de leiding van een zuiveren godsdienst is deze mystieker het best beveiligd. De tijd, waarin wij leven is een tijd bij uitstek van wetenschappelijk en niet van godsdienstig bewustzijn. De middeleeuwen waren in zekeren zin wetenschappelijk als een chaos van duisternis, maar het godsdienstig gelooven heerschte met eene beteekenis, die wij ons niet meer kunnen indenken. Was dit gelooven ook als orthodoxe vol vooroordeelen al te vaak een geesel, aan den anderen kant was zijn verheven innerlijke zin als een zee vol waarachtig leven, die zijn schitterende en bezielende stroomen over de menschenzielen kon uitstorten. In zijn mystieke en goddelijke beteekenis werd de godsdienst voor menigeen een baken der verlichting, waardoor de individueele geest tot inzicht kwam en het gezamenlijk denken in menige fase geestelijke opstijging gewon. De groote mystieken der middeleeuwen kan men heel zeker een anderen maatstaf aanleggen dan de gewone theorie des milieux. Hunne zielen zijn gedrenkt in den ether der godsdienstige vereeniging; zij zijn het product van machtige geestelijke uitstortingen, die hun aanzijn en innerlijken groei in die tijden mogelijk maakten, terwijl deze tijden hen waarschijnlijk niet zouden kunnen doen zijn, wie zij waren.

— Waarom deze tijden niet? Dat zie ik niet in.

— Kan een visch leven op het droge, kan een vogel leven in het water? Het is de geest dezer tijden; het is de algemeene atmosfeer der menschheid, die den mystieker van den godsdienst, den heilige uit vroeger tijden, onmogelijk maakt. Daarom behoeven heiligheid en godsdienst niet van de aarde te zijn verdwenen. Tot heiliging is de mensch geschapen, doch zij heeft tal van wegen. De middeleeuwsche mystieken hebben in zich verwerkelijkt het beste wat de tijdgeest hun geven kon. Zij hebben de hoogste intellectueele waarheden benaderd langs andere wegen dan de klassieke en hedendaagsche wijsgeer; ook geheel anders dan de natuurvorscher, die wellicht de geheimen der schepping voor een groot deel zal blootleggen. De godsdienst heeft zeer zeker niet uitgediend, al mag dit nu velen schijnen; de tijden van godsdienst zullen terug keeren, al is het in een geheel nieuwe gestalte, deze zal zich dan verzoend hebben met de wetenschap. In de verruiming van het denken zal de mystisch gestemde, op geheel andere wijze den ladder der Vereeniging bestijgen dan voorheen door het geloof gebeurde. En al zijn ook de drie bekende wegen der Indische, Nieuw-Platonische en Christelijke mystiek wegen van onveranderlijke waarde, zoo menig ander pad is daar nog, dat dezelfde versnelde opstijging tot het einddoel belooft. Met de evolutie der menschheid zullen zich ook deze nieuwe paden onthullen en grootere massa's tegelijk zullen die wegen kunnen begaan, want het doel der schepping toch drijft naar éénwording in volmaking en geluk.

— Ik hoop, dat u gelijk heeft Ik zeg dit werkelijk niet uit tegenspraak, maar ik zie zoo weinig van die volmaking en dat geluk onder de menschen.

— Vergelijk dan maar eens deze tijden en den maatschappelijken toestand der middeleeuwen — uitgezonderd de goede zijde der godsdienstige invloeden, wat een barbaarschheid, wat een strijd, haat, bekrompenheid, vervolgingszucht; wat een expressief individueel optreden in zijn lagere aanzichten bij den mensch. Verdwenen is de vreeselijke rechtspraak met zijn folteringen voor goed; verdwenen de inquisitie, de domheid en eigenwaan der goddelijke uitverkorenheid; verdwenen de angst en haat voor de wetenschap, de beangste en vijandige houding tegen de natuur en hoe tal van andere gebrekkige en verminkte opvattingen. De werkelijk groote geesten waren uitzondering en gingen meestal onder door de domheid en liefdeloosheid hunner tijdgenooten. Het geloof alleen in zijn beste uitingen kon zielen tot rijpheid brengen; hier lag de kracht en de zegen van het tijdvak. Zeker ook onze tijd is nog eindeloos ver van het volmaakte; maar steeds zijn er na iedere voortschrijding ook hevige reacties en zooiets aanschouwen wij in den laatsten wereld-oorlog op de treurigste wijze. Maar ook het oorlogvoeren zal eenmaal tot het verledene behooren, met vele andere misstanden door een groot deel van de menschen reeds thans met veroordeeling getroffen.

En nu, dunkt me, Gaston is het meer dan tijd dit onderhoud te staken. Morgen moet je vroeg op om te vertrek-

ken. Je hebt mij naar mijne denkbeelden gevraagd, daarom heb ik ze je gegeven. Over een of twee jaar zal je je misschien zelf een vaste meening gevormd hebben. Dan zal ik even gaarne naar je luisteren, als jij het nu naar mij hebt gedaan. Misschien worden wij het nimmer eens; maar wat maakt dat ten slotte uit? Je moraal is zuiver en sterk en kan in ieder opzicht de stormen van lot en beproeving doorstaan; daarvan ben ik overtuigd. En daar komt het toch opaan. Dit is inderdaad het eenig noodige. Ik ben meer dan eens zoo oud als jij en het leven heeft mij veel geleerd; ik heb gezien onder de menschen, hoe het geloof aan een besturend en leidend God, het vertrouwen in transcendente wetten, de oprechtheid aan het geweten en de macht van het geestelijke ideaal en het onsterfelijkheidsgevoel een geweldige hefboom zijn voor den groei der ziel en daardoor voor het waarachtige geestelijke geluk van den mensch. Daarom zal in dit opzicht mijne denkwijze nooit merkbaar veranderen. Kant drukt in zijn zedelijk postulaat de verhouding van het menschelijk geweten tot zijn Schepper uit. Zonder plicht geen geluk, zegt hij; de mensch is geschapen om gelukkig te zijn. Hij richt hiermee den blik op een ideaal ter heenstreving verplicht. Dit ideaal, ons innerlijk bewustzijn zegt het ons, is niet anders dan de Godheid. Het verwondert mij volstrekt niet, dat Kant nog de meest aangehangene onder de moderne wijsgeeren is. Het Godsbegrip in zijne leer verscholen, antwoordt op eene diepe behoefte in het hart van den mensch.

Er is geen enkele overeenkomst tusschen het goddelijke en het menschelijke te bespeuren, dat niet zijn plaats kan vinden in de verhouding van mensch en Schepper als kind en Vader; zijn plaats in dat Pantheïstisch systeem, dat tegelijk met de Eenwording toch het persoonlijk Ik behoudt. Dat het onbewuste in den mensch uit zichzelf kennis draagt van getallen, tonen, natuurwetten, dus van de grondslagen der natuur, dit toont zeker zijne onmiddellijk verwantschap met den Schepper, maar het is geen reden, om de verdwijning der persoonlijke Ikheid in het Al aan te nemen. Heel eigenaardig is, dat degenen, die in het bovenbewustzijn functioneeren en er ten deele in geslaagd zijn diens werkingen gade te slaan, gedachten en dingen hier zien uitgedrukt in meetkundige figuren, terwijl het onderbewuste vaak waarneemt door symbolische beelden. Bij het wezen van het atoom, bij zekere samenstellingen der stof, speelt zooals men vermoedt de meetkunstige figuur eene hoofdrol, — en zegt niet de wijsgeer Galilei, dat de geopenbaarde schepping berust op het getal en de meetkunstige figuur? Alle natuurwetten staan met elkaar in verband en worden beheerscht door mathematische wetten. Het onbewuste, in abnormale omstandigheden hier in dit leven tot uiting gebracht, gaf meer dan eens het proefondervindelijk bewijs van de natuurwet en haar mathematischen grondslag. Het bovenbewustzijn hoogere Manas of hooger Ego der Indiërs is het ware verblijf der Rede van den enkeling: Wat hij hier in meetkundige symboliek aanschouwt verwijst naar den grondslag

der meer direct geopenbaarde natuur. Het rijk van het bovenbewustzijn is in den mensch identiek met het rijk van begrippen en wetten, waarachter of waarboven weer het gebied van het Ongeziene, het Ongekende zich bevindt. Dit is het gebied der Goddelijke Liefde, de voor ons in duisternis gehulde Wil. Het hoogste liefdebesef in den mensch; de liefde die hem één maakt met de schepping, de Buddhi, dit bewustzijn of leven in hem is weer identiek met de verborgen goddelijke sfeer achter ieder verschijnsel. Degenen, die in dit bewustzijn kunnen functioneeren hebben geen woorden meer voor hunne aanschouwing; maar zij beweren, dat de vonk die hier één is met de Vlam ten volle zijn zelfbewust leven draagt, zooals de waterdruppel, die in de zee verdwijnt er weer kan worden uitgenomen. Een vergelijkende studie van verscheidene middeleeuwsche mystieken pleit zeer voor deze bewering.

En nu, — besloot ze — neem ik afscheid; ik zal verder je koffér inpakken; ik weet welke boeken je mee wilt nemen en wat je misschien nog van dienst kan zijn. Slaap nu wel!

VI.

HET WEZEN VAN DEN MENSCH: IS HIJ EEN EENHEID, EEN DUALITEIT OF EEN TRIPLICITEIT?

(Een hoofdstuk dat een romanliefhebber geschikt kan overslaan.)

Voor de aanstaande groote vacantie had Gaston het besluit gemaakt, den raad zijner tante op te volgen en een gedeelte van zijn vrijen tijd eens in een andere omgeving door te brengen; waardoor hij een weinig gedrongen werd eens buiten zijn gewone denkarbeid te gaan. De stilte van den Minstroom en Duivelstein maakten van den zoo noodigen rusttijd toch telkens weer opnieuw een werktijd — en zoo ging hij nu naar huis voor eenige dagen, om daarna voor eenige weken Scheveningen te bezoeken, tot zijn broer ook in vacantie zou komen in Limburg.

De Minstroom en het oude slot lagen als verzonken in een warmen weeldedroom van volrijpen zomer. De paden waren dicht overschaduwd; zij geleken berceau's, die 's morgens en 's avonds een heerlijke verkoeling schenen uit te stroomen, maar in den laaien zomerdag den van bloesems geurenden tuin tot een loodzware atmosfeer van stoovende gloeiing maakten. Toch deed Gaston dat buitenkomen van uit zijn stadsleven opnieuw als een bevrij-

ding aan. De paden tusschen de berkengroepen waren nog bestrooid met afgevallen accaciabloemen; de jasmijn en roos geurden in weligen overvloed langs de singels van Duivelstein; oude muren en poorten schenen te bezwijken onder een stroom van blauwe en witte bloemkelken; de steenen bank dook in een zee van bladeren weg en het uitzicht op de Maas, hoewel nog zichtbaar, was door het dichtineenstrengelend geboomte voor een deel belemmerd.

— Ik heb nog heelemaal geen lust al weg te gaan — zei hij lachend tot zijne tante, als zij daar een avond zaten na een snikheeten dag. — U heeft door onze laatste gesprekken voor eenige weken mijne belangstelling in sommige vraagstukken zoo sterk opgewekt; U beziet de dingen bij voorkeur van religieuse en ethische zijde; Ik kan niet helpen, dat mij dat steeds voor alles prettig aandoet. Ik voel daar in Leiden bij sommige studie's, die ik volg, toch wel eens een werkelijk gemis. Ik kan niet goed omschrijven, hoe dat is; maar het veroorzaakt me soms een lichten onvrede, iets als met mij zelf in strijd.

— Ik denk, dat je dit in de toekomst nog wel duidelijker zal worden, want het is niet geheel zonder reden. Jij kunt het met verstandswerk alleen niet stellen; en daar wordt te groote klem opgelegd; jij hebt noodig de strengheid der ethica tegelijk met de warmte der liefde-moraal of juister met het godsdienstig bewustzijn. Ik ken je daarin beter dan je zelf — je gemoed behoeft dit zelfs zoo, dat waar het niet op den voorgrond treedt, je steeds een gevoel van leegte en onvoldaanheid zult bespeuren;

iets, waarvan je je telkens weer zoudt willen afwenden.

Bij de beoefenaars der wijsbegeerte heeft men ten alle tijden kunnen waarnemen deze twee geprononceerde stroomingen, die van het intellect op de eerste plaats, en die van de ethische bezieling, welke zich zoo gaarne leunt aan de mystiek: „l'intellect du coeur", zooals het heette in den tijd der scholastiek. Ten tijde van Plato legden de sofisten allen nadruk op de verstandsontwikkeling. De ethica telden zij niet; daarom was Plato hun tegenstander. Sommigen van hen, zooals Thracimacus, waren besliste immoralisten, die ronduit verklaarden, dat recht noch onrecht bestaat en dat er geen ander gezag behoeft te heerschen dan de macht. Met een streng apostolaat of hooge beschouwingen wilden zij niets te maken hebben. Eene wijsheid, die nooit over moraal spreekt, kan men beschouwen als er niet of weinig aan te hechten. Zij waren artiesten van het woord, zooals in de middeleeuwen de scholastieken en zooals er tegenwoordig, nu de wijsbegeerte zooveel aanhang en beoefening vindt, natuurlijk ook zijn. Jij volgt met toewijding de college's van professor Bolland. Als reproduceerder van de leer van Hegel acht ik dezen docent zeker zeer hoog — maar ook bij hem hindert mij den scholastieken vorm, de kunst van het woord. Het wordt een virtuositeit van hersenwerk, dat het denken inspant evenzeer als vermoeit. Velen van zijn volgers doen zich dan ook kennen op de eerste plaats als de beoefenaars van het intellect. De wereld, en vooral de jeugd heeft meer noodig. Ik ben

zeker niet blind voor de groote gaven van dezen leeraar; maar ik voel verre van eene volledige sympathie voor wat hij ten beste geeft. Naast den inhoud der Hegelwijsheid, hoeveel inhoud en hoeveel vorm, dat het soms als een omwoekering vormt, die den boom van zijn essentieel onderricht overklimt en overschaduwt dikwijls op al te hinderlijke en protest-eischende wijs. Sommigen zeggen, dat dit bijzaak is en dat men op het kleine geen acht moet slaan, om het groote uit het oog te verliezen. Het ligt er maar aan, wat men klein en wat men groot noemt. Er zijn weinig doceerders van wie zoo machtige suggestie uitgaat, ook al hoort men wel eens zeggen, hij wordt niet altijd au serieux genomen. Een goed opvoeder der jeugd is hij zeker niet: hij heeft beschouwingen over zeden, die er nauwelijks door kunnen. Men behoeft werkelijk bij de jeugd de teugels niet te vieren. Veeleer zijn er leeraars noodig van het ander uiterste: boetpredikers en moralisten zonder genade, Savonarola's en Pascal's, of beter, meer aanpassend aan onze tijden: leeraars met absoluut zuiver idealisme; boven het verstand, of minstens gelijk hieraan, waarde toekennend aan de strengste deugd, aan scherp omlijnde en als in goudgevatte moraal, — die de waarheid zien niet alleen door de helderheid van hun denken, maar op de eerste plaats door hun eigen gezuiverde en lichtgekleurde zielssfeer. Zulke alleen kunnen goede opvoeders zijn voor de aarzelende en zoekende jeugd. Het teere plantje van moraal in het pas volgroeide kind heeft de

edelste beschutting noodig en niet... O, God, ervaar zelf als je dan absoluut onderzoeken wilt; — zet je aan de voeten van welken leeraar je wilt en kom eens na eenige jaren, misschien korter, met de resultaten.... Je hebt in je eerste opvoeding een machtige bescherming tegen veel gevaarlijks: laat je niet ontnemen de vereering voor godsdienst en tal van geestelijke dingen, die je eens lief zijn geweest en misschien nog...

Bij voorkeur bracht Gaston het gesprek op de studie van psychisme en aanverwante vakken. Zijn persoonlijke ervaring in deze omgeving, het feit van het betooverde Duivelstein had hem hier een grond gegeven, die nooit door welken stroom van twijfel meer zou zijn weg te spoelen. Hij las met veel voorkeur boeken betreffende deze stof: al wat de ervaringen der menschelijke ziel betrof, op wat gebied, in wat richting hij het aantrof, boeide onmiddellijk zijne aandacht.

Mevrouw de Glayou wakkerde deze richting, die ook haar grootste belangstelling had, in hem aan — maar zij trachtte hem hier ongemerkt te leiden in een veilige, haar de meest vruchtbaar toeschijnende richting; want meer dan eens had ze 't hem gezegd en door voorbeelden toegelicht: er is geen enkel gebied van studie zoo gevaarlijk voor geest en gemoed; zoo blootstaande aan misleiding van allerlei aard. Zij had hem gewaarschuwd voor een onbeschut, klakkelooze beoefening van spiritisme en zoogenaamde psychische proeven. Kennend zijn neiging

voor psychiatrische studie, had zij hem ook daar wenken gegeven met betrekking tot sommige soorten gewetenlooze en gevaarlijke toepassingen.

Eens na een nogmaals herhaalde proef, toen zij voor langeren tijd de kamers van Mélite gesloten hadden — en het gesprek weer over het onbewuste der menschelijke zielssfeer liep, zei mevrouw de Glayou:

— Ik kreeg dezer dagen een werkje van professor Freud te beoordeelen: de psycho-analyse. Ik heb er een enkel hoofdstuk in gelezen; maar 't is mij absoluut onmogelijk die lectuur te slikken, zelfs met het doel er in woord en schrift tegen te waarschuwen. Ik las andere werkjes van hem en een paar van zijn volgelingen, die dezelfde afschuwelijke theoriën inhielden, maar niet zoo absoluut onleesbaar waren. — Het is wel een heel treurig verschijnsel, dat, als men op de bibliotheken om die werken vraagt, ze altijd uit zijn. — Waarom stelt het publiek daar zooveel belang in? Je weet het bij ervaring, dat ik me niet bemoei met je geestesrichting of met je lectuur, ten minste om er pressie uit te oefenen. Maar ik zou je toch willen vragen, laat deze menschonteerende geschriften uit je onschuldige kinderhanden. Je hebt me gezegd een enkel van die boekjes te hebben doorgeloopen, juist een der meest leesbare; ik ben haast overtuigd, dat het je voldoende is, om er niets meer van te willen aanraken. Ik schreef onlangs mijn indruk over dit soort werken in een artikel. De redacteur van het tijdschrift raadde mij de plaatsing af: „er zouden zoo-

veel contra's komen" schreef hij letterlijk „want de wereld stikt in de Freudlectuur". Ik zal je het artikel laten lezen, dan weet je ineens, waar het omgaat; 't schijnt mij beter toe, dat je het maar bijtijds en voor goed weet.

„In deze leer", las Gaston, „wordt het huwelijk afgekeurd in één adem met de monogamie; de deugd vindt er geen plaats, terwijl de ondeugd, omsluierd met het naamkleed van deugd er ten troon wordt geheven. Er wordt niet geloofd aan menschelijke waardigheid noch aan kinderlijke onschuld. Die groote vuilnishoop „de Freudleer" ondergraaft alle moraal, tracht een suggestie uit te oefenen, die den mensch ontneemt alle achting voor de menschheid, omdat zij gansch het menschengeslacht brandmerkt met het Kaïnsteeken der verworpenheid. De zuigeling aan de moederborst is reeds een misdadiger. De kinderlijke onschuld wordt ontkend met beweringen, die een laster zijn aan de natuur en aan de kleurloosheid der jonge menschenziel, aan de Godheid zelf. De liefde van kinderen tot ouders, het verhevenste en zuiverste, wat er op de aarde te aanschouwen valt, wordt in uitvoerige verhandeling, overspat met het vuil van het zoogenaamde Oedipus-complex; en het kind in de moederarmen is reeds een latente misdadiger in bloedschande en een latente vadermoorder.

Uit heel den zwijnenstal der Freudsche psycho-analyse zijn deze uitbeeldingen van het Oedipus-complex en der infantiele seksualiteit de meest godtergende gedachtenstroom, die ooit ontsprong aan een van die onzichtbare

zwarte stroomen, die af en toe over de menschheid worden uitgestort, opzettelijk om de evolutie van het licht te verduisteren. Deze stroomen hebben ten doel het goddelijk ideaal in de menschheid te dooden; den mensch neer te halen, zoo 't kan, in 't diepste slijk. En zie, als er dan een levend mensch op aarde is, in wien, krachtens zijn eigen donkeren zielstoestand, deze zwarte stroom zich kan uitgieten, dan wordt zoo'n mensch de drager van een demonisch systeem, van een satanische gedachtenrichting onder de menschen — en zoo'n leeraar is gewoonlijk iemand van gezag en suggestie. Wie niet van natuur of door toeleg of opvoeding of ideaal een vasten grond onder de voeten heeft, wiens moraal zwak of twijfelachtig is, hij wordt gemakkelijk een volger of verspreider van zulke denkbeelden — en ach, zulke menschen zijn er helaas, velen. Eerst worden zij in het slijk neergetrokken en trekken dan op hunne beurt anderen mee.

Gij weet niets van de wet der natuur, hoor ik zeggen, die openbaar wordt door de studie der psycho-analyse. Zeker de natuur is vol boosaardig vergift, dat ook in de menschenziel schuilt; maar de tegenwoordige menschheid is in een stadium van ontwikkeling gekomen, waarin het goddelijke Ik in de meesten onzer een zelfbewustzijn heeft bereikt, 't welk een ingeschapen kennis draagt van hoogere wetten, die de menschheid meer en meer zullen gaan beheerschen; wetten rechtstreeks ontspringend uit den Goddelijken Geest en die tot doel hebben de

menschheid en de individuen immer hooger op te leiden. In plaats van de natuurwet, die uit het troebele duister der nog gedeeltelijk heerschende dierlijkheid in velen nog een overheerschende, hun zelf verborgen leiding heeft, treden meer en meer de geestelijk-geleidende wetten van het hooger leven op. En de mensch voelt haar stemmen en weigert te gehoorzamen aan de lagere invloeden, als hij deze erkennen zou, — en hoevelen, die ze erkennen, behoed door dien onzichtbaren sluier, welke wij zedigheid, aangeboren reinheid, beschermende onwetendheid van het kwaad zouden kunnen noemen. Maar hieraan wordt bij de Freudaanhangers niet geloofd. Deugd is immers eene onmogelijkheid, eene onzinnige chimère van mooi-pratende menschen. Ieder schepsel immers gaat gebukt onder den last der seksualiteit. Zij, die door hun godsdienst, door hun zedelijke overtuiging of hoe ook zich buiten de daadwerkelijke aanraking van het kwaad weten te houden, zij worden immers noodzakelijk zenuwzieken, waanlijdenden, geexalteerden, kunstenaars, dichters, vromen, die door sublimatie hun seksueel bewustzijn verschuiven. Het zijn zieken, die de Freuddokter genezen zal door hem te zeggen: — U weet niet, dat uw geest is bezwaard door de onderdrukte neiging; maar ik zal het u duidelijk maken en als gij 't wel begrepen hebt, laat dan uwe beheersching varen; werp u in de armen van uw neiging, misschien aan u zelf verborgen, maar die heel gemakkelijk te voorschijn is te roepen en die u van uw zielsziekte, uw waan, uw

kunstzin of uw godsdienstzin zal genezen. M. a. w. wil de Freuddokter zeggen: word van een deugdzaam mensch, een onschuldige, een geïnspireerde, een devote, een kenner van het kwaad; en hoe licht al niet een toegeneigde, een verzonkene, een verlorene!

Dit is de gang der Freudmoraal, al wordt zij niet in woorden, als deze laatste verkondigd. Zelfbeheersching mag voor den jongen man niet bestaan, want deze onttrekt hem te veel energie voor zijn maatschappelijke arbeid; alsof niet het omgekeerde voor hem waar is, alsof niet de zelfbeheersching hem vrij houdt en van vrijheid tot verheffing voert; alsof niet zijn zielsgeluk in onmiddellijk verband staat met deze deugd als met iedere andere. De Freuddokter spreekt hem van noodtoestanden, die als eenig remedie de zonde eischen. Arm kind, dat valt in de handen van dergelijke geluksmoorders in plaats van in die der ware beschermers der zoo gemakkelijk te bewaren virginiteit, van goede godsdienstleeraars en zuivere moraalverkondigers. Bourget, die nu juist niet kan gerekend worden tot de romanschrijvers van de beste moraal zegt ergens: „c'est assez facile de rester chaste, mais c'est très difficile de le redevenir". Freud kent de in doorsnee heerschende lagere verstandsontwikkeling der vrouw toe aan de onwetendheid, waarin zij gehouden wordt omtrent seksueele dingen; alsof niet juist het omgekeerde wet is; alsof niet juist het verstand wint bij het volgehouden virginale. Ook eischt hij ééne moraal voor man en vrouw; daarmee niet bedoelende, dat de man zal

leven als de vrouw; maar omgekeerd, dat de door zekere conventie toegestane uitspattingen van den man ook voor de vrouw worden opgeëischt. Dit en nog veel meer is de wetenschappelijke moraaltheorie van Freud en zijn school. Kan men er de jongeren, vooral zij die veel voelen voor de psycho-therapie voldoende voor waarschuwen? Zeker neen! Te meer, daar het schijnt, dat sommigen zich gemakkelijk laten misleiden door het wetenschappelijk kleed, waarin deze satanische leer ten tooneele treedt. Anderen zien deze modelectuur weer eens in uit nieuwsgierigheid. Wie met pek omgaat kan er mee besmet worden; dit geldt voor alles, ook hier. Een enkele, zwakke vruchtbare plek in iemands psyche kan voldoende zijn, om een giftig zaad te doen ontkiemen. Bij jonge deugdzame naturen dreigt een ander verborgen gevaar, dat minder in het oog valt: De inhoud nl. van wat iemand leest, hoort of ervaart bezinkt steeds in het onbewuste, verdwijnt nimmer meer en in dreigende, gevaarlijke toestanden kan het weer te voorschijn treden, om zijn bezitter te beheerschen. Dan nog: er gaat blijkbaar een groote suggestieve kracht van de Freudsche leer uit. Zij die, hoe weinig ook, onder deze suggestie komen, moeten noodzakelijk de menschheid onder een afschuwelijk walmende belichting zien, als een mesthoop van krioelend levend vuil, waar geen lichtplekje, geen zweem van glans of verheffing meer is. Zien zij de opofferendste kinderliefde, de teederste toeneiging, de eerbiedigste voorliefde; of wel, de onschuldigste vroomheid, den meest

toegewijden godsdienstzin, dan fluistert de schuifelende duivelslang der Freud-analyse hun in 't oor: Kijkt maar goed toe en leest in plaats van kinderliefde, teerderheid, toewijding: latente bloedschande, latente seksualiteit van natuurlijken of tegennatuurlijken aard, en verder: in plaats van vroomheid en godsdienst, seksueele schuld of dwang-handelen, wat ook weer niets anders beteekent. En men gaat vergeten, dat al wat ik daar noemde, meestal uitdrukking is van het meest goddelijke en verheffende in den mensch; dat de onwetendheid van het kwaad, de afwijzing, de afschuw en juist de liefde voor de deugd, de toewijding aan het zuivere ideaal de draagsters zijn van genoemde gevoelens en stemmingen. Maar Freud annexeert de hemel, om er een hel van te maken; hij slaat de Godheid in het aangezicht en werpt zijn volle lading van vloek en vuilnis op het hemelsch ideaal in 's menschen borst. Stelt iemand, wie ook en wat voor ziekte hij heeft, zich onder de behandeling van een Freuddokter, hij zal zijn psyche zien uitgeplozen door het op alle wijzen snijdende ontleedmes der Freudsche seksuaalleer, en aandachtig bekeken onder de onteerende Freudsche belichting, zal hem worden verklaard: „Uw toestand wijst er op, dat gij als al uwe medeschepselen niet anders zijt dan een hoop vuilnis; daar moet gij u nu maar bij neerleggen, want het is eenmaal niet anders — en ik kan u wel genezen, maar ga dan nog wat dieper in het vuil onder. Tot nu toe zat de stank alleen maar in uw waan en droomen, maar gij moet dien nu eens

gaan zoeken in de realiteit; die alleen kan u van waan, droom en ziekte genezen. Ik hoop, dat gij vertrouwen hebt in de behandeling." En als nu de ongelukkige patient dat vertrouwen heeft en toewijding of gehechtheid aan zijn geneesheer vertoont, dan zegt deze hem: „Ziet gij, deze genegenheid is een duidelijk symptoom van uw toestand" en naar gij dan man of vrouw zijt, wordt die genegenheid bij de verklaring van uwe natuurlijke of tegennatuurlijke zonde-neigingen gevoegd. Treedt gij vijandig tegen uw dokter op, wat heel natuurlijk is, als nog niet alle moraal en fatsoen in u is uitgedoofd, dan krijgt gij te hooren: „ Begrijp goed, die afkeer beteekent volkomen hetzelfde als uwe genegenheid; ziet gij nu, waar het bij u aan schort!" En hebt gij arme patient(e) het ongeluk onverschillig te zijn voor uw arts, dan is het nog erger met u gesteld; dan zal u iets in het oor klinken, wat u verschrikt doet zeggen: — „Man, zijt ge wel wijs? Zijt ge zelf geen gedegenereerde; moet gij zelf niet eens in observatie komen, voor gij als een psychische detectief met uw waandenkbeelden de zieken nadert? Zijt gij een krankzinnige of een misdadiger, moet het sanatorium of de gevangenis voor u geopend worden?" Als de zieken, die naar dit soort geneesheeren gaan, eens te voren een blik hadden geslagen in de boeken met Freudsche denkbeelden, zij zouden zich schamen op de stoep te staan van dergelijke heelers. Ieder beschouwt met afschuw den oorlog en zijn moorden van mensch op mensch, maar daar gaat het ten minste nog om moorden

en verwondingen van het lichaam; hier betreft het verwondingen en moorden der ziel. Op majesteitsschennis staat boete en gevangenis; maar wie de majesteit van den mensch-god in het gelaat spuwt, hij gaat met opgeheven hoofd tusschen de menschen; hij strijkt doodkalm het goud der rijken en als er kans is ook het goud der behoeftigen op, als een schatting die hem toekomt — in ruil voor het zielsbederf, dat hij uitstrooit, voor den weg der zonde, dien hij wijd openzet.

Het ergste en dat draagt deze satanische leer dichtgeweven in zijn grondslagen is het Oedipus-complex en de verdorvenheid van het kind. Het is steeds en steeds weer het kleine meisje, dat den vader zoekt en de moeder zou willen vermoorden en de kleine jongen, die een gelijke rol tegenover de moeder speelt.

Meen niet, dat het rozige, pasgeboren kindje de borst der moeder neemt, op de eerste plaats om zijn honger te stillen, neen, bovenal uit seksueele neiging. En als dan de moeder haar zonnige baby na de voeding met een tevreden glans op het gezichtje ziet sluimeren; dan moet zij vooral niet denken, dat die blijdschap een weerspiegeling is der gezonde, gevoede natuur; het is niet anders dan de weerspiegeling der seksueele voldoening. Haar rozig kindje is niet het schuldelooze cherubijntje, dat haar meer een hemelsch dan een aardsch wezentje toeschijnt; neem vooral dien blinddoek van het verrukte moederoog weg. Zeg haar: Een kleine booswicht sluimert in uw armen; en betuig haar dan, dat zij nu maar eens

de waarheid moet zien der Freudiaansche vuilnis-analyse. Zeg haar, dat dit kleine, teere kinderhandje, dat haar lieveling als alle wezentjes van zijn soort in zijn mondje steekt, reeds hiermee een begin maakt met zich uit te strekken naar de modderpoel der seksueele lusten (om in hun termen te blijven) waarmee de Freudsche school het menschengeslacht weet te zegenen — doch waarboven dat menschengeslacht voor een groot deel, God zij dank, eervol uitsteekt. Zou het de moeite waard zijn dit soort moddertheoriën te bespreken, daar zij te laag staan voor onzen aandacht? Zeker neen; maar ter waarschuwing der onwetenden; uit liefde tot de schuldeloozen zoowel als de niet-schuldeloozen; om de geweldige uitbreiding van gezag, die de hel in dezen vorm van kwaad in de maatschappij uitoefent; om dit alles heb ik dit neergeschreven en zal het herhalen, zoolang er nog ééne ziel gevaar loopt in dit Freudsche kwaad haar ondergang te vinden."

Gaston legde na lezing zwijgend het papier bij de manuscripten op den lessenaar van zijn tante.

— U heeft gelijk met uwe beweringen, zei hij een paar dagen later, toen het gesprek nog eens die richting uitliep — ik weet er heel weinig van en ik heb, ook vooral naar aanleiding van uw schrijven, geen lust tot verdere kennismaking met die zijde van het psychisch ervaren. Er is zooveel nuttigs en goeds, wat mij heel erg bezighoudt. Ik voel zooveel vragen in mij onrustig woelen om antwoord. Morgen ga ik u voor een poosje verlaten —

willen wij dezen avond, die mooi en rustig belooft te zijn, nog eens in de tuinen van Duivelstein wat pratende doorbrengen? Mijn zomertijd hier was ditmaal zoo kort; als ik terugkom is het seizoen weer een heel eind gevorderd. U weet niet, hoe vaak ik de winteravonden op mijne kamers in Leiden aan deze uren terugdenk. Het is mij dan soms of mijn geheugen een galerij van landschapstafereelen bezoekt, vol bezieling uitgemaald, meest door den aard der gesprekken, die ze opluisteren. Veel wat u met mij beredeneerd heeft, past zich dan aan bij de dingen, die ik ginds lees of hoor en u weet niet wat een eigenaardig licht zich dan over sommige vragen voor mij uitspreidt. Ik zou zoo gaarne eens van u hooren, wat uwe persoonlijke opvatting is over de menschelijke ziel of wat men gewoonlijk daardoor verstaat, eigenlijk het levend bewuste wezen, dat wij in het lichaam zien functioneeren en dat wij gewoon zijn mensch te noemen.

— Die vraag verwondert me van je niet in 't minst. Ze is eigenlijk bij je heel voor de hand liggend en tegelijk karakteristiek. Het is de vraag bij uitstek, die duizenden hoofden en harten heeft bezig gehouden en steeds nog bezig houdt. —

Een gewijde rust lag dien avond over 't landschap in 't rond; stil sprankelde het laatste zonnegoud door de boomtoppen en over het water der diep wegglijdende rivier, van af de steenen bank juist nog even zichtbaar. Het gezang der vogels neigde tot rust; alleen de woudduif kirde haar eentonig geroep ver in 't rond. De rozen

geurden, en van onder het dichtst der boomen zeeg langzaam aan de avondkoelte neer als een verfrisschende damp. De bank school haast geheel weg in 't groen en geurend bloemhout ademde een diep zomeraroma uit.

— Het is hier heerlijk — zei Gaston en haast jammer, dat ik al weg ga; maar men doet goed eens opgevatte plannen ten uitvoer te brengen. Wie weet, hoe spoedig ik het heimwee krijg en weer terug ben. Het spijt mij, dat u niet mee gaat.

— Neen, neen, ga eerst maar eens alleen; 't is in ieder opzicht beter en dan wil ik ook Remy hier ontvangen. Ook hij moet het gevoel hebben, dat een thuis hem wacht tusschen zijn studietijden. Hij zou het misschien niets prettig vinden, als hij moest beginnen met ons te zoeken in een vreemde badplaats. Maar om nu op je vraag van vanochtend terug te komen: de samenstelling van het menschelijk wezen. Het betreft het brandpunt bij uitstek van alle cultuur en alle wetenschappelijk onderzoek van af de eerste tijden van den zelfbewusten geest, zooals de historie ons die openbaart — en dan klinkt het ons voortdurend tegen: Is de mensch een eenheid, een tweeheid, een drieheid? Bij onze moderne idealistische wijsgeeren vinden wij de bewering van het eerste. Bij Hegel en anderen, die zijn voetstappen drukken, zooals b.v. Erdmann zien wij gewag gemaakt van lichaam, ziel en geest, te samen eene eenheid, de individueele Ikheid. Uit de Idee, de Gedachte, ontsproot langs den weg der geeststoffelijke evolutie eerst het lichaam, toen de ziel en deze

twee te samen noemt Hegel het mysterie. Hoeveel is er gepeinsd en geschreven over de verhouding van ziel en lichaam.

De ziel heet een product van het lichaam en deze ontplooiing is zoo volgroeid in ineenvlechting, dat zij zich niet dan onafscheidelijk laat denken. Het leven ontkiemt uit de anorganische stof en uit dit ontkiemt weder de ziel, eerst van dier dan van mensch. Volgens Hegel — want ik houd mij ditmaal eens aan hem, omdat hij de overwegende leider is onder de idealisten van wijsgeerige richting — ligt het verschil van dier- en menschziel hierin: De eerste is een product der natuur, niets meer. De tweede is een met den geest vervlochten en op haar hoogere trappen een door den geest geleid en beheerscht wezen. Bij het eerste spreken wij met recht van soort; bij het tweede van individu.

— En waarvandaan komt dan die geest — onderbrak haar Gaston, wat is zijn plaats in de twee-eenheid van ziel en lichaam?

— Ja, waarvan hij komt; dat is ook weer een vraag, waarmee de denkers van alle eeuwen zich het brein hebben vermoeid. Blijven we opnieuw eens als uitgangspunt van ons redeneeren bij Hegel: In het begin is de geest nog geen ontkenning (overwinning) der natuur. Hij is niet meer een bloot natuurproduct, want daarboven is hij als geest uit; maar evenmin verschijnt hij aanvankelijk als zijn eigenlijk wezen; hij is in de natuur begraven, de aan haar klevende geest. Wat is hij dan in het begin?

Ik meen, dat Hegel het zoo bedoelt: Hij is een der verschijningsvormen der zich immer opstuwende, zich ontwikkelende geest-stof; een ontwikkelingsvorm, waarvan het doel is de volmaakte ontplooiing van het bewustzijn langs de verschillende trappen van zelfbewustzijn tot rede. De Idee, het Algemeene Denken, streeft er naar zich zelf terug te vinden in een zelfbewustzijn, een Ik. Het vindt hier zijn identiteit, het doel der verschijnselenwereld. En omgekeerd: Ik, het enkele ben het meest bij mij als ik mij in het algemeene denk. Naarmate iemand zich door de Rede, het algemeene, laat beheerschen, ontstijgend aan de hartstochten van het individu, in die mate schrijdt hij voort in zijn waar en doelaanwijzend gebied, dat van den geest. Naarmate iemand geestelijk stijgt, raakt hij meer en meer verwijderd van het stadium van bloot natuurproduct en ook van het stadium van vervlochten en begraven zijn in de natuur. Wat is nu het doel van die geestelijke ontplooiing? De vergeestelijking en bevrijding van het individu als enkeling? Neen — en hierin ligt mijn bezwaar tegen, mijn niet samengaan met dit soort wijsgeerige systemen, zoowel de een als de ander. „Dat de mensch zich vertoont in zijn numerieke veelheid", zegt Hegel, „hiervan ligt de grond niet in zijn veelheid maar in zijn natuurlijkheid, zoodat dan ook de mensch, hoe meer hij de natuurlijkheid en hierin de ruwheid overwint, zich aan den éénen Geest der menschheid overgeeft en meer beantwoordt aan de religieuse en geheel vrije geestelijkheid, die de veelheid

ontkent". Ziehier met deze woorden de kern van het Pantheïstisch scheppingsdoel duidelijk naar voren gebracht.

— Dit is juist mijn groote voorliefde voor dit soort denkers gaan vormen, zei Gaston. Is niet in de erkenning van den éénen Geest onzer individueele ontplooing in die richting, de jammerlijke bekrompenheid van streven en denken opgeheven, die onze individueele gescheidenheid in tal van opzichten in den regel kenmerkt? Bezien wij dit b.v. eens op het gebied van den godsdienst, uw geliefkoosd thema. Wat geeft ons de verscheidenheid van het individueele inzicht ons daar in den loop der geschiedenis te aanschouwen? De afgrijselijke inquisitie-processen zijn wel het uiterste gevolg, de meest verdorven vruchten van deze individualiteitsleer. En ook, op hoe menig ander terrein, waar niet de ontwikkeling van den individueelen geest als eindpaal zich de algemeene Rede stelt, waar niet ten slotte wordt erkend de groote broederschap van éénheid, deze wijngaard met gelijke ranken, daar vooral dreigt een gevaarlijke verstarring van verscheidenheid. De individueele geest zal zich dan trachten te handhaven ten koste van de ware broederschap, de ware verdraagzaamheid en wederzijdsche waardeering en wat het ergst is van wederzijdsche hulp tot bereiking van waar geluk en ware vrijheid.

Mevrouw de Glayou zag den jongen, die met overtuiging zoo sprak, thans met aandacht en niet zonder verwondering, bijna bewondering aan. Hadden enkele

maanden in een gewijzigde studiewereld deze jonge overtuiging reeds zoo omgebogen? Zij zag dan met een glimlach in de verte, waar de zon achter de rivier verzonk en een prachtige hemelbrand den gezichteinder in kleuren hulde. En na een moment van zwijgen:

—Ja, Gaston, wat je daar zegt, heeft ook lang mijn sympathie weggedragen en doet het ook heden nog. Ik voel voor dit soort beschouwen. Ja, lief, idealistisch kind, ik begrijp, dat je zin voor verdraagzaamheid, menschenliefde, waardeering, bewondering hier een grond, een door je met vuur omklemden steunpaal moesten vinden. Ik had dit moeten begrijpen reeds een jaar geleden, toen je nog een devoot geloovig jongetje waart. Je hebt je idealistische, opziende en waardeerende neigingen overgebracht op wat je nu toeschijnt een ruimer terrein, waar meer plaats is voor waar altruïsme en eenheidszin onder de menschen. Meen je, dat ik deze dingen niet zie, begrijp en ze met je voel? Waar op die wijze de geestelijke eenheid der individueele geesten begrepen wordt, daar moeten noodzakelijk de barricaden weg vallen, die de individuen scheiden. Daar zijn de vervreemdheid aan elkaar en de persoonlijke opvattingen slechts tijdelijke opvattingen van het ééne geestesleven, dat zijn bovennatuurlijk gebied bereikt heeft en in grootere en kleinere stroomen zich spoedt naar de zee van den Algeest, die zijn bron en eeuwig einddoel is tegelijk. Deze beschouwing zeker is opheffend en vruchtbaar; bevordert in velen den menschelijken zielenadel en het menschelijke

geluk. Ik heb dit in voorbeelden en duidelijke aanschouwing onder het oog gehad. Ik heb menschenlevens gezien, die uit dergelijke overtuiging hunne karakters verreinden en verhieven en in daadwerkelijke veredeling ontplooiden. Zij waren waarheidlievend, verdraagzaam, altruïstisch, ontvlamd voor kunst en wetenschap in haar meest superieure uitingen. Lieve Gaston, ga hun weg en wordt als de meeste uwer voorvaderen een man uit één stuk, iemand van waren zielenadel. Weet je, kind, zoo dikwijls ik je aanzie, schijn je me toe de volgroeiing van mijn eigen kleinen jongen, die het niet verder bracht dan zijn leven in de wieg; maar die zoo sprekend je blik en teere blonde krullen had; de oogen en het haar der de Glayou's. Ach, misschien is het een illusoir moederbeeld; misschien had hij het karakter van zijn vader ontwikkeld, ook al wil de moedertrots hardnekkig zulk een mogelijkheid ontkennen. Hoe het zij, betreuren herstelt hier niet, laat ik het geluk waardeeren, dat het lot je onder mijn dak voerde; dat je mooi zieleleven tegelijk met je lieve aanhankelijkheid het zonnetje vervangt, dat nauwelijks voor mij verschenen, weer tusschen de wolken van het nijdige lot begraven werd.

— Zoo mijne oogen die der Glayou's zijn, zoo moet dit wel het type hunner handen zijn, zei hij, hare vingers aanrakend; ik zie geen verschil in den vorm van deze hand en die van mijn vader. Als men beweert, dat de oogen de spiegel der ziel zijn, kan men dit voor een groot deel ook wel van de fysionomie der hand zeggen.

Deze slanke, blanke vingers met hun teere vaste buiging, wat hebben ze me dikwijls al een taal toegesproken, die voor mij zoo menige uiting van het inwendige kwam bevestigen.

— Zoo, zei ze glimlachend; nu als ik je vleiende dingen zeg, dan heb je het volste recht het op jou beurt ook te doen. Maar we zijn van ons onderwerp afgeraakt. We spraken over de waarde der Pantheïstische levensbeschouwing; ik uitte je mijn waardeering er over; maar niet mijn tegenwerping; de laatste is minstens zoo groot als de eerste. Schijnbaar gaat de Pantheïstische boven de individueele levensbeschouwing, laat ik het zoo noemen, uit. Maar gaat men de zaak op den keper beschouwen, gaat men vooral eens zien bij de resultaten der praktijk, bij den invloed, die deze verscheiden beschouwingen op het leven en het ware geluk van den mensch hebben, dan blijkt onze bewondering in hoofdzaak betrekking te hebben op een theorie, die in de praktijk veel verliest. Jij bent jong, kent het leven niet, de poorten des levens staan ver voor je open en vele wegen leiden van uit het veilige en beschuttende huis van je kindschheid heen in de wijde vlakte, die leven heet.

Eens komt de tijd ook voor jou, dat je inziet, uit deze vele wegen een vast pad gekozen te hebben, 't zij uit vrijwillige en geheel doelbewuste keuze, hetzij voortgestuwd en beïnvloed door den drang en de macht der ervaring en waarschijnlijk door den gemengden invloed van beide op je denken en leven. Dan eerst, lieve jongen, zal je uit

de ervaring proeven het bewijs voor den hoogsten, zuiversten, meest veiligen en waren weg. Blijven we eens voor eenige oogenblikken bij de godsdiensten, als een der belangrijkste richtingen der individueele levensbeschouwing. De onverdraagzaamheid, waarvan vooral de geschiedenis spreekt, toont ons duidelijk, hoe deze richting der individualiteitsleer in de praktijk mank gaat en in dit opzicht eer een schending is dan eene bevordering van het menschelijk geluk. Maar beschouw diezelfde godsdiensten eens van een andere, van hunne ware en gezuiverde zijde, gezuiverd van den droesem der onrijpheid; zie eens naar hunne oorspronkelijken ethischen ondergrond, zooals deze gelegd werd door hunne stichters, personen van hooge wijsheid en heiligheid. Volg ze dan eens aan de hand der geschiedenis, zooals zij werden begrepen, toegepast, uitgebreid en bevestigd in hunne praktijken en zedelijke voorschriften en gij krijgt weer een nieuw, geheel verschillend beeld. Gij krijgt dan het beeld eener zuivere moraal-leer, dat den enkeling een houvast geeft op de schommelende en onzekere golvenvloeden van het leven. Zeker, *de* godsdienst in het algemeen, wat hij in de toekomst zal moeten zijn, een godsdienst voor allen, leer van goddelijke wijsheid, die voor een ieder geldt met gelijk innerlijk gezag, daar zijn we nog niet aan toe. Dit ware tot heden eene onmogelijkheid. De gang der evolutie beweegt zich, zoowel op gebied van stof en oorspronkelijken geest in de verschijnselenwereld der verscheidenheid. Het noodwendig ver-

schil van volken en rassen had verschil van leiding, voorschriften en leeringen noodig. Maar naarmate de geest in het algemeen zijne natuurlijkheid ontstijgt; naarmate de individueele geest uit de veelheid zich losmaakt en zijn eenheid met andere zelven erkent en meer en meer bewust naar die eenheid heenstreeft, zal ook het onderscheidend cachet der godsdiensten zich wijzigen en zich als van zelf vervormen tot overeenkomst, die meer en meer het stempel der eenheid wordt. Wetenschap en godsdienst behoeven niet gescheiden te zijn, maar zijn naar hun oerwezen één.

— Mij dunkt, de dienst van God of van het goddelijke is daar te vinden, waar de hoogste eisch aan den plicht en aan het geweten wordt gesteld, zooals de door u veroordeelde Pantheïstische leeren toch meest op de eerste plaats doen.

— Ik heb je toch duidelijk genoeg gezegd, hoe ik den verhevenen idealistischen zin dezer denkers waardeer. Alleen, en dit is mijn bezwaar, om ze als voldoende leiddraad voor het innerlijke leven aan te bevelen: De groote massa der menschen heeft het niet zoo ver gebracht, ik zei het je al meer, dat in haar, om met Hegel zelf te spreken „de geest" nog niet de in de natuurbegravene, met de natuur vervlochten, de natuuraanklevende geest zou zijn. Neen, de mensch is nog lang niet in het zuivere gebied des geestes aangeland en bij velen nog is de geest diep, zeer diep vervlochten met het leven der natuurlijkheid, en weinigen zijn dit nog zoo ontstegen, dat abstrak-

te theoriën, al voldoen ze ook aan het denken, toch toereikend voedsel zouden zijn voor hun ware innerlijke opvoeding en groei. Zelfs de superieuren, bij wie de gewetensstem machtig en overheerschend is, die ontstegen zijn zelfs aan den twijfel omtrent het onderscheid tusschen goed en kwaad in de meeste richtingen, weten zij zich volmaakt, kennen zij zelf niet het best de een of andere zwakke plek in hun geestelijk leven? O, als men hun in gemoede afvroeg, of in alle opzichten hunne verstandelijke overtuiging immer toereikend bleek, om het geestelijk ideaal in zich te verwezenlijken, wat zou hun antwoord zijn? Hieraan twijfel ik geen oogenblik.

— En zou het ideaal van geestelijken mensch dan wel en juist door en in den godsdienst te bereiken zijn?

— Ik ben overtuigd van die mogelijkheid. De ware en volmaakte heiligheid kan alleen op dien weg tot ontplooiing komen. Hoe meer men zoowel in het leven om ons als in de geschiedenis het wezen en den zielegroei van den enkeling beschouwt, hoe meer men de mogelijkheden erkent, die hem geschonken worden door de zedenvoorschriften en de omhoogvoerende praktijken van den godsdienst, zooals is gebed, meditatie, ceremonieel van dieperen, innerlijken inhoud. Ik behoef mij slechts voorbeelden voor den geest te halen. Kindje lief, je begint pas te leven, je hebt nog geen ervaring, nog geen kijk op de menschen en toestanden, zooals leven en nadenken en vergelijken mij die hebben geopenbaard. Wie weet, hoe spoedig het leven zelf je antwoord zal geven op deze moei-

lijke, ingewikkelde en diepliggende vraag; wie weet, op welke wijze je openbaar zal worden, wat ik je nu niet schijn te kunnen verklaren.

— Ik hoop het, al is het langs een weg van pijnlijke ervaring, de waarheid is mij boven alles waard. Maar op het oogenblik ben ik in volkomen harmonie met mijne nieuwe levensbeschouwing. Ik heb geen spijt, dat ik de Kerk heb verlaten en elders bevrediging vond voor mijn geest. Maar laten we terugkeeren op het begin van ons gesprek. U zegt, er is zooveel gestreden over de drievuldige verhouding van lichaam, ziel en geest; gaarne zou ik hierover eens uwe persoonlijke meening weten.

— Mijn geloof is in zekeren zin, dat van je geliefden Pantheïstischen leeraar Hegel; ik geloof in een drieeenheid van den op aarde levenden mensch. De ziel is volgens Aristoteles de entelechie van het lichaam, zijn immanent deel. Zoo spreekt ook Hegel en velen met hem, afwijzend alle dualisme van kerkleer, van vele andere wijsgeerige leeren en van de meest gebruikelijke opvatting onder de menschen. Het individu, de mensch, als lichaam en ziel is hierin van andere levende wezens onderscheiden, dat bij hem alleen sprake is van geestelijk lichaam en geestelijke ziel, daar de geest deze beide factoren verbindt en belevendigt tegelijkertijd. De geest is op zijn beurt de entelechie van deze twee-eenheid; en zooals de ziel het immanent deel is van het lichaam, zoo is de geest het immanent deel der beide genoemde factoren. Hoe komt hij in deze; waar moet men zijn geboorteplaats

zoeken? Het heet: in de geleidelijke loswikkeling van de aanvankelijk in de natuur begravene, in de stof geëvolueerde gedachte. Is in het menschelijk individu, dat boven de diersoort uit is gaan staan, deze ontkieming d.i. bewustwording begonnen, dan zal het individu langzamerhand groeien tot Ikheid, het bewustzijn tot zelfbewustzijn. Meer en meer bezielt dan de Ikheid d.i. de geest zoowel stof als psyche, lichaam en ziel. Zie de zelfbewuste bewegingen van het lichaam van den mensch naast dat van het dier; het bewuste handgebaar, het opgeheven hoofd, den onderzoekenden blik. En grooter nog is het verschil tusschen dier- en menschenziel. „De menschenziel beleeft niet alleen de geschiedenis" zegt Erdmann, „maar maakt die ook; hij kan op een troon zitten, van waar hij de aarde overziet; hij kan het meest energieke doen met de fijnste gewaarwordingen verbinden." De tot vrijheid naderende geest in het individu, deze tijdelijke drie-eenheid is volgens Hegel een der hoogere ontwikkelingsvormen der Idee, waarvan alleen de geest wegens den aard van zijn wezen, wegens zijn identiteit met de Idee zelve of de algemeene Rede, eeuwig en onsterfelijk zou zijn. Volgens Aristoteles komt de geest van buiten af tot den mensch als een nieuw, goddelijk, onsterfelijk beginsel. Averroès en meerdere middeleeuwsche verklaarders beschouwen dit, als zou dit plaats hebben bij de geboorte. Maar 't is waar, je hebt mijn persoonlijke meening gevraagd. Het komt mij voor, dat de leer van Aristoteles omtrent de verhouding van den geest

tot het individu een weerklank is, bewust of niet bewust, alweder van de Oud-Indische leer, waar men naar mijn meening, ik zei het je al zoo vaak, de bakermat kan vinden der meest gezuiverde opvattingen omtrent ziele- en geestesleven, omtrent de Godheid en hare manifestatie's in geest en stof in éénheid en verschijnselenwereld; omtrent het niet en wel geopenbaarde. Voor mij, ja, heeft de geest zijn eigen gebied, niet alleen wat heenstreving, wat doel betreft, maar ook in afkomst. Daar ik niet geloof aan één aardleven voor den mensch, geloof ik ook niet aan het zich vereenigen van den geest van uit zijn eigen sfeer met het individu bij de geboorte. Evenals Hegel beschouw ik lichaam en ziel als momenten van den geest, maar de geest zich ontplooiend in de verschijnselenwereld langs den ladder der vormen en opheffingen, om in de geeikte taal te spreken. De menschelijke geest daarentegen is eene geheel bijzondere instorting, uit hetzelfde centrum der Idee, dit spreekt van zelf, maar als 't ware de strevende geest in stof en psyche tegemoet komend, zich met deze vereenigend, niet bij de geboorte van den mensch, maar bij de geboorte van de menschheid in oneindig verafzijnde tijden. Ik bedoel natuurlijk bij de geboorte van deze ons bekende menschheid; want zeer waarschijnlijk is het, dat we een dergelijke geboorte als een eeuwig proces moeten denken, zooals de geheele wereld der verschijnselen zich bevindt in den onafgebroken cirkel van 't eeuwige „is" en „niet-is" te gelijk. Het is deze

uitgestorte geest, in de theosofische en Indische leeren het Hooger Zelf genoemd, die de bezieling is geworden van het voorheen tweevoudig lichaam- en zielewezen, het dier. Gedrenkt door de goddelijke kracht van dezen zuiveren straal, die niet aan de verduisterde stofwereld ontsteeg, maar uit het reine goddelijke Centrum afdaalde, werden lichaam en ziel des menschen de vergeestelijke bewerktuiging, die wij in den superieuren mensch leeren bewonderen. In het evolutieproces van den geest zien wij de lagere tweeheid en vooral de psychische meer en meer zich vervlechten met de goddelijkheid van dit hooge beginsel. Het is de eeuwig glorende schittering, die den diermensch omtoovert in den geestmensch en ten slotte in den god-mensch. In ieder geval ligt dit in de bedoeling van het scheppingswerk, in den opwaartschen drang, die dit scheppingswerk doet zijn. Dit geestelijk beginsel was in den aanvankelijken mensch nog een zwak, kleurloos licht. Als alles echter was het aan groei, ontplooiing en toenemende beteekenis onderworpen. Hoe meer het Ik in den enkeling aan zijn roeping beantwoordt, hoe meer gezuiverd de ziel zal worden; zoodat zij ten laatste opstijgt van lageren tot hoogeren aard. Er komt dan eenmaal een oogenblik, dat het individu sterft, om geheel in het rijk des geestes over te gaan. Het is dan als de geest in het psychische de geheele zuivering van zijn natuur-verkleefdheid heeft volbracht. Dit gebeurt niet in een enkel leven, maar na vele levens van het persoonlijke Ik, telkens weer in een nieuw

lichaam, een nieuwe psyche; maar zoowel lichaam als ziel beide op het nauwst verbonden met een vorige incarnatie, in den regel eene voortschrijding, een enkele maal helaas! ook een tijdelijke achteruitgang.

— Dus in den geest van den mensch ligt voor u de blijvende beteekenis van het individueele [1]), het persoonlijke Zelfbewustzijn, dat onvernietigbaar is.

— Ja, dit is mijn overtuiging. En voel je niet, hoe zulk eene overtuiging verhoogt het verantwoordelijkheidsbewustzijn van den enkeling; de dwingende opdracht tot verreining van zijn eigen aard; de eindelooze waardeering van andere enkelingen, zelfs van de laagsten onder hen, die nog niet geleerd hebben in zich het goddelijk licht van hun geestelijk zelf, ter verreining hunner zielen, ter ontplooiing van hun Ik, aan te wenden. Voel je niet, wat een verhoogde waarde de Schepping verkrijgt in het licht dezer goddelijke Zelfstandigheid, waartoe de mensch geroepen is? En dit is verder mijne overtuiging: dat juist op dit gebied des geestes, waar dit persoonlijk goddelijk beginsel zich enkel kan ontplooien in zuiver onvertroebeld licht, gevoel en wil reinigend en in zijn glanzen versmeltend als de oplossende nevel in het zonnelicht, de eenheid werkelijk bestaat, waarover zooveel als einddoel in de Westersch Pantheïs-

---

[1]) De theosoof gebruikt de woorden persoonlijkheid en individu juist in omgekeerden zin als de Hegeliaan: Het persoonlijke is bij den theosoof het lagere, het individueele het hoogere deel van den mensch.

tische systemen gesproken wordt. In deze hooge fase van ontwikkeling van den mensch begint de in de natuurverduisterde Idee zich zelf terug te vinden in een harer verhevenste glanzen. Wat daar boven reikt valt buiten de benadering van ons denken en bespiegeling. Hier wordt de mensch de God, waaruit hij voortkwam, maar hij blijft enkeling in zijne éénheid met de anderen — en zijn goddelijk Ideaal drijft nog steeds ter aanbidding en ter opstijging boven hem uit tot..... Hier sluit zich de kring „tot hiertoe en niet verder" voor alle menschelijke doorgronding op onzen trap van evolutie.

— Het schijnt mij een gelukkige overtuiging toe, als men zoo de menschheid beschouwen kan; ik zou echter meer bewijzen verlangen.

— Bewijzen? Het ligt er aan, wat men bewijzen noemt. Heeft niet de wetenschap steeds hare hypothesen, die op bewijzen wachten, mag niet de geestelijke en zedelijke overtuiging die hebben met evenveel recht? Ik ben begonnen met de mogelijkheid dezer opvattingen aan te nemen. Ik toetste die mogelijkheid voortdurend aan wat het leven der menschelijke groepen en enkelingen mij te beschouwen en te overwegen gaf. Zoo werd meer en meer voor mij de mogelijkheid waarschijnlijkheid, waarschijnlijkheid overtuiging en waarheid.

— Dus eigenlijk is uw opvatting van den menschelijken geest in grondslag de leer der individueele onsterfelijkheid, en leidt dan van zelf tot het geloof van het leven der ziel na den dood?

— Ja, heel zeker. Ik zeide je reeds, dit geloof is bij velen eene behoefte, eene inwendige overtuiging, waartegen alle redeneeren van zichzelf of anderen als nevel voor den dag verdwijnt. Het is voor zulken eene ingeschapen zekerheid, zooals bij anderen het geloof aan het eindigend bestaan der ziel even onomstootbaar blijkt. Welke van deze overtuigingen is in den regel het meest gelukaanbrengend, het meest opheffend voor alle krachten van den innerlijken mensch? Ik meen met zekerheid te kunnen zeggen: in den regel de eerste. Ik versta hier onder onsterfelijke of den dood overlevende ziel het ensemble van ziel en geest. Hegel en geestverwanten spreken van de twee-eenheid van ziel en lichaam, die bij den dood te samen verdwijnen, terwijl de geest niet sterft. Evenmin zeggen zij, als het lichaam zonder de ziel kan bestaan, zoo bestaat de psyche zonder het lichaam. Ik voor mij geloof dit niet. Hegel zelf spreekt over het zelfstandig functioneeren der ziel buiten het lichaam, zooals na zijn tijd het zich uitbreidend psychisch onderzoek het op alle wijzen heeft aangetoond.

De meest bekende en meest aangenomen leer omtrent het menschelijk wezen is niet de leer van eenheid noch die van tripliciteit, maar die van dualiteit. Zooals ik zeide, dit is de leer der meeste godsdiensten, zooals o.a. ook de middeleeuwsche scholastiek die verkondigde. Gewijzigd is dit ook de leer van Cartesius en anderen. Cartesius spreekt dan van „occasionalismus" of wil van God; anderen van „Vooruitziende Wijsheid". Hoe het zij bij al de

zulken is het ten slotte de eeuwenlang heerschende dualiteitsleer, die haar gezag wist te handhaven. En dan rees bij velen de vraag op: hoe komt de ziel in het lichaam; waar is de verbindende schakel der twee te vinden? De meer uiterlijke kerkleeren zeggen: De ziel is eene geheel aparte zelfstandigheid, tijdelijk met het lichaam verbonden, om in dat kleed hare zaligheid te bewerken en er aan ontsnappend bij den dood, om voort te leven in plaatsen van belooning, straf en bij sommige zuivering. Anderen niet kerkelijke verkondigers van dualiteit vermoeien zich den verbindenden schakel tusschen de verscheidene tweeheid uit te vinden. Is die schakel de grijze hersenstof, pijnappelklier, hersenwater, het fluïdum van Mesmer? Bij de beschouwers der ziel als aparte zelfstandigheid treedt deze meest op, door hen verrijkt met wat eigenlijk de gaven van het zuivere bezit van den geest zijn. Daar zij den geest niet als derden factor aannemen, geven zij de ziel te veel, nl. heel het hoogere leven, waartoe de mensch in staat is.

— En wat is nu weer uwe persoonlijke meening omtrent de ziel als tweede lid der drie-eenheid? Wil het mij uitleggen, zooals u mij zooeven uwe opvatting van den geest hebt aangetoond.

— Zooals ik geloof, dat de mensch geen tweeheid, maar een drieheid is, zoo beschouw ik de ziel als middelste schakel en middelste wezenheid tegelijk. Kan deze ziel bestaan buiten het lichaam? Naar mijne overtuiging, ja. Maar zij bestaat niet zonder de vervlechting met

den geest. De haar doorstralende en beheerschende geest heeft haar tot zijn organisme gekozen; tot het gebied, dat hij voor zijn ontwikkeling in- en door- en met haar behoeft. Zoo hij daar niet was en heerschen kon, zoo ware de menschziel gelijk aan de dierziel.

— En kan deze dierziel dus niet bestaan buiten het lichaam van het dier?

— Mijne overtuiging is van ja. De studie omtrent de eigenschappen en vermogens van de dierziel hebben ook daar aan het licht gebracht een onderbewustzijn, zielsvermogens, die, al staan zij op een veel lageren trap dan bij den mensch, toch ook buiten het lichaam, b.v. op afstand en met eigen electrische krachten kunnen functioneeren. Daar ik geloof aan de aparte zelfstandigheid der dierziel, tijdelijk vervlochten tot eenheid met het lichaam, zoo geloof ik ook aan het voortbestaan der dierziel na den dood.

— In gelijke regionen als de ziel van den mensch?

— Ademen wij hier niet met de dieren in eenzelfde atmosfeer? Hebben wij hier niet onze lagere belangen en behoeften en tot zekere hoogte ook onze edelere hoedanigheden met hen gemeen? Zal die overeenkomstigheid niet kunnen blijven bestaan, als de dierziel op gelijke wijze als de menschziel zich van het lichaam heeft losgemaakt? Psychisch onderzoek heeft aangetoond, dat voor beide het begrip van tijd en ruimte eene geheel gewijzigde beteekenis krijgt, zoodra zij buiten het lichaam functioneeren. Het dier mist den geest en daarom be-

staan er voor den mensch gebieden van levensmogelijkheid, waar voor het dier geen plaats is.

— Bedoelt u na den dood van het lichaam?

— Zoowel vóór als na den dood. Voor het dier heeft hier onder onze oogen de lichamelijke dood plaats. Voor de meesten zal dit ook wel beteekenen de dood van de dierziel tegelijk. Deze ziel maakt zich los, als de vlinder uit de pop en blijft functioneeren in een lichaam van ijlere stof, buiten het bereik van menschelijke waarneming. Wat wij dan haar lichaam noemen is zij zelve. Als alle stof, ook de ijlste, blijft zij aan verandering onderworpen d. i. zij sterft ook op haar nieuw gebied van leven.....

— En dan?

— Het heet bij sommigen, dat zij dan reïncarneert als een nieuw wezen op ons fysiek gebied in haar eigen diersoort. Wat daarvan waar is, laat mij onverschillig. Wat mij de moeite der belangstelling waard is, is dat ook het dier opstijgt in het groote schema van het goddelijk ontwikkelingsplan; ja, dat voor het dier ook eenmaal het moment nadert, dat het rijp is voor de ontvangst van den goddelijken lichtstraal, die wij den geest noemen.

— Maar de menschenziel, waarvan u daareven sprak, ga eens door met de omschrijving van haar wezen?

— Ik zei je, dat bij den mensch de ziel het werktuig is van den geest, zooals het lichaam dat van ziel en geest te samen. Het is de geest, die de ziel heeft doen groeien in schoonheid, kracht en hoogere vermogens. Er heeft

bij den gemiddelden mensch en veel meer nog bij den superieuren mensch een voortdurende wisselwerking plaats tusschen ziel- en geesteskrachten. Naarmate de mensch stijgt, vervlechten deze krachten zich even als de lichaams- en zielekrachten dit doen. Ja, het lichaam als uitdrukking en organisme der ziel deelt in deze zich vervlechtende stijging van ziel en geest, d.i. neemt toe in schoonheid, edelaardigheid van expressie, vastheid van beweging, scherpzinnigheid en gevoeligheid van blik. Ieder orgaan kan in deze veredeling deelen.

Bij den stoffelijken dood ontsnapt, zooals ik reeds zeide, de ziel aan het lichaam en vindt zich verplaatst in de sfeer van haar eigen ijle stof, waar de voorstellingen der haar dan omringende wereld op dezelfde wijze door hare verfijnde organen tot haar komen, als dit hier in haar grofstoffelijk lichaam plaats had ten opzichte van de haar omringende grofstoffelijke wereld. De Maja der stof zet daar hare bedriegelijke betoovering van schijn-indrukken voort, en weer als hier is haar doel ook daar beleering van den geest. Opnieuw is zij opvoedster en middel. Wat is daar voor onmogelijks in?

— Dat wij het niet bewijzen kunnen. Wel kunnen we hier bewijzen proefondervindelijk en wiskunstig, dat de uiterste verfijning der stof ten slotte geen stof meer is, dat het atoom is terug te brengen tot electrische velden, die elkaar doordringen.

— Ja, ik weet, dat hier een der laatste uitspraken der wetenschap omtrent de stof ligt; maar ik ben ook over-

tuigd, dat deze uitspraak nog eenmaal wijziging zal ondergaan. Het bewijs zal niet komen van beneden uit, maar van [1]) boven uit. Meer en meer doordringen de ijlere werelden van boven uit ons grofstoffelijk gebied: ik bedoel, dat, wat men in het spiritisme de geesteswereld noemt, doet zich langs ons nog onbekende wegen kennen aan de waarneming van hem, die daar slechts wil experimenteeren — daar zoowel als bij het occultisme, bij het psychisch onderzoek, bij de doelbewuste ontwikkeling der psychische zintuigen van gezicht, reuk, gehoor, gevoel, die ten slotte misschien één zintuig zijn, zooals onze fysieke zintuigen alle één enkele plaats in ons fysiek organisme hebben. Zie, in al deze richtingen den weg te vinden, die ten slotte ons tot de conclusie kan leiden: Het experiment der uiterste stofverdeeling, dat ons schijnt te voeren tot de uitspraken: „er is geen stof, er is niets dan geest; onze voorstellingen beheerscht door onze zintuigen zijn het alleen, die ons doen spreken van een wereld van stof", dit experiment is misschien nog een dwaling in onze ervaring! Ach, de wetenschapsmenschen zij kunnen in den regel zoo moeielijk besluiten te experimenteeren op dien anderen weg, die bijna geheel op het gebied der psyche ligt. De helderziende, die zijn hoogere psychische zintuigen ontwikkeld heeft, want er zijn twee soorten, hij *ziet* de samenstelling van het atoom zoowel

[1]) „Beneden" en „boven" hier bedoeld als grof- en ijlstoffelijk, m.a.w. van „buiten-" en „binnenuit".

als de samenstelling van het electroon; zijn gezicht reikt nog verder: hij ziet stofwereld in stofwereld, hare bewerktuiging, haar vorm en beweging.

Maar keeren wij tot ons thema terug: de ziel als zelfstandigheid ten opzichte van het lichaam. De ziel, die tijdens haar verblijf in de fysieke stof onder zekere abnormale omstandigheden, zooals velen bekend is, op afstand van het lichaam kan functioneeren, terwijl het laatste in slaap, in lethargie of zelfs wakend is, zij handhaaft juist haar eigen leven na het moment van den stoffelijken dood. Dan breekt de ijle band, waarmee zij aan het lichaam verbonden bleef, wanneer zij dit onder abnormale omstandigheden tijdelijk verliet. Dan treedt zij in haar eigen gebied van psychische stof en psychische bewerktuiging. Maar ook daar eindigt zij eenmaal haar nieuwe, meest eigene levensfase. Na den grofstoffelijken dood volgt voor den mensch na een zeker tijdperk van leven en arbeid, waarin tijd en ruimte zeer gewijzigd zijn met onze opvatting hiervan, de dood der psyche. Dan ontsnapt haar de geest en komt in zijn waar gebied, waar hij als zelfstandigheid in de groote eenheid van den Algeest, zijn arbeidsveld vindt, waarover het ons bij gebrek aan kennis niet toegestaan is te spreken.

— En daarna?

— Daarna? Na deze terugtrekking uit de grovere werelden der verschijnselen, zooals de fysische en psychische wereld, komt het oogenblik, niet dat de geest sterft, want deze is onsterfelijk, maar dat zijn limite van per-

soonlijke ontwikkeling op zijn in-eigen gebied is bereikt; dat zijn krachten tijdelijk zijn uitgeput, zijn mogelijkheden in ontwikkelingsarbeid omgezet.

— En dan?

— En dan? Dan hult hij zich weer in den sluier van Maja, zooals hij dezen ontstegen is, door het psychisch gebied heen naar dat der fysieke stof. Daar vereenigt hij zich met eene hem passende lichamelijkheid, om in een nieuw menschenleven zijn vroegere psyche opnieuw te verreinen en op te voeren tot zijn eigen stijgende glanzen. Als dit leven na leven is gebeurd, oorspronkelijk in duizende zeer langzaam vorderende levens en eindelijk in korte zeer snel vorderende levens; eerst dan komt eens het oogenblik, dat de mensch zijn lichaam en ziel voorgoed heeft overwonnen. Dan eerst heeft de menschelijke geest de zege behaald op den dood; dan is hij geworden de goddelijke geest, dan is zijn roeping op aarde vervuld.

— Het schijnt mij alles heel fantastisch toe, hoewel niet onrationeel. Maar mooier dunkt het mij voor den mensch een dood te sterven, als waarvan Hegel spreekt: het offer der persoonlijkheid aan de gemeenschap.

— En meent gij dan, dat de door mij beschreven opvatting van de persoonlijke voortleving over 't graf dat offer uitsluit? Het is daar eerste voorwaarde: Geen leven van den geest zonder het offer.

„Meurs à toi-même, afin de vivre sans limite,
Toute âme pour grandir doit traverser la mort."

verkondigt een Fransch dichter, weergevend de leer der

Stoïcijnen, die ook weer de leer van het Oude Indië is. De dood der persoonlijkheid is het leven van den geest, waar wordt het met meer klem gezegd dan hier? Zijn hier zelfs geen geheime scholen, waar deze weg van sterven op opzettelijke, geheel naar natuurwetten gerichte, wijze wordt bekort? Waarom? Omdat de persoonlijke menschenoffers hier gebracht, de versnelde en vermenigvuldigde dood van persoonlijkheden de geestelijke sfeer, den gezamenlijken geestesgroei der menschheid ten goede komt.

— Ik heb daar nooit van gehoord.

— Neen, dat is heel goed mogelijk. Het betreft ook een der heiligste geheimen van eene den meesten onbekende geheime broederschap, een broederschap van die bovenmenschelijke wezens, waarover ik je meer sprak als volgroeide menschentypen, ons ver in evolutie, in ziele- en geestvermogens vooruit, verborgen en leidende pioniers der hen zoo weinig kennende menschheid. In hunne scholen, want zij hebben er meer dan één, wordt het sterven onderwezen, dat de essence en het doel der Inwijdingen is, Inwijdingen in geheime kennis, die het verkorte pad aanwijst, dat het einddoel verhaast in de bevrijding van den geest.

— Het is dan wel een voorrecht in deze geheimen te worden ingewijd. Ik denk, dat weinigen dit geluk zal ten deel vallen, anders zou men er meer van weten.

— De oorzaak hiervan is alleen de onrijpheid der menschen zelven. Waar eene ziel op de aarde voor een derge-

lijke Inwijding rijp is, wees verzekerd, dat zij door genoemde leiders der menschheid, die van af een geheel ander plan dan wij de menschheid overzien, nimmer zal worden vergeten. Zulk een persoon moge in- of buiten eene religie leven, moge behooren tot welke richting van denken of voelen ook, zoo hij of zij rijp blijkt voor den dood der persoonlijkheid en nabij de geestelijke ontwaking, vereischt voor een nieuw en hooger geestesstadium, dan zal de leider den leerling aannemen en bewaken, ook al is deze hiervan in zijn waakbewustzijn onkundig. Voor dezen leerling is eerste vereischte de dood van het individu; een offer, dat hij soms al ten deele heeft volbracht, als de hand van den meester zich beschermend boven hem uitstrekt: Hier zijn dan weer toepasselijk de Fransche versregels van Stoïcijnschen inhoud:

Connais du vrai héros la volupté profonde,
Pur de tous sentiments égoistes et bas,
Sentant battre ton coeur avec le coeur du monde,
Habite un lieu divin, où la mort n'atteint pas.

Oui, ta vie est sublime, est harmonique et pleine
De cette heure, où ton être étroitement confond
Sa destinée avec la destinée humaine
Et rentre, goutte d'eau, dans l'Ocean profond.

In de handen van den leider legt de leerling vol vreugde zijn offer aan de menschheid: Hij mag en wil nu geen

ander doel meer kennen dan dezen te dienen; welke taak hem wacht is hem om 't even, als die slechts geschiedt binnen het kader van dit ééne doel. De eenvoudigste en nederigste taak is hem hierbij even heilig en waardevol als de ingewikkeldste, de meest talent- en bekwaamheid eischende. Hij vraagt niet anders meer dan te sterven voor zich zelf en te leven voor- en in de menschheid. Het ligt voor de hand, dat de doordringende, helderziende blik van een leider met de oeconomische wetten der evolutie zelve voor oogen, den leerling bezielt en evokeert ten opzichte van eene taak, waartoe diens talenten en de meest geestelijke zijde van zijne ontwikkeling hem als het ware hebben voorbeschikt. De eisch der individueele vrijheid zal steeds den meester weerhouden den neofiet, hoe licht ook, te beheerschen. Zijn werk is behoeden en evokeeren, meer niet!

— Mij dunkt, dat iemand, die bedoelde geestelijke ontwikkeling bereikt heeft, waardoor hij volgens u waardig wordt onder de hoede te komen van een dergelijk geheimzinnig leider, toch vanzelf wel een dienaar der menschheid zal zijn, zonder dat hij ingeleid wordt in deze mysteriënschool, die voor de groote massa der menschheid een wonderlijke verborgenheid schijnt te moeten zijn.

— Dat is ook zeer goed mogelijk en dat zal ook wel gebeuren, maar dan is er toch nog de een of andere reden, waarom de leider hem voorloopig voorbij gaat. De evolutie der menschheid zou ook wel kunnen geschieden zonder deze leidende en beschermende pioniers; maar zij

verkorten den weg zoowel voor den enkeling als voor de gezamenlijke menschheid zelve. En je spraakt daar van de verborgenheid dezer mysteriën voor de massa. Zeker, dat zijn zij thans, maar dat waren zij niet immer. De Grieksche bekende mysteriën behoorden tot een voorbereidende school van dezen inwijdingstempel. De Egyptische wijzen op een ander gedenkteeken; de heilige wouden der Druïden, en hoevele andere heenwijzingen der historie, hebben hier niet op betrekking! De bakermat van deze alle was weer Indië. In de middeleeuwen waren vele leiders over de wereld, ook over Europa, verspreid. De litteratuur der Rozenkruizers maakt er o.a. hier en daar duidelijk melding van. Op het einde der 15e eeuw trokken de meeste van deze zich terug in Indië, hunne tegenwoordige verblijfplaats, waar zij hunne broederschappen en scholen hebben. Daar verblijven de meeste in hunne menschelijke lichamen; maar de gansche aarde en ook gebieden, die zich buiten de aarde uitstrekken, behoort hun geestesblik.

— Heeft u daarvan bewijzen?

— Ik voor mijne overtuiging, ja; maar ik kan ze je niet toonen. Ik kan alleen hopen, dat je je niet ongemotiveerd afkeerig zult toonen van den weg van onderzoek, die je de poorten zou kunnen doen ontsluiten, die reeds honderden van je medemenschen zooveel geluk en vrede hebben gebracht. En staken we nu voor van avond het gesprek; het is laat geworden en morgen wil je immers vroeg op reis gaan?

— Dit is ten slotte toch een van de merkwaardigste gesprekken geweest, die ik in vele weken met iemand had. Ik dank u voor uwe toewijding, zei hij haar verheugd aanziende. Zij kuste zijn voorhoofd en 't scheen hem toe of in deze omhelzing niet alleen haar moederliefde hem beroerde, maar ook de stille, onuitgesproken zegen van een geestesleeraar.

Zij verlieten nu door de inmiddels donker geworden paden de tuinen van Duivelstein.

— Nog even eene opmerking, tante, zei hij, toen ze den Minstroom naderden. Juist het gesprek van dezen avond: wat is toch de geest van den mensch, waarvan komt hij, wat is zijne bestemming, is den laatsten tijd de overheerschende vraag van mijne denkende bespiegelingen geweest.

— Geen wonder, onderbrak ze hem, het is *de* hoogste, de belangwekkendste vraag en geen die den geestelijken mensch in den regel zoo bezighoudt. Dat die jou boeien moet, geestelijk en goed kind, is heel natuurlijk.

— Neen — zei hij, zooals hij vaak deed, instinctief afwendend haar lof; maar wat ik bedoelde te zeggen, is dat uwe daar uitgesproken opvatting zoo'n klem geeft aan mijn geloof in Hegel betreffende deze duistere, moeielijke en toch boven alles zoo belangrijke vraag. De Geest, die eerst als natuurlijke geest verrijst, dan zich in twee factoren splitst, ziel en lichaam, welks eenheid hij blijft — en dan zich weer van dit dualisme bevrijdt, om te worden wat hij is naar zijn begrip — dit heeft u

mij in gewijzigde verklaring door de toevoeging van het van buiten gekomen derde, eigenlijk nu zoo helder en vertrouwd gemaakt, dat dit inzicht mij als een vreugde aandoet. Al zegt u niet, dat de Geest, die zich als eerste in het dualisme begeven heeft, er weer als derde uitkomt, al kent u een andere herkomst aan dezen laatsten factor toe; hij is en blijft toch een sprank van dezelfde lichtbron, van den éénen Geest, die zijn hoogste openbaring, zoover ons duidelijk is, vindt in de menschheid. Wat mij bij Hegel niet ten volle bevredigt is zijn Godsbegrip. Zonder de openbaring der verschijnselenwereld, zegt hij, zou de Godheid een ledig zijn; God moet worden in de menschheid — oorspronkelijk is er dus slechts het zielloos beginsel.

— Dat is ook juist mijn bezwaar tegen de leer van Hegel: De religieuse mensch heeft een ingeboren behoefte tot de Godsaanbidding en -vereering. Hiervoor is geen plaats in het systeem van Hegel. Hij legt alle klem van religiositeit op den individueelen dood, op altruïstische opoffering en deze is zeker het hoogste ideaal, waartoe de mensch heeft op te stijgen; maar gesteund door de Godsvereering, door de liefde en aanbidding van het Opperwezen, worden hare mogelijkheden van ontplooiing nog grootscher. In de Godsliefde krijgt de naastenliefde een geheel bijzonder, haar hoogste cachet. Wij gelooven aan geen groei, aan geen stijging van den geest binnen een godsdienstvorm, of gepaard gaande met welk godsdienstig leven ook, waar niet de zuiverste en onzelf-

zuchtigste naastenliefde het fundament is van denken en handelen. Godsliefde en naastenliefde hooren woorden te zijn van eenzelfden inhoud. De menschheid immers is de gemanifesteerde inhoud Gods; de menschelijke geest, waarvan geen individu verstoken is, is de Goddelijke geest op een nog onvolmaakten trap. Wij dienen God niet door de belangen der menschen niet te achten of te onderschatten. Behooren aan haar al onze krachten, ons geheele hart, dan eerst behoort ons hart en onze liefde naar waarheid aan God. De kunstenaar, die de kunst lief heeft om de kunst, wiens psyche in ijle en verhevene gewaarwordingen van kunstwaardeering gloeit, hij kan stichtend en ontroerend werk leveren; hij kan evokeeren in zijn naaste de verheffende bezieling, maar hij doet hiermee nog niet het hoogste, waartoe hij in staat is. Zit in zijn arbeid het doel voor, om de emotiënwereld der menschen op te voeren tot zuivere religie, verheven menschenmin, krachtdadige en veredelende moraal, dan eerst volbrengt hij goddelijke roeping. Zoo ook met den geleerde: Is de zucht, die hem drijft, weetgierigheid, waarheidszin, liefde tot het onderzoek der natuur en haar verborgen wetten, zeker hij doet goeden en hoogen arbeid, uitgaande boven dien van honderden. Is echter zijn arbeidsdrang verbonden met de altruïstische neiging, om door zijn pogen het stoffelijk en vooral het geestelijk geluk der menschheid te dienen — dan treedt ook hij in de zuivere geestelijke sfeer van het goddelijke en gaat hiermee nog boven den kunstenaar uit. Wat dunkt je,

kan men ten opzichte van dergelijke theoriën nog spreken van een leer van zelfzuchtig zielsbehoud? En toch heb ik dit zoo vaak gehoord. Maar het is juist meestal de oppervlakkige kennismaking, die het spoedigst hare oordeelen bij de hand heeft. Het Godsbegrip van Hegel voldoet je niet; ik had dit bij je verwacht; die uitspraak verbaast me niet in je mond: Jij hebt het hart, dat aanbidding behoeft, je hebt de ziel, die buiten de sfeer der liefde niet leven kan. Dit zal je nog wel eens heel duidelijk worden. Je bent ook hierin een ware de Glayou. Een geest, helder en vol kracht als neerruischend bronwater; een hart als een gloeiende zonnebrand bij de ontwaking van den dag; moge water en gloed steeds bij je in dienst blijven van het hoogste.

En nu goeden nacht — je ziet bleek, je bent moe.

— Neen, niet moe, ik ben ontroerd; u idealiseert me; aureoleert me, zou ik haast zeggen. Ik durf u de belofte niet doen, dat ik zoo hoog, zoo goed steeds zal zijn, als u 't van mij wilt verwachten. Maar ik hoop aan uwe verwachtingen te voldoen; aan mijn goeden wil zal het stellig niet liggen. — Hij omhelsde haar en zocht zijn slaapkamer op. Mevrouw de Glayou bleef in hare gelukkige overpeinzingen achter.

DE ROMAN VAN EEN STUDENT

EMILIE WEGGEMAN GULDEMONT

DE ROMAN VAN EEN STUDENT

TWEEDE DEEL

N. V. DRUKKERIJ JACOB VAN CAMPEN AMSTERDAM

I.

GASTON.

In zijne kamer stond Gaston stil en bracht de hand aan t hoofd. Wat een wereld van gedachten, maar meer nog van ziel was daar op eens in het laatste uur in hem ontwaakt. Het verloopen jaar aan de academie had eene volkomene omwenteling in hem teweeg gebracht, maar niet zoo bewust als nu in eens. Langzaam en ongemerkt had de overgang van zijn gymnasiaal katholieke overtuiging, waarin hij tot nog vóór kort had geleefd, tot zijn geheel omgekeerde denkbeelden onder invloed der pantheïstisch wijsgeerige richting, zich voltrokken. Als hij na wilde gaan, *hoe* het gebeurd was, vond hij niet het moment, dat teekende, ook niet de lijn die omboog, of waarlangs zijn veranderde geestesrichting zich direct bewoog. Deze opmerking trof hem zoo, dat hij nu het licht ontstak, niet om zich te ontkleeden, maar om plaats te nemen in een leunstoel bij het geopende raam — en te overpeinzen. Het was donker buiten; maar lichte windstooten uit het Westen voerden af en toe een heerlijke

avondkoelte aan, die hem wèl deed en de warmte daar binnen verminderde. Zijn gedachten gingen, wat zij zelden deden, terug naar het gymnasium in Compiègne, het instituut St. Joseph, waar nu nog zijn jongere broer school lag. Wat geleek dat ééne jaar hem ver, ver reeds af! St. Joseph — die naam deed hem denken. Hij wendde het hoofd om en zag op een klein boekenkastje met gele gordijntjes eenige beeltenissen van devotie staan, die hij had meegebracht uit Frankrijk en die zijne tante daar had geplaatst. Hij wist achter die gordijntjes een rijtje boeken van devotioneelen inhoud: een Navolging van Christus, een paar levens van heiligen, een bloemlezing uit verschillende mystieke schrijvers, en waaraan hij op 't oogenblik bijzonder dacht: een recueil de prières. Hij stond onwillekeurig op en nam dit boekje van zijn plaats. Zoolang was het nog niet geleden, dat hij die blaadjes omsloeg, om er zijn avondgebed in op te zoeken. Hij had dan de gewoonte met diepe aandacht ieder regel te overwegen. Hoe lang had hij dit niet meer gedaan! Met een licht versnelde klopping van het hart las hij:

Acte de Foi et d'Adoration.

Mon Dieu, je crois que vous être ici présent. Je vous adore et je m'anéantis devant vous, reconnaissant, que vous êtes mon créateur et mon souverain maître — et je me soumets entièrement à vous.

Met het uitspreken dezer woorden, kwam de stille ontroering, de bekende devote stemming van voorheen

weer op eens over hem. Hij was deze stemmingen, gisteren noemde hij het ontgroeid, thans, ontkomen. Het gesprek van zooeven had zijne aandacht er opeens weer voor geopend. Het aangeboren aanbiddingsgevoel was aangeraakt, maar het verstand legde het even gauw het zwijgen op. Hij was nu deze klip van onberedeneerd gelooven ontvaren, waar de geest zoo gemakkelijk vastankerde, dat hij zijn weg op de breede, grootsche stroomen van het weten wel nooit zou vinden. Neen, gelukkig, aan het positief gelooven was hij ontkomen en dubbel gelukkig al zoo jong! Niets zou hem terughouden, om diverse gebieden van wetenschap te doorzoeken zooals hij wilde, met eigen maatstaf hun waarde te meten; met eigen peillood de te raken diepten te peilen. Kerkdwang of autoritaire heenwijzing zou nooit op hem drukken of hem kwellen, dat was zeker! Dan las hij het gewetensonderzoek, dat betrekking had op den doorgebrachten dag:

— Ne vous êtes-vous pas rendu coupable: Envers Dieu? Envers le prochain? Envers vous même: Vanité, intempérance, colère, impatience, mensonge, etc.?

Hij glimlachte. Hij wist immers, dat hij zijne dagen niet anders doorbracht dan voorheen, sinds hij vrijdenker was. Hij was niet ijdeler, niet onmatiger, niet driftiger, niet ongeduldiger dan in de dagen, dat hij zich iederen avond met aandacht deze vragen voorhield. Misschien zondigde hij nu eens een weinig tegen de eene, dan tegen de andere deugd — maar expressief waren toch geen dezer

ondeugden, dat wist hij wel, in hem aanwezig. Aanleg tot drift, ja, die was er altijd bij hem geweest — maar was er in de deugdbepalingen, als in dit onderzoek niet iets kleingeestigs? Hield zijne nieuwe autoriteitsleer hem niet op de eerste plaats het woord „plicht" voor, plicht en staatsroeping, en klonk dit niet veel grootscher, veel ruimer? Hij deed het boekje met eene besliste beweging dicht en zette het weer op zijn plaats. Toen naar zijn plaats bij 't raam terugkeerend, hield hij den blik nog even omgewend naar de beeltenis van St. Louis, St. Joseph daarnaast, la St. Vierge en le Savré Coeur. — Devoot en vriendelijk kinderspeelgoed, zei zijn glimlach — maar toch daarachter een zin van ernst, een zin, die een zekere diepte in zijn ziel nog niet had losgelaten. De glimlach vervlood en de blik richtte zich strak en denkend in den donkeren nacht. Hij zag zijn gymnasiumleven aan hem voorbijgaan: heel gelukkig en onschuldig was het geweest — en dan zijn vacantie's in de armen zijner moeder, in de tuinen van het eenzame buitengoed. Daar overal vond hij dezelfde devotioneele atmosfeer, door zijne geloovige moeder geïnspireerd, als binnen de muren van het priester-college. O, met heimwee kon hij aan die gelukkige vacantie's denken — zij waren voorbij voor altijd en het huis was nu in vreemde handen. Tranen welden op en hij verdreef met een hoofdschudden den indruk van het verleden, dat niet terug te roepen was. Het leven had hem, toen het van hem het afscheid van het ouderhuis eischte, niet meedoogenloos en eenzaam gelaten:

hier had hij met een blijde omgeving tegelijk het moederhart teruggevonden bij eene vrouw, zoo zeer naar het gemoed gelijkend zijne eigene moeder, maar haar zoo hemelsbreed verschillend in geestesleven. Was het niet, alsof hij naar meerdere overeenkomst hier het natuurlijke kind had moeten zijn en niet daar? En toch de natuurband, wat had hij zijn hart omvlochten en zou het blijven doen tot zijn dood. Eene goede moeder verdwijnt nimmer uit het hart van het kind, door geen enkelen indruk. Hij zag haar portret op zijne nachttafel onder het bereik zijner handen, nam het op en hield het bij 't licht. Hij drukte er zijn mond eerbiedig op en zette het voorzichtig neer. Vroeger, toen zijne moeder nog leefde, stond op die plaats gewoonlijk het portret van zijn vader. Maar de kleine tafel liet geen plaats voor twee en nu stond er alleen dat der moeder als herinnering van den laatsten, meest overweldigenden indruk, die van haar heengaan. Voorheen had zij zelf het portret van den vader daar naast zijn ledikant geplaatst — en zij had daar ook gelegd een rozenkrans, dien zij zelve jarenlang gebruikt had, en een klein koperen kruis aan een zijden koord. 's Nachts deed hij dan, volgens het aangeleerd gebruik van zijn kostschool, dat kruis om den hals of wond zich den rozenkrans als een bracelet om den pols. Zijn leeraar had hem gezegd, dat men zoo heel gemakkelijk den slaap tot een gebed kon maken, door zijn laatste gedachte voor 't inslapen bij God te doen vertoeven; door zijn denken en leven dan op te dragen aan Diens Wil.

Zoowel kruis als rozenkrans waren daar sinds eenigen tijd niet meer — hij had ze in een lade van zijn garderobe met andere overbodige en nuttelooze herinneringen opgeborgen. Ik moest deze beeldjes, dat beminnelijke, maar kinderachtige speelgoed daar op die boekenkast, ook maar een verborgen plaatsje geven, dacht hij. Wat zouden mijne tegenwoordige vrienden wel zeggen, als ze me in dit heiligdom zagen? De klok in de gang sloeg half twaalf: 't was nu hoog tijd om te gaan rusten, want morgen reeds bij 't aanbreken van den dag zou hij den fietstocht moeten doen, die hem naar de naburige tramhalte bracht. Anders kwam hij eerst 's avonds in Scheveningen — en hij wilde zich vooral eene kamer uitzoeken met een onbeperkt uitzicht over zee. Hij had plan ook daar een gedeelte van den dag te studeeren — en het uitzicht over een breede natuur-uitgestrektheid werkte meest op hem verhelderend en bezielend. In een oogwenk was hij ontkleed en lag zijn hoofd op het kussen. Maar hij sliep niet zoo spoedig als gewoonlijk; zijne gedachten waren te veel omwoeld en geboeid geweest. Het was nu donker om hem heen, maar een paar sterren braken door de wolken en hij keek er naar door het geopende raam, waar de nachtlucht steeds meer verkoelend binnen kwam. De gedachten-gang van het laatste uur zette zich onwillekeurig voort. Uit de kleine reeks van zijn avondgebeden, zooeven nageslagen in het Recueil, kende hij het laatste van buiten; want het werd meestal door de jongens ge-

zegd, als het licht uit was en de meesten waren reeds ingeslapen, vóór zij het voleindigd hadden. De woorden rezen nu buiten zijn wil in hem op: — „Mon doux, mon adorable Jésus, pendant cette nuit, pendant le reste de ma vie, reposez dans mon coeur; je vous le donne, je vous le consacre, prenez-le seul, possédez-le seul, règnez-y seul, chassez-en toutes les créatures." Hij herinnerde zich, dat hij zelden verder kwam. Dan was meest de slaap daar tot het woord van het Réveil over den dortoir klonk: „Loué sois Jésus Christ"! waarop eenige slaperige antwoorden uit de ledikantjes klonken: „ainsi soit-il." Nu vanavond had hij het gebed wel ten einde kunnen brengen, maar eigenlijk had hij het vergeten — en hij glimlachte weer, zooals hij vanavond herhaaldelijk om de verouderde en verdwenen dingen uit zijn leven had geglimlacht. „Chassez-en toutes les créatures", herhaalde hij lachend. Maar neen; alle schepselen uit zijn hart verjagen, wat moest dat voor een leven worden? Al die prettige vrienden, al die goede menschen, die hij hier in Holland in korten tijd al had leeren kennen, en dan dat snoeperige vlindertje van een meisje op zijn laatste bal ontmoet, dat feetje in rose tule, geurende van bloemen en een lichte odeur, die uit haar halsje opsteeg, als zijne hand zich op haar schouder legde. „Chassez-en toutes les créatures." Mais non; daarvoor was het leven niet, om het voor zijn blikken en gevoel weg te jagen, als een stofwolk, die zijn ziel kon vangen en besmeuren. Ik zal haar mijn hart geven, zei hij, want zij deelt het met den hemel; het is

geen roof aan de Godheid. En zijne verbeelding omkleedde het ijle figuurtje nu met een lang wit kanten gewaad, dat sleepte; en waarin oranjeknopjes weggolfden. Het was een gedachte van groote bekoring en ze hield hem nog langer wakend. Zijn linkerhand hield hij onder het hoofd, en den rechter arm, die moe op het bed lag, hief hij onwillekeurig op, om iets heel teers en ijls te omvatten: het was het slanke figuurtje in kanten kleed. Zijn verbeelding deed hem de oranje-bloesem naar zijn mond brengen, zooals hij daareven het portret zijner moeder had gedaan. De liefelijke voorstelling bracht hem onwillekeurig naar zijn werkkring terug. Nog twee, drie jaren — dan kon hij 't haar zeggen, zooals hij 't haar nu met onuitgesproken woorden had doen voelen. Of zij 't begrepen had? Hij had reden het te gelooven; en zijn studieloopbaan kreeg eene dubbele bekoring voor hem, die der praktijk naast de theorie: de wijsheid om de wijsheid en het weten om den maatschappelijken arbeid. Wat had zijn gezichtskring zich in korten tijd verwijd, meende hij niet zonder vreugde en trots. De wereld van het denken, o, de dogmatische godsdienst sloot haar af; overal zette zij hare barricaden: tot hiertoe en niet verder. De geest moest dan maar verhongeren, zich verstikken, zijn bewustzijn bepalen tot praktische onbeduidendheid; niets vragen aan het leven dan wat huiselijke en maatschappelijke zorg, wat zoogenaamde beoefening van deugden, zooals hij daareven in zijn gewetensonderzoek las — en dan als belooning de hemel, die zoo ver

was en dien geen mensch ooit had gezien. En dan werd de groote plicht, de plicht van mensch te zijn, van op groote schaal, volgens ruime opvatting zijn plicht te doen, geheel over 't hoofd gezien. Hegel zou het hem leeren en anderen, eveneens idealisten en groote denkers; zij schakelden den hemel uit en de egoïstische zelfzuivering; het kleinzielig gedoe, zooals o. a. van een dagelijks gewetensonderzoek. Maar nu gaan slapen! De nachtlucht viel meer en meer verkoelend in: hij trok het dek wat hooger op, en oudergewoonte legde hij de armen gekruist over de borst. Ook deze onwillekeurige houding deed hem glimlachen; want zij hoorde tot het nachtelijke ceremonieel van het onbewuste gebed in den slaap. Zoo had men het hem verklaard — alsof er niets in het leven te doen was dan bidden en altijd bidden. Het geleek een ware vervolgingdrang der vromen — zelfs de droom mocht niet eens op eigen vleugelen rondzweven: of in rooskleurige tooverpaleizen; of in het hartstochtelijk onderzoek van een wetenschappelijk vraagstuk. Omringd van het geloovige nachtceremonieel, kon men wel verzekerd zijn eenige uren met de engeltjes en de lieve heiligen door te brengen. Dat had men hem al geleerd, toen hij engeltjes en heiligen nog vergeleek met zekere aardige poppetjes en figuurtjes van zijne kinderkamer. „Contes de nonnettes", zei hij, en met dat woord sliep hij in, tot een tik op de deur hem wekte. De zon was juist opgegaan en scheen veelbelovend op zijn gelaat.

II.

HET STRAND.

Heerlijk! riep hij uit, toen hij den volgenden morgen op het balkon trad van zijn kamer. Het gaf hem, zooals hij gewild had, het onmetelijke uitzicht der zee. De frischheid van den ochtend, opstijgend uit die groene golven, sloeg hem als een weldaad en verrassing in het gelaat. Wie herinnert zich niet zoo'n ochtend, dat het eerste zonlicht sprankelde over die oneindige vlakte? Die duizend tintelingen schenen als een goudstrooisel, zoo juist uit een vreugdigen hemel gevallen; het donker geklots der golven scheen daarmee in tegenspraak, maar wat jonge levenslust en wat fantaisie-volle hoop tooverde het geluid dier eentonigheid gemakkelijk om in een jubel, zoodat de harmonie volkomen werd. In Gaston waren alle voorwaarden aanwezig, om dezen eersten morgen aan zee tot een moment van onstuimige levensvreugd te maken. Hij zocht in zijne boeken en nam den Hemel van Dante, om het vroege uur leerzaam te doen verdwijnen. Aan de academie had hij geen tijd, om veel

aan litteratuur te doen. Alleen meesterwerken en bij voorkeur van ethischen inhoud had hij zich aangeschaft. Maar het lezen stelde hij hoofdzakelijk uit tot de vacantie's; want dan werden voor een deel de leerboeken gesloten. Dit was noodig, om een frissche belangstelling te houden. Zooals steeds bij een goed boek, was hij spoedig in den inhoud verzonken en vóór hij het wist, waren er twee uur verstreken en stond hij ijlings op uit den strandstoel op zijn balkon, om naar beneden te gaan voor het ontbijt. Enkele tafeltjes waren bezet en hij nam plaats aan 't raam met hetzelfde uitzicht als boven. Hij nam geen notitie van de menschen om hem, maar zijn blik bleef weer hangen aan de thans geheel ontwaakte zee, waarover de dag met een kracht heen lag, die het oog vermoeide. Toen zag hij op bij het geluid van een kinderstemmetje in zijne nabijheid: een klein meisje van drie jaar trippelde binnen aan de hand eener dame van omstreeks dertig, die hij niet zonder aandacht even opnam; want tegelijk met het zien, kwam de indruk: hoe opvallend elegant — en daarna: wat een blijde, vriendelijke levenslust. Dat was na het gezicht op zijn balkon de tweede indruk van plotselinge aandacht en bezieling. Het tweetal nam toevallig in zijne nabijheid plaats, zoodat hij ieder woord door haar geuit kon hooren. Het schenen Franschen, wat hij vooral merkte aan het kind, dat bijna geen Hollandsch verstond. De moeder, want dit bleek zij hem spoedig te zijn, scheen die taal eenigszins machtig; want zij verstond den kellner volkomen,

die op haar vragen haar iets uitlegde omtrent den tijd van concerten en tooneeluitvoeringen aan het strand. Toen deze haar bij 't noteeren het nummer harer kamer vroeg en ze zei trente deux, zag Gaston onwillekeurig op met een lichten schok, die hem zelf ontging en dien hij zich ook niet zou hebben kunnen verklaren, had hij er zich de moeite voor gegeven. Zijn eigen kamer was drie en dertig. Hij ging naar buiten en koos zich aan 't stille gedeelte van het strand een stoel, vlak aan zee, zoodat hij niets zag van het menschengewoel — en zijne aandacht verdroomde in de golven. Die luiheid, meende hij, kwam hem toe na maanden van ingespannen arbeid: en zooals dikwijls gebeurde, kwam het gelezene van dien morgen in zijn zinrijke essence hem voor den geest; en uit deze schoonheid rees de Beatrice op in haar hemelsche schittering en voor eenige oogenblikken verdrong zij het meisje waarvan hij gisteren op „de Minstroom" had gedroomd, en het rose tulen kleedje en de witkanten bruidsjapon veranderden in het geestelijk gewaad van blank licht, waarin Dante zijn hoogste vrouwelijke schepping kleedt. Wat waren het verhevene zielen, dacht hij, die het aardsche zoo met hemelsche bekleeding wisten te drapeeren; die het gewone verhieven tot het sublieme en uit den groven kern de bloem der zuivere geestelijkheid wisten te doen ontplooien. Met andere schrijvers was het dikwijls juist anders om; die haalden het hoogste in het slijk. Maar deze gedachte verjoeg hij: aan het onedele moest men nooit denken, dat gaf geen vreugde, maar

last en pijn. Zijn tante had gelijk, dat ze hem die vreeselijke lectuur van Freud had afgeraden. Hij had er nog maar even den blik in geslagen, om te begrijpen, dat hare inzichten hierin juist waren. Zijne gedachten werden gestoord, opnieuw door de stem van het Fransche kindje. Hij keerde het hoofd om en zag het naar zee gaan, nu niet aan de hand der moeder, maar van iemand, die hem spoedig bleek de bonne van het kind te zijn. Het kind was op bloote voetjes, met bloote knietjes en een ontdekt hoofdje, waar de blonde krulletjes omheen schudden als een bewegelijk lijstje. Een paar verwonderd ziende en doordringend zwarte oogjes blikten van uit dat lijstje naar den toeschouwer, die toevallig het beeldig levend poppetje in het oog kreeg, want dan was men wel genoodzaakt het na te zien: de geheele elegance en charme der moeder, dat was de indruk ook die van het kind uitging. Zoo dacht Gaston, terwijl hij het meisje met de oogen volgde. Het hield een emmertje in haar handje; maar toen het zich boog om te scheppen, spoelden niet alleen de eerste golfjes haar over de voetjes, maar een grootere golf kwam aanstuiven, als wilde ze het heele kind overstelpen en meevoeren. Het stiet een schreeuwtje uit, als hevig verschrokken, en de bonne ging eenige passen met haar terug, tot vlak nabij den stoel van Gaston. — Kom Françoise, en wees niet bang, zei ze. Er was een diepte in het zand, die ze met het kind nog verder uitgroef. Gaston zag glimlachend naar het gedoe der kleine; toen deze merkte, dat hij tegen haar lachte, ging ze

naar hem toe en bleef hem vragend aanstaren, tot hem getrokken door den geheimzinnigen band der vriendelijkheid, die zich soms in een oogwenk uit het onbewuste losmaakt. „Ne venez-vous pas, monsieur?" zei het kleine mondje met schitterende tandjes. De bonne maakte een weinig verlegen haar exuces over het kind: Het was de eerste dag, dat ze aan zee waren en het kind was nog niet met de omgeving, de golven en de vreemde menschen om haar heen vertrouwd. Ze bleek over veel verwonderd en verschrikt. „Laat haar als je blieft", zei Gaston in het Fransch, dat hij heerlijk vond te kunnen spreken met iets zoo natuurlijks en hem zooveel herinneringen bij brengend als dit kindermondje. Sinds hij in Holland was, had hij zijne taal niet meer hooren spreken zóó, als was zij door een windvlaag plotseling uit de verre streek van Compiègne naar hem toegevoerd. Hij dacht onwillekeurig aan zijn eigen kinderjaren en zijn verblijf in een Fransche badplaats — en dan weer aan kinderspelen in den grooten tuin der ouderlijke woning, die aan het beroemde woud van Compiègne grensde. Als golfjes van vreugde spoelden de kinderlijke gecadenseerde woorden van Françoise's gebabbel over zijn hart en herinneren. „Monsieur paraît Français", zei de bonne, die het kind drong terug te komen. Zijn antwoord werd door de moeder opgevangen, die plotseling was komen aanzweven, — want, dacht Gaston, een dergelijke verschijning loopt niet, maar zweeft. Op hetzelfde oogenblik werd door een man haar stoel dicht nabij die van

Gaston geplaatst. Ze had alleen het kind en de bonne gezien en nam nabij hen plaats, een boek en handwerk naast haar. Toen merkte ze pas, dat Françoise met iemand aan 't babbelen was geraakt en beantwoordde den groet van Gaston, dien ze herkende van hedenochtend aan het ontbijt. Ook zij herhaalde, als wilde ze zich verontschuldigen voor het kind, wat reeds de bonne had gezegd. „Ze verstaat wel een beetje Hollandsch, al spreekt ze het nog niet", zei mevrouw Desprez.

— Ik ben ook Franschman en nog niet zoo heel lang in Holland. Ik ben blij mijn taal te kunnen spreken en vooral die te hooren uit een kindermondje.

Waarschijnlijk zou de vreemde, als hem absoluut niet kennend, het gesprek niet hebben voortgezet, maar het was telkens weer het kind, dat in haar onnoozelheid de terughoudendheid der etiquette overtrad, en de anderen ten laatste ook ongemerkt dwong tot die overtreding. Want binnen een uur had mevrouw Desprez haar boek gesloten en was ze met Gaston in een van die gesprekken eener eerste kennismaking verdiept, waarin eene onverklaarbare sympathie en als vanzelf begrijpen de brug kan zijn tot een zeer gemakkelijke en expansieve gedachtenwisseling. Zij spraken over Frankrijk en hun beider geboorteplaats. Mevrouw Desprez was uit Beauvais in Noord-Frankrijk. Daar was haar man directeur eener bank. Haar eenige zuster was in Holland getrouwd, en zij kwam ieder jaar geruimen tijd over, zooals nu. Ze kende Compiègne met zijn prachtig woud, misschien het

mooiste van Frankrijk, heel goed, en Gaston's blik zwom in verrukking bij de schilderingen, die hij hoorde over deze streek; schilderijtjes van herinneren, het een hem al meer vertrouwd dan het andere en alle hem als bekoring omspannend, zooals zij voor zijn blik werden geschetst in het sierlijkste Fransch, dat hij ooit nog door een vrouwenmond had hooren uitspreken. Zoo meende hij ten minste, en hij werd — hij wist zelfs niet hoe — gedwongen van zijne levensomstandigheden te verhalen, waaromtrent hij anders natuurlijk gesloten was. Hij vertelde haar van de loopbaan, die hij gekozen had en de studievakken, waartoe deze hem bracht.

— 't Spijt me, dat ik er niet met u over spreken kan, zei ze lachend, maar ik houd niet van wijsbegeerte, omdat ik er geen hoofd voor heb. Mijne lectuur is buiten de litteratuur niet veel van beteekenis.

— Litteratuur, daar heb ik nog weinig tijd voor gehad, ofschoon ik er heel veel voor voel.

— Kent u — ze liet hem zien: „Un crime d'amour" van Bourget. Groot talent, prachtig stylist, Bourget. Hij kon niet zeggen, dat ze gelijk had, want hij kende de nieuwere Fransche litteratuur niet. Men had ze hem op 't gymnasium verboden en zijn tante had ze hem voorloopig ontraden: „Er zijn zooveel goede en religieuse genieën, ook onder de litteraire schrijvers, waarom het te zoeken bij de gevaarlijke en slechten", had men hem gezegd.

— Ik heb verscheidene werken bij me, zei ze, als ik u er mee plezier kan doen... blijft u lang?

— Ik weet niet, misschien — nu, ik ga nooit voor langen tijd uit zonder boeken. Ik las vanmorgen de „Divina comedia". Ze zag voor zich, als was het met een gevoel van schaamte, — maar daarna met een eigenaardigen glimlach, die beteekende: Ik geloof, dat ik hier tegenover een jeugdige onschuld zit — 't is een bekoring te meer. Haar glimlach was niet mooi, maar Gaston verstond nog niets van de gelaats- en gebarentaal van lichtere of diepere verdorvenheid Had een vriend hem gezegd: wacht je voor die vrouw — hij zou hem misschien met de bedreiging van een duel hebben geantwoord, om de verdediging harer eer. Hij schaamde zich haast over zijne erkende onkunde omtrent de lectuur, die haar boeide — en hij besloot bij een mogelijk tweede aanbod van haar, ook eens in deze richting te gaan lezen. — Hij zag op zijn horloge: Twaalf uur, zei hij opstaande; ik krijg een vriend bij me voor vandaag.— En dan mijn gesprek heeft u misschien al te lang uit uw lectuur gehouden. En hij verwijderde zich als onder een indruk van bekoring, die was als een nieuwe golf bij den indruk van bezieling, die hem vanmorgen reeds op zijn balkon door de natuur was toegevoerd. 't Scheen hem opeens, als had een onzichtbare hand hem met een zwaai van uit een dorre eentonigheid in een hellen blijden zonneschijn verplaatst.

— Wat zie jij er glorieus uit, zei de vriend, die hem wachtte op het terras van zijn hôtel — 't schijnt je hier al goed te bevallen.

— O, ja, 't kan niet beter — hoe lang blijf je?

— Ben je me nu al moe? Nu, je hebt het maar voor 't zeggen; de tram staat hier voor de deur.

— Neen, pardon, zei Gaston kleurend, zoo bedoel ik het niet. Maar, heb je ook bagage?

— Wel neen, ik ga vanavond immers weer naar Amsterdam.

Gaston zei niet: het spijt me. — Daar was hij te waarheidlievend voor — maar zijne vreugde over deze ontmoeting was toch niet zoo groot meer als bij 't aanbreken van den dag, toen hij er zich bepaald op had verheugd. Zijne gedachten dwaalden op zijn namiddagwandeling herhaaldelijk af, zoodat zijn vriend een paar maal zei: — Wat heb je toch; je bent veranderd.

Zij dineerden niet in Zeerust en voor het concert in 't Kurhaus was het te laat, toen zij terug kwamen.

Om acht uur ging hij naar zijn kamer, moe van dien ongewonen dag en voor 't oogenblik niets verlangend dan rustig te zitten in den strandstoel op zijn balkon — en voor een poosje de oogen te sluiten. Hij was moe, ademde diep — en sliep in voor hij 't wist. Toen hij wakker werd sloeg de pendule in de kamer tien uur. Hij schrok op; draaide het licht op en zag zijn kamer rond. Daar lagen zijn boeken op de tafel, zooals hij ze dien morgen had laten liggen. De „Divina comedia" zag hij 't eerst — en bijna schaamde hij zich, dat dit het eenige litteraire werk was onder al die „dorre" lectuur. — Hij had nog nooit zijn boekenschat vol ernst en geleerdheid, met den naam van „dor" betiteld. — Hij schelde om thee en be-

sloot dan maar dien avond op zijn balkon te blijven — wat doen? — Droomen — een bezigheid, waarmee hij zich in den regel niet veel ophield. Gelukkig was die namiddag voorbij: — Dit voelde hij, in den tijd van een dag, neen, van een uur was er iets in zijn innerlijk leven geheel omgetooverd — het was er omwoeld, als de aarde, waar de ploeg is doorgegaan en waar een zaad is uitgeworpen. En hij had met den dichter kunnen zeggen: — Qu'est-ce que c'est, que de rencontrer une femme, de la regarder, de lui dire un mot et de ne plus jamais l'oublier?" Maar hij gaf zich geen rekenschap; hij had geen herinnering, geen verleden. — Plotseling, als met eene machtige beweging had het leven, dat hij nog slechts van zoo weinige zijden kende, hem aangeroerd in een der braakliggende lagen zijner ziel en voor hij 't zelf wist was hij er de speelbal van. De meest voorkomende toestand der opeens ontwaakte liefde, waarvan men de verklaring te vergeefs zoekt in het wezen der liefde zelf, is de wakende droom. Over personen, het minst droomerig of dichterlijk aangelegd, komt het als een nevel, die plotseling uit een onopgemerkten hoek van een landschap oprijst en de straling van het gewone denken onderschept of in ieder geval tint. Een uur verliep — en Gaston zat onbewegelijk, den blik op de zee, die fosforiseerde. De gedachte werd inderdaad als een droom in dit uur, de plaats waar hij vanmorgen aan het strand gezeten had, zag hij als een donkere schaduw — maar de kleine Françoise was er voor zijne oogen als een wit be-

wegelijk vlekje — en de in het wit gekleede gestalte der moeder reikte er boven uit, als een glorie van door zon gedrenkte ochtendschemer. Zijn droom maakte haar tot een zwevend, een doorlicht beeld: de uitdrukking harer onvergelijkelijke elegance was daarvan aanleiding en cachet. Het kind geleek op de moeder; alleen het haar van mevrouw Desprez was in tegenstelling van Françoise, zoo donker als de nacht. Het deed hem prettig aan, dat haar toilet zoo doodeenvoudig was met geen zweem van coquetterie: alsof niet de grootste coquetterie eener mooie vrouw juist die eenvoud kan zijn. Maar wat wist hij van de minder hooge roerselen en kronkelingen van de vrouwenziel?

Toen hij was opgestaan dien morgen en heenging van het strand, passeerde hij de bonne met het kind, die een nieuw speelplekje hadden gezocht — en hij hoorde de eerste zacht voor zich zeggen, maar hij had het toch verstaan: — Weer iets nieuws; dat begint al gauw. Hij wist niet, waarop die woorden doelden, maar ze kwamen hem dien dag af en toe in de gedachte. Dus ze hadden indruk op hem gemaakt, hoewel hij volstrekt niet wist, waarop zij betrekking konden hebben. Twaalf sloeg de pendule binnen en nu vond hij het tijd voor de nachtrust, want de ochtenden moest men hier aan zee niet verslapen. Toen hij naar binnen ging, zag hij ook op de kamer naast hem licht ontstoken; ook daar stonden de balkondeuren open en het licht scheen naar buiten. 't Is waar, haar kamer

was no. 32, de zijne no. 33. Ze was dus terug van het concert: dezelfde lichte schok als vanmorgen aan het ontbijt, nu bij de plotseling opmerking, dat zij daar vlak in zijne nabijheid woonde. Ook van uit zijn ledikant kon hij het forforiseeren van de zee zien en dit gezicht boeide hem zoo, dat hij niet bemerkte dat ook daarnaast het licht werd uitgedaan — dat hij insliep, gewiegd door den sirenenzang der zee: het sirenenlied der liefde ook had zijn zielsoor getroffen en het zou ook zijne ziel in sluimer brengen, maar voor langer tijd dan enkele nachtelijke uren.

III.

L'AMOUR EST UN MYSTÈRE INEXPLICABLE.

Eenige dagen verliepen — en het werd spoedig eene gewoonte dat, als Gaston des avonds niet uitging, de invallende schemer of volgende uren hem vonden op zijn balkon in gesprek met of in ieder geval in gezelschap van mevrouw Desprez. Een paar dagen na de eerste ontmoeting was het gebeurd, dat Françoise op zulk een uur naar buiten kwam, haar handje op de smalle afscheiding legde tusschen de beide balkons en hem aansprak. De moeder riep haar terug, maakte hare verontschuldiging, met het gevolg, dat de avond, nadat het kind naar bed was, te samen werd doorgebracht in een voortzetting van het begonnen gesprek aan 't strand. Gaston gaf zich weer geen rekenschap, hoe hij, gewoonlijk zoo gesloten tegenover anderen omtrent zijne eigene omstandigheden, nu als 't ware overvloeide van onweerhouden vertrouwelijkheid, die door haar vragen en opmerkingen, zeker niet voor hem bespeurbaar, werden uitgelokt. Dien avond zag

ze voor haar verbeelding zijn gansche jonge leven, uit- en inwendig, voor haar uitgerold: Het kind aan de knie der moeder, den jongen tusschen de kameraden van de kostschool; zijn liefde voor de wetenschap; zijn vaarwelgezegd geloof, de liefelijke omgeving van Minstroom en Duivelsstein en op den achtergrond: de eenige figuur, die haar niet aanlokkend stemde, de toch met zooveel liefde en toewijding geschetste eigenares van deze laatste verblijven, de pleegmoeder. Ze wist niet, waarom, toen hij hierover sprak, in eens een schaduw kwam over de met belangstelling gevolgde schildering: het moest eene onaangename en heel ongracieuse vrouw zijn, dacht ze, die daar leefde alleen met boeken over wijsbegeerte, zedenleer en wat voor dorre, onhebbelijke dingen nog meer. 't Was om iemand een huivering aan te jagen; en naar het scheen, was hij toch gaarne in die omgeving, ja scheen het wel zijn liefste tehuis... bij een dergelijk familielid, en zeker wel onder de eeuwige contrôle van een paar strenge, gebrilde oogen, waaraan niets ontging, geen plooi in zijn kleeren en geen plooi in zijn ziel, brr..... Zij rilde er haast van — en een haar zelf halfverborgen gedachtengang deed haar dat onuitstaanbare mensch van den Minstroom — Minstroom en zoo'n mensch, hoe kwamen ze bij elkaar? — naar een ander werelddeel wenschen met een eindelooze zee tusschen haar en die fleurige opgewekte verschijning hier onder haar oogen. Ze voelde het halfbewust, die vrouw ginds moest valkenoogen hebben, die hem volgden, hoe

ver hij ging — en die haar, mevrouw Desprez, wel zouden weten te weren van het bekoorlijke plekje grond, dat hij haar schetste.

— Wel, zei ze, ik heb ook fotografiën van onze woning en tuin en de omgeving van onze stad bij me; en ook gezichten uit het Compiègnerbosch, die u misschien bekend zullen zijn. Ze ging ze halen en legde ze op het tafeltje, dat op haar balkon stond tusschen twee strandstoelen in. — Komt u hier, dan kunt u ze gemakkelijker zien. Ga even op den gang door mijn kamer.

— Neen, zoo is de weg korter — als u 't zoo goed vindt — en met een sprong was hij over de balustrade en zat bij het tafeltje de platen te bekijken, voldoende verlicht van binnen de kamer.

Er werd geklopt, de kellner bracht de thee. Gaston stond op en wilde weer terug gaan.

— Waarom? vroeg ze als verwonderd.

— Om.... om — om u niet te compromitteeren, zei hij binnensmonds, doodelijk verlegen.

Zij lachte: — Om wat een kellner denkt? — Hij zal niet verder denken dan de belangstelling voor zijn fooien — en dan nog, als men zich bij alles aan hôtelkellners moet storen of aan hôtelgasten.

— Nu dan — zei hij, zijn plaats hernemend met een paar woorden, die als eene verontschuldiging waren van zijne, hem tot nu toe schijnend ongepaste opmerking.

Van nu af aan gingen ze vaak 's avonds samen uit —

ook naar uitvoeringen. Ze vond er niets in — zei ze — nu, waarom zou hij er dan iets in vinden? Dat was alleen om haar. Misschien zag ze een kind in hem; ze had hem immers gezegd, dat ze vijf-en-dertig was en haar man veertig. Ze noemde dikwijls den naam van haar man; hij begreep niet, dat dit als schild moest strekken, om hare neiging en hare bedoelingen te maskeeren. Op een avond had ze een brief van haar echtgenoot ontvangen, en ze vertelde aan Gaston, dat hij erg naar haar terugkomst in Frankrijk verlangde — maar, eindigde ze zuchtend, dat ze vreeselijk tegen dat teruggaan opzag. Toen ze Gaston verwonderd en vragend haar aan zag staren, zei ze fluisterend, met neergeslagen oogen en op een toon als ging ze hem een smartelijk geheim meedeelen: Mijn huwelijk is niet gelukkig; neen, is diep, diep ongelukkig. Er zijn geen redenen voor echtscheiding en hij wil me niet laten gaan — anders, ik bleef met het kind in Holland, vast en zeker.

Ze sprak zoo beslist, dat het niet in hem zou zijn opgekomen aan haar woorden te twijfelen, zoo hij ook al een schaduw van twijfel aangaande haar persoon had kunnen voelen; maar dat deed hij niet. Hare bekentenis brak weer een laagje van vreemdheid tusschen hen. Dagelijks bijna verdween er zoo iets — en de neiging der intimiteit groeide dan als met een plotselinge golfslag, die twee rivieren wil doen saâmvloeien. Zijne neiging tintte zich door het medelijden, een der vruchtbaarste elementen van een reeds daar zijnde affectie.

— Laat het u niet neerslaan, zei ze, ziende zijn ernstigen, neergeslagen blik — anders spijt het me gesproken te hebben. Men raakt aan iederen toestand gewoon, en ik kan mij al moeilijk een gelukkiger ten opzichte van mijn leven voorstellen.

— Het zou heel onnatuurlijk zijn, als het mij niet neersloeg. Het ongeluk van iemand zoo goed en volmaakt zou mij koud laten?

— Het spijt me, dat ik er over gesproken heb; ik zal het niet meer doen.

Het viel hem niet op, dat ze een oogenblik later met een schitterenden glimlach zei: 't Is, geloof ik, tijd voor het concert — zullen we nog gaan of heeft u geen lust? Tien minuten heb ik noodig voor mijn toilet.

Met een sprong was hij terug op zijn kamer, ook om zich gereed te maken.

Hij behoefde niet lang op haar te wachten. Ze had haar licht gazen gewaad van dien middag verruild met een van zwarte zijde — en hoewel hij meer van lichte kleeren hield, had hij haar nog niets aan zien hebben, wat haar donkere schoonheid zoo frappant deed uitkomen: haar groote zwarte oogen schenen hem een mooier gesteente dan het snoer om haar hals; den opvallenden ruiker op haar borst, die sterk geurde zag hij niet, omdat hij bewonderend staarde naar den glimlachenden mond, die, meende hij, een beeldhouwer zou hebben doen watertanden. Dat was zeer zeker niet het beeld der ongelukkige gade, der betreurende echtgenoote. Maar wie deze

opmerking maakte, zeker Gaston niet, die nooit het onedele dacht en het zeker hier niet zou hebben gezocht. Op zijn stemming van medelijden was, terwijl hij zijn toilet maakte, een stemming van een door hem zelf berispte en verdrongen vreugde gevolgd. En 't was deze stemming, die hem zijne eigen neiging op eens duidelijk maakte voor zoover die ten minste hem voorloopig nog duidelijk kon zijn. Zijn aangeboren godsdienstige moraal-zin had eigenlijk nog geen oogenblik de gehuwde vrouw in haar over 't hoofd gezien. Nu geleek zij hem op eens de vrije vrouw, die wegens haar ongeluk en den niet meer geldenden huwelijksband, kon toebehooren aan wien zij zelf wilde. Ze had hem duidelijk doen vermoeden, dat het herhaalde schending van huwelijkstrouw was, die haar hart, telkens opnieuw gebroken, geheel van haar echtgenoot had losgemaakt.

— Gaan we — zei ze — maar 't is al haast te laat.

Dien avond scheen het gemoed van Gaston met een nieuwen schok uit zijn voegen gehaald. Hij was zoo stil, dat zij voortdurend in de pauzen eene opmerking moest maken, die hem dan met moeite een antwoord ontlokte.

— Wat is de avond prachtig; ik zou wel lust hebben een kleine wandeling te maken, zei ze na afloop van het concert.

— Ik dacht hetzelfde, maar had het u niet durven vragen, omdat het al zoo laat is. — Langs het strand?

— Ja, goed.

Zij daalden af tot nabij de zee, waar de bodem vast

genoeg is, om het gaan niet te vermoeiend te doen zijn. Nog wilde het gesprek, in tegenstelling met het begin van den avond, van zijn kant maar niet vlotten. Hij ging naast haar, het hoofd gebogen onder het wicht eener klemmende emotie- en gedachtenwereld. Hij vergat zijn leeftijd, zijn positie als jong student; niets viel hem in, dan dit ééne bewustzijn, dat hij deze eenzame vrouw tot steun en verdediging moest zijn. In nuchteren toestand zou die gedachte hem onzinnig en verdwaasd hebben toegeschenen. Maar hij was niet nuchter; hij was onder eene macht; geënvouteerd volkomen door het „mystère inexplicable de l'amour". Zelfs zijn fysiek denken was niet helder, want hij had gedurende de pauzen een paar glazen punch à la romain gedronken — en hij had tot nu den regel der geheelonthouders gevolgd uit beredeneerde neiging. Maar zij hield van lichte wijnen en likeuren; 't sprak van zelf dat hij onwillekeurig haar voorbeeld ging volgen. Met de geroutineerdheid, die zij had, vermoedde zij met ontwijfelbare zekerheid de portée als den ernst van zijn inclinatie. Ze zag naar zijn starenden blik en de wolk, die het gladde voorhoofd saamtrok, en een lichte onaangename glimlach, dien hij niet zag, kwam af en toe om haar mond.

— Gaan we niet te ver? vroeg ze eindelijk.

Hij schrok op als uit een droom en zag op zijn horloge.

— We hebben een half uur gewandeld.

— Ik dacht het, want ik begin me wat moe te gevoelen.

— 't Spijt me; ik kan u hier geen rustplaats aanbie-

den; of u zoudt een plaatsje moeten zoeken daar hooger op in 't zand.

— Ik vind het goed. — Dat was gewoonlijk haar woord, als ze zelf een opmerking of antwoord had uitgelokt. — Een plaats in 't mulle zand was gauw gevonden. De donkere zee lag voor hen, zingend haar eeuwig lied, veranderend naar de stemming, die het luisterend hart er inlegt. Die van mevrouw Desprez was lichtzinnig als het dansende schuim op de kammen der kleine golven, dat spelend op- en ondergaat en slechts voor minuten zijn witten bewegelijken vorm handhaaft; die van Gaston was ernstig en diep als de zee zelve. Hij had een gevoel, als had hij juist een eed afgelegd ten opzichte eener zaak van leven of dood. Geen glimlach kwam op zijn gelaat: zijne genegenheid nam den edelsten vorm aan, waartoe eene genegenheid en vooral een hartstocht in staat is; die van het tot daad en opoffering geneigd meegevoel. Dit besefte mevrouw Desprez niet; zij besefte alleen de ontwaakte en met snelheid groeiende passie. Hare ervaring had haar geleerd, hoe diep een dergelijk gevoelen kan gaan in een jonge, nog onbedorven natuur — en zij vond het niet noodig, die vooreerst op de een of andere manier door haar gesprekken of houding nog aan te wakkeren. De vlam zou voedsel putten uit haar eigen gloeiïng. Tot nu toe had zij uitgelokt en was toegenaderd; nu volgde de tactiek van zwijgen en zich in sluiers van terughouding wikkelen. Later naar gelang het juiste moment zou zij één voor één die sluiers weer

laten afglijden: het was een gemakkelijke en zekere weg; dit kronkelpaadje van schuifelend en loerend slangetje betrad zij niet voor het eerst. Ze sprak over de muziekuitvoering van dien avond; over de lectuur, die ze hem gegeven had en die, stemde hij toe, heel mooi en boeiend was. Hij had juist geëindigd dien middag het zoo bewonderde „Fort comme la mort" van de Maupassant. Toen ze dit onderwerp aanroerde, voelde hij ineens, dat zij hem moeielijk op 't oogenblik een boek, meer sprekend tot hem, had kunnen geven. „Fort comme la mort" dat was zeker de eerste en meest essentieele omschrijving der ware liefde. Dit maakte haar wel op de eerste plaats tot het: „mystère inexplicable": „Sterk als de dood", een band, waarvan hij zich voor een paar weken het bestaan niet had kunnen indenken. 't Scheen hem nu gemakkelijker toe te sterven dan deze band te zien breken. Wat was dan toch deze wonderlijke trek, dit geheimzinnig verschijnsel, dat alleen in klem van macht met het gezag van den dood kon wedijveren. Hij zag de vrouw aan, naast hem en dacht aan de maîtresse in het boek van de Maupassant. Niet gewoon aan dit soort lectuur, speet het hem haast begonnen te zijn dit meesterwerkje van kunst, waarvan hij voor 't moment de degeneratie over 't hoofd zag terwille van den vorm, en ook terwille van de verkwijnende hoofdfiguur, door haar „amant" verlaten voor het opgegroeide dochtertje, dat de schoonheid der moeder had geërfd en haar daarmee de liefde van haar aanbidder had beroofd. Die trouwelooze zelfzuchtige

Bertin kon hij niet uitstaan. Hij dacht zich de kleine Françoise opgegroeid tot een jonkvrouwelijke schoonheid en de moeder meer en meer zich verwijderend van het glanzend moment der jeugd — zou hij dan zijn liefde overbrengen op het kind? Neen, liefde als gemoedstrek, als zielskracht was sterk als de dood; niet de zinnelijke passie. Zij was het misschien voor lagere naturen, maar daarmee wilde hij niets gemeen hebben, en hij zag naar de moeder, terwijl hij zoo dacht en zijne gedachten beloofden haar een eeuwige trouw — plus fort que la mort. Ze haakte haar avondmantel los, en de geur der bloemen op haar borst kwam tot hem en verhoogde zijn beklemming. De licht aanvoelende zijde van haar japonrok, lag, zonder dat zij het scheen te bemerken, op zijn knie. Hij knoopte zijn demi dicht op de borst, want in tegenstelling van haar, was hij huiverig. Om een gemakkelijker houding aan te nemen leunde hij met zijn arm in het zand, zoo naar haar toegewend, dat opeens, voor hij 't wist, de gansche bekoring van haar uiterlijk over hem heenkwam, overweldigend als de bedwelming, die opsteeg uit hare bloemen. De matte glans van haar arm kwam nog meer uit door de zwarte kant van den korten mouw, die aan een band van fluweel gehecht, uitwaaierde in het zand. Het goud van haar armband scheen door dit kantwerk heen als de zon door den nevel en aan haar vingers schitterden de juweelen als dauwdroppels op een lelie. Ook op het gitzwarte haar schenen zulke versteende druppels uitgestrooid. — Zij

voelde heel goed, hoe zij bezig was hem te vangen onder den lichten gazen sluier van hare stille bedoelingen. Hij zuchtte diep; zij gaf er geen acht op — de spin van hare aandacht hield zich bewegingloos in haar net — 't was of ze dood was, maar ze bespiedde haar prooi van uit het halfbewuste met doodend venijn. — Vertel eens wat — zei ze; haar gewone woord, wanneer een slachtoffer stil werd onder die geheime macht, ce mystère inexplicable, waarvan zij al de nuances en mogelijkheden kende. — Zijn antwoord was opnieuw een zucht, die scheen te komen uit een ver land van zielsmysterie. Zij wendde het hoofd tot hem met een glimlach: hij schrok terug. Die mond, die lach ze zouden hem blijven obsedeeren, als de overheerschende indruk van het gevoel, dat nu ineens in hem ontlaaide. De edele gewaarwording van meegevoel, die tot nu toe in hem had geleefd dien avond, werd verdrongen door eene minder edele: hij raakte opeens ten prooi aan de macht van een liefdespassie, nooit gekend. Hij voelde, dat hij op het punt was eene dwaasheid te doen, namelijk op haar woord: „vertel eens wat" te antwoorden: — Wat zou ik nog anders vertellen, dan dat ik sinds ik hier op deze badplaats kwam, mij zelf niet meer ben; dat mijn heele zijn uit zijn voegen is gehaald — dat iederen dag, ieder uur mijn hart meer aan zich zelf en aan alle dingen ontviel, om met al zijn vezelen te omhechten en te doorgroeien dat ééne ding op de wereld: uw hart. Wat zou ik anders nog te vertellen kunnen hebben, dan dat mijne gedachten niets meer denken dan u, mijne

oogen niets meer zoeken dan u; mijne voeten als in een droom bewegen naar waar gij zijt. Waar zou ik de woorden vandaan halen, die dat niet zeggen? Kon ik mijne hand op de uwe leggen, om die niet meer los te laten — mijne mond — hij schrok bij de gedachte — den uwen beroeren — om dan in den kus van die prachtige lippen het antwoord te ervaren, van wat ik wil, wat mijn gemoed van u eischt, dat ook gij mij uwe liefde geeft. — Ja kon ik, dorst ik.... hij staarde naar het lachend geglinster der tanden, dat expressiever werd — en hij dacht aan een gedichtje van Sully Prudhomme, gisteren gelezen waaruit de versregel hem in herinnering schoot: comment fait tu les grands amours, petite ligne de la bouche?

— Kom, gaan we, zei ze opstaande en haar mantel dichthakend; 't is warm als men loopt, maar men koelt gauw af. De nachtlucht wordt verkillend; ik denk, dat we niet ver van middernacht zijn.

Hij had zich nog niet bewogen, haalde nu langzaam zijn horloge te voorschijn. — Kwart voor twaalf. — Hij meende, hij had daar kunnen zitten tot het aanbreken van den dag, zonder op hare vraag: vertel eens wat — iets anders te doen dan te zwijgen en om beurte haar aan te staren en voor zich te zien — en zich bewust te zijn, dat een paradijs van gouden vruchten en gloeiende rozen hem had opgenomen — hem en haar — en de herinnering van alle andere dingen daarbuiten had weggewischt. — Hem en haar; haar en hem — wat bestond er nog anders op de wereld? O, mystère enexplicable de l'amour, omkerkerd

het gansche bewustzijn in en door die twee-eenheid — niets meer daarbuiten, alles binnen dien engen cirkel. Waarom deze vrouw en geene andere? Waarom deze schouders, deze hand, deze oogen? Mystère! Kan iemand dit geheim verklaren, beredeneeren? dacht hij. Men spreekt niet, men omschrijft niet, men voelt. Niet den zin der woorden, maar haar klank; niet de uitdrukking der oogen, maar het weerlicht der ziel er in; niet de kleur der haren, maar de zielegloeiïng; niet den vorm der hand, maar de expressie van haar fysionomie als van geen andere hand — niet de geheele persoonlijkheid, maar de wonderbare en onverklaarbare spraak van hare nabijheid. En men spreekt niet — want dit mysterie vooral in den aanvang van zijn ontwaken is stil. Zijn geluideloosheid is diep en welsprekend als zijn bron. Wat beteekent hier het woord der lippen: men verstaat en wordt verstaan zonder dit — de stemmen zijn luid genoeg in haar beteekenisvol zwijgen. Men weet, zonder dat men aanhoort; men verklaart zonder dat men spreekt. Iedere beweging, iedere blik immers is hier een taal: De voorzichtige schuwheid, de tastende en zoekende intimiteit; de deinende en rijzende gevoelens van hoop en vrees; van in vreugde losbarstende zekerheid en slecht gemotiveerden angst: heel het wisselspel van licht en schaduw, dat in de ziel is begonnen, dit is de machtige en ieder bekende taal van dit mysterie in zijn eerste stadium.

Bruyère spreekt over de nabijheid van menschen, die ons dierbaar zijn aldus: Etre avec les gens, qu'on aime,

cela suffit — Rêver, leur parler, ne leur parler point; penser à eux, penser à des choses plus indifférentes, mais auprès d'eux, tout est égal. — Zoo voelde Gaston: auprès d'elle; daar was zijn nieuwe wereld, zijn veranderd heelal.

Zwijgend drukte hij haar de hand bij haar kamerdeur en fluisterde een paar woorden van dank, die zij niet verstond. Zacht gleed ze binnen, om in het aangrenzende vertrek, waarvan de deur, die in haar kamer uitkwam, niet geheel dicht was, het kind en de bonne niet te wekken. Toen ze de balkondeuren dicht deed — en het licht van Gaston's kamer zag, sprak ze steeds met haar nog niet verdwenen glimlach: — Tu m'aimes, chère innocence — et moi, je 't adore!

IV.

GABRIELLE.

Een paar dagen te voren had zij niet geloofd aan den ernst van haar gevoel voor hem. Nu in dit laatste uur werd die haar ineens duidelijk. Zij wist niet, dat hij onderbewust had geëvokeerd in haar een echo van wat was in hem.

De dag scheen bijna aan den hemel, voor Gaston dien nacht insliep. Zijn verdiepte peinzende stemming zette zich voort tot hij opeens bemerkte, dat tranen hem uit de oogen liepen. Hij herinnerde zich, nog niet te hebben geschreid sinds den dood zijner moeder. Het was het lijden om haar gemis, dat hem toen eenige dagen onafgebroken had overweldigd — nu was het weer een ander gemoed, waaraan hij zich opeens geketend voelde en waarom hij gemarteld werd. Hij stelde zich zoo gemakkelijk hare verlatenheid voor, want hij had die immers zelf gekend. — Kon hij haar maar doen begrijpen, dat een ander nu haar lot geheel meevoelde, haar wilde steunen, haar uit haar kerker van smart en vereenzaming verlos-

sen. Dan de onderbrekende gedachte, zou haar dit wat kunnen schelen, dat hij, een geheel vreemde, een jong student, een kind nog in deze rol trad van trooster, beschermer en aanvuller van haar gehavend lot? Had ze hem iets anders betoond dan vriendelijke belangstelling — misschien zelfs niet meer dan uit behoefte aan wat oogenblikkelijke afleiding? Die gedachte was nog niet bij hem opgekomen — en nu ze kwam, greep ze hem opeens met weedoende kracht aan; iedere zenuw, ieder gevoelen in hem deelde in die onverwacht optredende pijn. Hij had het als van zelfsprekend gevonden, dat ook in haar zou zijn de inclinatie, zooals die in hem was ontvlamd — dat tusschen hen in eens moest zijn geboren, het „Mysterie", om hen beiden te omspannen en hen niet meer los te laten, nooit meer. De onverwachte pijn was erger dan hij zich ooit had kunnen denken: de twijfel omtrent het beantwoord worden eener liefde werpt even snel en diep in een nacht van leed als de ervaring dezer beantwoording op kan heffen in verblindend en niet vermoed zonnelicht. Hij doorleed eenige uren de knagende pijn van den twijfel en snikte die gewaarwording uit in de overspanning van den slapeloozen nacht. Sliep zij? Waarschijnlijk wel. Morgen zou voor haar de avond van gisteren zijn uitgewischt zooals vele andere avonden — deze zou geworden zijn een vergeten moment in de lange reeks van uren en dagen — terwijl hij — o, God! — had hij dat een paar weken te voren kunnen denken! Ja, dat was wel de hartstocht, waarvan hij las in de romans en ge-

dichten, die zij hem gegeven had en die daar op zijn kamer in 't rond lagen. Was het niet George Sand, die had geschreven: „Il faut avoir aimé pour comprendre les poètes et les romanciers". In een paar weken was hij al meer in de litteratuur thuis geraakt dan in heel zijn vorig leven. De beteekenis, de bekoring en de macht van den hartstocht las hij daar geschilderd onder alle vormen en de gevaarlijke giftkiemen bood hij, zonder het te weten, een juist omwoelden grond aan: zijn gewond en dorstend hart. Zijne aandacht had verwijld met grooten klem bij de schilderingen van gelukkigen glansvollen jubel, van verzekerd bezit en de illusievolle heenreiking naar de gewenschte ontknooping van het in vreeze en weifeligen aangevangen drama. Maar hij had ook wel gelezen van de wanhoop der gedwarsboomde, der hopelooze affectie: schilderingen vol tranen, eenzaamheid en moeheid van leven en belangstelling. Die tafreelen werkten opeens in met snijdende duidelijkheid: de vreeselijke angst van aan een dergelijke complex ten prooi te worden, die hem zou verlammen voor leven en arbeid, greep ineens in zijn morselende handklem zijn hart en scheen het te willen dooden. Was het niet beter dat hij heenging, desnoods morgen, om een dergelijken toestand te ontkomen? Alsof het daarvoor niet reeds te laat was — klonk het haast te gelijk in hem, alsof hij nog ergens zou kunnen leven buiten een atmosfeer, die niet was „zij". Gij en ik — waar was anders belangstelling, waar was nog leven denkbaar? De gansch omwoelde

emotiënvloed, de pas geboren twijfel deed zijn tranen dichter stroomen. — Had hij teruggedacht aan zijn ontwaken den eersten ochtend in dit hôtel; aan zijn rustig en bezield zich verdiepen in de „goddelijke comedie", hij was misschien gaan betreuren iets wat verloren en voorbij was en niet zoo gemakkelijk zou terugkomen. Maar welke passie denkt, welke passie verdiept zich in herinneren en vergelijken?

Den volgenden dag zou dit nog onbekende lijden van dien nacht een nieuwen vorm aannemen — die der afgunst — en hem dubbel slachtoffer maken.

Een gelukkige afleiding kwam dien morgen voor eenige uren tot hem nl. door de ontvangst van een brief uit B. Hij herkende de hand van zijn tante. Als altijd verheugde hem eene tijding van daar, maar ditmaal was zijn aandacht er niet zoo bij als gewoonlijk. Als meestal bevatte de brief tal van informaties naar zijn toestand: of hij het genoegelijk had; of hij niets miste, of ze hem niet 't een of ander sturen moest — of het aan strand nog niet te koel werd voor zijn zomerkleeren; of hij veel las en misschien ook boeken wilde hebben? Terwijl hij den brief las, dacht hij er aan, hoe mevrouw Desprez nooit antwoordde, of iets vroeg, als hij haar over zijne tante sprak. Ze moest toch maar eens weten, wat een innige lieve ziel ze was en wat een hoogst ontwikkelde vrouw, iemand van weinig voorkomende goedheid en edel-denkendheid. Als die twee vrouwen elkaar maar eens hadden leeren kennen! Hij verheugde zich op het oogenblik

dat dit gebeuren zou. Met zoo gloeiende kleuren zou hij de lieftalligheid van mevrouw Desprez gindsch afschilderen, dat hij zijne tante al hoorde zeggen: inviteer haar toch spoedig! Wat was toch natuurlijker dan dat? Hij besloot straks, als zijne nieuwe vriendin — want dat was ze toch in ieder geval — aan het strand kwam, haar een gedeelte van den brief voor te lezen. Hij verlangde dan heel erg naar een woord van erkenning en lof; in ieder geval naar eene beaming van zijne eigene gevoelens omtrent zijne bloedverwante. In den brief was ook een schrijven besloten van zijn broer, die zijne vacantie, als nu altijd gebeurde, in Holland kwam doorbrengen. Al werd er geen directe zinspeling gemaakt, toch voelde hij wel, dat zijn terugkomst op den Minstroom door Remy met verlangen werd tegemoet gezien. „Je broer maakt fietstochtjes in den omtrek" las hij, en zit ook gaarne op Duivelstein in oude banden te snuffelen, het liefst vroeger-eeuwsche litteratuur — maar het bootje licht nu roerloos op den Stroom en wacht op je thuiskomst om de rivier op te gaan. Remy roeit niet gaarne alleen, zegt hij."

Hij nam den brief mee naar 't strand en zocht de plaats, waar hij gewoonlijk in den ochtend zat. Meestal liet zij er zich niet lang wachten; maar nu was het later dan gewoonlijk Hij stond op, om te zien, of hij niet den bekenden witten parasol zag, dien hij meestal uit de wijze van dragen wist te onderscheiden van andere. Eindelijk — daar kwam ze; maar ze sloeg een anderen weg in, en

ze was niet alleen. Een heer ging naast haar in wit flanel, met witten stroohoed en lorgnet. Dat was alles, wat hij in de verte van hem gewaar werd. Naar zijn haar te beoordeelen was hij donker van uitzicht. Wie was die man? Waar kwam die opeens vandaan? Ze had hem niet verteld, dat zij een bezoeker wachtte. En dezelfde gedachte van dezen nacht; dat zij ten slotte toch een vreemde voor hem was en zeer waarschijnlijk niets voor hem voelde dan de toevallige belangstelling van enkele uren, kwam met een zoo noodlottige klaarheid over hem, dat hij als onder een psychischen slag in zijn stoel terugviel en zijn onbewegelijke blik een kwartier lang in de verte eene oplossing scheen te zoeken van het verwarrende en wreede raadsel, dat zijn eigen gemoed en het fatale moment met hem speelde. Op eens voelde hij een razende woede in hem opstaan; eerst tegenover dien vreemde — waar kwam hij opeens vandaan? — en dan tegenover haar. Hij vergat zijne overdenking van zooeven, dat zij hem toch de minste aanleiding niet had gegeven, om eene inclinatie van haar kant te doen veronderstellen: zijn eigen passie alleen had haar voor hem opgeëischt, niets van haar uitgaand had hem eigenlijk recht gegeven tot zulk een opeisching. Er kwam een sarcastische lach om zijn mond, in den grond een lach van haat — ook al weer een gevoel, dat hij nooit gekend had, dat uit een verborgen hoek zijner ziel oprees als een zwarte donderwolk. Ja, hij voelde dat naast dien man zijne liefde haar zou kunnen haten. — Tijger, had hij

haar willen zeggen, sierlijke en gevaarlijke tijger; ik ben gereed tot den strijd, verklaar me je gedrag, of... Dan vond hij zijn eigen stemming van woede even gauw belachelijk. 't Was immers zoo; ze was hem een vreemde; hij wist niets van haar, dan wat ze hem zelf had meegedeeld. Wat hij met recht gevaarlijk kon noemen en zijn verwijten waard, dacht hij, was dat hij zijn hartstocht zonder eenige poging tot zelfbeheersching had laten oplaaien, en hij al zooveel dagen met zeeën van gedachten die vlam had gevoed. En dan, kon die vreemde misschien haar broer niet zijn?

Voorloopig gekalmeerd, maakte hij een wandeling langs het strand, omstreeks een half uur — bijna zoover als gisteravond met haar. De plaats, waar hij met haar in het zand gezeten had, trok hem onbewust aan als een draaikolk voor zijn ziel; een opzuigend drijfzand van psychische vloeibaarheid, waarin hij al weer iets zou inboeten van zijn eigenheid en zelfbezit. Hij had nu eenmaal den voet gezet op den onvasten bodem van een der gevaarlijkste en machtigste passiën. Alleen een forsche beweging van zijn wil had hem nog kunnen ontscheuren — anders zou iedere beweging, ieder uur hem dieper inzuigen in den bedriegelijken bodem. Maar zijn ervaring wist niets van zulk eene verraderlijkheid — en de waarschuwende stem, die zich nu en dan in hem deed hooren, zijn verlangens en hoop overschreeuwden ze. Zoo was hij in zijn gedachten, dat hij niet eens bemerkt had een witte vlek in het gele zand, waar hij nu de plaats

terug zocht. Hij herkende de witte plek, dat was zij met hem, zooals ze daar een rustplaats hadden gezocht, waar hij gisteravond.... 't Was dan toch zoo! Hij stiet een paar ruwe woorden uit; wendde zijne oogen af en keerde op zijn schreden terug . Hij had echter gezien: de parasol over haar schouder op eene wijze, als hij van haar kende — en zijn hoofd verborgen achter den neerhangenden kant van het scherm. Het helsch visioen was niet meer te verjagen: had hij maar nooit het noodlottig idee gehad, hier zijn vacantie zoek te brengen. Hij tastte naar den zoo straks ontvangen brief: heerlijk paradijs van vrede, daar ginds in die stille natuur; met de beide menschen die hem het liefst waren op de wereld. Stroom van kinderlijke Minne en gezonde dartele jongensvreugd; welke demon had hem verplaatst naar het Duivelstein van deze bekoorlijke mondaine zeeplaats? Hij ging het verdere van dien dag naar Den Haag, om een vriend op te zoeken en had oorspronkelijk geen plan dan eerst heel laat terug te keeren. Doch een onrust, waarvan hij zich maar half rekenschap gaf, was oorzaak, dat hij voor acht uur weer op zijn kamer kwam, waar het nog warm was van de namiddagzon, zoodat hij onmiddellijk de balkondeuren openstiet en naar buiten trad. Mevrouw Desprez stond ook op haar balkon in het zelfde toilet als van gisteren avond en een gelijke schitterende glimlach als toen, speelde om haar mond.

Ze groette hem vriendelijk, maar merkte even gauw, dat hij haar groet anders en veel koeler terug gaf dan

gewoonlijk en dat een onaangename lach zijn gelaat ontsierde. — Ze begreep; 't bevestigde haar in haar vermoedens. — Ze veinsde het niet te merken — en vroeg hem, of hij zijn dag aangenaam had doorgebracht.

— Ja — uitstekend — zei hij zonder een weervraag. Blijft u vanavond thuis?

— Ik ben, helaas! genoodzaakt uit te gaan. Het betreft eene invitatie voor een bal. Ik kreeg van morgen een familielid over; een neef, dien ik van mijn kinderjaren ken en die tegenwoordig in Holland woont.

— O, ja.

— Hij is dol op dansen — en ik heb hem een wals bebeloofd, een of meer. 't Is de eenige dans waarvan ik houd. Mijn hart is niet sterk; ik ging eigenlijk liever niet.

— Zoo — zei hij kort — de wals is juist anders niet de geschikste dans, als het hart niet sterk is.

— 't Is de eenige toch, die mij verveling van zoo'n avond wat beloont. — Welke dichter zegt ook weer: het land, waar de wals is uitgevonden, moet het land zijn, waar men het best begrijpt, wat „beminnen" is? — Zoodra zij ze uitgesproken had, schrok ze zelf van die woorden: 't moest hem een kijk in hare natuur geven, die zij geschikter vond, hem vooreerst niet te openbaren.

— Zoo, zegt dat een van uwe dichters? — De onaangename trek op zijn gelaat werd nog expressiever.

— Morgen avond ben ik weer alleen en hoop ik thuis te blijven of heeft u een ander plan, dan richt ik er me naar in?

Hij zag haar met een plotselinge verheldering aan.

— Morgen? Gaat uw gast dan al weg?

— Hij was in Den Haag en kwam mij even groeten; hij had mij bovendien een boodschap te brengen. Maar nu moet ik mij gaan verkleeden — u neemt me niet kwalijk. Met die woorden ging ze binnen en kwam na een kwartier terug in een japon van witte kant, zooals hij in zijne kinderjaren ook zijne moeder wel had zien dragen, als zij uitging naar dergelijke gelegenheden. Het was de charmantste dracht, die hij zich voor een vrouw kon denken, en hij had er een groote voorliefde voor. Daarom zeker had hij zich steeds een bruidsgewaad van die stof voorgesteld, zooals op zijn laatsten avond thuis, toen een feeënbal van jonge meisjes in zijn herinnering kwam, waaraan hij had deelgenomen en waar hij het teere poppetje in rose tule had uitgezocht, om haar in zijn verbeelding met het bruidskleed te tooien. Hij had aan het meisje niet meer gedacht sinds zijn hier zijn, maar nu schoot zijn droomerij van dien laatsten avond hem te binnen. Wat hem te binnen schoot, was het niet om te verstuiven voor deze verschijning, die voor hem stond — en hem vaarwel zei voor eenige uren maar met een onbeschrijfelijke beminnelijkheid, die hij zich nergens zóó, dan hier bij haar kon denken?

Er werd luid op de deur van haar kamer geklopt.

— Kom even hier — hoorde hij haar zeggen — laat ik je voorstellen aan den heer de Glayou, over wien ik je van morgen sprak.

Nu had Gaston gelegenheid de onwelkome verschijning van nabij op te nemen. Hij kon begrijpen, dat zij familie waren: Ook de heer de Mory had groote donkere oogen, maar de glinsterende uitdrukking er van scheen hem onvertrouwelijk en onaangenaam doordringend toe — en was hem bepaald antipathiek. Hij zag met nog meer bewondering naar den vriendelijken glans in de hare — nu de tegenstelling zoo van nabij tot hem sprak. De heer de Mory nam den student bijna onbeleefd-onderzoekend op en 't scheen mevrouw Desprez toe, dat dit onderzoek hem bevredigde.

— 't Spijt me, zei hij tot Gaston, dat ik gedurende den dag geen gelegenheid heb gehad u te ontmoeten, wij waren bijna den ganschen dag aan het strand. — 't Is nu hoog tijd voor ons, dus hoop ik een ander maal gelukkiger te zijn. Kom, Gabrielle, laten wij gaan, hier is de waaier, dien ik voor je meebracht — bevalt hij je?

Ze bezag het sierlijke glinsterende ding, dat hij haar overreikte.

— Erg mooi — zei ze kinderachtig verheugd. — Nu mijnheer de Glayou tot morgen.

Gaston had slechts een paar woorden tot den vreemde gezegd; meer was hem niet mogelijk, want vriendelijkheid huichelen kon hij niet.

— Zeg, Gabrielle, is dat ineens zoo'n chéri van je, want maak me niet wijs, dat je niet iets bijzonders voor hem voelt: waar het hart vol van is loopt de mond van over; hoe dikwijls is vandaag je beminnelijk mondje over-

stroomd geweest door: l'étudiant, Gaston, monsieur de Glayou, le jeune français, etc. Dat spreek je me toch hoop ik niet tegen? Weet je Gabrielle, dat ik tot zijn familie behoor, wel heel ver, maar ik ben toch meer zijn neef dan die van jou. Ik ben benieuwd of hij dat weet, nu hij mijn naam kent. Hij zei niet veel; hij schijnt verlegen.

— Dat is hij toch in den grond niet; maar hij is nog haast een kind — hij is zeer bescheiden en gereserveerd.

Hij zag haar spottend aan: — Natuurlijk, hij is een heilige in jou oog, volmaakt en zooals je hem vanmorgen noemde, zoo onschuldig; zorg maar dat je zijn onschuld respecteert —ik zou die liever aan andere handen toevertrouwen dan aan die van jou. Geloof jij nu werkelijk aan de onschuld van een student, die ruim twee jaar aan de academie is? Nu, dan zou ik denken, dat je je voorliefde's tegenwoordig in de kinderkamer gaat zoeken.

— Gustaaf, je hindert me — spot met wat je wilt, maar als je blieft niet over hem. Ik zou lust hebben terug te gaan.

— O, heel goed, dan zullen we met hem wat over zijn familie spreken. Hij zal verwonderd zijn te hooren, dat ik er meer van weet, dan hij misschien zelf. Mevrouw Desprez schrok. — Neen, neen, wat ik je bidden mag, als je hem mocht ontmoeten, bewaar je incognito — en het mijne — treedt als je blieft niet als mijn verrader op. Ik achtte mijn geheimen bij je veilig.

— Zoo veilig als de nacht der zonde, die ze dekt.

— Je bent onuitstaanbaar vanavond. — Je gunt dat kind zijn deugd en edelaardigheid niet.

— Ik gun hem alles — zelfs het voorrecht, dat jij daar de hand oplegt. Eigen hem toe naar ziel en lichaam. Ik schenk hem je met dezelfde vreugde, als ik je daarstraks dien waaier heb overgegeven. Ben jij ook niet edelmoedig genoeg, om je oogen te sluiten, als ik je eene nieuwe overwinning van mij meedeel? Kreeg ik niet meest je toestemming met de absolutie van mijn ontrouw? Waarom zou ik minder groothartig zijn? Ik schenk hem je en ik zal niet als je brekespel optreden. Laat hij je vereeren als een Beatrice — want dat doet hij — en reddeloos in je armen vallen — als in die eener Delila.

De woorden, die mevrouw Desprez had gesproken voor de heer de Mory binnenkwam, hadden de ondragelijk aanvoelende wonde van Gaston wat bepleisterd. Het geval scheen hem nu nog al onschuldig toe. Die bezoeker was dus een familielid en zou morgen weer vertrekken. Gelukkig dat ze het hem gezegd had — want als hij zich ook maar een oogenblik de toekomstige uren indacht, zooals die dag voor hem verloopen was; hij ware haast krankzinnig geworden van razernij en wanhoop. Wel zou hij blij zijn als de ochtend aanbrak — want hij wilde haar niet voorstellen, ofschoon hij nu was ingelicht, in den arm van een ander. Hoe, die prachtige armen, die hem sinds gisteren avond voortdurend voor den geest traden zouden leunen; hoe kort ook... hij verjoeg de gedachte met een uitroep van ongeduld. Hij hield het op

zijn kamer vanavond niet uit en haastte zich naar beneden — om een gesprek aan te knoopen, met wie ook; zoo er geen gasten waren, dan des noods maar met een kellner — want naar buiten aan het donkere strand gaan dwalen, zooals hij een oogenblik wilde doen — neen, dat was erger misschien nog dan daarboven op zijn balkon. Hij hield de eenzaamheid en het gewicht van zijn eigen gedachten niet vol. Hij zou misschien weer denzelfden weg volgen als vanochtend — en afgemat en ellendig neervallen op de plaats in 't zand, waar hij hen van morgen had gezien — en waar hij gisteren avond zijn hart zoo loodzwaar had voelen worden onder het in hem opgesloten heimwee. De verstrooiing, die hij te hulp riep om zijn heimwee te verschalken, gehoorzaamde weldoend aan zijn innerlijk verzoek en stemde hem voor een paar uren rustig. Daar hij in de conversatiekamer spoedig alleen was, nam hij een courant, bestelde wijn, het merk, waarin hij door haar voorliefde smaak had gekregen. Hij dronk te veel; het geurige gif liet niet na de grijze wolk, die om hem was te verdrijven, maar verspreidde zich tevens als een bruischende gloed door zijne aderen — een gloed die altijd haar verschijning weer naar voren bracht met die uitbeeldende en omlijnende betoovering, welke de vloek kan zijn van die gistende dronkenschap, als het hart zich verdroomt in liefde en de zinnen door dien droom dreigen te worden meegesleept. Hij was nog helder genoeg, om de stem te hooren, die opeens uit een nog zoo jong, maar haast reeds vergeten verleden opsteeg:

— Gaston, Gaston, garde ton innocence comme les prunelles de tes yeux. — Hoe dikwijls waren deze woorden van zijn ouden biechtvader uit St. Joseph in hem opgerezen, te midden van de dreigende gevaren van het academieleven. De indrukken der eerste jeugd gaan vaak diep, heel diep en geven aan het inwendig leven soms voor jaren een richting. Steeds, als die stem zich deed hooren, had hij er naar geluisterd. Hij schoof het ongeledigde glas weg en ging naar zijn kamer, om op zijn balkon gezeten, in de aanzwevende koelte van den nacht zijn hoofd tot rust te voelen komen.

Hij schrok op met een huivering, tot in het merg verkild door de nachtlucht: Twee uur sloeg de pendule binnen. Hij rilde en sloot haastig de deur, met een diepe behoefte aan rust. Zijn doodelijk vermoeid hoofd vond voor het eerst sinds vele dagen en nachten een gevoel van weldadige ontspanning, een oogenblikkelijke kalmte te midden van een zielestorm; meer zou het hem spoedig blijken niet te zijn. Ondanks het gevoel van vrede sliep hij nochtans het verdere van dien nacht niet meer, maar lag neer in een stille fysieke rust, die toch zijn krachten herstelde. Hij had de oogen geopend — daarbuiten was en bleef het donker. — Half bewust wachtte hij op een lichtschijnsel, dat in de kamer daarnaast zou worden ontstoken. Zijn blik wendde zich daarom telkens naar de balkondeuren terug; onbewust luisterde hij naar een mogelijken voetstap op den gang, naar het geluid van een deurknop. Niets — uur na uur. Ze moest toch, dacht hij, nu wel terug

zijn: gelukkig was dat ellendige bal voorbij met zijn één of meer walsen, waarin zijn verbeelding dien avond herhaaldelijk als in een kwaadaardigen toovercirkel was meegevoerd. Zoo brak valig de ochtend aan — niet prettig voor zijn gemoed, want hij had geen teeken gehoord of gezien, waarop hij wachtte en waarom hij eigenlijk, al wist hij het zelf niet, wakker was gebleven. De zekerheid, dat zij was teruggekeerd en daar aan de andere zijde van den muur nu rustig sliep, zou hem kalmte hebben gegeven, maar hij miste die zekerheid. Toch scheen hem die vrees dwaas, want het was toch als vanzelfsprekend, dat ze terug was.

Na afloop van het bal in het Palace hotel zweefde Gabrielle aan den arm van Gustaaf de Mory naar de plaats, waar de rijtuigen wachtten.

Hôtel Promenade — zei hij tot den koetsier.

— Zij zag hem vragend aan. — Ik ga naar Zeerust, sprak ze op beslisten toon. Hij glimlachte en 't kwam haar voor een onheilspellenden, onvertrouwelijken glimlach.

Zoo — zei hij; ik heb je vergeten te zeggen, dat ik in Promenade logeer — ik heb twee kamers besteld, een voor jou.

— Ik heb mijne kamers in Zeerust; zeg aan den koetsier, dat hij aan Zeerust ophoudt.

— Wel neen, je gaat met me mee. We hebben niet alles verhandeld en ik moet morgen om tien uur weg. Je noodzaakt me anders weer daar terug te komen; mijn tijd is

dezen keer beperkt. En moet ik dat doen, wie weet of ik mij niet verspreek tegen je nieuwe attractie, of ik geen domheid bega en een brekespel voor je word.

Ze boog zuchtend het hoofd en zweeg. Ze wist heel goed, dat zijn woorden beteekenden: „ik zal komen en hem spreken — ik zal een gevaarlijk verrader en een waar brekespel voor je zijn, als je 't hart hebt nog eens te zeggen: ik wil in Zeerust uitstappen". Ze boog het hoofd, als een bloem, die door een ruwe hand aangeraakt of haar stengel knakt. Ze verborg haar gelaat in den kraag van haar avondmantel en bleef bewegingloos en zwijgend naast hem, tot het rijtuig stil hield op den Scheveningschen weg en ze genoodzaakt was uit te stappen. Ze voelde haar oogen vol tranen; had zij maar niet de onvoorzichtigheid begaan, over hare nieuwe kennismaking te spreken. De arme jongen, wat moest hij denken, als hij bemerkte, dat ze niet terug was gekomen? Hare gewone sluwheid was ditmaal te kort geschoten. Ze was vol bittere, haar treurig stemmende verwijten. Ze begreep ineens als bij weerlicht, dat haar eigene gewetenlooze leefwijze een noodlot tegen haar ontketend had, dat thans misschien begon zijn eerste bloedige schichten tegen haar af te schieten.

De chéri zal er niet te minder rustig om slapen, één nacht meer of minder.

— Je denkt toch niet... Beleedig mij zooveel je wilt — maar houd dat onschuldige kind buiten je demonische sarcasme.

— Je houdt hem buiten mijn sarcasme, maar binnen de omheining van twee in elkaar loopende balkons. Meen je nu werkelijk, dat ik een oogenblik heb geloofd, dat door een toeval jullie kamers zoo naast elkaar kwamen te liggen?

Ze waren nu op haar kamer gekomen en hij zag haar bij het opgedraaide licht doodelijk bleek en verschrokken.

— Je liegt duivel —je schrikt voor niets terug — ik kom op tegen zulk een laster...

— Zulk een laster — met betrekking tot jou — zeg, gracieuse duivelin — waarom zou ik je niet op gelijke wijze aanspreken — noem mij het woord van beschuldiging met betrekking tot dit soort liaisons, dat ten opzichte van jou wel laster zou kunnen heeten. Je valsche schijn van deugd krijgt zoo dikwijls onverdiende hulde, dat eene beschuldiging meer of minder nog niet anders is dan een rechtvaardig herstel van evenwicht.

— Je begrijpt toch, dat je oordeel wat mij betreft, me geen woord van verdediging waard is — maar....

— Maar hem, ja, l'ingénu — hem moet je verdedigen. Hij lachte luid, terwijl hij met vreugde scheen te zien naar de tranen, die in haar oogen kwamen en de moedeloosheid, waarmee ze neerzonk in een stoel, dien hij voor haar aanschoof.

— Dus 't schijnt haar toch ernst — dacht hij, stil wordend en met een flikkering van verbeten woede in zijn oogen.

— Zeg, Gabrielle, je moraal was immers de bekende

moraal van George Sand „un amant à la fois". Hoort dit nog steeds tot de praktijk van je zedelijke voorschriften? Meld mij dan maar, wanneer je dezen nieuwen „amant" op zij zet; ik verzeker je, je zult niet eer van mij hooren.

Zij boog het hoofd nog dieper. Ieder onvoorzichtig, speelsch gesproken woord, scheen hij steeds ter juister ure aan te grijpen, om haar te pijnigen. Ze was dit den laatsten tijd, juist, meende ze, sinds zijn hartstocht voor haar zijn eersten woesten gloed had verloren, plotseling met verschrikkende duidelijkheid gaan bespeuren. En haar liefde voor hem of wat ze dus noemde, was in gelijken teruggang in haar veranderd in haat en vrees. Toen ze tot deze ontdekking kwam, was het te laat, om het gebeurde ongedaan te maken. Ze had ieder middel beproefd, om zich van hem los te maken; maar hij liet haar niet los en met kloppend hart dacht ze aan haar naaste toekomst, die hij met zijn leedvermaak en wreedheid bedreigde. Bij de eerste ontnuchtering in deze verhouding was het door haar heengeflitst: dit is de straf der zonde, de vloek van een zedelooze levensbeschouwing. Waar zal het einde zijn? Hoe de angst-dreigende ontknooping?

Ze zat roerloos als een vogel onder de versteenende nabijheid van een roofdier.

— Kom, Gabrielle, maken wij vrede, ik zeg je goeden nacht; en hoop, dat je rustig zult slapen. Tot morgen. Met die woorden boog hij zich, om haar een zoen te geven en ging dan met zijn gewonen afgemeten pas naar de deur, om zijn eigen kamer op te zoeken.

Aan de wijze zijner omhelzing en de manier van zijn heengaan voelde ze, wat ze trouwens reeds wist, en wat ze boven alles wenschte, dat zijn hartstocht voor haar zoo goed als dood was; maar ze begreep ook tegelijk, dat hij haar gedwongen had, met hem mee te gaan, om zijn wreedheid te koelen en de ijverzucht van zijn hoogmoed, nu zij aan een beter en oneindig edeler mensch hare affectie voor hem, had vermaakt.

Bevredigd door zijn wraak, sliep de heer de Mory volmaakt rustig tot ver in den morgen; maar Gabrielle daarentegen bracht den nacht in tranen door, waarvan hij het spoor op haar gelaat aan het ontbijt met een nieuwe opwelling van vreugde bemerkte.

De lucht was dien morgen betrokken. Het zag er niet naar uit als zou de zon dien dag doorbreken. Toch ging Gaston tegen tien uur naar het strand, thans geheel verlost van de kwellende stemming van gisteren en weer vol verwachting. Alleen wat melancholiek, misschien ook door het gebrek aan slaap en de weinig opwekkende hemelkoepel, die de zee een grauwe eentonigheid verleende. Aan den anderen kant ook deed dat eenigszins wilde en sombere in de lucht, hoewel het haast te frisch woei om buiten te zitten, hem goed. Het stemde met de kleur zijner ziel, waar grauwheid was, maar ook een blauwe hemel werd gewacht. Tegen elf uur zag hij mevrouw Desprez komen, in een grijs mantelcostuum en een donker zijden jaquette op haar arm. Ze had niets van hare gewone vroolijkheid en heel hare verschijning gaf

hem den indruk van melancholische gedruktheid. Toen ze als meest, in zijne nabijheid had plaats genomen, zag hij verwonderd naar de oogen, die nog eenigszins de sporen van tranen droegen.

— Hoe heeft u 't gehad? vroeg hij na een poos, dat beiden zwegen en voor zich zagen.

— Nu zoo — ik was liever niet gegaan, maar ik kon mij moeilijk onttrekken. Ik heb bij eene vriendin, met wie ik was, gelogeerd; het was al zoo laat en mijne kamer daar was gereed gemaakt.

— U ziet er moe uit.

—Men slaapt niet veel in zulke korte uren. Mijn neef moest weer weg en wij hadden nog een en ander te bespreken. Eigenlijk gezegd, zei ze, opnieuw haar oogen neerslaande — ik heb niet geslapen, en dan aarzelend — maar geschreid en gebeden.

Ze vond zelf, dat ze zelden leugenachtiger waarheid had gezegd dan door 't uitspreken dezer laatste woorden. Want ze had geschreid en gebeden: maar niemand minder dan Gaston zou ook van verre gegist hebben, waarom.

— Heeft u nare tijding gehad? waagde hij.

— O ja, heel naar.

— Blijft u dus werkelijk niet lang meer in Holland?

— O, maar ik laat mij niet dwingen — ik blijf heel zeker dit najaar hier. Van den winter zal ik een paar maanden naar ginds gaan, maar dan ook om voor goed terug te komen; ik wil beslist echtscheiding en de teekenen zijn niet ongunstig meer.

Gaston voelde zijn hart met een onstuimige vreugde in hem kloppen. Hij schaamde zich over zijn licht wantrouwen omtrent haar uitblijven dezen nacht. Hij ervoer een levendig berouw over het beleedigende van die stemming.

Hij zweeg. Als ze door wilde gaan met hem haar vertrouwen te geven, zou zij wel verder spreken. Maar ze sprak niet verder; ze was voor 't oogenblik aan de limite harer, meende ze, noodgedwongen leugens gekomen, en ze wendde het gesprek op onverschillige dingen.

— Ik heb Françoise van morgen op haar kamer laten blijven, om daar te spelen. Haar bonne is tamelijk nieuwsgierig uitgevallen — en zooals u gemerkt zult hebben, drentelt zij altijd met het kind zoo dicht mogelijk om ons heen. Zij vermoedt bij mij familiegeheimen; misschien is ze meer op de hoogte dan ik zelf weet. Maar vindt u 't niet te koel om buiten te blijven? Zij rilde en deed haar mantel aan. Willen wij misschien een kleine wandeling maken langs het strand?

— Als de wind niet al te sterk is, niet voor mij, maar voor u; af en toe vallen er regendroppels.

— Wat beweging zal me goed doen, ten minste als u lust heeft.

Ze gingen, ofschoon de windstooten af en toe het gesprek verhinderden en hun het hoofd moesten doen op zij wenden. Zoolang zij niet sprak van terugkeeren, ging hij naast haar voort. Eindelijk stond zij stil en wendde zich om.

We moeten een heel eind geloopen zijn, te zien aan de

kleinheid van het menschengewemel daar ver aan het strand; 't lijkt niet veel meer dan een groote gele vlek. We gaan gewoonlijk te ver. Ik merk het eerst, als ik moe word; u moet er mij in 't vervolg maar eens aan herinneren.

— Ik durfde niet goed; maar als u moe bent, laten we tusschen de duinen wat rusten, beschut door den wind.

— Ik vrees, dat het zal gaan regenen.

— Neen, voorloopig niet; het waait te hard. En hij ging haar voor, wegzakkend in het stuivend zand tot hij een plaatsje gevonden had aan een helling, waar men den wind niet voelde, ofschoon ook hier in 't rond af en toe zandstormen opwoeien, die ze aanhoudend van hun kleeren moesten schudden.

Hij was nu volkomen in evenwicht; ofschoon een lichte druk telkens op hem kwam, als hij naar haar vermoeid en, naar hem toescheen, steeds nog eenigszins versomberd gelaat zag. Kon hij haar maar zeggen, wat hij dacht en voelde, al was het maar een klein gedeelte er van; maar hij kon, dorst niet. Hij dorst nog minder dan eergisteren-avond; toen was het donker en hij was dieper in zijn stemming begraven. Deze had toen een veel grootere spanning en het oogenblik was gunstiger. Een woord, een gebaar had toen de poort van toenadering kunnen openen, die hij nog steeds als een grauwe geslotenheid tusschen hen voelde. Deze donkere ochtend, het daguur dat hun gelaat bescheen en hunne houding zoo juist en gedwongen bepaalde; haar droefheid en zijn daardoor

gedwongen reserve, 't werkte alles zoo nuchter-makend; het ensemble, dat zij in- en uitwendig te samen vormden had iets van de belichtende vaalheid van dien ochtend en wierp verkoelend een nevel op hen uit. Toch ging in haar iets om, wat hij niet giste; zij achtte haar uur gekomen.

— Ik ben geen vroolijk gezelschap vandaag, zei ze, na ook een poos ernstig voor zich te hebben gezien, als waren hare gedachten ver weg en ten uiterste bekommerd. Het kan me soms zoo eenzaam zijn, als opeens mij alles duidelijk wordt; als de ontnuchtering, die over mijn huwelijksleven viel als een nachtdauw, mij bij oogenblikken levendig voor den geest treedt. De toekomst ziet dan zoo grauw en volmaakt somber.

— En die neef van u?

— Die neef van me, zei ze met een vreemden glimlach. U bedoelt, of ik in hem wat steun vind, omdat hij, zooals gisteren.... hij kwam mij eene tijding brengen van mijne familie. Anders neen, ik zie hem niet dikwijls; hij heeft niet veel meegevoel. Ik leef in mijn pension te Amsterdam als een vreemde te midden van vreemden. Ach, neen, bij zooveel herinneringen als ik heb, blijft men alleen.

— Ik wenschte, dat u mijne tante leerde kennen. Ik had gehoopt, dat zij mij hier een bezoek had gebracht en dat het dan vanzelf zou gekomen zijn.

— Wat gekomen? Ze zag verschrikt op.

— Wel uw beider kennismaking en dan vriendschap. Geloof me, in haar zoudt u een waarachtigen steun gevonden hebben. Als u wist, wat zij voor mij is!

Zij maakte opnieuw een gebaar van schrik. Waarom? vroeg hij zich half bewust af.

— Ach neen, spreek u haar maar niet over me, zei ze op een kwijnenden toon.

— Waarom niet? Ik geloof, dat u een stil vooroordeel tegen haar heeft. U denkt, dat zij een geleerde is — een onvrouwelijk wezen, zonder smaak of teederheid; 't is juist andersom. In zekeren zin bent u lotgenooten; ook haar huwelijk was niet gelukkig; ook zij leeft gescheiden en haar eenig kind stierf jong. Daarom zou zij u te beter begrijpen.

Gabrielle zuchtte, boog het hoofd en bleef weer een poos voor zich zien. Hij beschouwde haar met toenemend medelijden en boog onwillekeurig het hoofd naar haar over. Toen richtte ze zich plotseling op en zag hem strak in de oogen, die vragend op haar gevestigd waren.

— Er is iets waarvoor ik bang ben; dat zou dan misschien kunnen gebeuren.

— Iets... waarvoor... u... bang bent — en dat zou u kunnen gebeuren door haar... door ons...

— Zoo bedoel ik het niet... niet door u... door u is mij juist alles zoo anders geworden... ik bid u laat het zoo, kom met geen ander tusschen u en mij... o, Gaston, doe het niet.

Haar blik die den zijne niet los liet, vulde het onuitgesprokene verder aan.

Het bloed joeg hem van onverwachte vreugde naar het gelaat.

— U bedoelt?

— Dat ik u in de ziel heb gelezen — dat u voor mij voelt als niet voor anderen....

Voor hij zelf wist, hoe het kwam waren hunne handen in elkaar geklemd — en daarna eene omarming, waarvan hij zich een uur te voren de meesleepende juiching niet had kunnen voorstellen.

Zij begreep, dat zijne onervarenheid en eerlijkheid noch hare onbeschaamdheid, noch haar leugenachtig intrigeeren doorzag. Had ze, meende ze, den knoop niet doorgehakt, zij zouden elkaar verlaten hebben — beiden met het gewicht van hun onuitgesproken geheim, dat ze van elkaar wisten. Waarom, waarop zou zij wachten? Zij was vooral de laatste uren tot haar eigen verbazing gaan bespeuren, dat niet de zinnelijke passie, niet zooals zij 't wel eens bij zich zelf noemde, hare zondige natuur, hier een prooi had weten te bemachtigen — neen, het was voor 't eerst in haar leven, dat zij wist het hoofd te buigen onder de suggestie eener werkelijke liefde. Misschien had hier de ernst en diepte van zijn hartstocht voor een groot deel schuld aan. Ze meende, was haar dit op een jongeren leeftijd gebeurd, was haar huwelijksband een band van dergelijke neiging geweest, heel anders zou haar leven er hebben uitgezien. Zij zou dan niet gehuicheld, niet gelogen, geen echtbreuk gepleegd hebben. Zij zou zich niet in dat kluwen van fatale intrigedraden hebben gewikkeld, dat haar nu voortdurend omspon als een gevaar en dreiging.

— Gaston, zei ze na een oogwenk, terwijl haar oude schitterende glimlach doorbrak, je zoudt het me niet gezegd hebben, en toch wist ik het. Is het wijs, als men in zulk een toestand zwijgt — loopt men geen gevaar elkaar een noodeloos lijden te bezorgen. Je zoudt het me niet gezegd hebben, wel?

— Ik had niet gedurfd. Kon ik denken, dat u voelde als ik? Ben ik nog niet een jongen, nog eenige jaren van mijn carrière verwijderd. En dan, u bent op het oogenblik nog niet vrij....

Ze beet zich op de lip en kleurde. — Nog niet, zeker, maar toch heel gauw. Ben ik eigenlijk niet vrij, al heeft de wet het woord niet uitgesproken. En: leeftijd, carrière, welke liefde redeneert als een huismoeder, die heeft te overleggen? Ik ben immers onafhankelijk — waarom wachten, is het geen dwaasheid. Studeer zooveel je lust heb, haal je doctoraal; promoveer. Wat maakt dat alles?

Hij beantwoordde haar glimlach en nimmer veroordeelend of kwaad denkend, dronk hij de gevaarlijke suggestie van haar woorden bijna met graagte in.

— Noem mij nu ook Gabrielle, ging ze voort — dat spreekt toch vanzelf — ik heb je zoo dikwijls je eigen naam hooren aanhalen in gesprek, dat het mij toescheen, als had ik die al jaren uitgesproken. Alleen hindert het mij als eene onoprechtheid, dat wij voorloopig voor de buitenwereld het vormelijke „u" zullen moeten blijven gebruiken en het „mijnheer" en „mevrouw". 't Is ook daarom, begrijp je nu, dat ik beter vind nog geen kennis

te maken met je tante. Er is een zekere wereld, die ons zou veroordeelen, die over deze verhouding een „te vroeg" en een „ongepast" zou uitspreken. Maar daal in je eigen hart en zeg of men aan liefde conventioneele dammen kan stellen, of deze stem niet spot met ieder bevel, dat haar wil doen zwijgen of dooden?

Hij antwoordde met een nauwere omhelzing. Een zandvlaag stoof over hen heen, of die hen wilde begraven, en terwijl hij den druk van haar mond voelde op den zijne, rees dezelfde waarschuwende stem, als gisterenavond, uit het diepst zijner ziel haast verneembaar in hem op: „Gaston, Gaston, garde ton innocence comme les prunelles de tes yeux".

Maar ditmaal wendde hij zijn gehoor af, hij liet het overstemmen door den sirenenzang van een paar mooie lippen, die hem ongemerkt naar den afgrond trok.

Regendroppels begonnen te vallen. Ze hadden niets gemerkt van de grauwer wordende lucht boven de onstuimiger jagende zee. — We zullen spoed moeten maken, om niet doornat thuis te komen, zei ze, weet je hoe laat het is? bij twee uur.

Dien middag bleef het regenen, en de komende dagen was het weinig beter, ofschoon de regen niet kil en de windvlagen meest zwoel waren. Gaston inviteerde geen vrienden meer, zooals hij de eerste dagen van zijn verblijf wel deed en moedigde hunne aangekondigde bezoeken niet meer aan. Gabrielle had de bonne met het kind naar Amsterdam gezonden, onder voorwendsel dat het

dag aan dag geen weer was voor buiten en de kleine op de slaapkamers boven zich vervelen moest. Thuis vond ze haar speelgoed en alles, waarmee ze gewend was bezig te worden gehouden.

Tusschen de buien in maakten zij nu hun tot gewoonte geworden kleine wandelingen of zaten aan zee zoo lang het eenigszins mogelijk was, en soms liepen zij ver als dien morgen van hunne wederzijdsche verklaring. Ver genoeg verwijderd, lieten ze hun conventioneele houding varen en wandelden in elkaars omarming, met tusschenpoozen van kussen en zoet-klinkende woorden, waarbij zij meest, zonder dat hij het bespeurde, de provoceerende partij was.

Provoceeren — zij deed nu eigenlijk voortdurend niet anders. Zij kende dien weg bij uitstek — hij had haar menig succes gebracht, dat zij wenschte. Maar meestal had zij daarbij niet zooveel bedachtzaamheid noodig als hier: dikwijls liet zij zich spoedig gaan zonder voorbehoud, omdat ze dan al begreep, dat de tegenpartij niet anders verlangde en meest op haar vooruitliep. Hier echter voelde ze omzichtigheid noodig. Zij moest hare provocaties hullen in sluiers, die niet al te doorzichtig waren — het was heel moeilijk voor haar, ze had dit middel nog nooit noodig gehad. Meer dan eens al had ze van die licht geweven psychische doorschijnsels tegelijk laten vallen — en dan merkte ze door een zeker iets in zijne houding, dat zij in den beginne niet goed omschrijven kon, dat ze terug moest gaan „reculer afin de ne pas per-

dre". Spoedig noemde ze deze klip, waarop ze al herhaaldelijk was gestooten, en zij deed het niet zonder ontwakende schaamte en verborgen adoratie: „pureté". Als de avonden zwoel waren en ze gingen niet uit, zaten ze meestal op haar balkon en daarbij stapte Gaston steeds over de lage afscheiding. In haar kamer was hij nooit geweest. Zij voelde, dat dit opzettelijk vermeden werd — maar ze wist niet, dat hij dit op de eerste plaats deed uit eerbied voor haar. Een dergelijk soort gevoelen had haar nooit hulde gebracht; ze kon het zich niet voorstellen. Dit alleen begreep ze, als een soort ontnuchtering: zijne maîtresse zou zij nooit zijn. Toch gaf ze 't niet op. Ze haalde uit den voorraad harer herinneringen en kunstgrepen de een na de ander op: ze bleef provoceeren. Eens, dat hij licht in hare kamer zag en op het balkon trad, om haar te wachten, hoorde hij haar zijn naam roepen. Er stond eene bank achter de balkondeur, waarop zij neerlag, te vermoeid, zooals ze zeide, om dien avond buiten te zitten. Ze had een kamerjapon aan van soepele witte stof. Hij boog zich over haar tot eene omhelzing — eerst toen hij zijn arm om haar legde, bemerkte hij tot zijn verwarring, dat het teere witwollen omhulsel en de manier, waarop het was omgeslagen, een al te gevaarlijke uittarting voor zijn deugd beteekende. Maar hij dacht er in 't allerminst niet aan, de schuld daarvan bij haar te zoeken: hij noemde zichzelf alleen de oorzaak, dat zijne gedachten haar beleedigden — en verweet zich zijn eigen zinnelijken aanleg. Hij raakte gedurende een uur ten

prooi aan een hevigen strijd. Toen zij bemerkte, dat hun samenzijn niet vlotte in de richting die zij wilde, bracht ze het gesprek op onpersoonlijke dingen en schoof eenige fotografiën naar hem toe op een tafeltje naast haar.

— Deze gezichten en kasteelen uit het Compiègner bosch zullen je wel interesseeren. Ziehier het kasteel der vroegere koningen, nu een museum, je kent het zeker. Hier de toren van Jeanne d'Arc. Heb je Pierrefonds gezien? Natuurlijk; mooi, niet? Dit zijn de Romeinsche gebouwen van Champlieu, de la Faisanderie, du Puit-du-Roy.

— Ik ken ze niet alle, zei hij, de fotografiën met aandacht bekijkend, en met een zucht van heimwee naar zijn geboortegrond.

— Wat is het bosch mooi, zei hij verrukt — kan je je iets grootscher in dit soort voorstellen?

— Neen, ik zag veel van de wereld; maar je hebt gelijk, het is bijzonder mooi in zijn soort. De beken, die het doorruischen, de vijvers, bosschen, rotsen en bergen, de prachtige wandelingen — wacht, ik heb een gansch album van mooie streken om Parijs, als je zoo van natuur houdt. Ze stond op, om het te gaan halen. Haar peignoir, die los was omgeslagen en alleen door een zijden koord in het midden bevestigd, viel open. Een onderkleed van neteldoek en kant kwam aan 't licht, dat op de borst zich door een rose lint afteekende. Tegelijk viel het zware, donkere haar, dat maar even tegen het achterhoofd bevestigd was, los op haar rug. Hij wendde uit bescheiden-

heid het hoofd af. Zij maakte hare excuses en lachte. Toen hij haar naar de kaptafel zag gaan, wilde hij zich verwijderen.

— Neen, blijf, het is de moeite niet; 't is het werk van een oogenblik. Hem schoot het woord van Rodin te binnen en hij was verbaasd in korten tijd al zooveel dichterlijke uitdrukkingen tot zijn beschikking te hebben: „Une femme qui se peigne, remplit de son geste le ciel".

De indrukken van dien avond, hoewel hij er in 't minst niet aan dacht haar te beschuldigen, gingen met hem mee, hem onaangenaam obsedeerend, want hij had hun macht te bekampen en hij voelde hun neertrekkend gevaar.

Haar tot de uiterste grens gedreven provocaties hielden nog eenige dagen aan; toen voelde ze, dat ze het voorloopig moest opgeven, wilde ze geen gevaar loopen zich te verraden en mogelijk alles te verliezen. Ze had den indruk gekregen, als vermeed hij sinds dien avond, in hare kamer te komen. Ze voelde, ze was te ver gegaan — toen het haar los viel, had ze haar bovenkleed afgeworpen en in den spiegel van haar toilettafel ziende, terwijl zij een kam nam en dien naar haar hoofd bracht — lachte ze tegen hem, door den spiegel heen, voldaan over haar eigen beeld. Een paar passen en hij zou bij haar zijn geweest — hij stond op het punt die naakte armen, waarvan de beweging hem het woord van Rodin te binnen bracht, met kussen te bedekken, het hoofd te buigen op hare borst. Maar hij vond de macht zich af te wenden — al-

leen het bekende woord van Rodin wilde hem niet meer uit de gedachte.

Gabrielle betreurde hare onvoorzichtigheid, maar ze was gedwongen zich neer te leggen bij zijne verdubbelde reserve, zeer goed voor haar merkbaar. Toen ze hem met wegglijdende, schichtige blikken zich had zien verwijderen, was ze neergevallen in een stoel in hare nabijheid, het losse haar over haar schouder, maar ook met een blik van ernst en haar glimlach geheel vergleden. Ze barstte uit in tranen: „Enfant adorable, vertu angelique, jamais je ne serai à toi! Toen knarste ze op de tanden van woede tegen 't lot, het lot door haar zelf opgeroepen, dat haar nu dreigde met zijn straf — nu voor 't eerst een verlangen naar een geregelder leefwijze en een werkelijke gemoedsliefde in haar wakker waren geworden. Zooals hare slechte natuur hem onophoudelijk had trachten te provoceeren, zoo evokeerde zijn reine, onbedorven zin, in 't begin onmerkbaar, toen voor haar duidelijk, wat nog goed in haar had kunnen zijn, maar wat bijna geheel verstikt was door hare eigene leefwijze en gedegenereerde levensbeschouwing. Uit hare meest geliefde romanciers had ze bij dozijnen in haar geheugen opgehoopt beweringen van eene moraal zoo twijfelachtig, dat de meesten ze als de ergerlijkste immoraliteit zouden hebben onderstreept. Zoo dacht ze en geloofde aan het woord van Sainte-Beuve: „L'amitié forte, durable entre un homme en une femme, n'est possible qu'à une condition: il faut, qu'à un moment aussi court, aussi fugitif

que vous voudrez, la passion ait parlé, qu'il y ait eu abandon, faiblesse.... Posseder, et ne fût-ce qu'une seule fois une femme qu'on a aimée, c'est ce que j'appelle planter ensemble le clou d'or de l'amitié". Dergelijke uitspraken maakte zij zoo van zelf tot haar zedenleer, dat zij eene andere uitspraak naast zulk eene of er rechtstreeks aan tegengesteld, onmogelijk als eene waarheid kon denken. En nog een woord van Faguet schoot haar te binnen: „L'abandon d'une femme à un homme est la plus haute marque de confiance, qu'elle lui puisse donner". Nu voor 't eerst begon het gezag van dergelijke uitspraken eenigszins in haar geschokt te worden: had zij zulke woorden durven aanhalen in tegenwoordigheid van dat kind daar, dat haar blindelings vertrouwde; over welks onschuld menige vrouw, weinig ouder dan zij, met moederlijke zorg zou hebben gewaakt? Betreuren, berouw en schaamte staken tegelijk het hoofd in haar op, maar nog slechts even: alleen het betreuren, het besef, dat ze haar spel als verloren kon beschouwen, dat bleef haar bij, terwijl ze zich kleedde en haar plaats op de bank opzocht.

Den volgenden dag ontbeet ze op haar kamer en ging dan naar Den Haag. Eerst 's avonds kwam ze terug. Gaston zat op het terras en haar ziende komen, ging hij met zijne gewone vriendelijkheid haar tegemoet. Ze herademde, hare houding was rustig en stil.

— Ik kreeg vandaag een brief, begon hij, en denk nu gauw te vertrekken. Ik lees tusschen de regels door, dat mijn broer, dien ik in een jaar niet zag, erg naar mij ver-

langt. Hij heeft er over gedacht hier te komen; maar ik ben overtuigd dat je dit niet wenschelijk vindt. Bedenk, Gabrielle, eens, waar we elkaar zullen terug zien, als je dan vindt, dat dit op den Minstroom niet kan. Dit was me het liefst geweest en ik zie niet het gevaar, dat jij ziet; mijne tante is eene zoo ruim denkende vrouw. Ik vind haast, dat je haar onrecht aandoet.

— Neen, neen, Gaston dat kan niet, geloof me, ik ken de wereld beter dan jij — ik zal je schrijven poste-restante naar B... en laat je mijn adres in Amsterdam. Ik heb den dag bij eene vriendin doorgebracht in Den Haag, en jij?

— Wat achtergebleven correspondentie ingehaald en gelezen den roman, dien je me gaf van Henry de Régnier.

Haar sinds gisteren verloren glimlach kwam terug. Ze bleef eenigen tijd met hem praten op het terras: het was een prachtige avond in Augustus. De zee bood een betooverenden aanblik. Hij vertelde haar een en ander uit den brief, en als altijd luisterde ze met die beminnelijke belangstelling, die reeds den eersten dag zijn hart stormenderhand veroverd had. Beiden vergaten door dit onderhoud hunne zoo verschillende sensaties en gedachten van den vorigen avond.

V.

WEER DE MINSTROOM.

De reis naar huis, die een groot deel van den dag innam, was voor Gaston een stille en nog niet gekende triomftocht. Hij beschouwde het geheim, dat hij meedroeg als een in zijn hart bewaakt heiligdom, want het was haar geheim, meer dan het zijne.

Zijne tante was verrukt over zijn kalme blijheid, zijn teruggekeerde gezondheid, want hij had zich den laatsten tijd wat overwerkt — en 't meest nog om zijn uitroep: „O, wat ben ik blij, dat ik weer terug ben!"

De beide broers, die elkaar in geen jaar ontmoet hadden, zagen nieuwsgierig, de een naar den ander. Gaston vond Remy weinig, Remy zijn broer veel veranderd. Hij scheen hem toe sinds de vorige vacantie wel tien jaar ouder te zijn geworden.

— Het schijnt een gezonde lucht in Holland, zei hij lachend, en wat ben je bruin geworden, zeker van de zeelucht. Tante had juist plan je met mij daar een bezoek te brengen. Al ben je terug, wil ze er toch begin Septem-

ber eens heengaan. Nu, ik wil nog wel eens wat van Holland zien. Ik hoor, dat je voor het einde van je vacantie nog bij een vriend gaat logeeren in Haarlem. Doe dat dan als we weg zijn, of ga je weer mee naar Scheveningen?

Gaston dacht even na; toen, als werd hij uit een droom wakker: Neen, in geen geval ga ik mee terug. Mogelijk dat ik nog naar Haarlem ga....

— Of hier blijf, vulde zijne tante lachend aan, zooals het meest klinkt, om nog wat bij te werken.

Gaston zei niet ja, want hij voelde, dat het een leugen zou zijn; hij liet de vraag onbeantwoord.

De tien dagen, dat de broers samen waren, wijdde de oudste zich met een soort beschermende liefde aan de dingen, die hij wist en raadde, dat den jongste het meest boeiden. Het waren prachtige zomerdagen, en bijna dagelijks plasten de roeiriemen in het water van de beek en werd een eind de Maas opgevaren. Dikwijls lieten zij na een poos de boot liggen tusschen lisch en oevergroen, en verdiepten zij zich ieder voor zich in hun lectuur.

— Lees je Chateaubriand? vroeg Gaston eens, verwonderd het boek van zijn broer opnemend.

— Tante gaf het me; ginds, je weet het nog wel, krijgen we geen romans in handen. Ik begrijp niet, wat voor kwaad ze ook weer in één van de boeken van Chateaubriand vinden?

— Ik ook niet; trouwens ik begrijp niet, waarom ze ons bijna de gansche litteratuur verbieden; alles letterlijk staat op den index.

— Heb jij veel litteratuur gelezen?

— Hollandsch bedoel je, neen nog niet — Fransch ja nu juist den laatsten tijd wat. Wat ik dikwijls zoo curieus vindt van dichters en romanschrijvers, is het verband te zien tusschen hun leven en hun werken. Meestal zijn daar dingen, die we in 't minst niet vermoeden bij 't lezen van hun geschriften. Ik heb hier jeugd-gedichten van den door de Katholieken zoo hoog gehouden Lamartine. Ik zal wel de laatste zijn, om hem niet hoog te houden; want het woord, dat de essence van al zijn werken het best uitdrukt, zou men kunnen noemen „noblesse". En toch het zoo bekende religieuse gedicht „Le Crucifix", dat ik hier juist lees, dankt zijn ontstaan aan een zijner vele liefdesbetrekkingen. Deze betreft eene mevrouw Charles, eenige jaren ouder dan hij, op wie ook zijn gedicht „Le Lac" betrekking heeft. Trouwens uit dit laatste gedicht is de liaison duidelijk genoeg merkbaar; luister je even?

Elle se tut: nos coeurs, nos yeux se rencontrèrent
Des mots entrecoupés se perdaient dans les airs;
Et dans un long transport nos âmes s'envolèrent
Dans un autre univers.
Nous ne pûmes parler; nos âmes affaiblies
Succombaient sous le poids de leur félicité;
Nos coeurs battaient ensemble et nos bouches unies
Disaient: éternité!

Mevrouw Charles was gehuwd en Lamartine zes-en-twintig jaar; geen verontschuldiging dus voor eene zwak-

heid, die men van hare vroomheid en zijne genialiteit niet zou verwachten. Met Chateaubriand, die door de Katholieken als een halfgod wordt vereerd, is het nog erger. Op zijn zestigste jaar had hij een liaison d'amour, al hoorde die dan ook niet tot „les amours coupables" met eene markiezin de V., eene vrouw van negen-en-veertig jaar en twee jaar later met een meisje van zestien. En ondertusschen was hij het leven zoo moe, als ooit maar een sterveling de verveling van het aardsche als een loodzwaren keten met zich sleepte. Het is wel eens goed de waarheid der dingen achter den sluier van den vorm te kennen; het behoedt voor dweperij en zelfmisleiding. Hoort men dezelfde dingen van Voltaire en Sainte-Beuve b.v., dan is men niet verwonderd. Maar van den schrijver van „Le génie du Christianisme" en de „Mémoires d'outre-tombe" verwacht men als vanzelf een haast volmaakten levenswandel. Als Voltaire op een leeftijd, dat hij zelf zijne liefde voor Mme du Châtelet niet meer passend vindt, haar schrijft:

On meurt deux fois, je le vois bien;
Cesser d'aimer et d'être aimable
Est une mort insupportable;
Cesser de vivre, ce n'est rien —

dan vindt men een dergelijk mondain en lichtzinnig betreuren niets ergerlijk, want van Voltaire, den godloochenaar, kan men, heet het, alles verwachten. Je kijkt me zoo verbaasd aan, zeker ik zal Voltaire niet verdedigen. Hij is ook voor mij nog de godslasteraar, voor wien ik nooit

eenige sympathie zou kunnen voelen; maar waarom moet nu bij zulke menschen ieder woord en iedere daad in de schaal van het kwaad worden gelegd en bij de anderen alles verbloemd en bedekt?

„Si vous voulez, que j'aime encore,
Rendez moi l'âge des amours".

Hebben de anderen dat niet beleefd, al zeiden ze het niet in verzen? Als men zoo zegt: de markiezin Emilie du Châtelet was een der maîtressen van Voltaire, dan klinkt dat zoo heel gewoon, maar van de gevierde dichters onder de geloovigen klinkt zoo iets als heiligschennis; dat vind ik onwaar.

— Beter zou het dan zijn, te zeggen, dat de godsdienst niet van een ieder een heilige kan maken. Ik hoor van tante, dat je de praktijk van den godsdienst heb laten varen.

— Ja, zei Gaston kleurend, dat afbakenend begrip van de waarheid daarbinnen alleen en niet er buiten, is mij al gauw te benauwd geworden. O, als men maar met andersgeloovenden en ook met vrijdenkers wat meer in aanraking komt, dan ziet men al gauw, dat overal het goede kan zijn, en het lijkt mij wel niet anders mogelijk, dan dat men zijn geloofsvorm moet laten varen. Maar ik wil daarover niet met je spreken; ik wil den minsten invloed niet op je uitoefenen Je moet later je eigen weg kiezen. Ik weet niet, of het je gaan zal als mij. Ieder mensch is verschillend. We zijn alleen verantwoordelijk tegenover ons eigen geweten — en dat kan men in en buiten een godsdienst zijn.

— Maar dat geweten wordt gericht van buiten.

— Zoo, meen je dat?

— Ja, door de geboden van God en de Kerk.

— Voor zoover iemands innerlijk die beaamt. De geboden van God beaam ik; die van de Kerk niet. Maar laten we er niet over spreken; ik wil je de illusies van je kinderopvoeding niet benemen. Laat het leven dit doen, als het zoo zijn moet; of behoud ze, als jé dit gelukkiger maakt. Ieder mensch is verschillend van aanleg. Neem mij niet als voorbeeld en stoor je ook niet aan mijn woorden; dat is mijn bedoeling niet. Houd jij de geboden der Kerk, al is het tot op het einde van je dagen: „Zondags Mishooren, Biecht en Communie met Paschen; verplichte Vastendagen". Als je meent, dat zonder deze dingen je zaligheid niet mogelijk is, waarom zou je je dan aan die wetten niet houden? Maar zou het niet beter zijn, dat we wat met onze lectuur doorgingen, in plaats van door onze gesprekken den tijd vooruit te loopen. Ik geloof haast, dat we al te lang gepraat hebben en dat het tijd is om terug te roeien. Ik moet nog even op het postkantoor zijn, anders wordt het daarvoor te laat.

Remy was in de korte dagen, die zij samen waren, gewoon op hun wandelingen of fietstochtjes Gaston bij het postkantoor te zien afstappen, en 't was niet in hem opgekomen te vragen, wat hij er toch zoo dikwijls ging doen. Remy had een bijna tot eerbied gestempeld vertrouwen in den eenige jaren ouderen broer. Hij voelde zich nog een kind naast hem; toch was dit de reden niet van

zijn eerbied. Maar Gaston had in zijn houding een voor zijn leeftijd opvallenden ernst, iets geslotens en voornaams — een rustig zelfbezit, dat weinig bij zijn jongelingsleeftijd en jeugdig uiterlijk scheen te hooren, maar wat vooral op ouderen een groote aantrekking uitoefende.

Het was de derde brief, dien hij sinds zijne thuiskomst van Gabrielle in ontvangst nam. Remy wachtte op zijn verzoek als gewoonlijk buiten; hij vroeg niets en zeide ook thuiskomend nooit aan hun tante iets, wat hij meende, dat alleen zijn broers zaak was. Gaston had nog steeds de gewoonte, als hij wat studeeren wilde, met den hem thans toevertrouwden sleutel naar Duivelstein te gaan, waar 't zoo doodelijk rustig was; waar zelfs de natuur geen stem had, die storend op zijn denken werkte. Hij was niet bang meer in het leege huis; de meeste kamers waren gesloten en hij ging gewoonlijk rechtstreeks den steenen trap op naar de middelkamer, waar in het uitgebouwde venster-vertrekje zijn boeken en werk op tafel bleven liggen, als hij het huis verliet. Het was na tafel en het was reeds meer donker dan licht, maar de neerdalende dag beloofde een helderen sterrenhemel. In ieder geval Gaston droeg een sterrenhemel binnen in zich en hij ging ditmaal niet om te werken, maar om ongestoord haar brief te kunnen lezen. Met sprongen vloog hij den steenen trap op, had spoedig de lamp aan en scheurde met wat zenuwachtigen haast den brief open. Hij zou hem immers melden, waar zij elkaar nog voor het einde van zijne vacantie zouden terugzien.

Den brief lezend, werd hij bleek en hij zag ernstig met groote oogen op het aan vele zijden volgeschreven papier, waaruit een sterke odeur-lucht opsteeg. Hij leunde achterover in zijn stoel en dacht na. Ondertusschen werd het te donker, om het fijne schrift te lezen; hij ontstak licht en zat dan weer neer in dezelfde houding van gedachten, vertolkend iets wat hem onrustig en somber scheen te obsedeeren. Af en toe zag hij naar het getril der sterren tusschen het groen, als zocht hij licht bij de eene of andere bron, die boven zijn eigen inzicht reikte. Het geval was, dat Gabrielle van haar echtgenoot een schrijven had ontvangen, dat haar met bijna harde woorden gebood terug te keeren naar Frankrijk voor den winter. Zou iets hem ter oore zijn gekomen? dacht Gabrielle, dit schrijven lezend en herlezend. Deze toon tenminste was zij niet van haar man gewoon. Maar dan bedacht ze zich, hoe vaak hij de laatste drie jaar, als ze veel van huis ging, haar op de liefderijkste manier geschreven had, dat het huis zoo leeg was; dat zelfs de levenlooze voorwerpen in huis om haar schenen te roepen; dat hij het zoo eenzaam had en zoo erg naar de kleine Françoise kon verlangen, dat de lange avonden hem soms eindeloos waren en dergelijke meer. En Gabrielle had altijd iets weten te vinden, om haar afwezigheid te kunnen verlengen: de zwakke gezondheid van het kind, dat de zeelucht behoefde; familieleden in Holland, die haar niet wilden laten gaan, en zoo verder. Het was dus geen wonder, dat op zekeren dag het geduld

van haar man ten einde moest zijn, ook al was niets hem ter oore gekomen. Zij zag duidelijk aan den toon van dat schrijven dat, zoo ze niet ging, hinderlijke en dreigende conflicten niet zouden uitblijven. Wat zou dan mogelijk de oplossing zijn? Dat hij zelf overkwam en dat moest ze boven alles vermijden — of dat ze ten slotte hem schrijven moest: ik kom niet meer terug. Dit laatste was wat zij nu wenschte, sinds zij Gaston kende: maar het besluit was gauwer genomen dan uitgevoerd; de zaak was werkelijk niet zoo eenvoudig. Zij zou vrij gemakkelijk tot echtscheiding kunnen komen, maar dat was het openbaar maken van haar eigen ongeregeld leven; zij wist heel zeker, dat dit voor haar strengen echtgenoot, die leefde en werkte met de regelmatigheid van een onfeilbaar uurwerk, meer dan voldoende zou zijn, haar niet meer te willen terugzien. Maar kon zij over dit eenig mogelijke middel met Gaston spreken? Zeer zeker niet; dat zou zijn, hem absoluut verliezen. En niet alleen niet spreken, ook zelfs niet aanroeren kon zij de verste zelfbeschuldiging in dit opzicht met betrekking tot eene enkele liefdeszwakheid. Ook niet dit eenig middel ter echtscheiding kon zij gebruiken, daar Gaston er kennis van kon krijgen.

Eenige dagen liep zij onrustig rond met den inhoud van dien brief, zoekend de oplossing, die zij niet vond; plannen ontwerpend en weer opzij gooiend, 's nachts wakend, overdag suffend en peinzend, om tot uitkomst te geraken. Eindelijk viel haar iets in, wat zij bij zich zelf meende een idee lumineuse: Zij wist — hare ervaring in

het kennen en leven van liefde was haar hierbij een betrouwbare gids — dat Gaston haar niet zou kunnen zien heengaan, zonder het uiterste te beproeven, om haar te weerhouden. Zij wist, hoe diep zijn gevoel voor haar geworteld was, en over welke barricaden zulk een gevoel kan heengrijpen, wat tegenstand het ook forceert. Was zij eenmaal zijne maîtresse, dan was dit het als vanzelf zich aanbiedend middel ter echtscheiding; andere verleden liaisons konden op den achtergrond blijven — het gevaar, dat Gaston hiervan zou hooren, verdween dan vanzelf. Maar wat had zij niet beproefd in die richting de korte weken, die zij hem had gekend — en wat een geluk ten slotte, dat hij haar niet had doorzien, want zij gevoelde het vaag: dat zou het einde geweest zijn. Hij dacht haar deugdzaam, zooals hij zelf was — en toch meende ze weer, was dit de eenige weg. Maar dan de gewenschte en zoo het haar toescheen eenig mogelijke ontknooping in eene andere richting gewend. Niet beproeven was niet bereiken. Had haar man haar terugkomst niet zoo dringend gewild, zij had den winter kunnen ingaan met Gaston af en toe bij zich te ontvangen, en de oplossing, dat meende ze zeker, was vanzelf gekomen. Want met haar instinct van bedorven vrouw, had zij zijn strijd, zijn kinderlijke schuwheid, zijn dreigende zwakheid nu en dan opgemerkt: alle ijs smelt bij toenemende warmte, alle riet buigt ten slotte ter aarde bij toenemende windstooten, dacht ze. Hare aanhoudende provocaties en zijn eigen hartstocht waren, meende ze, een gunstige

samenspaning tegen alle voorgenomen verharding of in schuwheid aarzelende verteedering. Maar dat plan was nu omgeworpen, zij kon dien winter niet in Holland blijven, zonder alles op het spel te zetten. Zij bedacht zich: het was thans begin September. Spoedig liep de zomer ten einde, veel sneller dan men zich dat in den regel voorstelde: men wist zich nog te midden van onverdord groen en een weelde van vruchten, dan deze neergeregend in de manden en het blad eenmaal aan het gelen, zoo was het opeens gedaan; dan stond onverwachts het gure en soms plotseling vorst brengend najaar daar. Nog een viertal heenijlende weken en dit kon zoo zijn. Zij bedacht, dat zij dit zoo aan Gaston zou schrijven in verband met een voorstel, het eenige middel, dat zij zag om hem niet te verliezen en toch Holland te kunnen verlaten. Nauwelijks dit plan bedacht, schreef zij aan haar man, dat het nog voor eenige dagen stellig haar voornemen was voor den winter naar huis terug te keeren... zoo hare gezondheid slechts beter ware. Maar een gevaarlijke hoest moest haar doen besluiten minstens een paar maanden in het Zuiden door te brengen, voor zij aan haar terugkeer in de koude Noorsche stad kon denken.

Het was een van de trucs, waarmee ze gewoonlijk den een of anderen toestand naar hare hand wist te zetten. Altijd had ze door middel van die gemakkelijk te grijpen leugens, die aanstroomden als ze er een noodig had, haar zin weten te krijgen. Zij was overtuigd, dat ook ditmaal het antwoord wel weer zou komen: „als het niet anders

kan, soit"! Maar om bij Gaston zelf het plan te doen rijpen, dat scheen haar veel moeielijker. Komaan, dacht ze, ik weet wat voor macht liefde is; wie zoo gewond is als hij laat zich eerder doodbloeden dan zijn neiging op geven. En zij eischte toch ook geen offer; met zijn carrière zou hij toch wel klaar komen, al liet hij de zorg hiervoor eens een winter rusten, en al kwam hij niet klaar, al liet hij zijn dorre studiën voorgoed in den steek: litteratuur en muziek en sport — er was nog genoeg om zich mee bezig te houden en heel wat aangenamer en gezonder tijdpasseering. „L'amour a un désir de possession et d'absorption, zegt een Fransch schrijver, il est in supportable à une femme, qui aime aux moins qu'elle ne soit très-généreuse et intelligente, que l'homme qu'elle aime, travaille et ne se consacre pas à elle tout entier. Qu'il travail avec goût et avec passion, c'est qu'une femme passionée ne pardonne pas". Ze kende deze zinsnede en ze wist maar al te goed, hoe ze zich dikwijls verbeten had, als hij met zooveel ijver en voorliefde over zijn studieleven in Leiden sprak. Die onmogelijke proffen en die gekke college's, dacht ze nijdig; laten anderen er heen loopen, zooveel ze willen; voor dit charmante, zonnige leven was er toch wel een betere en bezielender atmosfeer dan van een naargeestig laboratorium naar duffe kamers te loopen zoo maand in maand uit. Als hij maar eenmaal een ruimer, blijder leven kende, dan zou hij wel voorgoed genezen zijn van die onmogelijke hersenpassie. Plichtsgevoel of ontzag voor ouders, die hem konden terughou-

den van eigenwillig handelen, bestonden voor hem niet — en zoo schreef zij vol hoop den brief, waarmee wij Gaston Duivelstein zagen binnengaan en die blijkbaar een zoo verontrustenden indruk op hem teweegbracht.

Hij herlas onder het roodbedekte lamplicht in het midden van den brief:

— Ma vie, mon ange, comme je t'aime; oui, je t'aime à en mourir et tu m'as témoigné comme tu m'aimes, toi aussi. Laisse donc pour quelque temps cette vie d'études trop austère. A ton âge, à ta grâce, à ton besoin d'aimer et d'être aimé convient l'amour, le bonheur, la beauté, une nature gaie et douce. Viens quelque part aux bord de la mer dans un pays loin et étranger où nous seront seuls l'un à l'autre! J'ai saisi enfin le rêve de bonheur que j'ai tant poursuivi. Sans te connaître je dois t'avoir adoré depuis longtemps. Je veux tout sacrifier: mon honneur, mon repos; tous laisser, même mon enfant pour 'temmener loin d'ici où tu veux. L'hiver viendra vite, l'hiver glacial et sinistre de ce climat: il me paraît qu'il fera refroidir le coeur avec le sang. Fuyons cette tristesse ennuyante pour être heureux et gais sous un ciel plus beau, où le soleil chante et les oiseaux brillent et font chanter et briller les coeurs aimants. Il existe un pays, qui te ressemble, où tout est beau et tranquille, ou le silence se marie au bonheur. C'est là qu'avec toi je veux vivre. J'en ai l'expérience, moi, qui ai connu le monde entier. Je pense ici à Baudelaire, quand il écrit: „Qui composera „l'invitation au voyage", qu'on puisse offrir

à la femme aimée?" Il dit: „là bas, où les heures plus lentes contiennent plus de pensées, où les horloges sonnent le bonheur avec une plus profonde et plus significative solennité"!

Au bord de la mer une maisonette en bois, entourée de fleurs et d'arbres qui font réver des rèves sans fin et indéfinissables; la lumière d'or et de rose tamisée par la verdure; le tapage des oiseaux ivres du grand jour comme les hommes le sont d'amour et de joie... Ah, cher enfant, quand je me rappelle les hivers passés là-bas, qui paraissaient ne devoir jamais finir... alors que je ne te connaissais pas et à présent que je te connais d'une manière si douce, si intime et si ravissante.... Rapelle-toi nos heures tranquilles au bord de la mer en Hollande et représente à ton imagination, à ton coeur des heures pareilles sous un ciel mille fois plus beau, dans une contrée parsemée de rèves, de parfums exotiques..... C'est encore Baudelaire, dont quelques vers que je me rapelle me font penser à toi comme presque toute poesie, que je prends à présent en main:

Nous aurons des lits pleins d'odeurs légères,
Des divans profonds comme des tombeaux,
Et d'étranges fleurs sur des étagères,
Ecloses pour nous sous des cieux plus beaux.

Un soir fait de rose et de bleu mystique
Nous échangeront un éclair unique....

De volgende regel, dien Gaston kende, zooals hij de

laatste weken in de Fransche litteratuur op 't onverwachts was ingewijd:

Comme un long sanglot, tout chargé d'adieux,

was oningevuld. Hij glimlachte: neen van „sanglots et adieux" zou tusschen hen nooit sprake zijn, er kon komen wat wilde. Maar toch had de inhoud van den brief hem zeer aangegrepen: er was iets van den klem in van een ultimatum, een ja of neen, 't een of 't ander. Een keus of tusschenweg scheen er niet te zijn. Was hij zelf niet onder den invloed van den hartstocht geweest en vooral hadde hij niet zoo'n blind vertrouwen in deze vrouw gehad van den aanvang, dat was als eene weerkaatsing van zijn eigen onbevangenheid en eerlijkheid, het onbeschaamde van dit schrijven zou hem misschien een schok gegeven hebben, die een ontwaken had kunnen zijn. Maar hij was absoluut geënvouteerd, totaal geblinddoekt. Zeker, de voorgestelde reis lachte hem toe, maar als huwelijksreis. Wat was het toch, dat haar een echtscheiding voorloopig in den weg stond? Had hij, Gaston, recht daarnaar te vragen; moest hij haar geheim niet eerbiedigen? Hij moest toch begrijpen, hield hij zichzelf voor, dat ook zij liever een geregelden toestand zou hebben, maar het scheen nog niet te kunnen; en dan de omvang harer liefde was slechts eene beantwoording van de zijne. Had hij, Gaston, haar iets te verwijten, had hij haar zijn eigen passie niet getoond van af den beginne? Had hij haar rekenschap te vragen of zichzelf te veroordeelen; zoo er iets te veroordeelen viel? Wat hij inzag, toen hij den brief

las en herlas, was dat hij voor een keus werd gesteld: of haar laten gaan of haar volgen. Het een als het ander scheen hem even onmogelijk. Hij raakte ten prooi aan een toenemende onrust. Een korte reis met haar, als zij dit zoo erg verlangde, scheen hem niet zoo absoluut onmogelijk. Maar waartoe zou het leiden? Zouden zij daardoor nader komen aan de ontknooping? Dit begreep hij niet. Het was volgens haar schrijven het eenig mogelijke middel, om niet naar haar tehuis in Frankrijk terug te moeten gaan — maar die maanden zouden ook voorbijstrijken, voorbij vliegen wellicht. Het was uitstel, geen uitkomst! Doch waarschijnlijk wist ze meer dan hij en had ze daardoor een juisteren, vèrderzienden blik in deze moeielijke zaak. Hij besloot haar te ontmoeten in Haarlem en zou den volgenden morgen aan zijn tante en broer zijn plan om op reis te gaan meedeelen. Zij konden dan met hun drieën reizen tot Den Haag. Voor het eerst had hij een onbehagelijk gevoel van voor zijne tante iets te moeten verbergen. Het kwam ook zoo onverwacht en het dreigend conflict tusschen zijn plicht en neiging begon zich reeds door drukkende voorgevoelens aan te kondigen.

Den volgenden morgen aan het ontbijt werd de reis besproken. Mevrouw de Glayou zou met Remy een gedeelte van het land doorreizen en dan het verdere van zijn vacantie in Scheveningen gaan doorbrengen. Het plan zou spoedig worden uitgevoerd; men moest zich de mooie dagen ten nutte maken. Gaston zocht weer de middelkamer op, om rustig aan Gabrielle te schrijven. Als Remy

hem daarheen zag gaan, begreep deze gewoonlijk, dat zijn broer liever niet gestoord wilde zijn en misschien 't een of ander te lezen of te schrijven had. Gaston voelde zich dien morgen daar aanmerkelijk verlicht: binnen eenige dagen zou hij Gabrielle weer zien; hij vermoedde dat zij thans in nadere verklaring met hem zou treden, en dat zij dan mogelijk spoedig tot een goede oplossing zouden komen. Hij herlas nog eens langzaam den langen brief — en dan viel het hem weer op, hoe beslist er stond, dat zij voorloopig geen anderen weg zag dan de uitvoering van haar voorstel. Hij schoof onrustig in zijn stoel, wierp de kleine ramen open, zoodat een heerlijke, zoele ochtendlucht binnenkwam — en nam de pen op, maar bleef in gedachte. O, was zij maar hier, kon hij haar maar bewegen te komen, en dan mevrouw de Glayou in haar omstandigheden en plannen te betrekken. Zij had zoo'n helderen kijk op de dingen; had zelf zoo veel ervaringen gehad, ook juist van dergelijken aard. Maar Gabrielle wilde immers niet, ze zei, ze kon niet. Hij trok de schouders op en zijn gelaat vertrok zich onrustig. Nu dan, besloot hij, en schreef in het Hollandsch:

„Liefste Gabrielle! Je brief van gisteren heeft mij eenigszins in verwarring en tweestrijd gebracht. Je weet, hoe de geheimhouding mij al hindert, ofschoon ik er je geen verwijt van maak. Maar bezin toch een ander middel om niet terug te gaan naar Beauvais, of wel ga terug en maak een einde aan den toestand, dien je haat. Ik hoop niet, dat ik je door dit schrijven een onrust geef,

als mij van uit je brief heeft bevangen: als het niet anders kan, chérie — nu dan moet het maar. Alles is mij liever dan je te verliezen. Als ik me dit een oogenblik indenk, dan voel ik er heel de onmogelijkheid van; ik zou niet meer kunnen werken, voor niets meer kunnen leven; de aanvang van mijn leven zou mij zijn, als was het einde reeds daar; erger dan een kleurlooze grauwheid, zwart als de dood zelve zou de wereld mij toeschijnen; al mijn handelingen, al mijn ambitiën, al mijn denken en plannen, tot nu toe een kleurig en bezield leven, het zou worden als dorrend gebladert aan een jongen verwelkenden stam; ik zou die blaren zien neerritselen en er zelf den voet opzetten, om ze in den onvruchtbaren grond te trappen, waartoe mijn leven zou geworden zijn."

Terwijl hij dit schreef, doorrilde hem de waarheid van zijn woorden en de doodende mogelijkheid der geopperde veronderstelling legde de hand op hem met ijzige klamheid, die zijn gelaat met angstzweet bedekte. Hij wierp de pen neer en voelde opeens, dat zij ten slotte alles van hem zou kunnen vorderen, dat hij haar blindelings zou volgen, waar zij wilde.

„Je weet niet, hoe moeielijk je plan voor mij is", schreef hij weer, „niet om de onderbreking van mijn studies of wat ook mijn geheel persoonlijke omstandigheden betreft. Het is mij geen offer, om alles tegelijk met eene beweging op het altaar van je liefde neer te leggen. Maar welken uitleg zal ik aan mijne tante geven over mijn gedrag? Zij zal mij vanzelfsprekend vragen doen — zij

vervangt mijne moeder en had tot nu toe mijn volste vertrouwen. Wat zal ik haar moeten antwoorden? Niet de waarheid — en dat is verschrikkelijk. Gabrielle laat ik je eenvoudig zeggen: dat kan ik niet! Dan maar liever het leed aanvaard en de doodende verlatenheid van je te zien heengaan, dan mijn toevlucht te moeten nemen tot... leugens. Bedenk je nog, zie een geschikteren weg te vinden. Ik kom je spoedig spreken. Voor eenige dagen bezoek ik een vriend in Haarlem. Ik meld hem niet mijn komst te voren, want ik moet je spreken. Ontmoet mij in hôtel den Hout in Haarlem, dit vindt je misschien geschikter dan bij je aan huis. Ik meld je per telegram het uur."

Hij las de laatste regels van haar brief: Reçois un million de baisers sur ton front, tes joues, tes lèvres de ta

Gabrielle.

Gaston glimlachte en kleurde tegelijk en voelde even bewust, dat hij den Franschen vorm van schrijven vermeden had, om niet in den toon van hartstocht te vallen, die haar brief opvallend kenmerkte. 't Was of de Hollandsche taal voor dergelijk soort schrijven minder beteekenisvolle klanken had, waardiger en naar 't hem toescheen minder gevaarlijk. Zijne houding hierin was hem bijna onbewust; hij had zich anders misschien verweten zich te plaatsen boven de vrouw, die hem zoo lief was; of een gevoel van verachting zou onmerkbaar zijn ingeslopen — maar voor ieder dezer dingen was zijn liefde te groot en zijn vertrouwen te argeloos. Hij zag niet de schaduwen, alleen lichtschijn.

Hij aarzelde met zijne onderteekening: „mille baisers", dat scheen hem nog een te weelderige zegen. Toen eindigde hij maar zooals hij 't gewoonlijk deed: „met de onveranderlijkheid mijner gevoelens, je geheel toegewijde Gaston". Van af het oogenblik der verzending van dat schrijven, kwam het kwellende gevoel, als was met hem iets oneerlijks, dat hem schuldig verklaarde, aanhoudend bij hem terug. Vooral gedurende de reis naar Holland was het op hem als een druk.

Hij zat bij het raampje voortdurend uit te zien, maar zijn afwezige blik zeide, dat hij niet veel opnam van 't geen hij zag. De eentonige heidestreek tusschen Venlo en Eindhoven gaf dan ook wel niet veel op te merken -- maar toch viel zijn houding op aan mevrouw de Glayou, die hem een paar maal vroeg, of hij de laatste ochtenden ook te veel gewerkt had. Die vraag gaf Gaston plotseling een inzicht; zij had hem in de Paaschvacantie reeds erg aangespoord, wat meer rust en ontspanning te nemen en zij was verheugd, toen ze hem eens geheel aan een strand wist, waar het zeker aan verstrooiïng niet ontbrak. Hij meende nu, ze zou het misschien heel goed keuren, zoo hij eens een winter buiten zijn arbeidsveld doorbracht. Kon hij 't haar maar op 't zelfde oogenblik zeggen; behoefde hij maar niet met afgewend hoofd op haar vraag naar buiten te blijven zien! Het conflict tusschen zijne gevoelens bracht hem de tranen in de oogen en ook dit ontging haar niet. Remy vond de watergezichten in Zuid-Holland, waar zij doorspoorden, met hun schepen en booten

heel mooi, maar nooit, beweerde hij, zou hij toch Holland willen inruilen voor zijn vaderland. Toen Gaston het laatste uur van de reis alleen was, waren zijne gedachten geheel gespannen op het moment der ontmoeting en het gewichtig onderhoud, dat hem wachtte. 't Was tegen den avond, dat hij het hôtel binnenstapte. Aan 't bureau vernam hij, dat mevrouw Desprez voor een poosje was aangekomen en reeds voor hen beiden kamers had genomen.

Toen Gabrielle den brief van Gaston had ontvangen, kwam de inhoud er van eerst als eene teleurstelling op haar neer. Haar eigen toon was zoo beslist geweest, dat zij niet anders verwachtte dan dat zijne liefde, zag deze geen keuze dan tusschen twee, zeker haar voorstel zou omhelzen. „Als ik me een oogenblik indenk, wat het is je te verliezen, dan voel ik er heel de onmogelijkheid van". Deze woorden las zij met voldoening. Zij behoefde slechts in zichzelf te gaan, om er de klemmende beteekenis geheel van te doorvoelen en dan wat volgde: „zwart als de dood zelve zou de wereld mij toeschijnen". Neen, lachte ze luid, die angst van je voor een leugen om bestwil, die kinderachtige kostschool-scrupules, daar ben ik niet erg bevreesd voor, die zal ik je wel weten af te leeren. Met je wanhoopsuiting over mijn mogelijk heengaan van je, heb je me een stevig en betrouwbaar koord in handen gegeven; daarmee zal ik je weten te binden en wegvoeren, waarheen ik zelf wil. Ik weet bij ervaring wat het is met een geliefde te zijn ver van huis, in een geheel vreemde omgeving, onder menschen waar men niemand kent. Wat

anders misschien nog gedurende maanden aan intimiteit moest groeien tusschen twee menschen, wellicht stap voor stap, het komt dan ineens, soms als met een sprong.

Het afstappen in onbekende hôtels, waar men als vreemdeling komt en als vreemdeling weer vertrekt; het immer tête-à-tête gedurende de maaltijden, gedurende de uitstapjes te voet of per voertuig — de lange treintrajecten soms diep in den nacht: altijd aangewezen op elkaars gesprek, op elkaars nabijheid. Gabrielle had in deze richting niet haar eerste en eenige ervaring gehad: ze had soms als compagne, als belangstellende, de reis ondernomen met iemand, dien ze gaarne mocht en was als maîtresse teruggekeerd. Ze putte nog eens uit hare litteraire herinneringen, om haar inzicht te staven, en die had ze altijd bij de hand, als hare sofistische of immoreele redeneeringen die noodig hadden. Ze kwam weer bij George Sand terecht, met dier voorbeeldige moraal: Le devoir d'une femme est de n'avoir qu'un amant à la fois. George Sand, die, moeder van vijf kinderen, den jongen de Musset met zich nam naar Italië, na aan zijne ouders te hebben beloofd, dat ze als een moeder over hem zou waken — en dan, uit zwakheid met zijn tranen, zooals ze het uitdrukt, hem accepteerde als amant. Dat soort voorbeelden had Gabrielle voor het grijpen, en Sand was, ook al was zij nog zoo verouderd, steeds een van haar lievelingsauteurs. De wonderlijke moraal van deze auteur, gepaard aan hare eeuwige behoefte aan liefde, was als een echo voor Gabrielle's denk- en leefwijze. Zij bemerkte

niet eens het gif, dat een dergelijke gedachtensfeer bevatte. Ze blikte, door dergelijke modellen bezield, met vertrouwen in de toekomst, en na de ontvangst van het beloofde telegram, zocht ze, overloopend van vreugde en hoop, den trein naar Haarlem.

Gaston volgde den kellner naar zijne kamer, waar hij zijn valies plaatste en zich even verfrischte van de stoffige reis. Hij had reeds bemerkt, dat hare kamer evenals in Scheveningen naast de zijne was en geen ander vermoeden dan een vriendelijk en misschien wel toevallig bedenken, kwam hier omtrent in hem op. Hij zag ook, dat een binnendeur tot haar kamer toegang gaf. Hij wilde juist op den gang bij haar aankloppen, toen zij de deur opende, en hij als vanzelf bij haar binnen ging. Van het million de baisers werden er aanstonds eenige stormenderhand gewisseld. Gaston gaf haar een bouquet donkerroode rozen, afkomstig van den Minstroom, die ze in het water zette, terwijl ze hem vroeg naar zijn reis en tal van onbeduidendheden in een galop van woorden, die zeker niet uit een hart vol twijfel en tweestrijd schenen te komen. Hij had haar bedrukt en als in rouw gedacht — maar in haar kleed van kersroode voile, dat haar omhulde als een zonnewolk, het donkere haar schilderachtig gekapt, was hem hare verschijning als eene verrassing, die hij niet had verwacht. Hij wist zelf niet recht of deze verrassing hem blij of onaangenaam aandeed: maar heel zeker geen verwijt kon dat charmante gelaat met dien mooien glimlachenden mond hem ontlokken. Gabrielle,

chérie, zei hij haar schenkend eenige van de mille baisers die hij geaarzeld had neer te schrijven. Maar haar zien en haar niet omarmen met al den hartstocht, die plotseling in hem opvlamde, dit had hem een verloochening geschenen, te fel zelfs voor een anachoreet der woestijn. De kamer van Gabrielle had een balkon, dat op een tuin uitzag — hiervoor stond een rustbank en het raam stond open. Zij trok hem naast zich op die bank en ging nog eenige minuten door met haar oppervlakkig gepraat. Toen zei ze: Willen we nu eerst gaan dineeren? Je zult trek hebben na je reis — en laten wij daarna spreken — voegde ze er opeens ernstig aan toe; want ook zij voelde het groote belang van dit onderhoud; ook zij kon niet denken aan de mogelijkheid hem te verliezen — en toch zij zag het zwaard boven haar hoofd hangen: een onhandige beweging en met hare eenige ernstige en diep aanhankelijke liefde zou het gedaan kunnen zijn. Zijne nabijheid deed haar heel de beteekenis van dien band weer gevoelen, ten minste, wat die beteekende voor haar; want te beseffen, hoe die voor hem was, daarvoor zou ze zijn zuivere toewijding en kinderlijken eenvoud moeten hebben bezeten. Het „comme je t'aime" werd nog eenige malen herhaald onder teedere omstrengelingen. Het was als het gekweel van een vogel, die daar buiten op een tak zijn avondzang neuriede: een variatie van klanken op één grondtoon: comme je t'aime, comme je t'aime!

Aan alles komt een eind, ook aan den zoetstklinkenden minnezang. Zij gingen naar de eetzaal en veranderden

daar hun oorspronkelijk plan, om dien avond uit te gaan tot verder onderhoud. Zij vonden het voor beiden beter, dat geen bekenden hen in elkaars gezelschap zagen en bovendien Gaston was moe. Ze besloten dan maar, zooals zij in Scheveningen zoo vaak gedaan hadden, op het balkon harer kamer den nacht af te wachten.

Zij zaten voor de geopende balcondeuren en hij wachtte op de nadere verklaringen, waarnaar hij haar niet rechtstreeks durfde vragen, en die zij niet uitsprak.

Toen hij de bezwaren weer ophaalde, waarover hij haar reeds geschreven had, zei ze licht geirriteerd door zijn tegenstand, dien zij kinderachtig noemde:

— Maar, lieve Gaston, ik begrijp je hierin niet. Naar de schildering, die je me zoo vaak van je tante gegeven hebt, kan ik me niet voorstellen, dat ze tegen je plan, als je 't haar eenvoudig meedeelt als een vast voornemen, een fait accompli, het minste verzet zou aanteekenen. Ze heeft er je zoo dikwijls op gewezen, dat je te hard werkt en een lange rusttijd je goed zou doen. Mij dunkt, het moet geheel in haar geest zijn, als ze je besloten vindt tot een mooie reis tegelijk met een lange afwezigheid.

Gaston zag zwijgend voor zich, dan langzaam:

— En zoo zij dan eens voorstelt mij te vergezellen....

— Dat zal zij niet, als je 't haar niet vraagt. Zij weet, wat een jong leven toekomt: absolute vrijheid!

— Maar als zij het vroeg.... En dan Gabrielle, sprak hij aarzelend, als wij terugkeeren — eens moet je toch naar Beauvais gaan.

— Dan, dan... zei ze met bedwongen lachen, dat hij, gelukkig voor haar, niet bemerkte, wel dan zal er veel veranderd zijn....

— Dat zie ik niet in....

— Vertrouw je me niet, Gaston, waarom wil je navorschen, wat ik je nog niet zeggen kan? Nu dan, lief kind, zei ze haar hoofd afwendend, zoodat hij de uitdrukking der oogen niet zag — nu dan, je blijft bij je bezwaren, ik wil en kan je niet dwingen, dat spreekt vanzelf — laten we dan doen, wat niet anders kan.

— En dat is?

— Afscheid nemen; wat anders?

— O, neen, riep hij opspringend uit zijn stoel: dat meen je niet, Gabrielle, dat kan jij toch ook niet willen. Wat zou mijn leven worden? Denk aan wat ik je geschreven heb....

— Ja, dat weet ik wel en daarom juist is het, dat je aarzeling me zoo verbaast. Maar je wilt toch zoo. Kan ik je dwingen? Gaston, je wilt het niet anders, daarom moet het dan maar.

— Wie zegt, dat ik niet anders wil, als het moet. Als het niet anders kan, wat heb ik dan nog te willen? Wat kan ik nog anders dan gaan waar jij gaat, dan ademen, waar jij ademt? Beveel me, wat ik doen zal, ik volg je naar welke streek der aarde je wilt. Je schreef me over Biarritz; dat is een luxe-plaats van mondain gedoe — hoe zullen we daar vinden het maisonnette en bois, de hermitage, waarvan je in denzelfden brief gewag maakt?

— Je hebt nog weinig gereisd en ik wilde je Biarritz laten zien ter wille der curiositeit. Werkelijk zulke badplaatsen zijn de moeite waard. Zij dacht aan haar eigen mondaine belangstelling, in tal van plaatsen, luidruchtige weelde-milieu's, die zij bezocht had. Nauwelijks ze verlaten, trok haar neiging er haar gewoonlijk weer heen. Dat maisonette en bois, nu dat was een aardig intermezzo voor een liefdesidylle, eenige weken hoogstens. Hij zou er zelf naar verlangen, na een korter of langer verblijf in druk-bezochte hôtels, waar ze te midden van een onbekend menschengewemel voortdurend op elkaar zouden zijn aangewezen; met hunne kamers naast elkaar zooals hier; eene deur tusschenbeide, zooals hier, die al spoedig niet meer gesloten zou worden. Zij vond, dat haar list nog al knap was bedacht, dat het een onfeilbaar middel zou blijken te zijn. Zij zag hem aan met een glimlach, waarin heel wat meer gedachten lagen besloten, dan hij zou hebben gegist.

— Ik dacht het, zei ze verheugd — 't kon niet anders — een chimère beklemde je; een leege spookgestalte omtrent iets ongewoons. Je hebt nog niets gekend dan een regelmatig klokbestaan van uren, dagen en seizoen-afwisseling in ongekreukte volgorde, — en, word niet boos om de uitdrukking, je hebt zoo aan den leiband van het vriendelijk en wakend gezag geloopen. Je hoort nu, denk ik, het ouderlijk gezag eens ontwassen te zijn en op je eigen vleugels te drijven. Kan je niet van uit Leiden vertrekken en dan een afscheid aan je tante schrijven?

— Neen, zei hij geschrokken, waarom? Als ik er toch voorloopig mijn studie aan geef, dan blijf ik liever op den Minstroom bij haar. Wij hebben steeds over zooveel te spreken, wat ons beiden belang inbezoemt....

— Wijsbegeerte? onderbrak ze luid lachend.

— Ja.... en zooveel anders. Ik heb je verteld van Duivelstein; maar 't is waar, je houdt niet van oude gebouwen.

— En niet van spoken, zooals je het noemt.

— Nu, ieder mensch heeft niet denzelfden aanleg: van jou heb ik den smaak voor litteratuur gekregen — een gedachtenwereld, waarvan ik te voren eigenlijk nauwelijks een begrip had. Maar de reden, waarom ik mijn vacantie dan daar maar wil verlengen, is eigenlijk plichtsgevoel — ik vind het eerlijker en oprechter tegenover mijne tante — voor ik jou kende was ze alles voor mij. Die band tusschen haar en mij zal nooit veranderen — en ik behandel alles wat dien betreft met den meest mogelijken eerbied. Daar vindt je toch niets in af te keuren? zei hij, haar met grooten vragenden blik aanziende. Natuurlijk niet, hoe kan ik anders van je verwachten?

Ze sloeg de oogen neer en zweeg; maar tegelijk begreep ze, dat iemand, die zoo gewetensvol was, ook haar geheim zou eerbiedigen — en dat bevredigde haar weer.

— Ik zie, zei ze, hem verheugd aanziende, dat ik je doen in deze zaak aan je beleid kan overlaten — als je mij je woord geeft, zal je dat ook houden.

— Natuurlijk; wat anders? Hij zoende haar opnieuw glimlachenden mond. — Als je daaraan twijfelde — zei hij, zijn arm vast om haar heengeslagen als protest tegen de mogelijke veronderstelling. Zoo had menigen avond hen voor eenige weken in Scheveningen samen gevonden — en ze bemerkte tot haar vreugde niets meer van de schuwheid, die hem daar soms plotseling bij die innige beroeringen scheen te bevangen.

Ze leunde in de bank, terwijl hij op een lagen stoel naast haar was gezeten. Haar hoofd lag in zijn arm, haar gelaat naar hem toegekeerd — en hij bezag dat gelaat met een trots, als was het een juist voltooid proefschrift, dat hij schitterend had ten einde gebracht en op het punt was in te zenden. Die vrouw was nu ook een eigendom, dat hij zich had weten te veroveren en die velen hem zouden benijden. Hij zoende voorzichtig het schitterende haar en het nog ongekreukte voorhoofd en dan weer haar prachtig lenige handen, waarvan hij er een hield omkneld. Hij bemerkte niet, dat hare lippen brandden en hare oogen stroomen van hartstocht uitstraalden in de zijne: anders had hij dien blik niet vastgehouden en dien mond nog beroerd.

— Deux êtres, qui s'aiment, qui s'embrassent et qui ne sont pas toi et moi! begrijp je nu Gaston, wat dit woord van de Musset wil zeggen — en dat het niet meer zou kunnen, dat ik zonder je heenga; dat je me niet meer zoudt kunnen verlaten; dat hier geen wikken of wegen mogelijk is?

— Neen, dat kan ook niet — zei hij eenvoudig — en legde zacht haar hoofd op het zijden kussen der bank — met eene beweging overlegd en voorzichtig als bij eene natuurkundige proef. Zij lachte om zijn naïviteit, om naar 't haar toescheen zijn totale afwezigheid van wat zij als mannenhartstocht kende.

— Je suis dans le sang de tes veines, ging ze voort, et ce feu ne s'éteint plus.

De onbeschaamdheid van dergelijke uitdrukkingen gleden haast ongemerkt langs hem heen, omdat zij nauwelijks aanknoopingspunten in hem vonden. In zijn liefde was teederheid het hoofdelement. Dit was iets nieuws voor haar en het oefende een ongewone charme op haar uit. Dit is de voorbode van den hartstocht; de rest komt van zelf, dacht ze.

En ze zag hem na, toen hij naar de deur ging en haar goeden nacht had gewenscht.

— Je kunt ook hier door, zei ze, toen hij den deurknop al in de hand had. Ze stond op en opende de binnendeur, die toegang gaf tot zijn kamer. Hij bemerkte, dat die aan zijn kant een sleutel had en uit gewoonte draaide hij dien om in het slot. Een poosje nog stond hij voor 't geopende raam, dat uitzicht gaf in den thans donkeren tuin. 't Was vreemd; maar nu hij weer was overgelaten aan zijn eigen gedachten, was er opnieuw een onvrede in hem over zijn belofte, zijn voorgenomen besluit. Zijne natuur was sterk afkeerig van het ongeregelde. Als dat maar niet hoefde — zei hij verdrietig. Maar dan weer

opeens voelde hij overstelpend, dat hij haar niets kon weigeren; dat zij hem geheel beheerschte, zooals zij daar was vlak naast hem, alleen door die deur gescheiden. Zooals hij daar had gezeten, haar hoofd in zijn arm, zijn blik op haar gelaat in aanbiddend beschouwen, had hij uren kunnen zitten, lange stille uren, waarin alleen zijn hart sprak door zijn blik of door den gesloten mond, zooals die bij tusschenpoozen haar met een dauw van zwijgende, veelzeggende kussen beroerde. De verteedering was nog niet van zijn lippen geweken noch uit zijn juist verlaten houding van omklemming: Pourquoi les heures heureuses, qui ne devaient jamais finir, se passent-ils plus vites que les autres? Mes lèvres ne sont plus là, mais mon baiser y est encore — zei hij zuchtend — en zag naar de deur. Als door een inwendige stem gedreven, een stem, die opkwam tegen zijn laatste gedachten, wilde hij den sleutel wegnemen en die ergens leggen, dat hij hem niet meer daar wist. Er was iets tartends in die deur, welke hij met een ruk had kunnen openen. Op het punt den sleutel weg te nemen, werd er zacht op de deur getikt. Zij had hem, meende hij, misschien nog iets willen herinneren; hij draaide het slot om en opende met een kier.

— Kom even, Gaston, wij slapen toch niet, hoorde hij haar zeggen. Zij had de gordijnen van haar kamer dicht gedaan en het licht opgedraaid. Ze was gehuld in een peignoir van witte kantstof, de stof, waar hij zoo'n voorliefde voor had, zooals hij haar eens had gezegd. Op hare borst stak een der donkere roode rozen, die hij haar ge-

geven had, en om haar hals lag nog het snoer van paarlen, dat zij dien middag had gedragen. Hij dacht onwillekeurig aan dien bewusten avond in Scheveningen, toen hij zich met zelfverwijt had teruggetrokken uit hare omhelzing. Als toen gloeiden hare oogen met verdonkerd vuur, en hij schrok bijna van hun vlammend lichten, dat zijn hartslag versnelde. Als toen ook was het haar los opgestoken en kon ieder oogenblik neervallen: en weer als dien avond dacht hij aan het woord van Rodin: „Une femme, qui se peigne, remplit de son geste le ciel". „Cette femme est un ciel elle même", dacht hij, „elle est un crépuscule de nuit et de jour à la fois, créant un moment de beauté sans pareil". Ze las in zijn bewonderenden en met hartstocht bezwangerden blik den indruk, dien ze teweegbracht.

— Blijf nog wat hier, vleide ze, we slapen toch niet, 't is nog zoo lang, voor we elkaar weer zien. Dit zeggend, draaide ze het licht uit en opende de gordijnen en glazen balcondeur, zoodat het afschijnsel van een licht aan de overzijde tegelijk met een al te koele nachtlucht naar binnen kwam.

— Ben je moe? vroeg ze, zijn bleekheid opmerkend; lig jij dan neer op die bank bij de open deur, als 't je niet te koel is; ik zal naast je komen zitten.

Hij gehoorzaamde haar werktuigelijk. — Ja, Gabrielle, ik ben moe, zei hij, onder eene gewaarwording van lichten druk — 't was een lange reis en zooveel afwisselende indrukken, het onzekere, de innerlijke strijd....

— Die nu toch wel voorbij is. Maar als je werkelijk moe bent, als je meent te kunnen slapen — het spijt me dan dat ik je gestoord heb. Maar rust dan hier wat op dien divan.

— En jij dan?...

— Ik slaap toch niet; ik wacht tot je wakker wordt.

— En dan?

— Dan gaan we weer wat praten.

— Is dat verstandig?

— Misschien niet. Maar leef jij dan altijd volgens wijsheid; geef jij je verstand altijd de eerste plaats? Dat wordt op den duur een dorre aardigheid. Rousseau zegt: „Nos passions sont les principaux instruments de notre conservation".

Zij hadden hunne zitplaatsen van straks verwisseld: nu had zij plaats genomen in het lage stoeltje naast hem en omvatte liefkoozend zijn hoofd, dat zich willoos boog onder haar streelende handen. Hij zag verschrokken op bij hare laatste woorden: het verstand een dorre aardigheid; les passions supérieures et primaires. Toen hij weer de beminnelijke expressie zag van haar mond, die gewoonlijk hare meest immoreele uitspraken vergezelde, vergleed de lichte ontstelling in hem, zooals het al vaak was geweest — en vermoeid en gelaten liet hij zijn hoofd steunen op zijn arm in het kussen: en willoos verdroeg hij den vloed harer stille naar 't scheen nimmer eindigende kussen, die als een Meiregen neer-

kwamen op zijn gelaat en handen. De omspanning harer armen was hem als een guirlande van voorjaarsbloemen. Un million de baisers als wiegelied, dacht hij, betooverd als door een wonderlijke dronkenschap. Zijne gedachten verzonken immer meer, zooals hij ervaren had in dien vreemden zwijmtoestand tegenover Mélite's portret. Binnen eenige minuten sliep hij rustig, overmand door vermoeidheid.

— Onnoozele jongen, zei Gabrielle hoofdschuddend. Zij deed zacht de balcondeur dicht, want de nacht werd steeds koeler. Ze legde de tulen sprei van het ledikant over hem heen en ging zelf wat op bed liggen in haar peignoir. Ongeduldige en wrevelige gedachten hielden haar bezig. — De verleiding van die wijsheid en deugd daar is nog niet zoo gemakkelijk, dacht ze glimlachend, maar tegelijk half gebelgd, en toch als het niet tot die zwakheid en overgave komt, als Saint-Beuve zoo absoluut noodig vindt voor hechte vriendschap, dan verlies ik hem, zooals het toeval hem onverwachts in mijn armen voerde.

De slaap van Gaston was diep maar kort. Er was een wereld van onrust in hem, die hem met een plotselingen schok deed ontwaken. Hij zag verwonderd rond — toen schoot alles hem te binnen. Hij voelde, dat de slaap hem ontnuchterd had. In een oogwenk was Gabrielle naast hem en had het licht opgedraaid. Hij stond op van de bank, om naar zijn kamer te gaan. — 't Is drie uur, zei ze, een wrevelige stemming beheerschend; je kunt nog lang slapen voor het negen uur is.

Hij zag haar aan als een droomgestalte, zooals ze daar voor hem stond in haar witkanten peignoir van dien avond, de roos nog op haar borst en de parels om haar ontblooten hals, maar het gelaat nu ook bleek en ernstig. Hij sloeg zijn arm om haar heen, om voor eenige uren afscheid van haar te nemen, en toen bemerkte hij weer als op dien gevaarlijken avond in Scheveningen, dat het dragen dezer avondkleeding een uittarting was: en weer als dien avond gaf hij niet haar, maar zijn eigen sensueelen aanleg de schuld, dat hij dit opmerkte. Hij kuste de roos op haar borst, die ontbladerde; toen wendde hij snel het hoofd af, trok de deur achter zich dicht, in het slot. Eenmaal in bed schreide hij zacht, opdat ze het niet zou hooren; hij wist niet, waarom hij schreide, maar in 't vage voelde hij een verlies, terwijl hij juist dien avond op zijn nieuw bezit zoo trotsch was geweest. Stemmen uit het onderbewustzijn, dacht hij, terwijl de theoriën zijner tante hem te binnenschoten — misschien wel uit het bovenbewustzijn, redeneerde hij verder, en voelde een sterke neiging tot gebed, als in lang niet meer in hem was opgekomen. Waarvan kwam dat gevoelen? Zijn geweten klaagde hem niet aan, hij was met Gabrielle verloofd, al was dit nog geen officieel geregelde en publieke verhouding; hij voelde in 't vage een gevaar hem omloeren; die kamers naast elkaar met die geopende deur tusschen beiden; waarom had zij dit zoo uitgezocht? Een ondeelbaar oogenblik wilde een gevoel van verachting in hem opstaan als een man zoo gemakkelijk bezielt voor de vrouw in

't algemeen, die gebrek aan zelfachting en moraal aan den dag legt — maar in 't zelfde oogenblik verwierp hij de beschuldiging, waar die Gabrielle moest gelden, en er bleef niets over voor hem dan een zelfverwijt, dat hare onschuldige bedoelingen miskende en haar liefdevolle zorg als iets misdadigs bestempelde. Heftig verweet hij zich, zich te willen wapenen tegen het meest verafgode schepsel, dat hij onder de menschen kende. En die gedachte vol vertrouwen droogde zijn tranen af en bracht hem opnieuw in sluimer.

Gabrielle sliep niet. Zij bezag zich in een spiegel en herinnerde zich de woorden van Delphine Gay: Oh qu'il est doux d'être belle, alors qu'on est aimée! Zoo iemand, zij kende de macht, die de schoonheid oefent — en op die macht bouwde ook hare liefde thans haar hoop; maar er bestond eene moreele schoonheid en daarvoor scheen hij, dat pas ontwakende gemoedsleven, daar naast haar, te voelen — kon zij deze schoonheid maar voldoende veinzen! Maar zij wist er zoo weinig van, 't was haar zoo zelden onder het oog gekomen. Wat zij kende was bedorvenheid in alle vormen, waarvan hij niets wist, zelfs niets vermoedde. 't Was haar gebeurd, als hare lippen zijn jong voorhoofd aanraakte, of zij iets besmeurde, rein als een pasgevallen sneeuw — en zij dacht aan de Mory, als zij hem zijn lasterlijk oordeel over dezen argeloozen jongeling hoorde uitspreken; de Mory, die aan deugd, noch trouw, noch waarheidszin, noch oprechtheid geloofde. Hij had haar het diepst neergetrokken in den reddeloozen

put der immoreele oordeelen — zou zij daar nog ooit uit kunnen opstijgen, zou Gaston haar ook maar eenigszins kunnen opheffen uit de modder harer vertroebelde moraaltheorieën? Af en toe, als ze hem hoorde zijn denkbeelden uitspreken, werd hare eigene gezonkenheid haar in het licht zijner woorden duidelijk. Maar doorloopend was dit niet het geval. Menigmaal uitte ze woorden, die hem verschrikt en verwonderd deden opzien, en dan wist ze heel handig en snel weer den indruk weg te nemen. Voortdurend voelde ze in zijne nabijheid, dat ze te diep vast was geraakt in haar eigen modderige zielssfeer, om nog tot hem te kunnen opstijgen, om nog te worden wat zij soms vaag besefte wat eene fatsoenlijke, zedelijke vrouw hoorde te zijn. Dat zelfbesef deed dan, zooals op dit oogenblik, al hare aandacht zich concentreeren op hare uiterlijke gaven, op hare aangeboren innemendheid, die zooveel innerlijk bederf wist te maskeeren. Zij zuchtte verlicht, als zij het prachtige beeld in den spiegel aanschouwde en herhaalde nog eens: oh, qu'il est doux d'être belle alors qu'on est aimée! En van die fragiele schoonheid hing thans af de keer van haar lot: de betoovering, die hem hierdoor omspon, maakte hem in menig opzicht blind, dit besefte zij zeer goed. Het openbaar worden voor hem der nuchtere waarheid kon aan alles een eind maken. Zij herinnerde zich uit een album een woord van Descartes: „Notre existence est double; notre vie intérieure nous travaille avec violence, tandis que la vie extérieure nous domine malgré nous". Zij voelde heel de toe-

passelijkheid dier woorden op haar toestand van het oogenblik — dit uitwendige bedwingen, dit moest zij nu met alle macht en omzichtigheid gaan beproeven — misschien was dan uit de innerlijke ellende nog iets goeds voort te brengen.

VI.

REMY.

Na een paar dagen bij een vriend te Haarlem te hebben doorgebracht, keerde Gaston naar Limburg terug. Hij had er eerst over gedacht nog eenige dagen in gezelschap van zijn broer en tante te Scheveningen te blijven, maar zijne gedachtenvolle stemming van 't moment trok hem naar de stilte van 't landleven, en zoo was hij spoedig weer in de tuinen van den Minstroom en voor 't eerst nu alleen. Eenzaam had hij het niet: om de drie of twee dagen kwamen er brieven van Gabrielle, meestal heel lang en in het Fransch geschreven, de taal die zeker wel den grootsten en meestbeteekenenden woordenschat heeft voor eindelooze variaties van het „aimer" et „aimable". Hij dronk het vergif uit die sierlijke, gloeiende klanken met volle teugen, maar dikwijls stiet hij op uitdrukkingen, die hem plotseling deden opschrikken of verwonderd voor zich staren, maar altijd en altijd weer opnieuw doodde zijn loyale argelooze zin het opkomende wantrouwen. Een enkele maal schreef hij haar ook in 't Fransch, maar dan

was het hem, of hij aanstonds in den maalstroom harer uitdrukkingen en zinswendingen werd meegetrokken of de gloed harer woorden over hem wilde komen — en ontevreden wierp hij dan zijn pen neer en stelde het antwoord eenige uren uit.

Eens las hij in een harer brieven: Comme ta dernière lettre, cher ange, m'a rendue heureuse: Je l'ai devant moi et je lis les paroles de Rhut à Noémi, citées de la Bible: „Laisse-moi vivre de ta vie; le pays où tu iras sera ma patrie, tes parents seront mes parents; là où tu mourras, je mourrai, et dans la terre qui te recevra, là je serai enseveli". Tout cela est bon, cher enfant, parceque tu ne dis que la vérité — ces paroles me montrent la profondeur le ton amour. Et moi, qu'ai je à te dire, à mon tour si ce n'est que te parler d'amour. Ah Gaston, quel amour! Jamais personne ne t'a aimé comme moi. Je vis dans un songe. Tout m'est indifférent, rien n'éxiste plus pour moi, exepté cela. Je ne sais si je marche, si je mange, si je dors, je sais seulement que j'aime. Ton image, chéri, est sans cesse devant moi. J'ai vu tracé chez un écrivain, que j'aime beaucoup ton portrait presque parfait. C'est dit on le portrait de de Musset dans sa jeunesse; cela te ressemble; écoute: „Quoi de plus pur et de plus suave que cet enfant? Je n'ai point vu de physionomie d'un calme plus angélique, ni de bleu dans le plus beau ciel, qui fût plus limpide et plus céleste que le bleu de ses yeux. Je n'ai pas entendu de voix plus harmonieuse et plus douce que la sienne. Et puis, sa démarche lente, ses mains blanches et fines, son

corps frêle et souple, ses cheveux d'un ton si doux et d'une molesse si soyeuse, son teint changeant comme le ciel d'automne, ce carmin éclatant qu'un regard de vous répand sur ses joues, tout celà c'est un poète, c'est un jeune homme vierge." Oui, Gaston, tu es poète plus que savant. Les beaux arts et les lettres, tu les comprends par intuition — tu es poète par amour. Une âme d'artiste seul peut aimer comme tu le fais. Tes lettres, quoique sévères et hautaines quelque fois, me le disent assez: je n'ai qu'à relire les paroles cités de Ruth, qui contiennent tout une fidélité, un abandon sans pareil. Il faut que tu sois à moi, j'espère vite. Gabrielle.

Deze laatste regel weer ontnam voor Gaston iets aan de vreugde, waarmee dergelijke brieven hem steeds vervulden. Hij voelde wel niet het onderscheid van de kalme waardigheid en ernst, soms zelfs van de majesteit zijner eigene, door haar dikwijls aangehaalde woorden en hare vurige uitbarstingen, in min of meer onbeheerschte taal — maar soms als in dit: „Il faut que tu sois à moi" — voelde hij iets, dat opvallend met zijn eigen reinen zin in weerspraak was. Ze heeft het niet zoo bedoeld, besloot hij dan meest — maar toch langzamerhand, daar de indrukken van dat soort zich ophoopten — ontstond een beeld, dat slechts geheel onopgesmukt op 't onverwachts behoefde op te treden, om hem totaal te kunnen ontnuchteren.

De dag kwam, dat mevrouw de Glayou met Remy terug kwam. Nog een veertien dagen zouden de beide broers

samen zijn, dan namen zij naar alle waarschijnlijkheid weer van elkaar afscheid. Zoo naderde ook het einde van Gaston's vacantie en ook het oogenblik, dat hij aan zijne tante zijn voornemen zou moeten meedeelen. Hoe zag hij op tegen dat uur. Misschien zou zij niet verwonderd zijn en zijn plan heel verstandig vinden — maar hij moest toch in ieder geval een reden opgeven of doen vermoeden, die niet bestond. Hoe hij ook naar Gabrielle's nabijheid verlangde, hoe deze hem meer en meer alles werd — toch bleven de naderende dingen hem met onvrede en druk beheerschen. Hare geruststellende en alles belovende brieven konden de stemming niet weg nemen. Haar schreef hij echter over zijn inwendige toestand niets meer; hij had vast besloten, haar op geene wijze eenig leed te doen. Zijn verzet werd lijdelijk, stil, in zichzelf geconcentreerd en begon zich te uiten naar buiten in stemmingen van stilzwijgen, zich terugtrekken en soms ongeduld en bitterheid. De tweestrijd, dien haar voorstel bij den aanvang gewekt had, trad weer op naarmate het oogenblik der uitvoering naderde. Af en toe deed het hem aan als een dwang, waaronder hij gebukt ging — en van niets was zijne natuur zoo afkeerig als van heerschzucht, een trek, dien hij steeds met de uiterste zorg tegenover anderen vermeed. Wat hij ging doen was te veel in strijd met zijne ordelijke, regelmaatlievende en vooral openhartige natuur. Dat hij zijn toevlucht zou moeten nemen tot een houding, die ten slotte leugenachtig was, dit kon hem met lichte irritatie zelfs tegen Gabrielle soms vervullen.

En daar zijne liefde het verwijt niet toeliet, werd hij onrechtvaardig en keerde zijn prikkelbaarheid zich tegen zijn omgeving, waar men zelfs niet kon gissen, wat hem mocht bezielen. Waarom kon Gabrielle hem haar geheim niet zeggen? Wie hoorde ze nu toch grooter vertrouwen te schenken dan hem, wie onder alle menschen, die zij kende? Wat is de vurigste liefde zonder vertrouwen, zonder een hooge eenheid? dacht hij terecht — en dan werd hij immer meer wrevelig en ongeduldig, het begon haast een doorloopende stemming te worden. Hij besefte zelf dat zijn misnoegde teruggetrokken houding naar buiten onrechtvaardig was; dat hij nooit voorheen zoo was geweest — ofschoon hij zich tegen deze stemmingen verzette, hij kon ze niet machtig blijven. Mevrouw de Glayou zag hem af en toe met verbazing aan. Ze begreep niets van dien omkeer in hem, die haar absoluut ongemotiveerd toescheen en waarop zij den sleutel miste. Als zij het een en ander in haar gedachten combineerde, moest zij besluiten, dat er iets ongewoons met hem gaande was; in ieder geval een inwendige verandering, waarover hij vermeed met haar te spreken.

Tot nu toe scheen hij nooit geheimen voor haar te hebben gehad; hij had haar dit zelf meer dan eens beweerd. Het kwam haar voor, dat het meer volgens zijne natuur zou geweest zijn van uit Haarlem bij haar en zijn broer te komen, dan alleen naar Limburg terug te keeren. Vroeger placht hij te zeggen: Wanneer gaan wij op reis? Wanneer zullen we een wandeling maken? Wat zullen we

lezen; waarover zullen we spreken? Nu was het: ik ga een oogenblik wandelen; ik ga een uurtje naar Duivelstein; ik ga wat paard rijden. Ook Remy viel deze veranderde houding op. Hij bracht dit onwillekeurig in verband met zijn dikwijls gaan naar het postkantoor; maar hij wachtte zich er wel voor, zijne tante hierop opmerkzaam te maken. Hij bespeurde heel goed, dat zij begon te lijden onder het vreemde doen van Gaston: dan werd de jongere stil en verdubbelde zijn vriendelijkheden voor mevrouw de Glayou, want zij begrepen beiden, dat er met Gaston iets was en zij durfden er elkaar niet over spreken. Toch trad dit onverwachte als een schaduw binnen de harmonische sfeer van hun leven. Als dat zoo moest blijven, dacht Remy, dan beklaagde hij zijne tante, wier groote voorliefde voor Gaston hij zich heel goed bewust was, zonder dat hij die nochtans ooit ook maar met een zweem van afgunst als eigen achterstelling had gevoeld. Het was zoo heel natuurlijk, meende hij, dat Gaston, die zooveel meer om haar heen was en die Hollander zou worden, met haar inniger verbonden scheen dan hij.

Eens was Gaston reeds vroeg naar het dorp gefietst, zooals meestal de laatste dagen alleen, en Remy bood zijn gezelschap niet aan, als zijn broer er niet om vroeg. Dien dag sprak Gaston zoo goed als niet, en zijn gedwongen antwoorden klonken kort en humeurig. Aan tafel heerschte eene onaangename stilte — en dien avond na het diner, ging hij, wat hij tot nu toe nog niet had gedaan, ook weer alleen uit. Ik heb noodzakelijke brieven te

schrijven, zei hij, en sloeg het tuinpad in, dat naar de omgroeide poort van Duivelstein leidde.

— Willen we een eind langs de rivier wandelen? vroeg mevrouw de Glayou aan Remy. Zij gingen zwijgend als drukte hen een wicht van pijnlijke gedachten, die zij tegen elkaar vreesden uit te spreken. Het was een stille en mooie Septemberavond; de zon ging kalm maar schitterend onder aan een lichtblauwen hemel.

— Zullen we hier een oogenblik in het gras gaan zitten? vroeg ze, op een punt gekomen, vanwaar zij een prachtig riviergezicht hadden, door de gloeiende zonnelucht in zijn diepte beheerscht.

— Hier plukte je een paar jaar geleden bloemen als een klein meisje, weet je dat nog? Je had je handen vol wilde rozen daar tusschen de hegstruiken vandaan gehaald.

Hij voelde, dat haar toon, haar blik tot hem kwam met eene genegenheid, zooals hij nog nooit bij haar tegen hem had opgemerkt; wel tegen Gaston.

Het werd haar zelf opeens duidelijk, dat zij den jongste onrecht had aangedaan; zij voelde het als een plotselinge opwelling van berouw, een woeling van pijn.

— Twee jaar is lang, antwoordde hij, zich in het gras uitstrekken. Wij begonnen dien avond voorgoed bij u thuis te komen. Ik herinner me, dat wij elkaar dit meedeelden, toen wij alleen waren.

— Ja, wij, herhaalde ze langzaam als in gedachte — er is veel gebeurd, Remy, sinds dat oogenblik. Zij dacht

onwillekeurig aan het bezielde geestesleven, dat zich tusschen haar en Gaston zoo spoedig en diep ingrijpend ontwikkeld had en dat haar toe had geschenen als een belofte van schitterende vruchtrijping uit veelbelovende bloesems. Na zijn terugkeer uit Scheveningen was alle gesprek over studie tusschen hen opeens stil geworden. Zijne belangstelling in dit opzicht scheen zich ten minste voorloopig te hebben gekeerd: gedichten, litteraire werken zag zij nu in zijn handen; ook Fransche romans, die hij vroeger schuw zou hebben terzij geschoven.

— Ziet u — zei hij eens — naar aanleiding van eene opmerking die zij deed met betrekking tot een boek waarin hij juist had gelezen, ik heb begrepen, dat mijn voorliefdes ten opzichte van studeeren en lezen te eenzijdig waren. Om den geest frisch te houden voor den arbeid, die ons het meest belang inboezemt, heeft men noodzakelijk afwisseling noodig. Dit doet aan als een rust, die geen tijdverlies is, maar onze algemeene ontwikkeling eer bevordert dan vertraagt.

— Je spreekt mijn eigen opvatting daarmee uit, had ze verheugd geantwoord, dat hij zich nu ten minste weer eens tegen haar uitte. Toch zou ze hem nooit voor die algemeene ontwikkeling dat soort romans hebben aangeraden, waarvoor hij een wel wat te groote belangstelling, meende ze, scheen aan den dag te leggen. Hij wordt zoo langzamerhand wat ouder, dacht ze dan vergoelijkend, en dan, hij heeft zoo'n sterk moreel gevoel, hij zal zelf weten te kiezen. Hare innerlijke opmerking over den aard van

zijn lectuur, scheen haar haast toe een beleediging voor hem en ze was blij hare gedachten niet te hebben uitgesproken.

Sinds die korte woordenwisseling vermeed hij de gesprekken over schrijvers en denkbeelden, die nog voor kort bijna hun dagelijks voedsel waren. Hij weerde het onderhoud al af, als het tot dit thema wilde komen. En dan bleek het haar ook al spoedig genoeg, dat hij ook ieder ander vertrouwelijk onderhoud met haar ontweek, en soms voorkwam hij onder 't een of ander voorwendsel haar gezelschap en zelfs hare nabijheid. In 't begin deed het haar aan als eene teleurstelling, een lichte schrijning, een plotselinge, onverwachte schok. Maar toen daalde, vooral de laatste dagen, een doffe somberheid op haar neer; iets als een werkelijk kervende pijn kwam in haar, en zij wendde haast onwillekeurig al hare aandacht en belangstelling nu tot den jongste. Het eigen leed, dat zij thans ervoer, deed haar begrijpen het onrechtvaardige der partijdigheid, die zij voor den oudste had aan den dag gelegd. Op dit oogenblik, terwijl zij daar rustig aan den rivierkant zaten, was zij diep in deze beschouwingen getrokken. Toen Remy, die de wisselingen aan den gouden gezichtseinder had gadegeslagen, opzag, bemerkte hij — en hij behoefde naar de reden niet te zoeken — dat zij schreide. Hij zag voor zich met een ernst, dien hij zich in den regel niet toekende, en trok, zoekende naar woorden, eenige meibloempjes uit, die hun blaadjes gingen dichtvouwen.

Hij vond het woord niet. Maar hij nam zich voor als de toestand niet veranderde, Gaston te zeggen, dat hij verdriet veroorzaakte, en daartoe het minste recht niet had omdat hij zelf mogelijk een of andere wederwaardigheid doormaakte.

Den volgenden dag echter was Gaston zelf opgewekter en scheen iets van zijn oude spraakzaamheid terug te hebben gekregen. Het geval was, dat hij den vorigen avond met een brief van Gabrielle naar Duivelstein was gegaan en die in een harmonischer stemming dan gewoonlijk had kunnen beantwoorden. Naarmate de dag kwam, dat hij zijne tante zijne veranderde plannen moest meedeelen, was zijn stemming prikkelbaarder geworden, tot het hem gisteren inviel, dat hij de zaak geschikt en heel leuk kon behandelen, door aan tafel in tegenwoordigheid van Remy eenvoudig te zeggen, dat hij zijne studie voor een poosje ging onderbreken en een reisje naar het Zuiden zou maken. 't Zou er dan alles minder gewichtig uitzien — een gewoneren schijn hebben — 't was dan niet anders dan een terloops gedane mededeeling, en hij had een gevoel als zou dan voortaan iets drukkends van hem zijn afgenomen, dan was dàt voorbij! Een gesprek tête-à-tête met zijne tante wilde hij in ieder geval vermijden; dien rustigen, vragenden blik op zich gevestigd te zien en dan de oogen te moeten neerslaan, neen, dacht hij beschaamd en opnieuw geirriteerd, geen huichelarij. Hij opende den juist ontvangen brief van Gabrielle en uit die regels rees een kalmeerende, blijde stemming voor hem

op: Als druppels na een nachtdauw in Mei lagen daar neergezaaid de zoetgeurend en helderklinkende woorden als „mon trésor, mon coeur, mon saint, cher mien, mille fois adoré, etc., tusschen volzinnen als strooken van bloemen, roode granaat- en witte amandelbloemen vol zuidelijke betoovering, die ze hem schetste met een „bientôt", „je te dirai mon heure", „au bout de quelques jour", etc. Hij voelde, haar lezend, dat uur naderen, haar roep duidelijker worden, hem wegtrekken naar een rustig ver oord, dat de ontknooping zou geven. O, gelukkig, als het zoo ver maar was. Dàn kon hij zijne tante de gansche opheldering schrijven, en zou ze zijn stilzwijgen vergeven — tout comprendre, c'est tout pardonner. O, gelukkig dan, en zijn grootste vreugde zou zijn, dat zij Gabrielle zou kennen, haar liefhebben en bewonderen, zooals hij. Den brief weer inziende, vermaande hij zich zelf, deze onprettige tijden nu maar moedig door te gaan: het onaangename der situatie was de prijs wel waard. Als hij Gabrielle eens hier kon brengen — voor langen tijd, droomde hij, in dit oude huis, waarvoor zij nu nog een kinderachtige vrees aan den dag legde — als zij met hun drieën binnen deze omgeving de zomermaanden zouden doorbrengen! Zijne tante zou zeker verheugd zijn, als het oude nest weer bewoond werd en spoedig van jonge kinderstemmen zou weergalmen. De kleine Françoise, die zoo gaarne buiten was, zou hier een afwisselend terrein voor hare spelen vinden. Met een geheel anderen blik kon hij nu de vertrekken van Duivelstein doorloopen, als hij aan een zeker

naderende toekomst dacht. Zelfs de vóóreeuwsche kinderkamer, waaraan hij nooit veel aandacht had besteed, boezemde hem nu belangstelling in. Er waren daar nog allerlei zeventiende-eeuwsche voorwerpen bijeen, welke misschien een jonge, toekomstige moeder eens in verrukking hadden gebracht. Een wieg, waarvan het geel satijn nog niet geheel verschoten was; een kamstoel met voetbankje, waarvan het verguldsel nog niet was vergaan — wat aardige voetjes hadden hier gedribbeld! — een vuurmand ook met geel omkleed en met zilverkant omzoomd en dan een kinderkast nog gevuld met eenige wonderlijke relieks, waarvan men het gebruik moest gissen; een pappot, een speldekussen van satijn met geweven zilvergalon; een zwachtel met perelcouleur galon, zooals men het toen noemde en zooals hij het had beschreven gevonden in een ouden inventaris; een dekentje met rozen bestikt en een roodfluweelen doopluier, waaraan eenigszins verschoten gouden en zilveren kanten afhingen. Hij bezag deze dingen voor het eerst eens met een bijzondere aandacht en sloot zorgvuldig de kast weer dicht, opdat geen mot of muis mogelijk aan deze curieuze resten van vergane oudertrots zou kunnen knagen. Het was kenmerkend voor zijn karakter, dat deze van belofte sprekende kinderverzameling op 't oogenblik meer zijn aandacht boeide dan de aangrenzende dameskamer met kapbuffet, nachtbouquet, in metaal gevatte spiegels in de hoeken en een garderobe, waarin nog min of meer geschonden resten van kleedingstukken werden bewaard, die zeker eens heel

mooi waren geweest en waarvan de eenigszins verflenste versiering duidde op tijden van veel kunstliefde en overdreven door Frankrijk ingevoerde weelde. In een der kamers stond een hooge, oude kist gefineerd en met wapens voorzien. Daarin lagen eenige heel weinig geschonden toiletstukken: een japon — tabberd noemde men het toen, van couleur de feu — een rok van couleur d'acre met bloemen van goud — en wat hij vooral op 't eerste gezicht zoo mooi had gevonden: een kleed van feuille morte met aurore bloemen en gevoerd met incarnate taf d'Avignon. Hij zocht een geruimen poos naar den sleutel dier kist, want er waren zooveel sloten en sleutels. Hij juichte toen hij hem vond: de gedachte aan dien japon kwam ineens als een vreugde van openbaring in hem. Gabrielle's exquize smaak, dacht hij, moest dit kunstwerk van voorouderlijk toilet wel bewonderen. In ieder geval, dit hoorde niet in de rij der spookgestalten, die haar reeds bij voorbaat huivering aanjoegen, als hij haar een en ander van Duivelstein beschreef. Hij had geen moeite het kleedingstuk te vinden en spreidde het uit op de met gouden vruchten versierde deken van het oude ledikant. Hier en daar zag hij bij onderzoek kleine gaatjes, die het geknaag van den tijd aankondigde, waaraan alle eeuwen hun inhoud ten slotte moeten afstaan. Maar hij kon niet laten als de eerste maal het prachtige kleedingstuk te bewonderen; het zou Gabrielle, dacht hij, juist passen: 't was of het voor hare figuur was gemaakt. Hij stelde zich voor, dat ze met

hunne kinderen zoo af en toe eens een familiefeest zouden geven, waarin het leven der voorouders zou worden herdacht met een voorstelling van oude gebruiken. Waar kon het beter dan hier, waar dat leven sluimerde in vergane voorwerpen en modes en slechts behoefde te worden aangeraakt, om nog eens als 't ware uit zijn graf op te staan? Hij zag niets onheiligs in zulk herdenken, integendeel een soort piëteit en familievereering. Gabrielle, die het middelpunt zou zijn, zou als eene betoovering door het huis zweven in dat kleed van feuille morte, en beneden in de groote zaal, waar Melite's portret hing, zou het feestmaal gegeven worden. 's Zomers zou dan de zaal met bloemen versierd zijn, en boomschaduwen zouden zich bewegen over het goudlederen behangsel als de zon er op viel, zooals hij 't wel eens had aanschouwd. Waren ze in den winter eens hier, dan zou er een prachtig Kerstfeest worden gevierd; een feest van brandende luchters op oude guéridons naast den modernen Kerstboom met zijn kleurige verlichting en weelde van kindervreugde. En zijne tante zou steeds de zorgende en gevierde hoofdpersoon zijn bij dat alles. Hij wist, hoe zij de kunst verstond het leven anderen aangenaam te maken. O, wat zou ze van Gabrielle houden, haar adoreeren, zooals hij deed — kon het anders?

Een uur was voorbijgegaan in deze droomerige, gelukkige beschouwing. Hij bemerkte opeens, dat de schemer zwaar inviel, en hij haastte zich meubels en vertrekken te sluiten en even nog in de middelkamer zijn bijna geëin-

digden brief af te maken. Hij voelde zich verlicht, verheugd en als in een nieuwe gemoedssfeer. In een der slaapkamers had hij juist gelezen in den rand boven een kaptafel de versregels van Bredero:

Komt hier mijn gouden kam, leckt dit goud-dradigh hair,
Ik doop deeze dunne dweijl in dat water clair.

Hij veranderde lachend het woord goud-dradigh in nacht-ravig, en schreef haar het vers. Het bracht hem weer te binnen haar donkere haarpracht, zooals hij die in hare kamer te Scheveningen overwachts over haar schouders had zien vallen en daarna den kam zag glanzen in hare hand, welke dien nachtelijken stroom weer op nam met een „geste qui remplit le ciel". Wie die uitdrukking had bedacht, verdiende een dichterlijke bekroning, meende hij. Hij had nu van buiten geleerd, als meer toepasselijkheden van hetzelfde soort, eenige dichtregels van Sainte-Beuve aan mevrouw Hugo, en hij schreef ze neer in zijn brief als een gelukkig invallende hulde:

Ta beauté dans l'oubli devoilait sa lumière,
Un moment, au miroir, d'une main en arrière,
Debout, tu dénouas tes cheveux rejetés:
J'allais sortir alors; mais tu me dis: restez!
Et sous tes doigs, pleuvant, ta chevelure immense
Exhalait jusqu'à moi des odeurs de semence.
Armée ainsi du peigne, on eût dit à la voir,
Une jeune immortelle avec son casque noir,
Telle tu m'apparu.....

— pour ne plus être oubliée de ton Gaston
qui espère te revoir bientôt.

Hij sloot den brief, om hem spoedig even naar de post te brengen. Het raam sluitend, meende hij zijne tante met Remy in de verte langs de rivier te zien aankomen. Hij stak ook den brief van Gabrielle bij zich, maar herlas nog hare laatste woorden, die hem vergezelden op zijn weg naar het dorp, als een van die rose wolken daar diep over de rivier, die achterbleven na de weggezonken zon, als een stille weelde na een liefdesonderhoud: „J'ai tracé dans une de mes dernières lettres ton portrait que tu te rappelleras et lequel est sans cesse devant mes yeux. Quand je lis, quand je vois des images, des tableaux, c'est toujours toi, qui sort des livres, des cadres; quelque fois cela paraît devenir une obsession, qui me fait rire de moi même".

Toen Gabrielle in haar hôtelkamer te Haarlem haar eigen nachtelijk beeld aanschouwde, had ze verrukt uitgeroepen: Oh qu'il est doux d'être belle, alors qu'on est aimée! Nu riep hij op zijn beurt: Oh, quel bonheur de se savoir charmant et magnétique, alors qu'on est tellement aimé!

Thuis komend, wachtte hij in de zitkamer den terugkeer van zijn tante en broer van hunne wandeling. Zijn verlichte stemming, het, naar hij meende, in hem zich hervindend evenwicht schiep een sfeer van geluk in en om hem heen, waarin hij zich met vreugde bewoog. Hij

haalde den brief van Gabrielle te voorschijn, om hem op zijn gemak te herlezen. Deze was van een soortgelijken inhoud als een der eerste, dien wij citeerden en die vol was van dien klemmenden roep, hem haar te doen vergezellen naar een vreemd, ver land, waar zij hem afgesneden wist van iederen band, van alles, haar uitgezonderd. Zij kende bij ervaring de geweldige suggestie van een dergelijk alleenig- en als met een muur omsloten samenzijn. Daarom liet zij niet los, haast ieder harer brieven met zinspelingen en schilderingen in gelijken geest, te vullen. Had zij gezien, hoe geheel anders Gaston het lezen van dezen brief eindigde dan haar eerste schrijven in dezen zin, haar aanvangend voorstel omtrent dit zóó doorziene en overwogen reisplan, zij zou volkomen tevreden zijn geweest. De glimlach week niet van zijn lippen, terwijl zijn oog de bladzijden doorliep, herhaalde variante op wat haar toescheen het eenig middel, dat hem voorgoed in hare armen kon voeren. Na hunne ontmoeting in Haarlem had zij begrepen, waar zijn zwakheid en haar macht lag: met de gouden omtoovering, waaronder zij hem toen gezien had, moest zij hem blijven omspannen, met woord en houding er hem door blijven omhullen, tot hij niet anders meer zou kunnen zien en gevoelen en willoos zou volgen den roep van die glanzende beneveling.

„Rappelle-toi had ze opnieuw geschreven, want ze kende de macht van juist dat soort herinneren. „Rappelle-toi ces heures au bord de la mer alors que le soir allait tomber; ces heures, quand j'étais dans tes bras, toi dans

les miens et que tes douces lèvres d'enfant faisaient tomber des baisers si tendres sur mes lèvres souriantes de bonheur, d'une extase infinie. Le soleil allait se coucher dans les flots et les vagues se dressaient au ciel comme des soupirs d'amour. L'impression de tout cela était comme d'une rosée tendre, qui va s'épancher sur un paysage, animé d'une vie tranquille et voilée. Ainsi s'épanchait la rosée de tes doux baisers sur ma bouche heureuse et mes mains paresseuses. Tu exprimais ta passion si gentiment et moi, folle de joie, je te laissais faire. Je ne demandais pas mieux, que d'être aimée de toi, sans cesse, toujours! Oh, très-innocent garçon, c'était le ciel pour moi alors ton estime pure et naïve, ton tout simple amour avec ses ravissements, ses extases éperdues! Je regardais ton sourire, ce sourire dont la beauté ne peut être créée que par l'amour. J'ai senti alors combien tu es le battement de mon coeur, le rêve de mon âme, l'enchantement de tout mon être. Depuis ces heures de tendresse, d'enivrement, d'espoir infini, cette impression dont tu as empreint mes pensées ne me quitte plus. Ces moments, nous les retrouverons dans ce pays lointain qui m'est devenu comme un rêve nouvel, un rêve que j'ai caressé dans mon sein. C'est là maintenant ma pensée de toutes les heures! Oh, magie de la vie intime, puissance d'être ensembles, seuls, aux milieu des impressions étrangères, influence du rapprochement des coeurs! comprends tu? Imagine-toi encore nos courses après ces moments de repos, cités au-dessus: ivres de grand air, de joie nous allions loin, toujours plus

loin, ne pensant ni au temps ni au lieu. Alors ces langueurs qui me prenaient tout à coup, ces irrésistibles envies d'embrasser ton front, de presser mes lèvres sur tes mains, tout doucement comme une voix inexprimée, qui ne veut qu'adorer. Alors j'ai vu des larmes perler dans tes cils d'or: tes yeux seuls parlaient, ces saphirs tendres. Je n'avais plus besoin de mots pour m'exprimer; nous étions contents d'un échange de pensées, d'accablantes paroles seulement par les yeux. De temps à temps je faisais tomber quelques baisers, difficiles à retenir, et toi... je remarquais tes ardents soupirs, implorant mes caresses. Les grandes amours sont muettes, tu l'as éprouvé alors! Pourquoi pâlissais-tu ainsi; qu'est-ce que je te disais donc, pour t'émouvoir tellement? Je ne disais rien, je ne faisais qu'aimer. Toi, tu ne savais pas jusqu'àlors que c'était qu'aimer. Je retenais mes pas pour sentir plus longtemps ton haleine sur mon front, le mouvement de tes cils sur mes joues. Comprends tu, que loin de toi je ne resterai plus tranquille? Fuyons, je le répète, les cruautés de la saison, les engourdissantes frigidités de notre hiver. Reprenons nos courses, nos heures de repos là-bas, où les paysages paraissent créés pour l'amour heureux. Nous y ferons des promenades, entrecoupées de ravissantes causeries, de toutes les grâces de l'intimité. J'ai lu quelque part: „Tous ceux qui tiennent à leurs trésors, les cachent dans la solitude". Je vais donc te cacher, car il n'est qu'une atmosphère où l'amour ne peut mourir: c'est la solitude, une solitude complète, profonde! Il me paraît

qu'elle doit-être inventée par l'amour et qu'elle n'a qu'une existence que par lui et pour lui!

Laisse-toi inspirer par cette pensée; qu'elle t'obsède d'une manière maîtrisante et te fasse quitter tout pour me suivre. Partons donc bien vite; quittons ce pays glacé, pour vivre ailleurs, unis et libres.

Quelles perspectives de vie: le soleil du Sud sur nos fronts, le feu divin dans nos coeurs!

De suggestie, die van deze regelen uitging, was voor Gaston in den steeds meer overgegeven gemoedstoestand der laatste uren overredend. Hij stak het geschrift bij zich in een portefeuille, die meerdere dergelijke blaadjes verborg en daalde verheugd den tuintrap af, om zijne tante en broer tegemoet te gaan, die hij zag naderen; maar opeens werd hij stil en terughoudend en verdween zijn glimlach, toen hij den haast treurigen ernst opmerkte van de stemming, die hen beiden scheen te omsluiten en stil maakte. Waarom? Een plotseling schroomvallig gevoel, half schuld, half verwondering riep nu ook een trek van ernst op zijn gelaat, en het bleef tusschen hen dien avond, zooals het de laatste dagen zoo vaak was: een raadselachtig, onverklaard en drukkend zwijgen. Hij nam zich voor, zooals reeds zijn plan was voor eenige uren, den volgenden dag aan dezen gedwongen pijnlijken toestand een einde te maken door een min of meer duidelijke verklaring, en zooals hij zeker meende te moeten doen, door een opzettelijk veranderde houding.

Den volgenden morgen ging Remy met zijne tante een

paar bezoeken afleggen in den omtrek. Het was de laatste dag van zijn vacantie. Hij had zich voorgenomen, dien dag eens met Gaston te spreken. Gaston zelf voorkwam hem hierin — want hij ook had plan gemaakt, dien laatsten dag aan zijn broer te wijden en stelde hem aan de lunch een groote wandeling of fietstocht voor. Opgewekt en spraakzaam kwam hij dien dag de eetkamer binnen tot niet geringe vreugde zijner tante, die plotseling meende haar Gaston te hebben teruggevonden.

— Heel graag — zei Remy, toen zijn broer hem voorstelde dien middag samen uit te gaan. En zeg, Gaston, jou tijd kort ook op; nog acht dagen.

— Ik denk het niet; ik verleng ditmaal mijn vacantie met een paar maanden. Ik ga eens wat van Europa zien.

— Je kiest geen mooi seizoen uit — had je dat plan al lang?

— Neen — ik ga naar Biarritz en verder misschien naar Pau.

— Dan kies je wel weer een goed seizoen uit — ga je met een vriend?

— Neen — een onderbreking van studie voor wat langeren tijd is wel eens goed en zelfs noodig; waarom zou men het gure jaargetijde niet eens ontvluchten?

— Ik denk, dat je daar in Scheveningen den smaak van het rusten en flaneeren wat hebt beet gekregen.

— Mogelijk.

— Ik veronderstel, bracht mevrouw de Glayou in —

dat Gaston zich dit laatste jaar wat overwerkt heeft. Hij is te ijverig en onderneemt daardoor te veel. Is het niet? — Nu, ik vind het plan uitstekend; ik heb hem in 't voorjaar al aangeraden, niet altijd hier in die eenzaamheid zijn vacantie's door te brengen. Dat leidt van zelf dan weer tot het opnemen van boeken — en hij doet alles zoo conscientieus en grondig — zoo blijft het een onafgebroken inspanning. Ik vind je plan uitstekend, Gaston, 't kon niet mooier, als je nu maar niet al te veel boeken meeneemt, dan moet je je aandacht wel op andere dingen richten. De natuur daar is prachtig, roept voor dichterlijk aangelegde menschen heel wat belangstelling wakker. Je bent trouwens al begonnen, met je aandacht op gebied van lectuur eens wat te wijzigen.

— Ik dacht wel, dat u mijn plan zoudt goed keuren, klonk het verheugd — maar de laatste opmerking der tante liet Gaston opnieuw onbeantwoord en het scheen mevrouw de Glayou toe, of hij er snel en opzettelijk overheen gleed.

Na tafel gingen de beide broers uit. Remy verkoos te wandelen en zij gingen het bosch in — een woud van hooge boomen, met eindelooze lanen, waar Gaston de laatste dagen vaak paard reed — en zijne reisvooruitzichten met Gabrielle uitdroomde in haar eigen dichterlijke voorstellingen, die door deze stille en weelderige natuur om hem heen het leven kregen van een tint en klank, waarnaar hij nu met heimwee had leeren verlangen. Als de pooten van het paard met haast onhoorbaar

geluid op het mos wegdoften, als de reeds zwakker wordende stralen door het dichte groen heel hoog boven hem, als een kalme glimlach neerzegen — en de diepte der allee, waarin hij reed, zich altoos verlengde, zooals hij meende, dat hun verblijf ginds zich iederen dag in bekoring verlengen zou, dan verkoos hij alleen te zijn; dan was het hem haast niet mogelijk nog iets anders te denken dan Gabrielle en nog eens Gabrielle! — Hij vond het maar goed, dat Remy geen paard reed — want hij zou hem zeker een ongezellig en zwijgend gezelschap zijn geweest.

— Op dit oogenblik hield de opgewekte stemming, waarmee hij de eetkamer was binnen gekomen, bij hem aan. Gelukkig, die mededeeling waartegen hij zoo op had gezien, was geschied. Nu ging voortaan wel de rest vanzelf, meende hij — en hij zocht naar een onderwerp van gesprek, dat hij meende zijn broer te zullen interesseeren. Maar deze voorkwam hem met de rechtstreeksche opmerking:

— Gaston, ik moet je over iets spreken. Als ik het nu niet doe, komt het er niet meer van. En ik voel het zoo als mijn plicht, want geloof me, ik heb er tegen opgezien.

Remy had een gevoel, als moest hij voor 't oogenblik het haast aangeboren ontzag, dat hij voor zijn broer had, op zij zetten en dat kostte hem een buitengewone inspanning. Zijn borst hijgde en zijn stem beefde een weinig. — Ik zal maar aanstonds met de deur in huis vallen, ging hij voort, je ben niet meer, zooals je vroeger waart. Je moet iets hebben, dat je dwars zit. Je weet wel, dat ik me

nooit met je privaatzaken bemoei noch met je bezigheden, je denkbeelden of wat ook. 't Zou me als jongere niet passen — en buitendien men moet elkaars vrijheid volkomen eerbiedigen; dat doe jij ook. Maar je bent veranderd en je moet dat zelf heel goed voelen. Ik zou je deze dingen niet zeggen, maar je veroorzaakt lijden.

— Zoo — zei Gaston bleek wordend bij de laatste woorden. Heb jij je dat zoo aangetrokken? Ik heb het toch werkelijk zoo kwaad niet bedoeld. Ik was afgetrokken en soms zelfs humeurig, ik wil het eerlijk bekennen. En er was ook iets, dat me hinderde — maar als je dat vermoed hebt, waarom er mij dan juist nu den dag voor je vertrek een verwijt van gemaakt? — Je kunt toch wel begrijpen, dat zulke stemmingen voorbijgaan en dat daarom aan mijne inwendige gevoelens tegenover jou of tante wel niets veranderd zal zijn.

— Dat begrijp ik en ik geloof je gaarne. 't Is ook niet om mij zelf, dat ik de zaak aanroer. 't Zou niet in mij opkomen, naar je geheimen te vorschen, want daar heb ik geen recht op — maar in waarheid, Gaston, als je zoo door blijft gaan, dan moet ik onze pleegmoeder beklagen, heel erg. Zij lijdt, gaat gebukt onder je houding; zij heeft gisteren geschreid zoo droevig, als ik ooit maar iemand heb zien schreien. En ik vermoed, dat dit niet hare eerste tranen om je zijn geweest.

— Zoo, herhaalde Gaston — nog bleeker wordend en zag strak naar den grond, zonder te antwoorden.

— Nu weet je het — ik heb mijn plicht gedaan. Ik

begreep, dat er iets met je was — maar dat weet zij niet, en als zij het gist, dan is dat voor haar nog een leed te meer; want je hebt haar steeds je volste vertrouwen gegeven — en ze droomt je geluk niet alleen, maar ze leeft het. Dit heb ik van haar begrepen, dat jij haar gansche leven hebt omgetooverd; dat door jou de pijnlijke scherpe kanten, die er nog waren uit tal van herinneringen, verdwenen zijn; dat de onverschilligheid, waarmee zij voor zich persoonlijk stond tegenover leven en dood, door jou en om jou niet meer bestaat. Haar hart en haar gedachten hebben zich absoluut aan je vastgerankt, en dat weet ik, Gaston, als jij deze ranking doorsnijdt — het is niet als een zijden lint, dat men in tweeën knipt — dan breek je een leven, dat al te vaak gebroken is, om ten slotte niet weg te kwijnen, als de laatste zonnestraal het ontvalt.

— Zoo — klonk het weer — is dit je meening? Nu dan dank ik je voor de opmerking; ik zal ze ter harte nemen. Ik wist niet, dat mijn houding zoo opvallend was. Wat tante aangaat, ja, ik weet, dat zij van mij houdt, heel veel. Maar niemand weet beter dan ik, hoe onpersoonlijk ten slotte hare belangstelling is in de belangen van anderen in 't algemeen en vooral in het geestelijk welzijn van velen. Dit houdt haar hoog boven ieder persoonlijk gebeuren.

— Dat weet ik ook — maar ook weet ik, dat jij iets voor haar bent, wat niemand ooit in jaren voor haar geweest is: onderschat dit feit niet en alles wat er mee samenhangt. Er zijn gemoedstoestanden, die sterker zijn

dan de meest overtuigde onpersoonlijke gevoelens en opvattingen. Dit zie ik: je kunt haar doen buigen, doen bukken tot de aarde, haar doen wegkwijnen en versomberen — ik overdrijf niet. Maak niet tot martelares wie je meer lief heeft dan ooit iemand je kan liefhebben.

— Remy, je doet me schrikken en ik ben overtuigd je overdrijft. Tante zal spoedig genoeg inzien, dat ik nooit tegenover haar veranderd ben: dat mijn vertrouwen, geloof en toewijding betreffende haar altijd dezelfde zijn. Je hebt goed geraden: ik heb iets wat me hindert. Als dat weg is....

— Moet daar op gewacht worden: mag men een ander zooveel leed doen, om misschien een kleine moeielijkheid, die men zelf doormaakt? Ik heb al gauw vermoed, dat je veelvuldig gaan naar 't postkantoor op een correspondentie betrekking had....

— Remy, bemoeide ik me ooit met jou intieme aangelegenheden of met die van een ander...., onderbrak Gaston verontwaardigd.

— Je hebt tot nu toe, meen ik, niet kunnen bespeuren, dat ik er ooit de lichtste zinspeling op maakte. Ik heb altijd buiten gewacht, als je het kantoor in ging, uit bescheidenheid. Maar nu ik voor een ander optreed, vooral voor haar; voor iemand die dàt is, wat zij voor ons toont te zijn — nu zou ik over meer heenstappen en zet ik mijn bescheidenheid en gereserveerdheid tegenover je hierin op zij — je kunt het me dan kwalijk nemen als je wilt.

— Zoo bedoel ik het nu juist niet — als het mijn zaak

maar was; maar zie je, dat is het juist niet — het betreft de belangen van een ander.

— Eene dame, een vrouw, een meisje, weet ik het. Je kleeren zijn doortrokken van de parfum uit die brieven. Toen je laatst uit het postkantoor kwam, was de lucht haast ondragelijk....

— Remy, je dwingt mij te bekennen, wat ik niet bekennen mag. Heb je je indrukken aan tante meegedeeld? Ik hoop in Godsnaam van niet....

— Hoop je van niet? Dus dan is er toch een geheim, dat zij niet weten mag; een geheim, dat je ontstemt en dat je op ons wreekt door een onhebbelijke houding.

— Het geheim betreft een ander, niet mij. — Bij deze woorden zag Gaston zijn broer aan met een blik, die scheen te wilen zeggen: ga niet verder, 't is nu genoeg.

Remy beantwoordde dien blik met een onderzoekend en verwonderd vragen, wat Gaston geïrriteerd deed uitroepen:

— Je veronderstelt toch hoop ik niets onwaardigs van me? Het geldt hier de „eer" eener vrouw en als ik spreek van eer dan moet je begrijpen, wat voor soort vrouw hier in 't spel is.

— Ik zal de laatste zijn, om iets onwaardigs van je te denken, zei Remy, een weinig verlegen — maar je bent nu student en ik weet maar al te goed aan wat gevaren dat leven bloot staat. Daar zijn we op St. Joseph maar al te nadrukkelijk voor gewaarschuwd. Maar ik weet ook, dat het gevaar dikwijls schuilt, waar wij het niet denken te

ontmoeten: hoevelen worden door ervaringen ontnuchterd, bedrogen, misleid. Zoo is mij ten minste gezegd.

— En je meent mij dat te moeten voorhouden?

— Ik meen je te moeten opmerken, dat je vroeger je gansche vertrouwen aan je pleegmoeder gaaft, dat niemand je beter zou kunnen raadgeven... en nu ongemotiveerd wend je haar bijna den rug toe; het kan geen goede invloed zijn, die dat veroorzaakt. Menigeen wordt dupe door blind vertrouwen en argeloosheid; zou het jou niet zoo kunnen gaan? Aan schuld van jou kant heb ik geen cogenblik gedacht; daar ken ik je te goed voor: je werd immers op het gymnasium een model van vroomheid genoemd; je waart in ieder opzicht het voorbeeld voor alle klassen te gelijk; dat verandert zoo maar ineens niet met het verlaten van een Kerk: dat zit diep in het gemoed — het is een trek der voorouders: de meeste de Glayou's waren vroom en hadden een sterke zuivere moraal. Ik hoop niet, dat mijne woorden een vermoeden van beleediging bij je hebben gewekt; in geen geval was dàt bedoeld.

Gaston traden de tranen in de oogen; hij zag lang in gedachten voor zich.

— Ik ben je heel dankbaar, zei hij eindelijk zuchtend, dat je me je opmerking hebt meegedeeld. Ik zal er mijn voordeel mee doen. Maar vraag nu niet verder en beloof mij, beloof mij plechtig — dat je geen woord van wat je me gedwongen hebt te zeggen aan tante meedeelt. Het betreft de intiemste belangen van eene hoogstaande vrouw. Je spreekt er dus niet over.

— Neen.

— En je gelooft me, als ik je beweer, dat spoedig deze schijnbare wolken zich in zonlicht zullen oplossen. Wees gerust, wat onze pleegmoeder betreft: ik zal meer aandacht aan haar wijden en den schijn van onvriendelijkheid weten te vermijden. En tusschen ons, Remy, is nooit de minste verwijdering geweest; wij hebben van elkaar niet anders dan edele indrukken te herdenken; het eerste kwetsende woord moet nog tusschen ons gesproken worden. Wij hebben niets dan elkaar in dit leven en nu die adorabele vrouw hier, die ons haar huis en bescherming openstelde. Zoo ik ook jou gehinderd heb en misschien verdriet heb gedaan, vergeef het me dan en laten we over de zaak niet meer spreken. Keeren we nu naar huis terug.

— Er is niets, wat ik je zou moeten vergeven; dat is er nooit geweest en zal, hoop ik, ook wel nooit komen. Maar ik ben blij je te hooren zeggen: we hebben niets dan elkaar. Dat heb ik zoo dikwijls gevoeld, sinds onze moeder er niet meer is, sinds de dierbare stemmen, die over onze kinderjaren waakten, stil zijn geworden. Ik betreur het dikwijls, dat jij zooveel voor Holland voelt — en ik Frankrijk niet kan verlaten.

— Die voorliefde voor Holland zal misschien nog wel eens in mij veranderen, zei Gaston bemoedigend. Op mijn terugkeer uit het Zuiden zal ik je een bezoek brengen — en kom jij dan ook met Kerstmis of Paschen nog eens hier — zoo groot is de afstand niet.

Nu spraken ze het verdere van de wandeling over oude

herinneringen en nieuwe plannen — en Gaston kon het niet helpen, dat met betrekking tot het laatste af en toe zijne gedachten weer afdwaalden en hij een keer of wat opzettelijk en voorzichtig het gesprek moest wenden. Hij vond het ten slotte maar goed, dat voor ditmaal Remy's vacantie om was — want zich geven als anders, dit voelde hij, zou hem moeielijk lukken, ondanks zijn goede bedoeling en zijn juist gemaakt voornemen, om op zijn houding zooveel mogelijk acht te slaan.

Zelfs dien avond, hoewel hij zich uitsloofde in opzettelijke voorkomendheden, was hij toch weer opvallend stil: nauwelijks de onrust dien dag wat opgeheven, begon ze hem opnieuw te drukken: de opzettelijkheid van zijn woorden en manieren, maakte bijna een pijnlijken indruk, zoo iets anders ging er van uit dan gewoonlijk. Daar kwam gedurende het theedrinken in de Zuidgalerij een telegram zijn bezorgdheid nog vergrooten en maakte ze tot een ware ontstemming. Zijn gelaat vertrok zenuwachtig en zijne hand beefde, toen hij op het geopende papier bleef staren. Hij scheen te aarzelen en zei toen, zonder de anderen aan te zien: — Ik moet even naar 't postkantoor, om dit telegram te beantwoorden; ik neem de fiets en ben over een half uurtje terug; het treft al heel ongelukkig: een kennis wil mij morgen in Roermond ontmoeten; mijn trein gaat een uur vroeger dan die van jou, het spijt mij razend, dat ik je niet kan wegbrengen. Ik ben blij, dat we van middag nog zoo lang samen geweest zijn. We hebben wel het voornaamste besproken, zei hij

zijn broer met beteekenis aanziende. Maar toch moest hij moeite doen, zich een rustige houding te geven. — Ik vlieg even weg en ben zoo terug.

Remy zag duidelijk, hoe het gelaat zijner tante, juist dien dag wat opgewekter van uitdrukking, plotseling weer betrok. Zij staarde Gaston na, die trapte als gold het een wedren.

— Hebben jullie prettig gepraat van middag, was je broer nog al opgewekt?

— Ja — en ik heb hem onder handen genomen.

— Zoo, zei mevrouw de Glayou glimlachend — vond je, dat hij dat zoo noodig had?

— Ja — en dat vindt u toch ook; het gaat niet aan, zoo'n houding, als hij den laatsten tijd had. Hij zal nu wel anders worden.

— Misschien is er iets wat hem hindert; wist ik maar wat. Hier is toch alles hetzelfde; ik kan bij mij zelf de schuld niet ontdekken.

— 't Moest er nog bijkomen, dat u zich verwijten ging doen. Zeker om al de goedheid, die u ons betoont. Gaston zal nu wel veranderen; wees u daar gerust op. Hij heeft iets wat hem hindert en wat hij ons niet schijnt te kunnen zeggen; vraag u er hem dan ook maar niet naar. Dit weet ik zeker: dat slechts zijn stemming wat veranderd is, niet zijn gezindheid tegenover ons en heel zeker tegenover u niet. De lucht zal wel opklaren op zijn tijd. Zag u wel, hoe zenuwachtig dat telegram hem maakte; misschien doen we goed hem wat te ontzien; er schijnt een

moeielijkheid in 't spel, die hem zelf het meest hindert...

— Je denkt toch niet dat plotselinge gaan naar Roermond, die kennis....

— Iets verkeerds? Iets wat hij niet kan of durft te zeggen? Neen in geen geval. Tot een laagheid is Gaston niet in staat — en zijne geheimhouding heeft zeker niets te bedekken, wat het daglicht niet mag zien.

Die beslist uitgesproken woorden waren voor mevrouw de Glayou eene werkelijke verlichting. Maar aan den anderen kant had zij van de wereld zooveel meer kennis dan Remy, die nog een kind was. Ze wist ook, hoe deze zijn broer op een voetstuk stelde — en zijne bewering, dat Gaston slechts oppervlakkig, maar in den grond, in zijn ware gevoelens niet veranderd was, scheen haar al spoedig toe een poging van Remy, om haar te troosten. Ze sprak dan ook niet veel, maar deed moeite, gesteund door zijn woorden, de hoop en den vrede, die haar met het uur haast was gaan ontzinken, terug te vinden. Na eenige oogenblikken verliet zij de galerij en kwam terug met eenige boeken, een prachteditie van Lamartine's werken — en een gouden ring met blauwen steen, dien zij Remy deed aanpassen.

— Pak straks die boeken nog even in; ik had haast het geschenk vergeten, dat ik je mee wilde geven. Deze dichtwerken heb ik voor je laten komen; ik weet dat het je lievelingsauteur is — en deze ring is uit een verzameling van Duivelstein. Hij is door die dame gedragen, wier portret beneden in de groote zaal hangt en waarvan Gaston

je wel eens verteld heeft. Het is een der relieken uit het verleden van dien bouw, die voor mij het meest waarde hebben: daarom geef ik hem je. Hij past aan je pink. Ik hoop, dat hij je af en toe eens aan de geefster zal doen denken, vooral als je op de kapel bent voor je gebeden; ik zal wel een beetje geestelijken steun kunnen gebruiken, vrees ik.

— Natuurlijk; niets liever dan dat, zei Remy, haar omhelzend. Ik draag heel dikwijls voor u beiden de Mis op, ook al weet ik, dat Gaston er niets meer aan hecht. Ik voel zoo duidelijk, dat de banden, die wij met anderen hebben, hun hoogste uitdrukking verkrijgen, als wij ze in de sfeer van het gebed kunnen plaatsen — dan wordt de natuurlijkheid er van opgeheven tot geestelijkheid.

Een theosofische waarheid — dacht mevrouw de Glayou en geen bijgeloovig vooroordeel, zooals het voor-anderen-bidden door vele godsdienstigen wordt genoemd.

Menig woord, dat Remy de laatste dagen had gesproken, openbaarde haar duidelijk, hoe weinig zij tot nu toe op dit teeder ontwakend zieleleven had achtgeslagen, hoe hare haast uitsluitende belangstelling voor Gaston haar bijna blind had gemaakt voor de verborgen schitteringen van dit kleinood — dat geen behoefte voelde aan veel wijsheid van buiten, maar zijn stralen liefst van het Altaar opving en zijn eigen schittering aan Diens voet verborg.

Het was voor het eerst, dat zij den volgenden dag samen den weg naar het kleine station van B. opreden, zwijgend ieder met zijn eigen gedachten.

Bij het afscheid nemen in het station omarmde mevrouw de Glayou haar neefje herhaaldelijk en beloofde hem met stelligheid een bezoek in 't voorjaar, zoo hij misschien zelf tegen de lange reis opzag voor een korte Paaschvacantie. Eenzaam en drukkend was haar terugrit naar den Minstroom. De tranen, die zij in tegenwoordigheid van Remy had weten terug te houden, vloeiden nu intens droevig neer; ze was nog meer dan gisteren overtuigd, dat de woorden van Remy over Gaston in hoofdzaak bedoeld waren, om haar te bemoedigen en te troosten. Als zij het doodelijk stille tuinpad betrad, waar haar voetstap op het kiezel hoorbaar was door verlatenheid, deed ze nauwelijks moeite, om de sporen van het schreien weg te wisschen. Er was immers niemand, die haar naar de reden van haar verdriet zou vragen, niemand die het zou opmerken.

De korte reis van Gaston werd onder heel gemengde gevoelens afgelegd: Van af de ontvangst van het telegram had hij een angstig vermoeden, dat er met Gabrielle iets onverwachts en noodlottigs kon zijn, wat ten slotte misschien voor goed hun verhouding bedreigde. Had zij anders die lange vermoeiende reis afgelegd, om hem een oogenblik te spreken? Dit angstvermoeden verdreef voor 't oogenblik iedere andere kwelling. Hem verheugde nu het gesprek met Remy gisteren; dat had ten minste deze voor een gedeelte uit den droom geholpen. Het mysterieuse van zijn eigen gedoe vooral bij dit telegram weer, dat hem belet had zijn broer voor 't laatst te vergezellen, was daardoor eenigszins opgeheven.

Hij vreesde Gabrielle te zien aan het station te Roermond in een of andere angstige spanning, met ongeduld hem wachtend, om woorden van mededeeling en raad met hem te wisselen, maar hij zag haar in de wachtkamer hem te gemoet komen met een gelaat schitterender dan ooit. Hij was ten hoogste verbaasd en wist een oogenblik niet, of dit gezicht hem verheugde of hem wilde neerslaan. Als er niets dringends was, waarom was zij dan gekomen? Ze wist toch uit zijn brieven, dat het zijn toestand thuis nog meer moest bemoeilijken! Nochtans zei hij met een zucht van verlichting: — Dus geen belemmerend of angstig nieuws? Gabrielle wat heb je me in onrust gejaagd, wat een nacht heb je me bezorgd.

— Pauvre coeur, zei ze zonder dat haar glimlach week. Weet je, waarom ik die verre vervelende reis ondernam? Om je wat moed in te spreken. Wat een treurige en vreemde toon ligt aan je meeste brieven ten grondslag — en ik bemerkte, dat mijn schrijven die naargeestigheid niet bij je kon wegnemen. Begrijp je dan niet, dat je mij ook verdrietig stemde; dat ik ten slotte soms niet wist, waaraan mij te houden, wat van de naaste toekomst, van onze gemaakte plannen meer te denken? Maar, lieve kind, zie nu toch niet zoo donker. Wijs mij eerst eens een hôtel, waar wij kunnen lunchen en laten wij dan eens rustig praten.

— Blijf je vannacht hier over?

— Ja, 't is zoo vreeselijk ver, om nog terug te gaan — en jij blijft toch ook, nu ik opzettelijk gekomen ben. Hij schudde beslist van neen: — Ik denk er niet over; ik zou

het niet kunnen; ik heb mijne tante gezegd, voor het diner terug te zullen zijn. — We hebben dan nog verscheidene uren voor een gesprek. We zullen naar een hôtel gaan — en laten wij dan na de lunch een rijtoer maken buiten de stad. Dat is het allerrustigst.

— Als het dan niet anders kan — zei ze, een gevoel van gemelijkheid bedwingend en volgde hem naar een rijtuig, dat hij aanriep.

— Ik meende juist, zei hij, toen zij rustig aan tafel zaten, dat ik in mijn twee laatste brieven vermeden heb over mijn stemming te schrijven. Ik was met het plan verzoend — en gisteren heb ik het mijne familie meegedeeld, heel eenvoudig als een fait accompli, dat door mijne tante werd goedgekeurd en zelfs toegejuicht. Het is me een pak van 't hart en 't zal je toch ook wel verheugen, niet?

— Natuurlijk — maar je had het mij niet gemeld — en ik kan het niet helpen — maar ik was steeds ten opzichte van je in onzekerheid en ik wist niet, wat ik naar Beauvais moest schrijven.

— Maar chérie, ik had je toch mijn woord gegeven — een woord is een woord — meen je dat ik met eeden speel?

— Et alors, mon coeur, il y a des moments, où il paraît que je succombe d'amour. — Je veux te revoir. — Je t'adore plus que jamais, cher ange. — Et alors...

— Eh bien! — onderbrak Gaston met een glimlach.

Alors... il me paraît quelque fois, que tes aspirations sont tellement dans le ciel — que tu repousses les passions de la terre; que tout d'un coup tout sera fini....

Zijn glimlach hield aan, terwijl hij toeluisterde:

— Stel je daaromtrent gerust — mijn gedachten zijn er ver van, mij bezig te houden met hemelsche idealen; tenzij, wat ik geloof, dat het hemelsche ook op de aarde is — en ik niet inzie, wat misdadigs er zou kunnen zijn in een liefde als tusschen ons is ontstaan. Spreek maar gerust Hollandsch, Gabrielle — de kellners hier in Limburg verstaan geloof ik minder zuiver Hollandsch dan Fransch. — Maar ik wou je voorstellen, niet te lang aan tafel te blijven — 't is prachtig weer om buiten te zijn — ik zal een rijtuig bestellen en ga jij dan ondertusschen naar je kamer — dat wilde je immers?

— Ga je niet mee?

— Neen, hier niet — ik kom in dit hôtel misschien weer. In deze kleine provincie plaatsjes is men niet zoo vrij als elders.

— Ik stoor me nooit aan hôtelbedienden, zei ze, op scherper toon, dan ze wilde doen hooren.

Hij zag haar met bewondering aan, zooals ze tegenover hem in 't rijtuig gezeten een beeld vertoonde van geluk en gezonde, elegante schoonheid — wonderlijke combinatie van lijnen en uitdrukking, die in beschrijving elkaar zouden hebben tegengesproken en toch zoo wel harmonieerden. — Een groote gerande hoed van parelgrijze tule wierp een lichte schaduw over haar blank regelmatig gelaat en deed de oogen nog donkerder schijnen dan gewoonlijk. Zij droeg het zwart zijden kleed, dat hij beter dan welke dracht van haar in herinnering had. — Het

was het gewaad, dat zij droeg dien avond aan het strand; toen zij te ver waren gewandeld en aan den voet der duinen een rustplaats hadden gezocht — en daar voor 't eerst, zwijgend nog, maar ten volle bewust door hun houding en voelbare stemming elkaars liefde hadden gemeten. Hoe hij zich het moment herinnerde. Ieder woord, iedere blik, iedere beweging kwam hem weer voor den geest, nu hij haar zag in datzelfde toilet. — De ruiker bloemen ontbrak op haar borst — toch scheen het hem toe, of hij den geur er van nog opsnoof. — Er stak nu een broche van paarlen — en denzelfden gouden bracelet zag hij op haar pols. — Met de plotseling opduikende herinnering kwam de gloed van dat uur terug en een sterk verlangen naar de spoedig daarop doorleefde omarmingen. Hij voelde zijn hart luider kloppen en een donkere gloed steeg hem naar het gelaat. Zij las de gedachte in zijne starenden, opgetogen blik en bedwong een juiching — want tot nu had zij hem bij deze begroeting in Roermond verbazend koel gevonden. Zij waren nu buiten de stad gekomen en aldoor werd de weg eenzamer. Hij nam naast haar plaats — en zij leunde in zijn arm, zooals in die eerste uren van intiemere toenadering voor eenige weken in het duinzand. — Je t'aime! M'aimes-tu? Aimons-nous, etc. — de oude litanie, die nooit schijnt uitgediend in geen enkelen hartcultus, in welken bodem die rijpt.

— Als ik niet zoo gejaagd was geweest; ik had je nog eens rozen meegebracht, zooals in Haarlem. Dit kleed moest je nooit zonder bloemen dragen — ik wenschte, dat

je dit toilet nooit weg deed, maar als herinnering bewaarde aan dien eersten dag — weet je nog?

— Natuurlijk — en zij herhaalde de woorden, die hij toen gesproken had — en de kussen, die zij spoedig daarna had uitgelokt en zonder dat hij 't wist, hem had geleerd.

— Wat heb ik de laatste dagen aan alles, wat wij doorleefd hebben gedacht — steeds weer hetzelfde, ik kon er mij nauwelijks een uur van losmaken — un rève sans fin! — Ik ook — zei ze zonder eenig vertoon van reserve, un rève sans fin, qui sera bientôt une réalité.

— Oui, chérie — en een extatische omhelzing sloot haar den mond.

— Moet ik nog verder rijden? vroeg de koetsier en wendde zich om met een verbeten lach.

Gaston haalde snel zijn horloge te voorschijn. — Neen onmiddellijk terug en wat snel rijden ook, mijn trein gaat omstreeks vier uur — ik mag niet mankeeren — mijn terugkomst voor tafel is afgesproken, ik moet er zijn.

— Zend een telegram — drong ze vleiend met een omarming, die scheen te willen zeggen: ik laat je niet gaan, je moet blijven.

— Opeens zag hij ernstig voor zich: — Neen, heel zeker niet — Gabrielle nog zes weken; de tijd is zoo kort. —

— Dan vertrek ik ook nog vandaag .—

— Doe dat niet — de trein is eerst middernacht in Amsterdam — 't is veel te vermoeiend voor je.

— Moet ik dan den ganschen avond in dat naargeestige

hôtel alleen zitten — terwijl het je de kleine moeite kost van een enkel telegrafisch woord?

— Het kost mij het breken van een belofte: een gewetensknaging, die ik mijzelf niet zal kunnen vergeven. Mijne tante heeft vanmorgen mijn broer op den trein gebracht; zij is nu alleen en ik heb den laatsten tijd zoo diep in mijn droomen en angsten gezeten, dat ik mijne omgeving totaal verwaarloosd heb. Ik ben al veel meer schuldig dan je denkt — en nu dit telegram nog, dat ik niet kan ophelderen, neen, chère mienne, leid mij niet in verzoeking; houdt mij niet terug, terwijl het niet noodig is.

— Niet noodig! Je spreekt of het een wiskundige opgave betreft; wie spreekt, waar het hart alleen aan 't woord moet zijn, nu van noodig en niet noodig?

— Juist, omdat mijn hart spreekt en met meer dan ééne stem...

— Dat noem ik ellendige dupliciteit. — Zij schrok zelf van haar uitval. — Zoolang je je hart verdeelen kunt, weet je nog niet wat liefde is...

— Er zijn verschillende soorten van liefde — mag men zijn plichten vergeten voor zijn persoonlijk genoegen? — Zou jij Françoise willen verwaarloozen, om mij een genoegen te geven, dat zich gemakkelijk laat uitstellen, omdat we elkaar toch spoedig zullen weerzien en dan zoolang, iederen dag...

— En iederen nacht — zei ze binnensmonds. — Gelukkig hoorde hij het niet.

— Zei je iets?

— Dat ik je meer dan kinderachtig vind. Ik wou, dat ik je die dwaze scrupules kon afleeren. Ik geloof, dat als het lot niet dwong, je de reis naar Frankrijk niet zou doen, maar zeker den langen naargeestigen winter in je sombere kamers te Leiden zoudt zitten met je boek en pen geen oogenblik uit je handen. Leer eerst het andere kennen en maak dan een vergelijking. Maar je liefde doet me denken aan deze kille Hollandsche luchten; ze moet door het lot tot vlam worden aangewakkerd.

— De hardst vlammende vuren zijn het spoedigst verkoold — zei Gaston ernstig. Beleedig mijn gevoel niet, Gabrielle. Je hebt er geen recht toe. — Stel, dat ik om jou thans banden verloochende, die het hechtste en beste vertegenwoordigen, wat ik tot nu toe gekend heb, zou dat een vruchtdragende toekomst voor je beloven? Zal je niet te beter op mij kunnen vertrouwen, als je me tegen anderen niet trouweloos of meineedig vindt?

— Je gebruikt sterke woorden. — Eenige oogenblikken bleef ze zwijgen — toen werd haar blik donker van opstijgende drift. — Ze beschouwde zijn weigering als een beleediging en tekortkoming tegenover haar. — Ze had een verwijt op de lippen, toen hij haar voorkwam: — Kon je maar met mij meegaan. — Binnen een uur haast ben ik weer op de Minstroom. — Wat zou toch alles anders zijn als dat maar kon. — Je hebt een vooroordeel tegenover mijne tante, want je voorkomt steeds, dat ik over haar spreek — en werkelijk, Gabrielle, mijn geheim zou bij haar even veilig zijn als bij mij zelf.

Hij liet moedeloos en als geknakt het hoofd hangen.

— Over twee maanden, cher coeur, zal zij alles kunnen weten. Wat zijn twee maanden?

— Een heele tijd, als men een ander doet lijden. — Jij beklaagt je over eenige uren, terwijl mijn liefde en de zekerheid der toekomst je nabij is en je als ik kunt leven in een droom van rozen, is het niet? Hij kuste haar, dit zeggend, met groote teederheid. — Een enkel uur tusschen doornen van twijfel en eenzaamheid doet pijn — hoeveel te meer twee maanden.

— Je overdrijft weer. — Je verlengt je vacantie en je tante heeft je langer bij zich dan anders. — Ze is, zeg je, een flinke vrouw, die je volkomen vrij laat. — Waarom zou ze dan zuchten, omdat je haar al je doen en laten niet haarfijn vertelt: 't toont geen vertrouwen van haar kant — en als ze zich aan doornen kwetst, dan heeft ze die zelf saamgeraapt en jij bent er onschuldig aan.

Nu kwam in Gaston's blik een uitdrukking van weerhouden geraaktheid.

— Gabrielle, ik kan persoonlijk alle verwijten van je verdragen, zelfs al waren ze niet rechtvaardig, — maar zeg als je blief geen oneerbiedig woord meer over mevrouw de Glayou.

Het was voor het eerst, dat zijn toon tegen haar hoog en terugweerend was. — Zij voelde het als de beet van een insekt en een giftig psychisch gevoelen rees in haar op. — Maar zij bedwong zich weer en eenige minuten van stilzwijgen volgden opnieuw.

— Dus je blijft niet? zei ze toen weer, kort en haast geraakt. — Je laat me den ganschen langen avond alleen in dat akelige, sombere hôtel?

Hij schoof onrustig met zenuwachtige beweging heen en weer en zag haar aarzelend aan.

Zij was gewoon van haar amants, als zij nog in vollen gloed waren, tot in het uiterste en meest exigeante haar zin te krijgen — en dit kind van even twintig stond met zoo'n beslistheid en eigenwil tegenover haar! Toen ze hem zag aarzelen kwam de innemende, lokkende uitdrukking in haar blik terug.

— Ik zag, dat er een kamer naast de mijne open was — laten we die korte uren nog samenzijn. — Zend een telegram.

Ze zag, dat een donkere blos hem naar het gelaat steeg — was het schaamte of hartstocht? Misschien beide. — Zijne schuchterheid was haar een groote charme geworden en prikkelde haar geweldig. Dat was iets geheel nieuws in haar leven. De meeste liefdes had zij gekend als brutaal, lokkend, als door teederheid verkapt geweld — sommige vol ruwheid, spot en zelfs haar beste gevoelens en oprechtste bedoelingen, waar die nog aan 't woord waren, miskennend.

Zijn blos ging vergezeld met een opstijgend vuur in zijn blik, dat echter verstoordheid en zelfstrijd uitdrukte.

— Neen, zei hij — dat in geen geval meer.

— Uit ontzag voor de kellners?

— Misschien ook — ik mag jou noch mijn naam zoo

roekeloos wagen. Waarom toch? Ik begrijp niet, dat je dit zelf zoo onverschillig is. Maar buitendien — wil ik het je eerlijk zeggen: ik waag mij niet meer aan het samenzijn in zoo'n nacht als toen. Vrouwen schijnen niet te begrijpen, hoe onmogelijk zoo'n situatie voor een man wordt en...

Zij onderbrak hem met een luiden lach:

— En je viel zoo rustig in slaap; ik bemerkte niets van zoo'n onmogelijke situatie. Ik dacht onwillekeurig aan het heilig verklaarde echtpaar Ferdinand en Elisabeth, die steeds naast elkaar sliepen, zonder elkaar aan te zien.

— Ik vind dit niets om mee te spotten — zei Gaston nog meer geïrriteerd. — Bij onze aardsche denkbeelden en onze heel gewone motieven, die naast het doen der heiligen in 't algemeen, werkelijk haast beschamend zijn, moeten wij geen voorbeelden aanhalen uit het rijk der hoogere idealen. Het is mij, of wij hun aureool verduisteren door zulk soort vergelijkingen met ons banaal en haast schuldig leven. Wij moeten ons eigen stof niet werpen op wat is zonder smet.

— Je spreekt, of je je nog onder den schutsmantel van den H. Joseph bevindt — zei ze nog steeds haar lachbui niet meester. — Of wie is ook weer de beschermer der maagdelijke jongelingschap? St. Louis de Gonzague en St. Joseph, als ik mij niet vergis. — Je ziet, ik weet er ook nog wel wat van uit lang verleden tijden.

Gaston zag haar met verwondering en eenig verwijt aan. Hoe kon zij daarmee den spot drijven?

—Dus het is uitgemaakt; je blijft niet? herhaalde ze nu na een oogenblik werkelijk boos — terwijl hij ernstig en nadenkend voor zich bleef zien. — Ik veronderstel, dat als je plotseling de tijding hoorde, dat ons reisplan opeens in duigen viel en ik naar Beauvais moest terugkeeren, je weinig anders zoudt gevoelen dan een gemakkelijk te stillen weduwnaarspijn van misschien eenige weken.

Er kwam een verschrikte uitdrukking in zijn blik: — Je begrijpt mij verkeerd, chérie, haastte hij zich — ik kan je afzijn slechts verdragen met bedwingend geduld, ter wille van het weerzien. Ons afscheid binnen weinige minuten is mij misschien even moeilijk als jou — maar voel je dan heelemaal niet, hoe pijnlijk mijn houding is' thuis? en wat voor jou zoo gewoon is, een tête à tête als wij al gehad hebben, neen, daar moet je werkelijk niet ongeloovig om lachen, dat voel ik als iets onmogelijks voor den tweeden keer. Ik heb nu zooveel dagen in gedachten met je doorgebracht, daar in de eenzaamheid van ons landgoed — geen gedachten, die niet jij waart, geen gevoel, dat niet jij waart; geen plan, geen voorstelling: altijd jij en nog eens jij. — Ik heb de vertrekken van Duivelstein doorloopen, o, zoo geheel anders dan vroeger: de woonkamers, de slaapkamers, de kinderkamer...

Hoe ze ook haar best deed zich te beheerschen; nu barstte ze opnieuw in lachen uit.

En ditmaal deed haar lach Gaston beslist pijn. Hij ging niet voort met zijn schets van wat hij doordacht had en welke droomen hij aan de toekomst had vastgemaakt.

— Ik vergeet soms — zei hij na een poos rustig, maar zich met moeite opheffend van onder den druk, die haar spotlach hem had veroorzaakt: ik vergeet soms, dat je niet zoo heel veel voor oude dingen als ons middeleeuwsch kasteel voelt. Misschien zal dat veranderen, als je alles zelf eens kunt bezichtigen: het huis is zoo schilderachtig gelegen en de oudheid der dingen van binnen maakt zoo'n dichterlijken indruk; de eerste maal, dat ik daar binnen kwam, schenen de eeuwen aan mij voorbij te vliegen: ik bracht ze onwillekeurig in verband met de zich steeds herhalende natuur daar buiten en die reusachtige boomen, waaronder de kinderen der voorouders hebben gespeeld en die steeds nieuw en juichend hun bladerrijkdom tegen de immer verbrokkelende muren aanwuiven: uit de tegenstelling van leven en vergaan voelt men een vasten ondergrond oprijzen, waarop de wisselingen zich voltrekken. De wisselingen zijn als een gedicht, de blijvende grond als een wet van behoud — een onveranderlijkheid, die waarheidbevredigend aandoet. Het eene spreekt als kunst, het andere als wijsgeerigheid — en zoo is toch eigenlijk het gansche zijn: rijkdom van leven, ontspruitend als planten op een onveranderlijken bodem; het wisselend schijnleven ontvloeiend aan den stam van begrippen en wetten.

— Je had dichter moeten worden in plaats van natuurkundige, zei ze achteloos, zonder veel op den zin zijner woorden te hebben gelet. Verheugt het je niet, dat je nu ook eens kennis hebt gemaakt met de litteratuur van je eigen volk? Gaat er iets boven gedichten en romans?

— Nu, dat zou ik je niet gaarne toegeven. — De wetenschappen, die zich om het vinden der waarheid bemoeien, zijn in mijn oog veel belangrijker.

—Wat is waarheid, tenzij het leven zelf? Wat is er toch in godsnaam aan die dorre begrippen van wat jij wijsbegeerte noemt: ontvleeschde geraamtes, 't riekt naar een kerkhof. Denk eens, dat je hier naast een geraamte zat in 't rijtuig, zou je nog zoo bang zijn voor een tête à tête wat diep in den avond?

— Misschien zou zoo'n gezelschap op zijn tijd wel eens heilzaam werken — als er wat meer aan den dood gedacht werd, zou zeker vaak minder de wet overtreden worden.

— Bah, de dood, — ciel, die kan ons nog lang genoeg gezelschap houden. — Ik gun ze, die er lust toe hebben, dat soort beschouwingen; goed voor Karmelieters. — Maar die angst van je — zei ze, terugleunend in het rijtuig, om haar glimlach te verbergen — dacht je dan niet, dat ik dien ook moest hebben, eer dan jij, als er dan werkelijk gevaar zou moeten zijn. En ik heb ze niet.

Deze woorden deden hem inzien, dat zijn opmerking eigenlijk eene beleediging aan haar adres bevatten. — Hij schrok en sloeg kleurend van schaamte den blik neer.

— Je hebt me toen geroepen, Gabrielle, en je hebt mij omarmd, blijven omarmen, tot ik onder je kussen in slaap viel.

— Speel je nu den getarten Josef? — Maakte ik den indruk van een vrouwe Potifars?

— Hoe durf je het zeggen! zou je me dan hier zien?

Maar zeg mij niet, maak je zelf noch mij wijs, dat zulke uren niet vol gevaar zijn. Hoe dikwijls is dat moment mij in gedachten gekomen — en zelfs de herinnering er van heb ik opzettelijk verdrongen als gevaar, dat zou kunnen terugkeeren bij een weer-ontmoeting. — De doodelijke stilte van den nacht, waarin niets afleidde van buiten — ik hoor nog den tred van een bediende op den gang, waardoor die stilte haast hoorbaar werd — het noodwendig geconcentreerd zijn op niets dan dat eene: elkaars nabijheid; ik heb nooit geweten als toen, dat je kussen zoo teer, de streeling van je hand zoo zacht kon zijn, de warmte, die door je kleeren naar mij toestroomde, zoo bedwelmend. — Mijn hoofd lag in je arm — en voor mijn blik kwam een gouden nevel, een tooverdroom...

— En toen viel je in slaap — wat sliep je rustig — zei ze, weer haar lachen beheerschend; maar als door een bekoring beroerd door de schildering, die hij haar deed van zijn innerlijk ervaren.

— Ik was zoo doodmoe van dien dag, die lange reis — ging hij voort — daarom viel ik in slaap — en werd nuchter wakker — de ergste toover was gebroken, gelukkig!

— En nu bedoel je te zeggen, dat nu je niet moe bent, de slaap eens niet als ontnuchtering moest invallen — dat dan mijn kussen en de streeling van mijn hand, en de warmte van mijn hart... waarvan ik me niet bewust was... weet je, dat je woorden eene beleediging zijn. Je doet of ik ben... une femme de moeurs libres!

— Maar, Gabrielle, hoe kan je 't woord uitspreken —

misschien heb je gelijk, dat mijn woorden beleedigend klinken, maar bedoeld zijn ze het zeker niet — ik keer mijn verwijten alleen tegen mij zelf — ach, Gabrielle, heb mij lief — ik vraag niet anders — riep hij, moe van de worsteling der woorden en zijn eigen gevoelsconflicten. Hij boog het hoofd en schreide tegen haar schouder.

— Tranen? en dat om niets, kind, dat je bent! zei ze nu volkomen tevreden. Hij had zich argeloos bloot gegeven en de blik, dien ze in zijn innerlijk kwam te slaan, stelde haar geheel gerust. Zij begreep nu: hij was als een speelbal in haar macht van af het oogenblik, dat zij het met eenige beslistheid zou willen. Ook al zou zij uit haar rol moeten vallen — en al zou de loop der dingen haar in een minder gunstig daglicht plaatsen ook met betrekking tot haar verleden: hier in dit jonge gemoed schuilde een verborgen maar geweldige passie, die haar, haar alleen tot voorwerp had, ten minste voorloopig — en die heel wat hindernissen zou weten te boven te komen, heel wat stormstooten doorstaan, om tot haar doel te komen. Zij ging dit overdenkend bij haar eigen ervaringen ter inlichting: zij dacht aan den blinden drang van den hartstocht en den band der liefde, die steeds zijn beter deel is, zooals het hier was bij dezen jongen man. Maar zij wist niets van het inwendig gezag eener klemmende en diep gegronde moraal, en wat zulk een gezag pleegt te beteekenen, als het in strijd komt met andere machten; hetzij van buiten optredend door ontnuchtering of openbaring, hetzij geheel inwendig uit verhelderd inzicht ontwakend.

Hoe 't zij — ze was voor 't oogenblik gerust en tevreden en sprak niet meer van blijven. — Met haar geparfumeerd zakdoekje droogde ze zijn tranen af — zooals ze het bij de kleine Françoise wel deed, na 't een of ander kinderverdriet. Wat was dit verdriet van Gaston anders dan het verdriet van een kind, dat zij zou weten op zij te zetten, heel gemakkelijk, dat had zij nu begrepen.

Zij bracht hem op den trein en nam een paar uur later zelf een kaartje voor den laatsten trein naar Amsterdam.

Op zijn terugtocht naar B. was het Gaston lang niet prettig te moede. Remy was weg, die de laatste dagen veel in gezelschap zijner tante was — en zoo zou hij mevrouw de Glayou alleen aantreffen. Ze zou hem tegemoet treden als tallooze malen, dat zij hem naar alles vroeg zoo natuurlijk en ongedwongen en hij haar ongevraagd zonder eenige weerhouding alles mededeelde, wat in en om zijn bewustzijn was. Er zweefde nooit de schaduw van een wolk, de kleinste weerhoudendheid tusschen hen. — Hij zou nu rechtstreeks aan tafel moeten gaan bij thuiskomst en zich zwijgend neerzetten en blijven zwijgen — en als hij sprak, zou dit als een verzwijgen klinken — het zou haast nog onaangenamer zijn. Hem bezielde een allerpijnlijkst gevoelen en hij bespeurde voor 't eerst iets als een verwijt tegen Gabrielle. Had ze hem die moeilijkheid niet kunnen sparen? Had de ernst van zijn brieven zoo weinig voor haar beteekend? En dan hij kon het zich niet ontveinzen, dat dit samenzijn met haar iets had achtergelaten — het was heel vaag, omdat

zijn liefdegevoelen het telkens overvleugelde — iets dat hem als pijn aandeed: het was of over een nog mooi juichend landschap in September opeens een fijn weefsel van spinragdraden was gekomen, dat de glans van bloemen en planten bedauwt als de aankondiging van een gewijzigde periode in de natuur. — Hij voelde dit als een kilte en schrijning tegelijk en 't zou hem vele dagen bijblijven. Telkens als hij iets dacht over verdere toekomstplannen — of door het oude huis dwaalde met haar schaduw naast hem, zooals die nu haast altijd naast hem was, dan zou hij dien uitbarstenden spotlach hooren. — 't Was duidelijk, zij vond hem een kind, een kind, dat nog moest leeren leven en spreken als een volwassen mensch. — Van de diepere zijde van zijne natuur — ook dit bewustzijn begon vaag tot hem te komen, zou zij misschien nooit iets begrijpen.

— Je hebt de groeten van Remy — begon mevrouw de Glayou, toen zij zich aan tafel zetten.

— Heeft hij u niet verteld, dat ik hem in 't najaar denk op te zoeken? Ik ben dan zoo dicht in zijn omgeving.

— Ik ook heb hem een bezoek beloofd.

— U? — Hij zag haar verschrokken aan. Dat was nog steeds zijn vrees, dat zij plotseling mocht spreken van hem te vergezellen. Toch moest bij even nadenken die vrees hem ongegrond toeschijnen: Mevrouw de Glayou was geen persoon, om zich op te dringen. Zij was niet eens met hem naar Scheveningen willen gaan, hoe hij 't haar ook vroeg

— Als je me noodig hebt, zal je het me uit je zelf wel schrijven, had zij toen immers gezegd. Toch was voortdurend een vage vrees om hem heen en bleef hem schuw en terughoudend maken. 't Kwam haar soms zelfs voor, of ze een zekeren angst of een plotselinge schichtigheid in hem bespeurde — en ofschoon zij de laatste persoon was, om kwaad van wie ook te bedenken, betrapte zij zich dan op een argwaan, dien zij moeilijk geheel kon terugdringen.

— Heeft u lust een wandelingetje te maken? vroeg hij na tafel — de vorige avonden had u Remy; u bent eergisteren geloof ik langs de rivier gegaan. — Ik had te schrijven.

Ze wilde niet zeggen: — Juist nu je je studie er aan geeft. Vroeger had je tijd, om uren met me te spreken en uit te gaan. — Ook kwam het haar voor, als wilde hij nu dienst doen als een „faute de mieux"; als bood hij haar iets aan, wat moeilijk anders kon.

— Goed Gaston, als je daar lust in hebt, zei ze eenvoudig, maar zonder eenige bezieling.

— Vindt u niet, dat 't voor de boschwegen 's avonds al te donker is en 't gras dikwijls vochtig? U houdt immers van de rivier?

— Ik had je eens over iets willen spreken — begon mevrouw de Glayou, toen ze het zandige pad insloegen, langs den grasoever.

Ze zag dat een schok door hem heenging, maar toonde niet dat ze het bemerkte.

— Ik heb niet geweten, dat je plan had je vacantie te

verlengen en nog minder, dat je zoo'n groote reis zoudt ondernemen; anders had ik mijn eigen plannen wat verschoven.

— Hadt u plannen? zei hij kort en beangst over wat komen zou.

— Dat wil zeggen: niets van bijzonder gewicht; maar ik had een poosje naar eene vriendin willen gaan. Ik had dat bezoek op de volgende week vastgesteld; in de meening, dat jij dan ook gingt vertrekken.

— Maar, lieve tante, laat u dat toch niet weerhouden ik kan immers tot in October naar Leiden teruggaan zei hij zichtbaar verlicht.

— Ik denk haast dat dit vroolijker voor je is dan hier alleen te blijven, vooral nu het najaar aanbreekt.

— Daar zie ik in 't minst niet tegen op; het najaar zal hier prachtig zijn. — Ik was nooit nog in October hier. — Als u 't goed vindt blijf ik liever, veel liever thuis. Blijft u lang weg?

Mijn oorspronkelijk plan was tot November — maar nu kan dat niet — ik wil in ieder geval nog eenige dagen hier zijn voor je vertrek.

— O, maar derangeert u zich om mij niet...

Wat klonk het haar vreemd: derangeert u zich niet — 't was als een klank, die men van verre hoort: maar eenigszins als een wanklank, die haar schrijnde. 't Was haar haast, of zij bij ieder woord van Gaston bemerkte, dat er iets weg was tusschen hen, het ongedwongene en absoluut vertrouwelijke. Ze werd stil en kon haast het

woord niet meer vinden, om het gesprek voort te zetten. Eindelijk hervatte ze, als ontwakend uit haar beklemming.

— Als dat dan zoo is en je bij voorkeur hier blijft: zou je dan op Duivelstein durven slapen en in het tuinmanshuis eten? Ik had de dienstmeisjes ook gaarne eens een poosje vrij gegeven — maar als je liever hebt, dat ik vroeger terugkom of misschien, dat ik heelemaal niet ga — eindigde ze aarzelend met een gevoel, als zei ze iets verkeerds, iets dat Gaston heelemaal niet meer welkom zou zijn: — ik kan mijn bezoek uitstellen tot van den winter bijvoorbeeld.

— Om mij? 't Zou wat moois zijn. Neen, gaat u gerust. Ik vind het heel curieus, om eens op Duivelstein te logeeren; u heeft er toch ook alleen gewoond: het gedachtenspook, meent u, zal wel voor goed verdwenen zijn — en daar ben ik dan ook nog niet bang voor: die Mélite hebben wij den laatsten tijd heelemaal vergeten.

— Dit komt, omdat wij vermeden er met Remy over te spreken. Later interesseer je je wel weer voor de studie, die je nu laat liggen. Het is heel goed en gezond, dat je eens in de litteratuur bent gegaan, omdat het wat geheel anders is — zooveel lichter, eigenlijk niet veel meer dan een ontspanning, en toch onderschatten de meeste geleerden het vormend vermogen der kunst.

Het viel haar pijnlijk op, dat hij opnieuw het gesprek wendde, terwijl hij nog voor weinige weken met vuur en belangstelling zou zijn ingegaan juist op dit soort ge-

sprekken van gedachten- en beschouwingsinhoud. Haar oordeel, haar inzicht, haar raad en belangstelling in zijne ontwikkeling; alles scheen hem ineens te veel te zijn geworden. Zoo ten minste deed zijn houding haar aan en die avond, toen zij alleen was en hij nog even naar Duivelstein vloog, om opnieuw — wat dan toch — te doen? scheen haar inderdaad toe als een van de allersomberste uit haar leven. Had hij een ander raadgever, raadgeefster? Wat had hij? Ze zou immers alles goed hebben gevonden, als hij er haar over sprak. Dat moest hij toch begrijpen. Had zij niet altijd getoond, dat zij zijn vrijheid absoluut eerbiedigde? Als ze hem soms als kind behandelde en aansprak, was dat geen gebrek aan waardeering: maar zij was zoo heel veel ouder — haar eigen René zou nu ook haast zijn leeftijd bereikt hebben; en hij was bovendien het kind toch van haar broer. Neen, dat kon het niet zijn, wat hem deed zwijgen en zoo anders had gemaakt.

In den schemer der salon zette zij thee haast werktuigelijk en nam toen haar gewone plaats in de galerij in. Haar boek lag voor haar op tafel, maar zij dacht er niet aan het op te nemen of licht te ontsteken. Vóór eenige weken wandelde ze bijna altijd juist op dit uur met Gaston door de tuinen van den Minstroom en Duivelstein: alles was dan zoo doodelijk stil; de vogels zwegen, uitgezonderd soms de woudduif of de koekkoek; of de krassende raven, die af en aanvlogen om de verbrokkelende kanteelen van het oude huis. Dit uur was zoo

geschikt voor de kalme bezinning en het diepere gesprek. Voor de invallende avondlucht hulden zij zich in een kleedingstuk te meer — en dan was de steenen bank, waar het rivieruitzicht langzaam verdonkerde, het meest gezochte plekje voor een verlengd onderhoud. Hoe vaak hadden ze daar de maan zien opkomen, de zon zien ondergaan — en altijd nog bleek het uur te kort. Wat waren de boomen dan veel stiller dan op den dag; de geuren der bloemen en heesters aromatischer — de paden, die wegkronkelden tusschen de schaduwen, welsprekender. — De gesprekken over tal van onderwerpen en den laatsten tijd vooral over de waarde van het psychisch onderzoek — waar waren zij gebleven — waar was hun bekoring heen?... Het scheen een losgelaten draad, die niet meer zou worden opgenomen, misschien nooit meer! Mevrouw de Glayou zuchtte diep en had opnieuw haar tranen te beheerschen.

— U vindt zeker goed, dat ik vroeg naar bed ga — klonk het na een uurtje, dat Gaston bij haar had gezeten met een boek en zij haar courant inzag.

— Ik vind alles goed — zei ze, haar gewone antwoord. Je hebt een ongewonen dag gehad en zult moe zijn. Het was geen zinspeling, maar eenvoudig een woord van belangstelling. Dit wist hij ook wel — en met een hartelijken handdruk zei hij haar goeden nacht. Ook zij ging vroeg naar hare kamer; haar alleenzijn daar in de salon voelde thans aan als vereenzaming en de belangstelling in haar eigen arbeid was voor het oogenblik vervaagd in

droefgeestigheid, een soort inwendige ontreddering. Boven over den gang gaande, zag zij de deur van Gaston's zitkamer half open. Zij dacht onwillekeurig aan dien avond in de Paaschvacantie na een avondbezoek aan Duivelstein, toen zij hem de geschiedenis van Mélite had meegedeeld en zij meende, dat overspanning met betrekking tot het gehoorde hem uit den slaap hield.

— Bent u nog op? had zij hem hooren roepen van uit het aangrenzend vertrek — en zij hadden, beschenen door het invallend maanlicht, gesproken over zijne moeder en andere „intimités du coeur". Hij was zoo vroolijk als de eenzame vogel daarbuiten, die te laat zong uit overmoed en het uur vergat — en aanhankelijk als het kind, dat onder moeders blik inslaapt en van een nieuwen morgen van onveranderlijken zonneschijn gaat droomen. „Chère maman", had hij gezegd, zijn arm om haar hals als een smeekbede om niet ouderloos te zijn — en tegelijk als een dankwoord van te voelen het niet te zullen worden, zoolang de Minstroom en de armen van mevrouw de Glayou voor hem bestonden als toevluchtsplaats. Nu was de deur dicht en zij was overtuigd, dat zij dat „chère maman" wel nooit meer zou hooren. Alle droefheid dreigt tot overdrijving; de hare deed het ook. Zij ging zacht, om hem niet te wekken naar haar kamer — en de uren van den langen nacht sleepten zich langzaam voort van klok- tot klokslag — tot grauw de morgen aanbrak en zij in een korten benauwden sluimer eenige oogenblikken den tijd mocht vergeten.

Gaston had zijn tweeslachtige stemming van dien dag niet kunnen overwinnen: hij was en bleef licht verbitterd op Gabrielle. Zijn plotseling gaan naar Duivelstein 's avonds — alsof hij zijne arme tante opzettelijk wilde ontvluchten, zoo scheen het hem toe — had tot doel een kort maar beslist schrijven aan mevrouw Desprez, dat zij het gebeurde van dien dag, onder welken vorm ook, niet meer moest herhalen — dat hij geen telegram meer zonder dringende reden van haar wilde ontvangen — en hij zeker niet zou komen, als zij hem nog eens op deze wijze opontbood. Hij voelde, als hij het niet aanstonds schreef, als hij b.v. wachtte tot morgen, dan zou misschien het strenge gevoel in hem zijn vervaagd, weggedreven voor de bekoring van haar beeld en de macht van zijn liefde. Het was in zekeren zin en misschien het meest om het verdriet zijner tante te wreken, dat hij zich haastte de ingeving neer te schrijven en ijlings te posten — en zich haast buiten adem fietste om spoedig op den Minstroom terug te zijn. Had mevrouw de Glayou dit kunnen gissen! maar zij noemde zich nu „une âme exilée du ciel pour tout jamais". Dat klonk heel anders dan wat zij voor korten tijd nog aan eene vriendin schreef: „Ma vie est limpide et tranquille comme l'eau d'un source sur un lit de mousse."

Hij was boven alles ook ontevreden over zichzelf, want bij alle conflict, bij alles wat niet was gewoon, trad steeds de zelfbeschuldiging bij hem op den voorgrond, ook al had die nauwelijks reden van bestaan. Ook hij kon

den slaap niet vatten en hoorde uur aan uur verloopen, zonder dat een schaduw van rust wilde komen. Alleen als hij aan de toekomst dacht, die toch zoo ver niet meer was, dan kwam zijn wrevelige stemming eenigszins tot kalmte: als een zijden sluier, die rust en schaduw gaf, daalde het vooruitzicht op hem neer en streek de kreuking van zijn voorhoofd weg. Hij ademde diep als in ontspanning: en dan kwam onwillekeurig de schildering der reis, die hij zich al zoo vaak had ingedacht: en deze voorstelling beeldde hem de reeds doorleefde momenten van liefde met haar uit. Een hem zelf onbewuste glimlach kwam om zijn mond en bleef daar langen tijd: zijn blik groot en vochtig staarde lang op de visioenen zijner verbeelding; hij wist niet hoe lang. Opeens schudde hij het hoofd en weerde iets af; zooals van morgen ook zijn woorden tegen haar iets hadden afgeweerd. Hij voelde, die vage angst, die stille waarschuwing moest hij niet wegredeneeren. Veel in hem was veranderd sinds eenige weken; sinds dien avond vooral voor zijn vertrek naar Scheveningen, toen hij als bij een oude ontwaakte herinnering zijn „Recueil de prières" had opgeslagen en het gewetensonderzoek van den dag had gelezen met een glimlach van superioriteit om het naïve van zoo'n vroomheid. Hij kende de vragen nog wel van buiten en door de aan overspanning grenzende levendigheid van zijn geest, kwamen ze als vanzelf in zijn gedachten: Ne vous êtes-vous pas rendu compable: Envers Dieu? En onwillekeurig gaf zijn hart dan antwoord: „Un seul Dieu tu adoreras

et aimeras parfaitement". Hij glimlachte niet meer als toen, als neerziende uit een beter weten.

— Dieu, l'aimes-tu? zei die halfbewuste gedachte van binnen uit, die sprak als deed hij 't niet zelf maar een ander in hem.

— Tu n'y penses jamais, tu l'oublies — L'aimer?

— Tu n'aimes qu'une femme, qui t'appelle à minuit et t'apprend des caresses, dont tu as peur — une femme mariée, pas libre encore! Aimer Dieu? Tu t'égares de son chemin, tu n'oses plus penser à Lui. Tu ne penses qu'à une beauté corporelle — des cheveux noirs, des yeux etincelants. Combien l'esprit fait-t-il part de l'adoration de cette forme qui sera une fois un tas de poussière; peut-être bien vite, qui sait? Sera-t-elle ton épouse? Peut-être tu seras son amant, même avant que tu le sais! — Hij schrok opnieuw en weerde iets af; maar de tweespraak kon hij niet meester worden, de tweespraak tusschen die halfbewuste stemmen in hem, die hem voorkwamen als andere deelen van hem zelf, waarnaar hij willens of niet, gedwongen werd te luisteren. En weer klonk het verder in hem: — Ne vous êtes-vous pas rendu coupable: Envers le prochain? En een schok ging door hem heen. Het eene hing noodwendig samen met het andere; ja hij voelde zich wel degelijk schuldig: hij was ongeduldig, soms driftig en onwelwillend geweest — en de derde vraag: Envers vous même? gaf hem volledigen antwoord: Colère, impatience, mensonge? Oui mensonge; dat was het ergst van al, wel niet in woorden, maar in hou-

ding — en dan verder, wat hij vroeger altijd was voorbijgegaan, omdat het zoo heel ver van hem aflag: Pensées, désirs contraires à la pureté? Het onaangename gevoel, haast een worsteling om iets weg te drijven, dat bedreigend op hem aankwam, keerde terug bij deze vraag: Pureté? Als hij aan Gabrielle dacht met wat hij liefde noemde, maar meer nog verkapte hartstocht was, kwam uit de vele momenten van omarming en gevlei meest dat nachtelijk uur in hun hôtel te Haarlem naar voren, toen hij het gevaar zoo heel nabij had voelen komen; toen het hem had gewiegd in dien hypnotischen sluimer, die gelukkig een reëele slaap was geworden: hij voelde de teedere streeling van Gabrielle's handen; den extatischen druk van hare lippen op de zijne. — Pureté — herhaalden zijn gedachten als in een droom, en steeds door trachtte hij het visioen weg te jagen. — Hij richtte zich op, maar zijn hoofd zonk weer machteloos in het kussen terug — en de stem van den toover, de stem van haar prachtigen glimlachenden mond herhaalde weer zangerig en in sluimer wiegend als toen: Adorable enfant, ange chéri, coeur doux et aimé een litanie, die altijd voortzong in zijne ooren als een harpe d'amour vol avondzuchten. Was zij hier om dat alles nog eens te herhalen! Hij wilde die stem hooren nu weer — en dan — en altijd! Zijn wangen gloeiden; zijn blik, borend in het donker, scheen haar te zien — zijn armen strekten zich naar haar uit: glinsterende steenen schitterden in haar donkere haren, zwart als de nacht, die zich daar buiten ging verdichten: Enfant

chéri, enfant, mon enfant, wat kon ze dat zeggen met betooverenden klank — een klank, die nu was als een bedwelming — en de verleidende, demonische stem ging door: Enfant — amant; amant tu seras en quelques semaines, il n'y a pas de mal — c'est la nature, c'est la vie! Toen kwam de andere stem, die dit denkbeeld met kracht terug had gestooten van af het begin: Neen nooit — riep deze stem haast als hoorbare hallucinatie — neen nooit; eerder het einde van alles; liever ieder verlies, ook haar! Hij werd helder wakker en was zich volkomen den strijd bewust in 't diepst van zijn ziel. Hij stond op, wierp met eene besliste beweging het raam open, zoodat een koude luchtstroom naar binnen kwam — en nam zich toen kalm voor te slapen, als in de dagen, toen hij geen Gabrielle nog had gekend. Maar nauwelijks het hoofd weer neergelegd, begreep hij, dat die dagen zonder eenig liefdesbewustzijn, als hij nu kende, voor goed voorbij waren. Hoe duidelijk herinnerde hij zich dien avond voor zijn vertrek naar Scheveningen, toen hij zich zoo onschuldig vroolijk had gemaakt, om dat Recueil de prières met zijn gewetensvragen. De vraag, die hem nooit had geraakt; die hem steeds was voorbijgegleden, het: pensées, désirs contraires à la pureté, zij drong zich nu aan hem op. Hij begreep nu, hoewel nog vaag, waarom in de gebeden die deugd werd genoemd: la vertu des saints; la pureté angélique. — En wat hij nu ook voor 't eerst begreep, hoe wortelvast de liefde tot die deugd in hem hechtte — dat die in hem was, als iets, wat hij met de moedermelk had

ingezogen — en wat het devotioneele leven van zijn haast vergeten godsdienst zoo diep in zijn zuivere kinderziel had geplant. — Al de edelaardigheid van dien zielstrek, trad, nu het gevaar hem beloerde, met een hoog en beschermend gevoel van eigenwaarde in hem op. Hij kon nu vergelijken en hij deed het, deed het met opzet. Welke zijde zijner natuur zou de overwinning wegdragen? Wat hij thans als zijn lageren aard erkende? Neen zeker niet — nooit! Was de godsdienst zoo overbodig, zoo kinderachtig, zoo verwerpelijk? Had misschien zijne tante toch gelijk als zij eene zoo groote waarde toekende aan het godsdienstig gelooven — zelfs voor den ontwikkelde? Konden er geen momenten komen in verschillende richting van moraal, en dreigende conflicten van allerlei aard, zooals hij er nu zelf een doorleefde, dat de Pantheïstische Godheid zoo ver af bleek te zijn, dat het gebed op de lippen kwam en weer bestierf, omdat de hulp zoo onbereikbaar scheen? De tegenstelling van dien avond vóór zijn gaan naar Scheveningen en dezen hachelijken avond van nu —en al wat daar tusschen lag in zoo korte weken: het kwam met zoo'n helderheid en klem, vervulde hem met onrust, haast met berouw. De liefdezang van Gabrielle met heel zijn ladder van feeërieke bedwelmende klanken, die tot den hemel scheen te stijgen en misschien tot de hel leidde, hij dreunde hem in de ooren niet alleen als engelenmuziek. Zou hij dien weg, zoo gevaarlijk en onzeker, zijn opgegaan, als zijn kerkgeloof hem niet ontzonken was? Hij achtte zich verloofd — maar de

echtgenoot van Gabrielle leefde, was van deze verhouding onkundig — wat was het geheim, dat zij hem verborgen hield? Dat reisaanbod, dat hij had aanvaard, zonder te weten waarom; dat gaan naar Frankrijk, dat de oplossing zou moeten brengen? Een plotselinge vrees en onzekerheid, als hij nog niet gevoeld had, kwam opeens over hem. Hij meende de stem van zijn vroegere gewetensleider te hooren vol strenge, maar vriendelijke waarschuwing: — Ga niet op iets in, waarvoor geheimhouding wordt verzocht zonder verklaring — sta wantrouwend tegenover wat zich niet in het volle daglicht plaatst — eerbiedig een huwelijksband, die niet ontknoopt is. — Hij wist ook, maar dat vond hij overdreven, dat de Kerk een tweede echt na scheiding niet toestond. — Hieraan zou hij zich nooit gestoord hebben; maar overigens... gauwer dan hij dacht was zijn blik voor mevrouw de Glayou's uitspraken opengegaan.

Zijn terugdenken aan dienzelfden avond van voor eenige weken, bracht hem ook zijn kinderlijk blijde voorstelling in gedachten omtrent het meisje in het rose tule kleedje, dat hij op een bal in Leiden had ontmoet en dat zijn jongensfantasie had getroffen. Hij had haar toen voorgesteld in een kanten bruidsgewaad en hij had de oranjebloesem kussend aan zijn mond gebracht, waarmee zijn verbeelding haar sierde. Kind, dat ik toen nog was dacht hij — onschuldig, onnoozel kind! Was hij nu dan zoo ver gevorderd door zijn ervaring, zijn wijsheid van enkele weken? Hij dorst niet zeggen „ja"; hij benijdde

haast zijn nog kort vergleden onnoozelheid van toen. Gabrielle in haar wit kanten gewaad, zoo provoceerend om haar naakte schouders geslagen, kwam hem wel geheel anders voor de verbeelding. — Van het eerste Gebod, dat hem zoo straks in gedachten schoot, ging zijne aandacht nu onwillekeurig over naar het zesde en negende: Luxurieux tu ne seras de corps ni de consentement. — L'oeuvre de chair tu ne désireras qu'en mariage seulement!

— Mijn God, stiet hij met een kreet van afschuw uit, kwam ooit een dergelijke gedachte nog voor zoo kort in mij op? Ik wist nauwelijks wat het beteekende — en nu ook begreep hij pas, wat hem gedurende zijn studentenleven zoo ver van het kwaad had gehouden, dat bij sommigen zoo licht werd geteld, ja bij velen zelfs geheel niet als kwaad, maar soms als iets goeds en nuttigs gold. Een aangeboren trots en een streng onderhouden deugdgevoel had hem in de gevaarlijkste periode van zijn leven, te midden van bedreigende verleiding van allerlei aard, zoo ver gehouden boven het gewone gedoe om hem heen; boven alles wat hij ook maar in de verte noemde een laagheid, dat hij zich nauwelijks de mogelijkheid had kunnen indenken, dat dit ook met hem eens veranderen kon. Met afschuw had hij zich gewend van sommige gesprekken onder studenten; van tooneelen van onmatigheid en losbandigheid, waarvan hij het oppervlakkige contact niet altijd kon vermijden. Daarom was hij gaan wonen aan de buitenzijde der stad, in een eenzaam kwartier — waar hij met rust gelaten werd — en hij zich met te meer vrucht

verdiepte in ernstigen, onafgebroken arbeid, die zijn ziel verrijkte in plaats van schaadde; en die hem een blijde opgewektheid liet — in plaats van te vroege geblaseerdheid en dorheid, als hij wel bij anderen had opgemerkt.

Zoo mevrouw de Glayou in de stille nachtelijke uren die zij haast lijdend doorbracht, een blik had kunnen slaan in de zielespraak van haar bemind pleegkind — zij zou zeker tevreden geweest zijn — en hare droevige gevoelens hadden de vlucht genomen voor een hernieuwden zonneschijn. Zij had stellig gevonden, dat Gaston's zelfbeschuldigingen, zonder dat hij het wist, zijn grootste lof waren, dat hij, zuchtend om wat hij achteruitglijding noemde, bezig was den voet te zetten op den levensladder eener diepere overtuiging en eener meer beproefde en daardoor hechter wordende moraal.

Den volgenden morgen viel een fijne stuifregen uit een haast gure Septemberlucht. Gaston kwam zwijgend en bijna schuchter de kamer binnen, waar mevrouw de Glayou bezig was voor het ontbijt te zorgen, en sloeg als beschaamd den blik voor haar neer. Het ontging haar niet. Zij zelf zag er mat en terneergeslagen uit, al deed zij ook haar best wat opgewekt te toonen.

—Ik hoop, dat we geen blijvenden omkeer van het weer krijgen, anders zou het wat al te somber op Duivelstein voor je worden — en dat zoo alleen — October kan hier heel mooi, maar ook guur zijn. Ik denk morgen te vertrekken, als je er ten minste niets op tegen hebt.

— Het komt er nog maar aan te kort, dat ik uw plan-

nen in de war stuurde en u voor mij hier bleef — maar ik hoop, dat het weer wat op mag klaren. Deze lucht is voor een reisgelegenheid niet aanlokkend. — Zij gebruikten zwijgend en als door ongewone gedachten bezig gehouden hun ontbijt. Toen zette mevrouw de Glayou zich aan haar schrijftafel, zooals zij dat vroeger wel deed, toen zij ook samen waren, zonder Remy, zooals nu. Maar ze vroeg niet meer als toen: Wat is de dagorde; wat denk je te gaan doen? Hij ging langzaam den trap op naar zijn zitkamer en staarde in den grauwen regenachtigen dag. De lucht geleek een kooi van grijze tralies, waarin elke opgewekte stemming zich wel gevangen moest geven. De boomtakken hingen slap en geel en begonnen langzaam aan te verregenen. Gaston kwam tot de erkenning, dat dit de eerste maal was, dat hij zich op den Minstroom verveelde; dat grauwe trieste uitzien spon zich om zijn hart als herfstdauwdraden en voor het eerst sinds jaren viel het boek, dat hij opnam, lusteloos uit zijn handen.

VII.

WEER DUIVELSTEIN.

De Octobermaand zette prachtig in en voor Gaston was nieuw in dit seizoen zijn verblijf in de omgeving van het oude slot. Hij had rood en goudgeel de vruchten der boomgaarden zien inzamelen — de perziken zelf helpen verpakken, die hij naar zijne tante zond en die overvloedig groeiden op dezen zandigen bodem. Het was een eigenaardig bezield leven vol kalmte en vrede, waarin gedurende de kortende dagen het goud nog zoo betooverend stroomde uit een laat-blauwe lucht — en met zoo'n eigenaardigen gloed zich weerkaatste in de dichtbelooverde toppen met hun rijke vracht van geel en bruin, dat nog maar langzaam begon neer te dwarrelen en ongemerkt de singelpaden, banken en perken ging bestrooien. Heel mooi vond Gaston dit moment van het jaar in de schilderachtige streek, waar hij woonde — en hij genoot er van ieder uur, iederen dag, die telkens iets nieuws te vertellen had, ook al werd bij 't voortschrijden der dagen de tijd stiller en de natuur minder met poëtische spraak

beladen. De rust dier dagen viel ook zoo treffend samen met het zoo snel naderen der reis en het gelukkige samenzijn met zijn geliefde voor zoo lang. — Hij bracht zijne dagen door in gezellige afwisseling, die ze vliegenssnel in elkaar deed verschuiven. Hij maakte lange ritten te paard door de doodelijke stille, herfstgeurende boschpaden, waar af en toe de blaren ritselden met onderkenbaar geluid. 's Avonds meest een fietstocht naar een naburig dorp, als hij niet zijn thee gebruikte op de middelkamer onder het lezen van een roman of het schrijven van een brief. Van zijn tante ontving hij dikwijls tijding, nog meer dan toen hij in Leiden was; brieven vol vragen over zijn welzijn: — hij zou toch vooral zorgen, dat hem niets ontbrak — steeds aan de tuinmansvrouw bestellen waar hij trek in had, want zij was kokin geweest en kon alles klaar maken. Had hij lust te vertrekken, dan moest hij maar niet haar terugkomst afwachten — en tal van opmerkingen en bezorgdheden, die Gaston voortdurend met een macht van beveiliging trachtten te omgeven. Hij waardeerde de diepte en teederheid dier liefde ten volle en betreurde het gebeurde en gebeurende, dat tusschen hen was, en nog wel uitsluitend van zijn kant. Af en toe, wanneer de dag eens wat somber was en het weer niet erg uitlokte, kon hij plotseling naar zijn vroegere studie's verlangen. Dan scheen de dag lang en gaapten er uren als leegten, die hij maar aanstonds had willen vullen; een soort dorheid kon hem dan overvallen en hij haalde een wijsgeerig werk voor den dag — maar reeds op de eerste

bladzijde had hij het gevoel van er uit te zijn. Gabrielle's lach klonk over het blad, of hare hand legde zich op het gedrukte — die blanke geurige hand, naar wier streelende liefkoozingen hij dan ineens zoo kon verlangen. Af en toe zocht hij de benoodigdheden voor zijn lange reis bij elkaar, ook eenige boeken — want hij begon nu al te bemerken: daar zou hij waarschijnlijk plotseling behoefte aan kunnen krijgen. Als hij dagelijks met haar was, dan zou ook dat onrustige verlangen, dat hem nu van ernstigen arbeid nog kon terughouden, zwijgen en dan moesten er veel uren van leegte komen. Men kon toch niet van den morgen tot den avond elkaar bewonderen en liefkoozen en bij het langdurig zijn op eenzelfde plaats werd het nieuws der omgeving al spoedig geen nieuws meer. Ze schreef hem zoowel winter- en zomergoed mee te nemen — vooral warme kleeren; zij nam ook bont en avondmantels mee. Er was in het schrijven van dergelijke details iets zoo prettigs intiems voor hem, dat zijn huiselijk aangelegde natuur als omsloot met koesterende warmte. Als hij in zijn zit- of slaapvertrek zoo'n intiem schrijven las, dan scheen Gabrielle reeds daar als zijne vrouw, zooals hij haar bij voorkeur en onwillekeurig den laatsten tijd voortdurend juist in die oude omgeving had gedacht: die omgeving en Gabrielle tegelijk waren hem beide zoo dicht in het hart gegroeid: Was het wonder dat de voorstelling telkens weer opnieuw samenviel? Hij had zich als slaapkamer het vertrek uitgezocht met de kleurige muurbekleeding, waarop zwart omlijste spiegels — en met

de ebbenhouten meubeleering. Hier scheen 's morgens de zon zoo vroolijk door de kleine ruiten, spelend over het gelend gebladert, dat de vensters haast raakte. Iederen morgen riep die straling hem op voor een nieuwen mooien dag en 's avonds nog was dikwijls de luwheid van den zonneschijn binnen de wanden en 's nachts gebeurde het soms, dat goud-gele blaren naar binnen dwarrelden door het raam, dat hij geopend had, tot voor zijn ledikant en soms op zijn gelaat.

Uit dezen lusthof van vrede zich zoo opeens over te plaatsen in de stralende zon van een Zuidelijken hemel en dat aan de zijde van een beeldmooie, geadoreerde vrouw — was het niet als een droom, te mooi om ongestoord te blijven? Hij dacht dan onwillekeurig aan de door haar geciteerde woorden:

Nous aurons des lits pleins d'odeurs légères,
Des divans profonds comme des tombeaux,
Et d'étranges fleurs sur des étagères,
Ecloses pour nous sous des cieux plus beaux.

Dergelijke gedachten konden hem in uren van nietsdoen bezig houden als droombeelden, die uit de goudzonnige bladeren, de teerbeschenen boomtoppen oprezen en hem met stille verrukking doortrilden: de kwijnende herfststemmen, zoo levend in hun zachten gloed, smolten saam met de ijle verhalen, de feeërieke visioenen, die hun zilveren rag over zijn verbeelding en hart heensponnen, als de draden, die 's morgens bij het eerste zonnegloren over de late bloemknoppen glansden en zich hechtten van

takje tot takje, van spriet tot spriet. Al zijn gedachten en stemmingen schenen bij wijlen onder dat zilveren spinsel bedolven: en hij liet het stil voortspinnen, als was dit het beste, wat er voor 't oogenblik voor hem te doen viel — en als zou dit alleen het leven meer dan waard zijn en het voldoende kunnen vullen.

Een ochtend na de lunch, toen hij 's ochtends een lange vermoeiende rijtoer was gaan doen, had hij zich in het 17e eeuwsche ledikant van zijn slaapkamer uitgestrekt, moe van zijn tocht. De zon schoot nog eenige stralen tegen het kleurige wandtapijt, eenzelfde als het monumentale bed, een vertrekje haast op zichzelf, waar hij neerlag, omkleedde. Hij staarde naar de verweerde spiegels aan den wand en een paar portretten in zwarte lijsten van opgewekt uitziende voorvaders. Hij vond er de laatste dagen een zeker genoegen in hun lot met het zijne te vergelijken — want zeker, zij hadden hier ook geleefd een stil en voor de wereld verborgen liefdeleven. Mélite en haar oude duivel maakten zeker een sombere uitzondering: en 't was hem nu, of hij met den dag meer voor deze omgeving voelde — hij wist zich in den bloede zoo met alles hier verwant — en 't scheen hem of hij van af zijn wieg die gezichten langs de wanden, met welke hij nauwer en nauwer bekend raakte, had aangestaard. De sprei met goudkant omboord, waarop de satijnen rozen waren vastgehecht, zoo kunstig gemaakt, als waren zij buiten tusschen de wilde struiken geplukt — had hij over een kleine tafel gelegd, en vormde een bekoorlijk

effect met wand- en vloerkleed — en dat was een versierende bekoring, een sprookje te midden tusschen de groote, sommige zwaar-logge, donkerhouten meubels.

Terwijl hij zoo rondstaarde, de handen boven 't hoofd en diep ademhaalde, werd op de deur geklopt en tegelijk werd deze met een kier geopend en hoorde hij de stem van de tuinmansvrouw:

— Bent u hier mijnheer, ik zoek u door 't heele huis, er is een dame om u te spreken.

Toen Gaston antwoordde: — Ja, ik ben hier — ging de vrouw ijlings weg en liet de deur aanstaan. — Deze kwam niet rechtstreeks op den gang uit, maar gaf toegang tot een voorsalet, als kleedkamer, zooals wij in het begin van het verhaal beschreven. Hier bevond zich een garderobe, kapbuffet en dergelijke. Gaston maakte zoo snel mogelijk zijn toilet terwijl hij dacht: — Een dame? Mevrouw A. of B. uit een der omliggende plaatsen, die mogelijk eene boodschap had voor zijne tante, want hij hield er in die streek geen kennissen op na. — Nauwelijks was hij klaar, toen er opnieuw geklopt werd, nu op de gangdeur, en hij in de tusschenliggende kleedkamer Gabrielle in den arm liep.

— Schrik je, cher? zei ze, hem tegen zich aandrukkend en hem met een regen van kussen overstelpend.

— Ja, werkelijk, daar schrik ik van; waarom overval je me toch altijd zoo? Ik ben heel blij je te zien; maar Gabrielle, waarom doe je dat toch altijd? Ik heb het je zoo geschreven!

— Je hadt mij geschreven, dat je alleen waart — en dan, de tijd van ons vertrek nadert, dan houden alle moeilijkheden op...

— Te beter had je kunnen wachten...

— Maar Gaston, wat jij kunt, kan ik niet — je hebt geloof ik, zoo af en toe wat karnemelk in je aderen. Maar geen wonder, hier in zoo'n dompige kazerne; en daar zit je maar alleen als een vleermuis in een hol. Hoe durf je toch? Ik zou het hart er niet toe hebben. Ik heb nu al kippenvel in dat korte oogenblik. — Zeg, cher coeur, zie nu toch niet donker, je hebt me niet eens mijn omhelzing terug gegeven, 't is wat moois.

— Nu dan — zei hij gelaten, als het dan toch zoo is; je bent er nu — en met een kus sloot hij haar den mond, die haast altijd glimlachte, ook als zij hem op haar luchthartige manier iets verweet.

— We zullen boven naar mijn zitkamer gaan — en zeg me, hoe ben je gekomen; heb je geluncht?

— Ja, in Roermond — ik kom per fiets van B.; dit was de zekerste manier; want ik dacht wel, dat er in B. geen rijtuigen waren.

— Je hadt niet moeten komen — zei hij ontstemd — nu juist had ik je zonder stoornis in Roermond nog kunnen bezoeken — maar waartoe — in dien korten duur van nog een veertien dagen?

— Il te manque le feu sacré, cher enfant, anders zou je zoo niet spreken. Misschien zie je je tante niet eens meer voor je vertrek — en zoo ja...

— Nu, zoo ja, wat moet ik haar dan zeggen, als de tuinmansvrouw over dit bezoek van je vertelt; mijne tante weet heel goed, dat ik geen dameskennissen heb...

—Nu, dan zeg je eenvoudig, dat iemand, die je in Scheveningen ontmoette, hier in de buurt was en je een bezoek bracht. Is dit dan zoo heelemaal een leugen?

— En als ze mij den naam vraagt?

— Nu dan verander je dien wat van klank.

—Een mooie raad — zeker zal ik dat niet doen; dat meen je ook niet. Je doet nu zelf, wat je mij zoo verboden hebt; prettig vind ik het niet, dat spreekt vanzelf.

— Kom, kom.

— Ja, kom, kom — daarmee is het geval niet in orde; maar laten we naar mijn zitkamer gaan.

— Is die dan daar niet? zei ze de deur openmakend, waar hij uitkwam. Tiens, dat is een mooi vertrek, het is je slaapkamer. — Heb ik je uit je dut wakker gemaakt?

— Neen, ik rustte wat, ik was moe van een verren tocht vanmorgen. Ga je nu mee naar mijn zitkamer?

— Is die ook zoo merkwaardig?

— Zag je nog niets van het huis?

— Niets dan den gang en den trap — ik kom zoo juist aan. Die vrouw zei me, haar te volgen en zoo wachtte ik je hier op den gang. Maar je bleef zoo lang weg — toilet gemaakt? — Als altijd keurig gekapt. Je gebruikt mijn parfum, niet? Zij trok zijn blonde hoofd naar zich toe en drukte haar mond in zijn krullige zijden haren. Les millions de baisers, waarmee haar brieven over-

stroomd waren, schenen onweerhouden van hare lippen te kunnen vloeien, tusschen hare woorden in, als komma's tusschen volzinnen.

— Ga je nu mee?

— Neen, eerst alles hier eens goed bekijken. Wat een ledikant — ik zag eens een dergelijk bed, men zeide, dat Karel de Vijfde het gebruikt had.

— Nu mogelijk, dat Lodewijk de Vijftiende hierin geslapen heeft, toen het Fransche leger de verovering bij Maastricht heeft bevochten. Toen heeft hij in ieder geval dit huis bezocht — en daarbuiten onder dien grooten bruinen beuk gedineerd.

— Wat een prachtige sprei is dat — zei ze — het satijnen dek met rozen in hare hand nemend, dat hij ijlings over het bed had gelegd. — Je slaapt dus onder het symbool der liefde, een goed idee. Zijn alle kamers hier zoo merkwaardig?

— Het verheugde hem, dat zij de dingen toch mooi vond. Hare uitdrukking „die dompige kazerne" over zijn schilderachtig slot had hem pijnlijk getroffen.

— Ik zal je alles laten zien — maar laten we even in de middelkamer wat rusten en je wat verfrisschen. Wil je limonade of thee, waar heb je trek in?

— Nog niets — laat me eerst nog maar wat zien, 't is heel curieus; ik had het mij zoo nog niet voorgesteld: ik geloof niet, dat er veel gebouwen zijn zoo ongeschonden, met een dergelijken historischen inboedel en alles zoo in stijl.

— Daar hebben de bewoners zich dan ook veel zorg en moeite voor gegeven.

Zij zag nu de kleedkamer, het antieke voorsalet rond:

— Wat een eigenaardige kaptafel — en die stoel?

— Een kapstoel, zooals het heette in den ouden tijd; zoo'n toilet-tafel werd eigenlijk kapbuffet genoemd. Ik denk, dat die stoel door de dames werd gebruikt, als ze onder de handen van haar kamenier waren.

— Zoo — zei ze haar hoed afzettend en haar mantel terzij leggend. — Dat ding wil ik wel eens probeeren — wees jij nu de kamenier. Tegelijk deed ze haar haren los en reikte hem den kam aan, dien hij voor eenige minuten gebruikt had.

— Gabrielle! riep hij verwonderd en haast ontsticht.

Ze barstte in lachen uit. — Je staat daar te kijken, of ik een kerkaltaar had ontwijd. Denk maar eens aan het gedicht, dat je me voor kort schreef:

„Armée ainsi du peigne, on eût dit à la voir,
Une jeune immortelle avec son casque noir,
Telle tu m'apparu....

Eh bien! — ik herhaal alleen je eigen woorden: telle tu m'apparu....

Viens donc — en zij opende hare armen — en hij had de zwakheid zich te laten omstrengelen en het haar te doen. Het kwam hem voor, dat te midden der zwarte omlijstingen der meubels de donkere stroom harer haren, glanzend als soepele zijde, maar vol leven als golven van een beek, een voltooiing vormde, die hij er had verwacht,

die er als vanzelf thuis hoorde. Hoe vaak had hij haar niet den laatsten tijd in de vertrekken van dit huis gedacht, dan in de woon- dan in de slaapkamers — dat het hem nu voorkwam, als was zij er eene noodwendigheid geworden, als hoorde het, dat zij er was. Hij stond naast haar, haar hoofd tegen zijne borst en iets van haar million de baisers scheen hij nu ook eens voor zijn rekening te willen nemen.

— Le feu sacré me manque-t-il encore? vroeg hij, haar hoofd en gelaat en den donkeren stroom der haren, gedoopt in het parfum dat hij nu ook gebruikte, overladend met zijn kussen.

— Dank je voor je kameniersdienst — zei ze tevreden; verder zal je 't wel niet brengen. En nu bracht zij zelf haar kapsel in orde — en waschte hare handen.

— Ook de zeep, die ik gebruik? Hoe weet je dat alles zoo juist; je past je al heel gemakkelijk aan.

Hij kleurde en opende tegelijk het aangrenzende slaapvertrek.

Gabrielle deed een uitroep van verbazing hooren: — Dat is nog mooier — zei ze, in 't rond ziende. Dit was de kamer met zijn vier in metaalgezette, staande spiegels in de hoeken, zijn gele wandbekleeding en stoelen gekussend met velours d'Utrecht in de zelfde kleur. Kapbuffet en -stoel waren van gevlamd hout evenals het merkwaardig nachtbouquet in marqueterie, waarin hij haar niet zonder eenigen trots de goed onderhouden zilveren voorwerpen toonde:

— Dit zegt tante is een moesjesdoosje en dit een poeierdoos geweest: nu, je gebruikt ze geen van beide; je hebt die dingen niet noodig, om je schitterenden tint te toucheeren. Je zoudt meer bederven dan vermooien.

Ze zag naar het ledikant, nog haast grooter dan in het andere vertrek, met stijlen als boomstammen, zooals Gaston's opmerking was geweest, met gebeeldhouwde onderpaneelen, een kap met gesneden fries en vooruitspringende kroonlijst. Aan den achter- en zijkanten hingen gordijnen van geeldamast en een sprei van dezelfde kleur, die eens van schitterenden glans moest geweest zijn, met zijn gouden vruchten er op vastgehecht — lag als een altaarkleed ver over den rand van 't ledikant en haar eenigszins verkleurde goudkant liet nog juist de kunstige onderbouw met piedestals zien.

— Het is heel mooi — maar 't schijnt me zoo iets als het kleed van een lijkbaar, die sprei.

— Hè, wat een woord — zei hij huiverend — het doet mij meer aan een altaar denken.

— Wat maakte men toen toch alles reusachtig. De menschen in dien tijd hadden daar wel met hun heele gezin in kunnen slapen. Heb je mij deze kamer voor de toekomst toebedacht?

— Als je wilt — zei hij wat verlegen. 't Is in ieder geval de mooiste van dit soort kamers.

— Maar moet ik daar dan alleen slapen in zoo'n groot somber vertrek — 't is wel heel mooi, maar het is niet vroolijk.

— Als je wilt, Gabrielle, niemand dwingt er je toe.

— En jij dan?

— Ik houd heel veel van de kamer hiernaast — ik ben er nu al zoo aan gewoon; maar ik wil heel gaarne ook met je ruilen.

— Maar zeg eens, jij doet maar of dit oude nest, met al wat er in is, aan jou hoort. Je tante weet nog niet eens, dat je plan hebt te gaan trouwen — zal zij al die beschikkingen maar goedvinden?

— Zij zal er erg verheugd om zijn. Zie je me dan voor zoo onbescheiden aan, dat ik zoo maar klakkeloos over het gebied van een ander zou beschikken? Zij heeft mij eens gezegd, nadat zij mij testamentair deze bezitting met omgeving heeft vermaakt: — Hoe gaarne zou ik het beleven, Gaston, dat ik je dit huis, al was het maar voor een paar zomermaanden, zag bewonen met een toekomstige vrouw en kinderen. Ik zou er heel gaarne getuige van zijn, dat het in de lijn der de Glayou's bleef voortbestaan.

— Zoo, zei ze, een lach verbijtend, is je tante zoo gesteld op het behoud der soort? Nu, ik voel niet veel voor een groot gezin.

Gaston zag ernstig voor zich.

— Als je tante zoo aan dit huis gehecht is, waarom woont ze er zelf dan niet?

— Ik vind dit geen verblijf voor een vrouw alleen; ik kan begrijpen, dat ze die riante, witte woning liet bouwen aan den rand der beek. Je bent ze langs gekomen,

vind je ze niet heel mooi gelegen? De vergezichten van uit het huis zijn prachtig; wij moeten ze straks gaan zien.

— Ik zag den naam Minstroom op het hek en ben toen den tuin door gegaan; het scheen mij een kortere weg naar hier.

— Dus je hebt ook den tuin van het huis doorkruist — vind je de singels van dit slot niet mooi? Die aanleg dateert al ruim twee eeuwen.

— Ik vind alles mooi behalve het huis zelf, een vreeselijk ravennest.

— De andere kamers boven zijn minder curieus dan deze twee. Hij dacht wel aan Mélite's vertrekken; maar dit was het geheim van mevrouw de Glayou en nu ook het zijne. Hoe hij Gabrielle ook „chère mienne" noemde — er waren dingen, die haar, kortgeleden hem nog vreemd, vooralsnog niet aangingen. Er bestaat een zekere intimiteit, die eerst met de jaren en na lang te samen doorgemaakte ervaringen komt: aan haar te vertellen nu reeds een van die diepere familiegeheimen uit het verleden, scheen hem toe een heiligschennis, een soort ontwijding.

— Ik heb je ook over de kinderkamer gesproken, die is al heel merkwaardig.

— 't Is waar, dat moeten we zeker niet vergeten — zei ze, opnieuw in een luiden lach uitbarstend, zooals zij dat gedaan had te Roermond, toen hij hierover begon — twee wiegen niet, en een pappot, en zwachtels met galon omzet en luiers met zwart- en gouden kant — heb ik het

goed onthouden? — En ook zuigflesschen? — Neen, die waren er toen nog niet, wel?

Hij antwoordde niet. Allerpijnelijkst geraakt door wat hem toescheen haar ongepaste vroolijkheid, kwamen hem de tranen in de oogen.

— Schrei je daar nu toch om? Mag ik niet eens meer vroolijk zijn, een oogenblik uitgelaten? Dwaze jongen, wat zal dat in de toekomst worden, als je alles zóó vreeselijk serieus opneemt! Zij legde zijn hoofd tegen haar aan, en met een kus van haar altijd warme lippen waren zijne oogen weer gedroogd. Hare kussen waren telkens weer de tooverzalf voor ieder opduikend gevoel van pijn of te grooten ernst. — Laat mij straks je relieken maar eens zien; waar jij zoo voor voelt, is mij ook lief — zei ze nu ook ernstig.

— Willen we dan maar gaan?

— Je hadt mij geschreven, dat er zulke mooie damestoiletten waren — en sommigen nog zoo ongeschonden.

— O ja, dat is waar — zei hij verheugd — oppervlakkig beschouwd zien sommige dingen er nog prachtig uit, maar als men ze op den keper ziet, begint het hier en daar dun en doorzichtig te worden — de knagende tand van den tijd — het moet toch geweldig solied weefsel geweest zijn, dat zoo de jaren doorstaat. — Ga hier even in dien fauteuil zitten, dan ga ik de sleutels halen. Hij kwam in een oogwenk terug, want hij behoefde nu niet lang meer te zoeken. Met trots opende hij de groote gebeeldhouwde kist tegen den wand en haalde eerst het kleed van feuille-

morte kleur met aurora bloemen voor den dag, dat hij het meest had bewonderd.

— Vind je dat niet prachtig? zei hij het haar voorhoudend, 't zal je juist passen.

— Ja, dat is schitterend — riep ze verrukt — wat liggen die bloemen er prachtig op — rooskleurig en goud getint als de ochtendstond. Maar daar ligt nog veel meer moois in die kist, mag ik het er uitnemen: is het geen ontwijding, als mijn mondaine handen aan die oude schatten raken?

— Neem het maar; 't hoort even goed aan jou als aan mij — de menschen, die zulke kleeding droegen waren ook niet vreemd aan mondainiteit — ze staken je misschien de loef er in af; die rok is van Japansche zijde gevoerd met Isabel — dat kleed van ras de cipre, prachtig, niet? Zilver- en goudkant schijnt erg in den smaak te zijn geweest — 't is ook dunkt me, een hoofsche dracht.

— Is er geen heeren-kleeding?

— Ja, ook wel, maar niet in deze kamer. Ik heb er weinig naar gekeken — een paar buizen van muskuslaken en fluweel — maar het interesseert me niets. Ik heb de namen dier dingen niet eens opgezocht.

— En mooie edelsteenen, ringen, colliers?

— Ja, ook wel, maar die heeft mijne tante in bewaring: er zijn parelsnoeren voor hals en armen, duim- en pinkringen, die niet meer gedragen worden, met roode en blauwe steenen; ook een driedubbele gouden ring

met diamant, die denk ik je wondermooi zal passen. — Ook is er een trouwring, die men beweert, dat geluk aanbrengt: Ik zou denken, dat dit een legendarische idylle is, die men zoo gaarne vastknoopt aan zoo'n gewichtigen dag als van een huwelijk, vooral als de band nog niet gesloten is. „Eerst minnebroeders, dan kruisheeren"[1]) — zegt hier het volk.

— En de vrouwen?

— Daar hebben zij misschien geen vergelijking voor bij de hand. Zulke woorden ontstaan wel in den vrouwenmond; zij hebben meer tijd voor kritiek dan de andere partij.

— Je oordeel is niet liefelijk. Maar laten we nog eens verder kijken: dit is zeker die samaar van couleur de feu, waarover je me schreef. Wat een kleur; het is werkelijk als dof-gloeiend vuur; dat kent men tegenwoordig niet meer.

— Het is geen samaar; een samaar is een lijf met lange schoten — dit is een rok.

— Je praat of je in maison de Paris aan 't etaleeren bent geweest.

— Ze mochten willen, dat ze daar zulk moois hadden. Je bent erg spotziek, chérie — 't is eerst sinds ik jou ken, dat ik die dingen wat nader ben gaan bestudeeren; eerst sinds korte weken.

— In ieder geval een heel wat gezelliger studie dan die dorre lijnen en cirkels in je boeken.

[1]) Gewestelijke zinspeling ontleend aan de namen van kloosterorden.

— Alles op tijd — het zou niet goed zijn, als deze ijdelheden het leven moesten vullen — ze zouden vergaan als de stoffen waaruit ze zijn gemaakt: de gedachte, de droom van een dag; met het graf zinkt dat alles in het stof en voor goed.

— Dit heeft dan toch het stof overleefd, zwartgallige kruisheer.

— Vind je me zwartgallig?

— Af en toe — ik denk wel eens: je had boetprediker moeten worden.

— Boetprediker, dichter, mode-etaleerder: er zal altijd nog wel wat voor me te doen zijn, wanneer ik als natuurkundige misluk. Zal ik nu den boel maar weer inpakken? Zij hielp hem hiermee; maar hield de feuille-morte japon nog terug.

— Vind je die kleur nog niet mooier dan het couleur de feu, en het couleur de perle? zei hij. Gelijkt het niet sprekend het dorrend Octoberblad daar buiten op de boomen? Sprekend toch, vooral wanneer de zon er opschijnt en het dien stillen rustigen gloed geeft; hoe heeft men de kleur kunnen ontdekken en tot weefsel gemaakt? En die rozen met hun gulden weerschijn, alsof zij door het doode blad, in zon gedoopt, beschaduwd worden!

— Ik wil het kleed aanpassen.

— Nu? Neen dat meen je toch niet! — in 't voorjaar, dan zijn we hier terug, denk je niet? Dan zal mijne tante je met alles helpen.

— Je tante? — Dat kan jij toch ook wel. Ik pas den

japon aan! — Ze legde hem weer op het bed en deed snel haar blouse uit. Wil je die speld van mijn rok eens los maken; ik kan het niet goed; ze klemt.

— Neen, zei hij kort.

— Neen? — Je bent erg hoffelijk — voor kamerdienaar ben je in geen geval in de wieg gelegd.

— Die maken de rokspelden van dames niet los.

— Dat weet je niet — ik zou er niet graag voor instaan, dat dit nooit gebeurd is.

— Gabrielle — doe dat nu niet, trachtte hij haar tegen te houden. — Stel je voor, dat de vrouw van den tuinman naar boven kwam — die brengt mij gewoonlijk de post.

— Toch op dit uur niet, je krijgt je brieven, heb je me geschreven om één uur — en dan zal ze toch wel niet zonder kloppen hier binnenkomen. Is er dan geen sleutel?

— Jawel, maar ik wil het niet. Waarom is het noodig? Dat kan je toch alles later doen.

— Chère âme, wees nu niet zoo 'n kind. Even passen en dan ruimen we den boel weer weg.

Ze wierp haar japonrok en blouse op een stoel — en stond nu voor hem in haar neteldoeksch in kant verhuld onderkleed, met het rose lint over de borst en even aftrossend van haar schouder. Zoo had hij haar schichtig ontvlucht in haar hotelkamer te Scheveningen: nu zag hij strak naar dat witte kleed, waarvan hij een vluchtige herinnering had. Ze zag hem bleek worden en maakte niet in 't minst haast, om den voormoederlijken japon aan te doen. Die feuille-morte kleur, hoe mooi ook, vloekte,

dacht ze, met haar blanke, gezonde schouders en ronde armen vol teeder leven, de charme in eigen beeld, dat wist ze heel goed.

— Comme tu est belle! riep hij en had als daar straks bij het kaptooneel opnieuw de zwakheid zich door die rozige naar hem uitgestrekte armen te laten omvatten. Van het million de baisers werden er nog eens eenige over haar forsche schouders en blanken hals verstrooid en opnieuw drukte hare hand zijn blondlokkig hoofd tegen haar aan en gaf haar mond met meer expressieven glimlach hem een dozijn van zijn teedere beroeringen terug.

— Tu me fais frissoner! Je kussen zijn als het getril van zilveren insectvleugels. — Tu as peur, vraiment? Peur d'une femme, que tu aimes?

— Je t'aime, je t'aime au dessus de tout — zei Gaston haar schouder omvattend en haar van heel nabij in den blik ziende, waaruit, zooals hij plotseling bemerkte, een gevaarlijk vuur opsteeg. Iets in hem noemde dien gloed demonisch. Hij liet haar los en trad een paar schreden terug.

— Je maakt vorderingen, bracht ze opnieuw lachend uit — eenige weken geleden was je als een kostschoolmeisje, dat nog niet onder de kapel-atmosfeer van haar klooster is uitgeweest.

Gaston vond ook, dat hij vorderingen had gemaakt — vorderingen in onbeschaamdheid, zooals hij 't noemde, in achteloosheid tegenover het gevaar.

— Je suis dans le sang de tes veines, had zij in Haarlem gezegd en de diepe ontstemmende indruk van dat woord was hem soms opeens indachtig geworden, als eene verklaring en waarschuwing — dat was nu ook weer.

— Doe nu de oude japon aan, zei hij zich half wrevelig afwendend.

— Als je me helpt — want ik weet niet, hoe dat ding in elkaar zit.

't Is heel eenvoudig. Zie, zoo — 't past je werkelijk, of het voor je gemaakt was.

— 't Is wat te lang.

— Wel neen, dat hoort zoo. —Je bent nu aan die onmogelijke korte kleeren zoo gewoon, tot boven je rijglaarsjes als een schoolkind. Jij hebt nog mooie voeten, maar velen hebben dat niet. Het kleed staat je allercharmants, een passend schilderijtje in deze omgeving. — Wat staat die goudkant aan je hals mooi.

— Ik kan me niet voorstellen als burchtvrouw, zei ze zich in den breeden armstoel plaatsend en het wijde kleed om zich heen spreidend. — Speel jij nu eens voor page; daar zie je er jong genoeg voor uit. Ga hier zitten op dit lage stoeltje naast me.

— Ik vind, we moesten nu maar de voorstelling eindigen. Weet je dat het half vier is? Ga je met den laten trein naar Holland terug?

— Terug? Moet ik nu al terug — kan ik vannacht niet hier blijven? En droomen over vergane eeuwen, daar had ik me op vergast.

— Hier in dit huis — met mij alleen — en je vindt het zoo'n griezelig spookhuis?

— Je zegt immers, dat ik daar wel aan wennen zal in de toekomst.

— Ja, in de toekomst — dat wil ik hopen.

— Dus je zendt me weg? Wat zouden je ridderlijke voorouders daar wel van zeggen?

— Ze zouden niet anders doen — dat weet ik zeker. Wat verklaring zou ik toch aan mijne tante geven?

— Je tante — altijd weer je tante — 't wordt een nachtmerrie voor je, je tante, zei ze gemelijk. Je bent bang voor haar.

— Bang? Dan zou ik voor jou ook bang moeten zijn. Je kent haar niet, anders zou je zoo niet kunnen spreken.

— Nu dan, ik zal me al maar weer naar je schikken. Breng je me dan tot Roermond?

— Wilde je daar over blijven?

— Als je mee gaat.

Hij zag teleurgesteld voor zich en antwoordde niet.

— Ik had het wel kunnen denken, zei ze, nu dan wordt het mijn tijd ook om te gaan — en jij eet zeker om half zes?

— Ja — en dat zou je ook hier kunnen doen — ik zou het erg gezellig vinden, daar beneden in de groote zaal. Alleen eet ik steeds in het huis van den tuinman; zij hebben een heele goede kamer — 't gaat best. Wil je dus blijven? In dat geval zou je toch in Roermond moeten overnachten.

— En daar heb ik geen lust in. Neen, ik ga nu beslist, ik heb onderweg tijd om vluchtig te dineeren; misschien wel in den trein. Derangeer je nu niet — en stel je reputatie maar niet in de waagschaal, zei ze kort en spottend — en deed snel haar japonrok en blouse weer aan. Zal ik je grootmoeders japon nu maar weer in die kist leggen?

— Je bent boos, Gabrielle — 't spijt me heel erg — je doet me geweldig pijn. Je dwingt mij wel, om onhoffelijk te zijn. Ik ben niet bang voor mijn reputatie alleen, maar ook om die van jou en dat wel in de eerste plaats. — Er zou over gesproken worden, als je hier bleef; met dorpsmenschen moet men zoo voorzichtig zijn — ik wil niet dat op mijn toekomstige vrouw een schaduw van verdenking zou rusten. Neen, chère, je miskent mijn goede bedoeling — blijf hier dineeren, dan breng ik je om acht uur tot B. als je dat het liefst is.

— Neen, neen, Gaston, ik ga oogenblikkelijk — in Roermond alleen blijf ik niet. Laten wij nu even naar je zitkamer gaan en een en ander voor de naaste toekomst bespreken.

Zij volgde hem den gang door naar de middelkamer.

— Ben je weer aan 't werk? vroeg ze, de boeken en papieren ziende in het raamvertrek. Ik hoop niet, dat je boeken meeneemt.

— Een paar — reeds nu vallen de dagen mij hier een enkele maal wat lang — en dan wil ik gaan studeeren, maar het vlot niet.

— Gelukkig maar — we zullen afleiding genoeg hebben, — ik houd heel veel van mooie badplaatsen.

— Je schreef toch van een maisonnette en bois.

— Nu ja, voor een week of drie — met een amant, zei ze binnensmond — met jou — herstelde ze — en als altijd ontging hem weer de portée van hare gewaagde uitdrukking.

— Als je nu even een glas limonade drinkt, dat wil je immers, dan kunnen wij langzaam opwandelen. Het spijt mij, dat je nu den Minstroom niet meer kunt zien.

— Jou kamers alleen interesseeren me — voor de rest is het zeker als iedere moderne villa, heel veel anders zal het wel niet zijn.

— Het uitzicht....

— Nu — mooier als hier dan toch wel niet; dit is al heel mooi — die kleurige boomgroepen met feuille morte, die zich naar de oevers van de Maas buigen. Ik kan nu ten minste begrijpen, waar je je dichterlijke aspiratie's, je bezielde brieven uitput. Hier moet je wel dichter worden, als je 't al niet bent.

— Is 't niet zoo? Het doet me zooveel genoegen, dat je voor al deze indrukken voelt — trouwens door wie heb ik leeren zien en voelen als een poëet? Door de boeken die je me aan de hand deed — en je eigen blik in litteratuur en kunst en alles wat er mee samenhangt. Laten we nu maar gaan.

Beneden in den gang stiet hij even de zaaldeur open en wees haar op het portret van Mélite.

— Wat een bekoorlijk zacht gezicht, vind je niet?

— Een poppekop; door en door onbeduidend.

— Nu, dat was ze toch volstrekt niet — ik heb prachtige gedichten van die vrouw — zei hij met een hernieuwd gevoel van pijn, ditmaal heel erg, alsof iets van binnen hem had gestoken. Hij had geen lust meer er nog iets aan toe te voegen — maar ging zwijgend naast haar het plein over en dan den begroeiden poortboog onder door, waar het gelend blad zich begon op te hoopen, dat ook kraakte onder hun hoorbare voetstappen. Zij daalden het breede tuinpad van den Minstroom af, loopend naast hunne vélo's. Bij de beek deed hij haar zich omwenden naar het witte huis, dat daar zoo rustig en blank tegen de hoogte lag, in zijn rooden krans van wingerd, oploopend tegen de galerijen.

— Bekoort zoo'n woning je niet, vroeg hij zijn stemming van daar pas weer te boven.

— Als ze op den Scheveningschen weg lag of in het Haarlemmerhout. — Ronduit gezegd, ik bewonder je taai geduld, om het zoolang hier uit te houden.

— En Duivelstein?

— Dat oude nest, om van te rillen. — Nu, zie maar niet donker. — Ik wil er met jou wel zijn, maar niet al te lang; trouwens je zult er zelf ook wel eens anders over denken.

— Ik hoop van niet. — De teleurstelling kwam weer over hem en meer — een greppel van verwijdering scheen ineens tusschen hen. En toch was die najaarsmiddag zoo

vredig — het uitzicht zoo betooverend stil — de rivierbochten van zoo'n zilveren, liefelijke bekoring — alles zoo harmonieus in 't rond — en die twee menschen liepen zoo opgewekt te praten en keken zoo levenslustig rond. — Maar toch in Gaston's borst schrijnde het en was de harmonie verbroken.

— Wat ben je stil — zei ze na een poosje, als hij in gedachten voortliep — ik hoop niet, pauvre coeur, dat ik je leed heb gedaan; je neemt mijn woorden altijd zoo naar de letter, zoo gewichtig op. — Omhels me, ja? 't Is hier stil, ginds, bij 't station gaat het niet meer; dat wil je immers niet — en ik heb nu twee weken op een zoen van je gewacht; dat is heel lang. — Jij hebt monnikkengeduld.

— Neen, want dan moest ik mijn gansche leven wachten en dan nog te vergeefs. — Ik ben werkelijk zoo'n monnik niet, als je meent. Was het maar waar, dan zou ik wat meer vrede met mezelf hebben. — Ik moest niet noodig hebben je te ontvluchten — voegde hij er zacht achter.

— Je bent uitstekend gesuggereerd in St. Joseph, daar in Frankrijk, anders zou je zoo bang niet zijn voor een vrouwenarm en niet zoo karig met je omhelzingen. Je behandelt de liefde als een uil bij daglicht: ze hebben je daar een nachtblik gegeven, die je de zon doet vreezen als iets boosaardigs: Wat is er zonniger en schitterender dan liefde?

— Ja, als zij gewettigd is; tòt dien tijd moet zij be-

waakt worden als een zoetvloeiende rivier met gevaarlijken bodem.

— Waar je in zoudt kunnen verdrinken; je hebt groot gelijk — lachte ze. — Over eenige weken zal je wel anders denken, besloot ze zacht. — En nu, âme précieuse, we zijn er — de trein staat klaar. Jusqu'à bientôt; ik verwacht morgen een brief van je.

Gaston keerde nadenkend en stil naar den Minstroom terug — niet verheugd, zooals hij het was geweest, toen hij voor eenige weken haar in Scheveningen had vaarwel gezegd. Het bezoek, hoe het hem ook had verrast en een oogenblik in den vollen stroom zijner liefdegevoelens geworpen, veroorzaakte hem toch een lichte ontstemming. De overmoedige en af en toe spotzieke toon van Gabrielle scheen hem half een ontwijding van die ernstige als in piëteit gehulde atmosfeer van zijn familieverblijf. Het oude huis met zijn historische verknochtheid om zijn denken en voelen — het nieuwe zoo vol van de edelste indrukken van het leven van mevrouw de Glayou en vol van zooveel intiem gebeuren, wat zijn eigen pas ontwakend leven aanging, over dat alles lag voor hem een gewijde vrede als over dit doodkalme herfstlandschap van 't oogenblik. Die paden, die zitplaatsjes tusschen 't groen, waren ze niet alle vol jonge herinneringen van zijn ontbloeiend en daarom voor hem zelf zoo dubbel merkwaardig geestesleven? En dan was die eerbiedvragende en gezegende stilte overgoten door de moederlijke en kinderlijke liefde, die nooit kon verdrongen wor-

den, ook niet door deze plotseling in zijn leven gekomen vrouwenfiguur, die hij aanbad. — Opeens en onverwachts maakte zich een angst van hem meester: dat deze Gabrielle, zooals hij stellig had verwacht, misschien nooit de vriendin zou kunnen zijn van zijne tante! — 't Was of zij geen woord van eerbied of lof over deze vrouw, die hem zoo na stond, kon verdragen, of zij er beslist niets goeds over wilde hooren. Zijn blik werd befloersd door kommer: wat zou dat dan in de toekomst moeten worden? Nooit zal ik de een voor de ander prijsgeven, dacht hij. Als hij op Duivelstein terug was en even de luiken der benedenzaal sloot, schoot Gabrielle's opmerking over Mélite's beeltenis hem te binnen — en het gevoel van pijn van zoo straks kwam weer levendig terug. Boven op den gang zag hij nog even de door haar bezochte kamers in: en zijn onwil en ontevredenheid was er opnieuw.

Wel anders had zij hier haar eerste intree gedaan dan hij het zich had voorgespiegeld: de voorstelling van wat hij zich altijd als het intiemere, het meer verborgen leven van een vrouw had gedacht, was, zonder dat hij er zich ten volle rekenschap van kon geven, ruw aangeraakt. — Als hij er aan dacht, hoe zij daar voor hem had gestaan in dat onderkleed met half naakten rug en schouders, en hoe hij... in plaats van zich af te wenden ...thans slingerde hij zich zelf haast een vervloeking naar het hoofd, noemde zich een onwaardige, een eerlooze en vergat opnieuw in zijn diepe adoratie van wat hij zich als een edele

en reine vrouw voorstelde ook maar een schaduw van schuld op Gabrielle te schuiven. Zij had natuurlijk van zelf verwacht, dat hij heen zou gaan — toen hij 't niet deed en zijn blik zich niet van haar afwendde, wat was dan toch natuurlijker, dan dat hare armen zich om hem sloten? „Le coeur d'un homme est une fournaise" dat wist zij niet; anders had zij niet argeloos zijn hoofd tegen haar aangelegd en hem ieder zijner kussen haast verdubbeld teruggegeven. Terwijl hij aldus hare argeloosheid verdedigde, trad opeens haar blik vol demonisch vuur hem voor den geest. Waarom was hij toen terug getreden met dien plotselingen aan ontnuchtering grenzenden angst? Dien blik — hij wenschte hem niet gezien te hebben; hij voelde een rilling, een koude in zich als hij er aan dacht. — Juist op het oogenblik, toen hij dacht aan haar woord „Je suis dans le sang de tes veines, toen hij zijn eigen bewustzijn noemde „les vapeurs d'un vin qui fermente" — toen trad hij terug verschrokken, verkild en ontnuchterd als uit een gevaarlijken hem neertrekkenden droom, tredend als uit een rossigen met vuur bezwangerde wolk, die zijn oordeel dreigde te verduisteren.

Den volgenden avond ontving hij een brief van Gabrielle, een brief die hem heel prettig aandeed — en toen ook sinds haar vertrek verdween voor 't eerst de malaise, die hem 's ochtends het huis had doen ontvluchten door een langen rit te paard en 's middags de rust in zijn slaapkamer, die vol was van hare hem met pijn verontrustende verschijning.

— Gelukkig heb ik mij noodeloos bedrukt gemaakt, zei hij na 't lezen van den brief. — Deze stilte en eenzaamheid werken zwaarmoedig en doen de gedachten te veel in een cirkel keeren. Ik zal blij zijn, als mijne tante terugkomt en als de dagen nu maar snel voorbij gaan.

Hij herlas den brief langzaam en er rees zelfs nu een vreugde voor hem uit op. Gabrielle had geen geschikter snaar bij hem kunnen aanroeren, dan zij in dit schrijven deed:

Etant partie, j'ai eu quelques regrets de ma visite imprévue, qui t'a causé un peu de peine. Sais-tu, à quoi au dessus de tout j'ai pensé depuis cette heure? Aux larmes, dont j'ai vu mouillés tes yeux si beaux et si doux. Mes baisers les ont séchées mais pouvaient ils réparer le tort que je te faisais? Ne pense plus à moi, comme tu l'as fait à cette heure là. Ne l'aurais-je pas senti, pas compris?

Oui, mon ange, sais tu, que si ce serait possible, tu m'es plus cher que jamais. J'entrais trop bruyamment, trop gaie dans cette demeure bénie et presque sainte pour toi! J'aurais dû pouvoir attendre notre heure, rester ici jusqu'à bientôt. Pauvre enfant, petit saint, je te demande pardon de ma hardiesse. Je 'tai fait peur. Je n'aurais pas dû changer de robe en ta présence; ta pudeur en était effrayée, un moment peut-être outragée. Je n'y pensais pas, évidemment étant une femme mariée et non pas une jeune fille de ton âge. Je t'en demande pardon; je ne ferai plus de sottises dorénavant. D'ailleurs, est-ce que les

dames d'autrefois ne recevaient pas à leur toilette? Tu m'as vue me coiffer, c'est tout — qu'importe! Cela t'a scandalisé, rendu peureux! N'aie plus peur de la personne, qui t'aime plus que sa propre vie. J'étais heureuse de te revoir encore et tes derniers baisers m'ont dit assez que tu ne pensais plus au mal que je t'ai fait sans le vouloir. Je n'allonge cette lettre que de mes respects les plus tendres. Si tu m'enverrais mille reproches, je te répondrais par mille tendresses respectueuses, comme toi, noble enfant, tu les mérites. J'attends maintenant ta réponse, ton pardon avec impatience. Ecris vite, cher coeur, à ta Gabrielle.

De versomberde stemming was bij Gaston geheel uitgewischt. Het was dus slechts in de vroolijkheid van haar overmoed geweest — misschien om het gewicht harer liefde een uitweg te geven — dat haar optreden hem zoo vreemd, haast een beetje ruw en hem irriteerend had aangedaan. Ze had opgemerkt, hoe het hem hinderde en had er zoo'n levendig berouw over: hij vond het heerlijk, dat zoo te lezen in die teedere, zoo overtuigende woorden. Aanstonds nam hij pen en papier, om het haar te zeggen, hoe blij hij was, hoe overgelukkig dat schrijven hem had gemaakt — dat hij aan niets naars of pijnlijks meer dacht — alleen nog — en altijd, altijd maar aan dat eene: dat hij zoo geheel het voorwerp harer liefde was en zij van hem. Wat bleef er nog over te denken, te voelen als dat de ziel zoo innam? Twee uur schreef hij, altijd maar door,

of er nooit aan te eindigen viel — en toen schreide hij van vreugde.

Gabrielle zou zeker zeer voldaan zijn geweest, als zij dat moment op Duivelstein had bijgewoond: want dit teweeg te brengen, was het doel van haar schrijven op deze wijze. Toch was het niet enkel sluwheid en niet heelemaal onwaarheid, wat ze had neergepend: het deed haar leed, Gaston in tranen te hebben gezien door haar schuld: ze hield zoo oneindig meer van hem dan van een van haar vroegere geliefden: ze bedoelde hem vreugde, geen leed te geven. Maar telkens stiet ze op zijn ernst, zijne verborgen deugden, die altijd op de eene of andere wijze onverwacht te voorschijn kwamen. Had zij kunnen denken, dat zijn hart zóó aan die oude cavalje van een Duivelstein hing — dat hij dat lugubere rooversnest met zijn gevoelens omkranste als een Maria-altaar? Wat zal hij vroom, vroom geweest zijn in den tijd dat hij geloofde, dacht zij onwillekeurig. Het was alles zoo vol eerbied, zoo vol piëteit bij hem, wat eenmaal zijn gemoed tot zich had genomen. Tegelijk met de bewondering kwam bijna een gevoel van benijding bij haar op: zij was nooit vroom geweest, dat wist zij heel goed. Bij het Maria-altaar in de kapel van haar pensionaat had zij briefjes gelezen van veertien, vijftienjarige jongens, haar bezorgd door gedienstige pensionaires. Bij hare maandelijksche biecht in dien tijd zette ze altijd haar hoed diep in de oogen, dat de priester haar niet kon zien, als zij zich te beschuldigen had van erge brutaliteiten tegen haar overheden,

leugens om te bedriegen, gesprekken zoo gewaagd mondain, dat er de wegzending van het school op stond, romans die zij had weggestopt en 's morgens las in haar bed voor het réveil. — Zij was een wanhoop voor de nonnen en een steen des aanstoots voor de meisjes, heette het spoedig van haar. — Gaston zeker was op zijn kostschool wel een model van eerbied en ingetogenheid geweest. Het was voor het eerst van haar leven, dat iets werkelijks haar tot ernst stemde — en dat was nu die onschuldige, zoo diep voelende en goeddenkende jongen, dien zij in den modder van haar eigen ellendige zielssfeer had willen halen. Zoo voelde ze — en het was de straf van het kwaad, dat ze zoo voelen moest; dat ze soms niet kon nalaten te vergelijken — dat ze hem dan rijzen zag, rijzen... en zichzelf daar op den bodem in het slijk, gehoond door degenen, die zij haar lichaam en ziel in zonde had aangeboden, met wie zij liefdeswoorden gewisseld had, zooals zij ze nu schreef aan deze teere onschuld, die zij stap voor stap tot zich trok in het net van haar bederf. Als haar dit helder werd, voelde ze soms een woest en onbedwingbaar berouw om anders te zijn, om te kunnen worden als hij; maar het berouw was vergeefs, het verlangen was vergeefs, dat voelde zij te gelijk. Weg dan met die vruchtelooze tranen, die een enkele maal wilden opwellen. Doorgegaan met de ondeugd, geen rust zou ze hebben, voor hij niet meer uit haar arm kon opstaan — niet meer met die zelfbewuste en trotsche beweging terugtreden, als zij hem had zien doen op Duivelstein. Waarom hoefde hij

beter te zijn dan anderen? 't Was immers maar suggestie dat deugdbegrip, een gevolg van opvoeding, een resultaat van het milieu, misschien in den grond ten slotte een dwaalbegrip: spoedig zou ze beleven, hoe hij onder ging in den kokenden stroom van passie, evengoed als anderen. Waarom hij niet? Dan zou het officieele huwelijk volgen, en omdat zij zooveel, zoo onvernietigbaar veel van hem hield, zou zij ook, wat men pleegt te noemen een fatsoenlijke vrouw worden — want na hem nog een amant, dat nooit meer! De tegenstelling met de anderen was te groot — niemand zou hem ooit nog kunnen vervangen. En zoo zou dan ten slotte alles in orde zijn!

VIII.

GUSTAAF DE MORY.

Een volgende post bracht Gaston een brief van zijne tante met de vermelding van hare terugkomst over eenige dagen. Hij had zijne koffers gepakt en wilde nu nog een dag of wat met haar zijn; want ze kwam opzettelijk voor hem vroeger terug en hij voelde, hij zou nu heel gewoon en heel lief kunnen zijn: want in die korte dagen zou er wel geen moeilijkheid kunnen rijzen, en hij had zijne oude vroolijkheid terug, geheel en al. —Hij wachtte nu met verlangen hare terugkomst. Maar ze had hem tegelijk geschreven: Ze kwam niet alleen. Het toeval had haar een neef doen ontmoeten, die sinds een paar jaar in Holland was, zonder dat zij 't wist; die hare grootouders had gekend en hare ouders. Met hem, Gaston, kon ze over oude tijden nooit spreken, schreef ze. Haar neef had in de familie over Duivelstein hooren spreken en had nu een groot verlangen het befaamde, traditioneele slot eens te bezichtigen. — „Hij is een ontwikkeld mensch, die veel gereisd en veel gezien heeft — schreef ze, met wie je dus

over velerlei dingen zult kunnen spreken. Het werd je met mij toch ook wat eenzaam; je waart niet vroolijk meer, Gaston, den laatsten tijd. — Je moet je blijde oogen en je lichte schreden weer terugkrijgen. Het is vooral met de bedoeling, je een genoegen te doen en wat afleiding te bezorgen, dat ik onzen neef de Mory heb geinviteerd op den Minstroom. Je gaat nu wel spoedig op reis, maar het is of dit vooruitzicht niet de bekoring voor je heeft, die ik had verwacht. Misschien is de oorzaak het nog onbekende, en zal alles een verrassing zijn, die meevalt. Maar nu is het bij me te stil voor je — heb ik je niet steeds gezegd, dat dit komen zou? Je verwijt mij hieromtrent toch niets, wel? 't Kwam mij den laatsten tijd zoo voor. Ik heb nooit zelf een schaduw van beslag op je vrijheid willen leggen — dit moet je toch uit mijn woorden en houding begrepen hebben. Niets toch bindt je aan de eenzaamheid van mijn bestaan en woonplaats — niet één vacantiedag behoeft dat immers je plaats te zijn, als je niet wilt."

Als mevrouw de Glayou deze woorden schreef met volle overtuiging en het gevoel, dat het hare plicht was ze zoo te schrijven — voelde ze tegelijk, hoe zwaar haar die plicht, die taak woog — wat een offer zij aan zichzelf vroeg. Tweemaal nam zij een ander papier, omdat hare tranen het schrift hadden doen vervloeien.

Gaston voelde bij het lezen harer woorden al de verborgen pijn, die er aan ten grondslag lag tegelijk met de grootte van haar offeringszin. Dit besef ontroerde hem

geweldig. Hij nam zich voor den indruk, zoo spoedig hij kon, bij haar weg te wisschen en de vergissing, want dit was het toch, zoo volledig mogelijk op te klaren.

Het vooruitzicht van dien onbekenden neef als gast te krijgen, zou Gaston niets aanlokkend hebben toegeschenen, ware het niet, dat thans een derde misschien een ongemerkte, aanvullende afleiding zou zijn tusschen een aanhoudend tête à tête nog niet geheel zonder eenigen innerlijken dwang met zijne tante. De naam de Mory herinnerde hij zich uit Scheveningen, maar 't zou wel toevallig zijn, zoo het de zelfde persoon was. Hij schrok daarom niet weinig, toen hij staande op het perron in afwachting naar wie uitstegen, naast zijne tante zag aankomen den heer Gustaaf de Mory, den zelfde dien Gabrielle hem in Scheveningen als haar neef had voorgesteld. Hij voelde zich bleek worden en de wijze waarop hij zijne tante begroette was wel geheel anders dan hij zich die nog voor een oogenblik had gedacht. Hij zag dan ook haar glimlach verdwijnen en haar blik aarzelend en onderzoekend hem aanzien: De toon van zijn brieven had haar een flauwe hoop gegeven, dat zij misschien weer de vroegere opgewekte jongen in hem erkend zou hebben — maar bij die vreemde en onverwachte begroeting — waarbij hij wel met zijn aangeboren dienstvaardigheid haar reismantel op den arm nam, maar vergat haar te omhelzen — kwam de ontnuchtering over haar ineens weer terug. De heer de Mory toonde in 't geheel geen verbazing bij het weerzien van Gaston. Hij had bij de eerste

ontmoeting der tante reeds begrepen, dat haar neef de student was, aan wien Gabrielle hem in Scheveningen had voorgesteld. Het bleek Gaston heel spoedig, dat hij over deze kennismaking met mevrouw de Glayou niet gesproken had. Het was hem een groote verlichting.

— Wij kennen elkaar al, zei de heer de Mory, toen zijne nicht hem voorstelde als het pas hervonden familielid, waarover ze Gaston had geschreven. — Een korte kennismaking in Scheveningen, niet waar, neef — te vluchtig en te toevallig om iets naders te verklaren. — Een uur later al speet het me, dat ik niet aanstonds gezegd had dat „de Glayou" een naam uit mijne familie was, dat wij mogelijk verwanten waren. Nu zien wij elkaar dan toch weer.

Mevrouw de Glayou beschouwde, wat heel natuurlijk was, deze woorden van haar neef als eene terloops gedane opklaring van een toevallig en gewoon feit, zooals er meer gebeuren en vroeg niet verder. Maar in Gaston begon een hoogst onaangename spanning te leven: zijn neef sprak absoluut niet over mevrouw Desprez, 't was of hij dit vermeed. Waarom? Zij was toch ook een familielid van hem; op welke wijze, in welken graad? Was Gabrielle misschien ook nog aan de de Glayou's verwant? maar dan had ze het hem wel gezegd. Hij kreeg opeens den indruk, als werd hij beroerd door een onaangenaam geheim, een omsluierd iets. Tegelijk had hij een gevoelen, als zou het hem een verlichting zijn, als deze sluier weg was — misschien, zoo hij gedurende dien dag eens met zijn neef een

wandeling maakte of hem op een of andere wijze eens alleen kon spreken.

In het rijtuig op weg naar huis zagen de beide neven tegenover elkaar gezeten, nu en dan elkaar onderzoekend en op een ongewone manier aan. De blik van Gaston was dan groot en vragend, als wilde hij iets peilen, iets doorzien; die van de Mory was sluw en hard, maar vragend ook. Hij scheen te willen zeggen: „ik ken je geheim, maar zal er niet over spreken. Hoe staat het tusschen je beiden"? en dergelijke meer. Gaston had niet kunnen zeggen, dat het dit was, wat die strakke, half spottende oogen, die zich dan weer opeens en haast schuw neersloegen, hem wilden uitdrukken. Maar geweldig antipathiek was hem die blik en hij voelde heel goed dat de gedachten, die zij vertolkten, argwanend en tegelijk hem onverklaarbaar waren.

Reeds in Scheveningen bij de eerste voorstelling was de indruk van die geheele persoonlijkheid en vooral van de oogen hem onaangenaam geweest. Gaston mengde zich gedurende den rit naar huis nauwelijks in het gesprek. De Mory deed vele vragen aan mevrouw de Glayou, die met hare gewone vriendelijkheid hem levendig antwoorden gaf, zoodat het zwijgen van Gaston niet opviel dan alleen aan de tante — die onwillekeurig de vergelijking maakte tusschen zijne houding vroeger bij een weerzien, en dit nu.

Gaston had zich gaarne willen onttrekken aan het bezoek aan Duivelstein dien middag, waar zijne tante den

nieuwen neef de vertrekken met hun inhoud liet bezichtigen. 't Scheen Gaston toe, of het „prachtig", „interessant" en dergelijke, dat hij voortdurend hoorde, niet anders was dan een beleefdheidsuitdrukking; want werkelijke belangstelling, meende hij, straalt heel anders uit. Hoe stiller hij was, hoe meer hij opmerkte, zelfs buiten zijn wil. De uitgelatenheid van Gabrielle had hem niet zoo gehinderd als de vormelijke schijnhoffelijkheid van wat hem toescheen een voorgewende belangstelling, een houding van pose. Hoe lang zou hij met dat mensch moeten samen zijn? Tot hij zelf vertrok misschien. Hoe zou hij hier zijn tijd zoek maken? Van wat soort lectuur hield hij? Wat was zijn bezigheid in de maatschappij?

Spoedig vertelde de Mory hem zelf, dat hij al eenige jaren geen vaste bezigheid had; dat hij in de Rechten had gestudeerd; ook den titel van Mr. had, maar daar zijne pogingen om eene geschikte werkkring te vinden mislukten, was hij ten slotte maar zonder gebleven: als men het niet noodig had, verontschuldigde hij zich, nam men toch anderen maar het brood uit den mond. Mevrouw de Glayou toonde hem haar boekerij met fransche litteratuur.

— Het is mij haast alles bekend, zei hij — maar nam toch een roman van Mallarmé met zich — waarmee hij zich een plaatsje zocht in de galerij, om mevrouw de Glayou niet te storen bij hare mogelijke bezigheden. Gaston was stil weggeslopen en schreef nu een uur voor tafel in Duivelstein nog een brief aan Gabrielle. Hij

stak hem nog onafgeschreven bij zich, want hij hoopte spoedig eens met zijn neef over haar te kunnen spreken, om haar dan zijne mededeelingen en vragen wat uitvoeriger te kunnen doen.

De volgende morgen kondigde een prachtigen dag aan. Het was half October en de boschlanen geleken een betoovering van roodgenuanceerde bladeren. Zoo stil en dicht hing de kleurschakeering neer, dat het Gaston geleek een gewijde tempel, waar hij eindeloos liever alleen had gedwaald met zijn afgod voor oogen, dan in gezelschap van zijn ongewenschten, onsympathieken gezel de Mory.

— Wil je misschien vanmorgen ook met je neef een lange wandeling maken? — had zijne tante hem gevraagd — hij houdt er van en jij ook; ik ben zoo ten achter geraakt met mijn werk. Je neemt dan een beetje van mijn verplichting als gastvrouw over, je doet er mij een genoegen mee.

— Heel gaarne — zei Gaston en zou het zeker van ganscher harte hebben gezegd, had zijn gastheerverplichting maar een ander gegolden, iemand van wien hij niet zoo verwijderd stond. Gaston begreep eigenlijk niet, waarom zijn neef in tegenwoordigheid der tante vermeden had nog over Scheveningen en mevrouw Desprez te spreken; er moest dacht hem, opzet zijn in dat zwijgen over wat voor de hand lag als een haast vanzelf sprekend onderwerp van conversatie.

—Ik hoor van je tante, dat je voor een tijd naar het

Zuiden gaat — zeker met Gabrielle, begon de Mory al gauw, nu zij alleen waren.

— Heeft zij er u over gesproken? vroeg Gaston verwonderd; want hij was steeds diep onder den indruk van het geheim van hun verbond en wat daaraan vast zat.

— Neen, ik heb haar niet meer gesproken, sinds ik je zag in Scheveningen — maar zeg nu niet meer u tegen me; we zijn neven; noem mij ook Gustaaf. Ik ben wel eens zoo oud als jij, maar wat maakt dat — we zijn trouwens nog nader verbonden door diezelfde vrouw.

— 't Is waar; ze is ook van u familie — zei Gaston, die plan had „mijnheer" en „u" te blijven zeggen, om de totale afwezigheid van zielsverwantschap, die hij voelde door geen mogelijkheid te kunnen overbruggen

Gustaaf antwoordde niet, maar er kwam een lachje van intensen spot op zijn gelaat, dat Gaston niet ontging.

— Ze is een mooie vrouw, vind je niet, zeldzaam mooi, wat een oogen, wat een mond! — Je hebt ze daar voor 't eerst ontmoet, niet? Denk je lang met haar weg te blijven?

— Lang? herhaalde Gaston, plotseling door een schrik en een hoogst pijnlijk gevoel bevangen. — Heeft zij u over mij geschreven, als u ze dan niet meer gesproken heeft? — „Over hare verhouding met mij", durfde hij er wegens de verplichte geheimhouding niet aan toevoegen.

— Neen, wij schrijven elkaar niet meer, wees maar gerust — dat is uit; ze behoort geheel aan jou; ten minste als er nog geen derde is, waarvan jij of ik niet hebben gehoord. De Mory zei dat met zoo'n rustige zekerheid,

dat het Gaston opeens voor den blik duizelde. Hij strekte de hand uit naar een boom in zijne nabijheid en bleef staan, uitroepend: Wat wilt u zeggen, toch niet...? Hij zag zijn neef met een blik aan, die deze deed terugschrikken en hem met gedwongen kalmte zeggen:

— Nu, wind je maar niet op — ik heb geen bewijs, als ik spreek van een mogelijke derde; misschien heb je haar alleen. — Ik gun ze je van harte — ze is werkelijk de moeite waard.

— Maar mijnheer, ik ben met die verklaring niet tevreden. Als u werkelijk iets ten nadeele van mevrouw Desprez weet te zeggen, doet u het dan alsjeblieft niet op zoo'n raadselachtigen en spottenden toon. — Ze is bovendien een familielid van u en een getrouwde vrouw en moeder ook nog. Wat bedoelt u met: „misschien heb je haar alleen"? Als zij u niet over mij gesproken heeft, en dat zal zij niet, hoe komt u daar dan aan?

— Ja, getrouwd is ze; maar van wie dat kind is, in geen geval van mij, want het was er, voor ik haar ontmoette. — Je kijkt me aan, of ik je veroordeeling uitspreek — neen, jongetje, je hebt van mij niets te vreezen — en laat nu toch alsjeblieft die zotte comedie varen — dat hoeft tegen mij werkelijk niet; ik weet immers alles. Je hoeft niet te doen, of je de reputatie van die Gabrielle hebt op te houden; die is al lang ver te zoeken. Dàt weet je misschien niet — want ze zal je een verhaal over haar ongelukkig huwelijk hebben opgehangen, zooals ze ook aan anderen heeft gedaan. In dit

opzicht tenminste kan ik je uit den droom helpen; 't is maar het best, dat men bijtijds de volle waarheid weet, vindt je dat ook niet?

—De volle waarheid weet? — herhaalde Gaston als in een andere wereld verplaatst — de wereld uit een donkere verafzijnde sfeer, die langzamerhand gestalte voor hem begon aan te nemen — een spookgestalte in zwarten sluier trad met onhoorbare schreden naast hem. Hij dorst niet opzij zien, niet aan dien sluier roeren — wat voor gelaat was daaronder verborgen; wat voor oogen zouden hem vandaar aanzien?

— De schok is ruw misschien — zei de Mory een verraderlijken trek verbijtend. — Je hebt natuurlijk gedacht, dat je haar eerste amant waart, dat je de eenige blijven zoudt.

— Haar amant? — Een fatsoenlijke vrouw heeft geen amant.

— Wat noem jij fatsoenlijk? — Zeg waarde neef, die ik nog geen vierentwintig uren van nabij ken, waarom meen je voor mij je liefdesgeschiedenis te moeten verbergen? — Je hebt toch gemerkt, dat ik in de nabijheid van je tante den naam van mevrouw Desprez niet heb aangeroerd; het spreekt toch wel vanzelf, dat ik dit niet deed; waarom stel je je nu zoo aan?

— Heeft mevrouw Desprez u dan over me gesproken; heeft zij u iets verteld, wat u recht kan geven te spreken, zooals u het doet? — Het kan eenvoudig niet; ik wil u zeggen, hoe onhoffelijk het klinkt en nog wel tegen een gast

mijner tante, dat ik u niet geloof — ik zeg u eenvoudig, dat u liegt.

De Mory antwoordde niet, maar zag Gaston met zonderlingen blik aan.

— Zoo, zei hij lakoniek, ik dank je voor dat woord — dan valt er niet meer over dit onderwerp te spreken. Willen wij nu maar doorwandelen en tot een ander soort gesprek overgaan: heb je veel gereisd?

Gaston had al dien tijd onbewegelijk gestaan, met zijn hand aan den boom geleund. — Nu bewoog hij zich en liep werktuigelijk over de van nachtmist nog vochtige blaren — de donkere droom kwam dichter op hem aan; de spookgestalte in rouwfloers naast hem ging met vasten tred:

— Een ander gesprek, na wat u me daareven hebt gezegd? — Waarom antwoordt u mij niet rechtstreeks op mijne vragen?

— Wel, omdat u zoo beleefd is te zeggen, dat ik lieg, wat ik zeg.

— Als men iets beweert, dan dient men een bewijs te geven. Ik heb mevrouw Desprez voor 't eerst in Scheveningen leeren kennen; zij kwam uit een streek van Frankrijk, die mij heel goed bekend is — ook de naam harer familie was mij niet vreemd: wij hebben veel over onzen geboortegrond en allerlei dingen, die herinneringen voor mij waren, gesproken: wij zagen elkaar dagelijks aan het strand en er ontwikkelde zich spoedig een vriendschap tusschen ons. Wat was natuurlijker, te meer daar

ik zooveel jonger was dan zij; naast haar nog een kind.

— En toen nam je je hôtelkamers ook maar naast elkaar en ineenloopend, niet? Was dat eenvoudig toeval en dan met een vrouw als Gabrielle? Wil je me nog verder iets wijs maken? Eene vrouw is niet ouder dan ze er uitziet; haar schoonheid is haar jeugd en niet haar leeftijd. — Wil je voor mij haar amant niet zijn; nu wees het dan in het geheim. — Houd haar gewaande reputatie op, als je dat meent te moeten doen en laten we er niet meer over spreken.

— Neen, ten einde toe wil ik spreken. — Ik bezweer je, dat ik nooit de amant van welke vrouw ook geweest ben — ik heb niet alleen haar reputatie, ik heb ook de mijne op te houden, naar het schijnt.

— Kom, kom, spreek niet zoo'n zotte praat, je doet alsof je mijn woorden als eene beleediging wilt opnemen en ze zijn een compliment: je hebt een uitstekenden smaak, dat is zeker; op zoo'n vrouw kan je ijdel gaan. En je hebt dit er bij, dat ze tot over de ooren op je verliefd is; trouwens ze ontvlamt heel gemakkelijk — maar haar vlam duurt niet lang; daar zal je je ook mee moeten troosten. Maar er is een charme in, om ons zelve bemind te worden, en daar kan je dan nu voor eenigen tijd verzekerd van zijn; als de vlam dooft, geeft ze je wel je congé. Een schoonheid in ruil voor goud, misschien zonder liefde, want liefde laat zich niet koopen, kan ook haar waarde hebben en dat heeft ze, anders hadden we er niet zoo veel voor over — maar een vrouw van je stand, uit

je eigen kringen en dan als zij geestig en ontwikkeld is — en natuurlijk door liefde in je arm gevoerd — al is die dan misschien voorbijgaand — dat is het hoogste, wat ik op aarde ken . — Maar het is toch ook goed, dat we bijtijds weten, dat niets van dien aard blijvend is. — Ik geloof niet aan één liefde voor het leven, ook niet bij gehuwden; ik geloof niet aan de huwelijkstrouw van een vrouw, ten minste als gunstige omstandigheden zich aanbieden. En wat doet het er toe? Het leven is niet anders dan een reeks van momenten, die wij maar zoo aangenaam mogelijk aan elkaar moeten schakelen; dan wordt het ten minste nog iets; anders is het minder dan niets: wij moeten het geluk zoeken; want het is een schuwe vogel — en hij vliegt niet uit zichzelf op je schouder; je moet er op uit gaan en hem zien te grijpen, waar hij je nabij komt. — Schoonheid en zingenot kan je koopen; liefde niet, daarom heb je gelijk, dat je er beslag op legt als ze onder je hand komt — houd ze vast, zoolang je kunt, maar met de wetenschap, dat ze eindigt — en misschien voor je het zelf weet. — Is het zoo ver, zeur er dan niet over — maar neem onmiddellijk iets wat de leegte aanvult: een danseuse, eene fille d'atelier, als ze je aanstaat; waarom niet? La femme est un instrument de plaisir, rien d'autre. ein Wollustapparat, zegt een Duitsch schrijver. — Waar heb je je geld voor, als je het niet gebruikt voor waar je zin in hebt? — Het leven wordt een verschrikkelijke leegte, als wij het zelf niet voortdurend weten te vullen. Het is een zwarte droom van onrecht, eentonigheid,

naargeestige begoocheling, dien wij goed doen aanhoudend te verjagen als stekende muggen op een zomeravond; aan de beweging wennen wij wel. Alle luchten zijn grauw, als wij ons niet een kunstmatig zonlicht weten te scheppen — iedere horizon is zwart en iedere bodem biedt zijn pijnlijkheden. Wij moeten ons aanhoudend bedwelmen en dat kunnen we op allerlei wijze; je zult er al wel iets van weten, al ben je nog jong — op jou leeftijd is er nog hoop en soms ook nog geloof; maar hoe eer dit sterft, hoe beter — want het is niet wijs, zich door leugens te laten in slaap wiegen: dat geeft maar ontnuchtering en pijn en waartoe? De nietigheid en leegte, waartoe we gedoemd zijn, is op zichzelf al erg genoeg. Op mijn leeftijd gelooft men in niets meer: chacun pour soi, Dieu pour nous tous; après moi le déluge. Aan God of hemel heb ik nooit geloofd. — Wij zien het noodlot regeeren en de hel om ons heen. De hemel is goed voor den werkman; als hij dien niet had, dan liet hij zijn ploeg staan en zou het er voor ons gek uitzien. De hel is een minder kostbaar dreigement dan de gevangenis. God is een illusie voor de misdeelden op aarde, die zoet gehouden moeten worden, om blind te blijven voor de onrechtvaardigheid van 't lot, om niet tot opstand te komen tegen de orde; ook voor degenen die met rampen worden overstelpt en snakken naar een dronk van geluk uit den wreeden levensbeker, die altijd bitter blijft en altijd zoet belooft. God is ook het brood voor de zedeprekers van den godsdienst, de charlatans van het woord bij uitstek. Een leven na den dood? Geen

sterveling die er aan gelooft — wie het verkondigen zijn bedriegers, geldzuchtigen. Het leven is niet anders dan een groote comedie, waar ieder zijn rol heeft of ieder zijn rol neemt. Mooie woorden worden er gesproken: idealisme, eerbied, vertrouwen, liefde, opoffering en verder: allemaal maskers, waarachter de zelfzucht, de ijdelheid of het genot zich verbergen. — Af en toe wordt het decoratief veranderd: iedere tijd heeft zijn stokpaardjes, zijn nieuwe vormen van dweperij, waar de eeuwige comediant, de mensch, zich dan aanpast voor zijn nieuwe rol: maskers, costume's, blanketsels, de voorraad is altijd overvloedig en ieder zoekt uit, wat hem past en aanstaat. Wat praat men toch van rechtvaardigheid, van goddelijke leiding? Gelukkig dat een deel der menschheid er aan gelooft; anders was de wereld in voortdurende revolutie. Het lot werpt den een alles ongevraagd in den schoot en voert den ander dag aan dag in onderaardsche mijnen, waar hij zelfs het zonlicht, het eerste levensbeginsel mist. Er zijn dwazen, die zich moe maken over dat vraagstuk: zij noemen zich altruïsten — je bent wel gek, als je je met die onoplosbare vragen bezighoudt en daardoor je korte levensgeluk laat bederven. — Als het lot je gezegend heeft met het overvloedige en je geplaatst aan de zijde der gelukskinderen, neem dan de gift dankbaar aan en bekommer je niet om de rest. — Leef, geniet zooveel je kunt; geniet vandaag, geniet morgen, het volgend jaar — de tijd vliegt voorbij — houdt hem vast, waar hij je dienen kan — het graf komt zeker. — En wat dan nog?

Niets, eeuwige duisternis. — Grijp het uur. — Wat bindt de menschen onderling? Zelfzucht, intrigue, geheime verachting — bedrog en bederf zitten overal. — Niets is waar dan dit. — En dan praat men over liefde, offer, moraal — alle woorden zonder zin — waar men ze gevonden heeft is mij een raadsel; ze kunnen alleen dienen, om zwakzinnigen te verschalken. — En nu, om op jou chapiter terug te komen: liefde, schoonheid, hartstocht, die bestaan ook en zijn geen leugen; maar ze zijn, zooals ik zeg, onbestendig als het voorjaar, als het weer, als alles hier beneden behalve het kwaad. Als een vrouw je het getrouwst lijkt, heeft ze je al bedrogen. Laat het je genoeg zijn, dat ze van je hield op zekeren dag, op zeker uur. — Anderen zullen het van je op andere uren doen; dit te weten is een groote troost — wat wil je meer? Zie niet op je horloge, hoelang je kussen noodig hebben weg te sterven op een beminnelijk paar lippen; grijp het moment, zooals het komt. Je hebt aantrekking voor vrouwen, dat toont je Gabrielle's voorliefde: profiteer er van, zoolang het je gegund is en zoolang je van haar houdt. Ik weet niet, of dit je eerste liaison is van dit soort; maar veel kan je er nog niet achter den rug hebben. Misschien dat soort van eenige uren, op een wandeling of een bijeenkomst ontstaan, 's avonds reeds aan 't ontknoopen en 's morgens uitgedoofd. Soms is op jou leeftijd nog alles verlangen, droom: een bloem, een woord, een gedachte kan je betooveren en je dagen en weken vullen: goed, als je je met dien schijn wilt vermaken; het is een grijpen

naar 't geluk en het is meer dan niets. Maar 't is een onwaarheid: de intrigues, de verboden rendez-vous, de geheimzinnige brieven poste-restante, sluiptochten per rijtuig of per auto, voorzorgen tegen ontdekkingen door echtgenooten — zoo is de realiteit van wat men in onze maatschappij verstaat door liefde. Dat is geen geverniste leugen, maar naakte waarheid — en omdat ze dit is, doen we wijs ze te accepteeren en er van te maken wat er van te maken is: d.i. ze naar onze hand te zetten, naar ons eigen voordeel. Nu jij in dit schuitje gestapt bent, doe je wijs daar in voort te roeien, zoo lang de oevers bloemig zijn, de maan in 't water schijnt en geen tegenstroom komt, die je de riemen doet neerleggen, vermoeid en zuchtend of wel gelaten en verheugd, dat je in een anderen gondel kunt stappen, die een zijstroom kiest. De onnoozele zoekt den hemel op aarde: de hemel wijkt naar mate het luchtschip van zijn dwaas idealisme het blauw nadert. De hemel is daar, waar wij den voet hebben gezet, wat onze hand bereikt, onze arm omvat: Je hebt de liefde van een der bekoorlijkste vrouwen, die ik ooit zag, houd die vast tot de wolken komen — want heb je ooit een hemel gezien, waar nooit wolken verschenen? Ik niet. Je ziet, ik meen het goed met je: Gabrielle was mijne maîtresse; ik betwist ze je niet: ze is eene vrouw, die een duel waard is; ik sta ze je af zonder eenige vijandschap. Je kunt tevreden zijn.

Nu eerst zag de Mory uit zijn onafgebroken woordenvloed op en blikte met nieuwsgierigheid en intens leedvermaak Gaston aan. Hij zou nooit hebben geloofd, dat

Gabrielle de maîtresse van dezen student niet was; maar hij had wel reeds uit zijn houding begrepen, dat Gaston het voor een deel publieke geheim van Gabrielle's leven niet kende, dat hij zeer waarschijnlijk een der meerdere slachtoffers was van haar bedrog. Hem dezen blinddoek van het oog te rukken; hem uit den hemel van zijn vermeende eenige liefde te halen, gaf hem een demonisch genot. Anderen en vooral jongeren in de hel van zijn eigen denkbeelden te trekken, deed hem aan als een verlichting en troost.

Gaston had zijn neef aangehoord met toenemende verbazing, maar ook met toenemend afgrijzen. Hij liep, de oogen naar den grond, bleeker en bleeker wordend, verstijvend, zooals indrukken vol ontzetting kunnen doen. Hij duizelde; de grond scheen onder zijn voeten te bewegen. Bestond er zulk een wereld van boosheid, als het gemoed van dezen man, van dit monster, dat in elegante kleeding, met charmante gebaren en innemende stem naast hem ging, hem te aanschouwen gaf? Waren er menschen op aarde, die zóó God's schepping en hun eigen medemenschen beschouwden? Zij waren er, want deze taal was geen dwaze grootspraak, geen blufferige en leeghoofdige aanstellerij, als hij soms wel eens in den mond van studenten had gehoord.

De woordenvloed van de Mory was als een regen van vuur, een pijndoende hagelslag op zijn gemoed neergekomen: maar boven alles uit rees het beeld van Gabrielle op een wijze, waarvoor hij geen woorden had: nog geloofde

hij niet in eenig kwaad van haar — maar de zwarte spookgestalte naast hem in rouwfloers kwam nog dichter tot hem, legde haar hand op zijn schouder en fluisterde hem in: 't moest toch eens waar zijn — hoe zou hij het durven zeggen zoo beslist, als het niet waar was?

Opeens zag hij de Mory aan met oogen, die een afgrond van verschrikking weergaven:

— Geef mij het bewijs van uw woorden: toon mij, dat mevrouw Desprez is...

— De maîtresse van meerderen dan jij — dat zij die was van mij? De Mory stond stil, dacht even na — toen luchthartig, als schoot een gelukkige gedachte hem te binnen, tastte hij in een borstzak en haalde er een sierlijke portefeuille van goudleder uit: Dat is haar handwerk zei hij — en deze parfum zal je bekend zijn? — Gaston kon niet bleeker worden, dan hij reeds was — maar toen hij dat geliefde aroma opsnoof, dat uit haar brieven, haar kleeren, uit alles kwam wat ze aanraakte, toen stond hij als vastgenageld en zag weer zwijgend en met grooten blik voor zich.

— En heel toevallig — ging de Mory doodkalm voort, vind ik hier nog een van haar laatste brieven — daar, lees hem zelf, als je lust hebt. Zijn die letters je bekend? — „Eh bien! mon amour, je t'attends, tu sais mon heure". Deze woorden hield Gustaaf zijn neef voor de oogen. Gaston wendde het hoofd af — maar hij had ze gezien die verbijsterende woorden — geschreven met dat dierbare schrift, waarvan hij zoo tallooze blaadjes bewaarde.

Hij wendde het hoofd af, opdat de blik van de Mory, die kwetsende, hem zoo geweldig afkeervolle blik niet langer meer op hem zou kunnen rusten. Toen barstte hij in snikken uit en hoe hij zich ook trachtte te beheerschen, hij kon niet voorkomen dat zijn neef getuige was van die plotseling diep ingrijpende smart — die in ieder geval getuigenis aflegde van een niet gewone verhouding.

Het leedvermaak en de opgewektheid weken van Gustaaf's trekken: — 't Zit dieper dan ik meende, dacht hij — het idealisme en de onnoozelheid der jeugd — daar moet toch eenmaal een eind aan komen — 't is maar het best bij tijds.

— Nu, wat heb ik je gezegd? En schrei je daar nu toch werkelijk om? Is het dan niet veel beter, als je toch eens de waarheid moet weten, dat je dit bijtijds doet? Een paar dagen zal je geschokt zijn; misschien heel bedroefd — dan zal je mijn woorden zegenen en het gelukkig toeval, dat ik ze tot je heb kunnen spreken. Doe als ik en anderen en pas je aan bij het noodzakelijke: neem haar, zooals zij zich aan je geeft en niet zooals jij ze hebben wilt — wees wijs — en verlaat haar niet, omdat ze anderen voor jou verlaten heeft; dat is het domste, wat je doen kunt. — Ze is heel mooi en heel de moeite waard; dat zal je toch met me eens zijn; kom, laat nu toch die dwaze houding varen; sta daar niet zoo onbewegelijk te kijken, als was je versteend. Er is nog iets van een kind in je — dat is heel natuurlijk — je bent even twintig — ik ben eens zoo oud; laat je door mij voorlichten. — Later zal je

me dankbaar zijn. — 't Is, geloof ik, hoog tijd, dat wij onze wandeling huiswaarts beginnen. — Je tante zal ons wachten met de lunch. Laat zij je tranen niet zien. Wat zou zij moeten denken? Kom nu — en wees flink. — Wil je den brief in zijn geheel lezen, om je nog meer te overtuigen en te stevigen? — zie hier.

Gaston maakte een afwerende beweging, als wilde hij niets meer zien, niets meer hooren — maar hij moest toch gaan — en hij ging in een atmosfeer donker en zwaar over het gele blad, dat begon te drogen in de zon, zooals hij iederen morgen deed, onder de twijgen en bladertrossen, die hij zag buigen en wuiven, zooals hij dat dagelijks zag: kan het zijn, dat alles is als immer, als het in ons zelf zoo vreeselijk is veranderd? dacht hij. — Het noodlot had hem plotseling gegrepen; de smart had zijn borst in elkaar gedrukt — en nu werd van hem verlangd, dat hij zou wandelen — nu werd hem gezegd, dat men ginds wachtte met de lunch. — De dag zou zich afwisselen met den gewonen klokslag: twee — drie — vier — vijf uur: diner. — Eindelijk tien uur — naar bed gaan — slapen tot den ochtend — en dan? En deze gansche vreeselijke dag, deze eindelooze dag — tusschen lunch en diner, — diner en nachtelijk uur van rust? Die gapingen van tijd; hoe moesten zij gevuld? Hij ging werktuigelijk naast de Mory, want hij moest immers; het leven staat niet stil, geen dag — geen uur — het noodlot had hem gegrepen en het trok hem met zich voort, voort door en naast al het gedoe van het dagelijksch leven. — En dit

was het ergst van alles; hij moest het dragen alleen — hij moest deze naaste uren doorworstelen ongesteund, zwijgend — een hel, die brandde, een wicht, dat niet te torsen was — en toch moest het!

— Tracht je nu te herstellen, voor wij thuis komen — begon de Mory opnieuw. — Welken uitleg zou je daar moeten geven? Houd je in godsnaam goed, als je 't mij niet onmogelijk wilt maken — en...

— Ik zal er u werkelijk niet in betrekken — was al wat Gaston opmerkte; toen zweeg hij geruimen tijd en trachtte zich voor 't oogenblik, ten minste uitwendig, te beheerschen.

— Morgen zal je anders denken — wees daar maar gerust op, begon de ander na een poos — je hebt immers niets verloren, je bent alleen nu wat wijzer geworden. — Als ik je nu nog verteld had, dat ze je ontrouw was, dat je haar gunst met twee of drie anderen te deelen had of dat ze op punt was, je voor een ander op zij te schuiven — maar dit weet ik zeker: ze is doodelijk van je. — Je hebt haar hart gestolen als ik geloof nog nooit één deed. Daar in Scheveningen was ze vol van je en dien nacht op het bal — ze durfde of wilde niet weigeren mij te vergezellen — maar hoeveel liever had ze jou bij zich gehad! Ik herinner me, dat ik haar troostte met: „één nacht meer of minder, wat doet het er toe". Ook zij trachtte mij de verhouding met je te verbergen, zoodat ik haar zeggen moest: „Waar het hart vol van is, loopt de mond van over". Ik herinnerde haar aan haar woord, dat zoo ze mij on-

trouw werd, ik het haar ook zou worden, want ik was op dit moment voorbereid — en wel zóó, dat de verkoeling er van mijn kant al was voor het afscheid: ik had juist een nieuwe charme gevonden: een kleine, mollige blondine en vond dat dit einde van een tijdelijke vlam voor ons beiden dus een héél geleidelijk en goed verloop had. — Maar Gaston wat kijk je boos en verschrikt in plaats van verheugd te zijn, dat ik je dit incident meedeel, als bewijs hoe vrij ik tegenover je sta — en werkelijk ik geloof, dat je haar alleen hebt; zoo ging ze toen in je op, dat ze zich wel door geen ander naast je zal laten het hof maken.

— Er heeft nooit eene betrekking tusschen mevrouw Desprez en mij bestaan, zooals u schijnt te meenen — met woorden, die ik mij zou schamen te noemen — kon Gaston niet laten, kokend van verontwaardiging uit te brengen. — Ik zeg u, dat ik nooit een betrekking met welke vrouw ook heb gehad, waarover ik niet openlijk met wie ook zou durven spreken — en u gaat maar door met uw lasterlijke woorden — ik verbied u op dien toon door te gaan. — Is mevrouw Desprez dan niet wie ik gedacht heb, en uw brief toont het mij aan — dan verzeker ik u opnieuw, dat er nooit eene betrekking, als waarop u zinspeelt, tusschen haar en mij heeft bestaan. U spreekt over toestanden, waarvan ik geen begrip heb en ook niet wil hebben — verstaat u? Het woord „vrouw" wekt bij mij op de eerste plaats gevoelens van eerbied — maar u gebruikt tegenover haar woorden, zinspelingen en redeneeringen,

waaruit de verachting opwelt als gif uit eene met dood bezwangerde plant. De vrouw staat zedelijk en vooral in den engeren zin van reinheid in 't algemeen boven ons en verre boven ons. Uw woorden schijnen ze tot het uitvaagsel der schepping te maken „un instrument de plaisir" zooals u het daar straks op de afgrijselijkste wijze noemde. Mijne adoratie plaatst haar op een altaar en ik zie in de voorstelling der Moeder-maagd bij den Katholieken godsdienst het hoogste symbool, waarin wij tegen haar hebben op te zien — en dat niet alleen, maar met haar als voorbeeld voor oogen, ons hebben hoog te houden boven het schuim van uitspattingen, waartoe onze natuur, wanneer wij haar niet bewaken, zoo gemakkelijk geneigd is.

Gaston had met moeite, maar gedrongen door zijn brandende verontwaardiging gesproken. Hij voelde, dat die man daar naast hem zijn woorden vol hoogen zin niet waard was — dat hij zich haast verlaagde met den mond nog tegen hem te openen. Het was ook niet op de eerste plaats om zichzelf te verdedigen, dat hij zoo sprak — maar zoo het gemeenste slijk te zien gooien op eene sekse, die hij omkranste met al de idealiseerende vereering, waartoe zijn enthousiaste en zuivere kinderziel in staat was — dat was meer dan hij lijdzaam kon aanhooren. — 't Was of hij zijne eigene moeder een slag in 't gezicht zag geven — en dan zou hij de hand niet tegenhouden, desnoods door een vuistslag verlammen, die dat deed? — Meent u nog dat ik lieg, als ik u deze woorden in het

gezicht slinger met de volle laag van mijn verachting, die ik er aan toevoeg? Ik verdedig mijzelf niet tegen een man, als u toont te zijn, dat bent u mij werkelijk niet waard.

— Stil, stil wat jongetje een toontje lager, zou ik je raden. Je bent teleurgesteld — en verhaalt dit op dengene, die je de ontnuchtering bezorgt — en vergeet, dat dit op de eerste plaats uit goede bedoeling geschiedt. Je vergeet ook schijnt, dat ik je oudere en tegelijk de gast van je tante ben.

— Een reden te meer, om dergelijke lasterlijke taal vol bederf voor u te houden — want een anderen naam heb ik er niet voor. En 't wordt mij alles ongevraagd geschonken; wat weet u van mij? Welk recht heeft u tegen mij te spreken, alsof ik een ingewijde ben in de afschuwelijke mysteriën van het kwaad, waarmee u vertrouwd schijnt als de blaren met den wind of als de zomerochtend met de zon? Waarom zegt u deze afgrijselijkheden niet of slechts een klein gedeelte er van in tegenwoordigheid mijner tante? Ik voel dat u het niet doen zult — zelfs niet één woord er van — en dit is te verraderlijker en te slechter. U gelooft niet in de onschuld van een jong gemoed en zeker niet bij een student. Blijkbaar heeft u nooit vrienden gehad, en dit is heel natuurlijk, die een hooger standpunt innemen dan u zelf — maar weet, dat ik geen woord meer verder van u duld in deze richting. Ik zal u niet herhalen, want u schijnt het niet te willen of te kunnen gelooven, dat ik vreemd ben aan al de vreeselijke dingen, die u op deze wandeling tegen mij hebt uitge-

bracht. U bent de gast van ons huis en als zoodanig moet ik u dulden; maar ik zal uw omgang vermijden in de dagen dat ik hier ben, of misschien nog beter naar Leiden vertrekken.

De Mory schrok merkbaar; maar zweeg, den mond saamgeklemd en de spottende uitdrukking, die Gaston al spoedig zoo had ontstemd, werd overheerschend op zijn gelaat.

— Je begrijpt toch mijnheer de Glayou, zei hij na een oogenblik van nadenken met strakke beleefheid, dat als je dezen toon tegen mij voert en je werkelijk zoo'n hekel aan mij hebt als je houding toont, het aan mij is, om dit huis te verlaten. Uwe tante behoeft niet te weten, wat er tusschen ons is geweest — zij is de charmantste gastvrouw die ik ooit zag — ik heb haar al aanstonds gezegd, dat ik niet langer dan een paar dagen zou blijven. Als jij je afzondert, zooals je plan is en je daardoor duidelijk toont, dat mijn gezelschap je onverschillig is, dan zal zij vanzelf ook niet op een langer verblijf aanhouden. Je kunt ook daarop gerust zijn; morgen op dit uur ben ik heen. En wind je nu maar verder niet op; ik herhaal je nog eens voor de zooveelste maal, je hebt van mij niets te vreezen. Mijne woorden bedoelden het goed met je en je hebt ze mij kwalijk genomen en mij grofheden naar het hoofd gegooid, die ik waarachtig van een ander niet zoo kalm zou verdragen: maar je bent verslagen en geïrriteerd door je plotselinge ontnuchtering; in zoover heb ik met je te doen. — Maar je verontwaardigings-comedie

is belachelijk. Je zegt, moralist van maagdelijke zedigheid, dat je in geen bijzondere verhouding tot Gabrielle staat — en waarvandaan dan die uitbarsting in tranen daar straks? Waarom die verschrikte oogen en die geweldige ontnuchtering? En als je nog, na alles wat ik je gezegd heb, moet twijfelen of ik waarheid of leugen heb verteld; neem dan dezen brief met je en lees hem aandachtig; je zult daaruit zien, wie zij is. Je geeft hem mij morgen terug, ik kan je vertrouwen — je zwijgen en je met hartstocht beproefde verdediging van eene vrouw, die je lief hebt, zijn er mij waarborg voor.

— Ik wil dien brief niet verder zien; ik weet genoeg, — zei Gaston, en inwendig zonk hij opnieuw ineen onder den vreeselijken slag, dien hij kwam te ontvangen. Hij wendde een uiterste poging aan, om een hernieuwden vloed van tranen te weerhouden. Hij had aan de Mory gezegd wat hij niet kon laten te zeggen en achtte een hernieuwde verklaring vooral omtrent zijn eigen eer tegen zoo iemand als deze beneden zich.

— En als je misschien nog een ander soort bewijs wilt dan een brief — ging Gustaaf tartend voort — dan zal je je wel herinneren een moedervlek bij haar rechterschouder — die er eerder den indruk van eene versiering dan van een schoonheidsgebrek maakt.

Gaston bleef zwijgen, maar het was of een woeste hand in zijn hart en zenuwen greep en daar iets vernietigde, iets dat voelde hij duidelijk, nooit meer geheeld zou kunnen worden. Hij duizelde opnieuw, als bij de eerste ont-

sluiering van Gustaaf's woorden over de figuur van Gabrielle. Dat kleine ronde vlekje op haar arm; hij had er zijn mond op gedrukt — de rose strikjes van het dunne schouderbekleedsel opzij geschoven en lachend gezegd: „daar hoeft geen vooreeuwsch moesje op". Opeens kwam dat moment van die gevaarlijke en innige omarming in dat groote oude slaapvertrek hem voor den geest. Hij zag voor zijn verbeelding de feuille-morte japon op het bed liggen; hij hoorde Gabrielle's lachen en die vreemde uitdrukking, die hem als 't ware ontnuchterde: „Je maakt vorderingen."

Nu ging hem een licht op over zooveel andere gewaagde en hem onverklaarbare woorden, die hem soms hadden ontsteld, maar die altijd weer ontgleden aan zijn onervarenheid en goedgelooven — en die hare woorden en gebaren van liefde hem weer deden vergeten. Nu begreep hij ook haar lachend ontkleeden, zonder eenige schaamte; de wilde beroeringen van haar mond op den zijne, die vlammende uitdrukking van haar blik; dat steeds willen overblijven met hem in vreemde hôtels — en ten laatste die voorgestelde reis naar het Zuiden. Hij huiverde van afschuw voor het beeld, dat voor hem oprees en voelde een intense verachting voor zijn eigen blindheid — en zijn eigen doorleefden hartstocht.

Had Gaston dit gedachtenbeeld kunnen vasthouden — het zou hem hoog hebben gehouden boven den smartstroom, die nu over hem was losgebroken en hem mee ging sleuren den eerstkomenden tijd in volslagen ontredde-

ring. Het liefdesideaal was te vaardig over hem geweest — de vlam had zich te veel gevoed met vuur uit eigen inwendigen gloed — de aantrekking was te machtig — de band reeds te gevestigd — dit alles te verbreken, te verdooven, te verijdelen, dat kon een enkel besef van ontnuchtering, een enkele blik in de naakte waarheid, hoe diep ook, nu niet meer. Daartoe zou de tijd en de afstand moeten meewerken. Hij was verkild en ontnuchterd, maar hij was gewond nog veel erger. Zoo'n bloeden, wat doet het pijn, dacht hij; want dit gevoelen, dat der verwonding, rees voortdurend boven zijn verachting en helder inzicht uit.

Mevrouw de Glayou zag hem haast verschrikt en onderzoekend aan, om de ongewone ontstelling van zijn trekken; om de oogen, die, meende ze, geschreid hadden ook nu weer, op een uitstapje, dat dacht ze, hem zoo goed moest hebben gedaan. Zij zag de beide neven om beurte verwonderd aan; maar daar Gustaaf heel gewoon was in zijn houding en gesprek — en Gaston, hoewel doodstil, zich wist te beheerschen, deed ook zij haar best over den indruk heen te glijden, ten minste in haar uiterlijke houding. 's Middags zou de Mory haar per rijtuig vergezellen naar een naburig dorp, waar zij iets te doen had. Gaston zei liever thuis te blijven en begaf zich alleen naar Duivelstein — zijn vreeselijke leegte, zijn wanhoop en innerlijke verwoesting met zich dragend — terwijl de koude ontnuchtering vol verhelderende en pijnwerende verklaring telkens weer vergleed, als ze voor zijn blik op-

doemde. In de middelkamer, waar de pen nog bijna vochtig was van de neergeschreven liefdeswoorden, zonk hij in een armstoel — en de geweldige overspanning van zich zoolang goed te hebben gehouden, waar hij het nauwelijks kon, kwam te voorschijn in een doodelijke afmatting — een gevoel van totale ineenzinking.

Toen mevrouw de Glayou op den Minstroom terug was, dacht ze dadelijk aan Gaston en aan de woorden van Remy, die haar troostte met: „Gaston zal een moeielijkheid hebben; zijn hart is tegenover ons niet veranderd." Zoo ontsteld en stil als aan de lunch en met de duidelijkste sporen van tranen had zij hem nog niet gezien. Aan de Mory had zij er onderweg niet op durven zinspelen, niets vragen; steeds vreesde zij iets ergs en onherroepelijks, al was haar vrees ook vaag — en steeds hoopte zij zoo vurig als alle willende hoop is, dat zij zich vergissen mocht. Zacht, in de grijze trillingen van haar vage vrees gehuld, ging zij de gangen van Duivelstein door en opende de deur der middelkamer.

Hij had haar niet hooren komen — ze vond hem, het hoofd op zijne armen, op de tafel over elkaar gekruist, liggen schreien. Haar hart klopte sneller; bleek en met grooten vragenden blik kwam ze nader:

— Gaston, wat heb je toch in 's hemelsnaam?

— Komt u maar — zei hij, toen hij het hoofd ophief en haar zag aarzelen. — Bent u alleen? voegde hij er gejaagd aan toe. Komt toch die vreeselijke neef niet ook? Ik wil hem niet meer zien.

Hij trad naar de deur; draaide den sleutel om. Toen ging hij met langzame schreden terug en zonk moedeloos en geknakt opnieuw in zijn stoel.

— Blijft u even hier — ik moet met u spreken. Hij schoof haar een stoel aan. — Heeft hij iets gezegd over van ochtend, over het gesprek op onze wandeling?

— Neen — maar ik vond hem stiller en naar het mij voorkwam af en toe wat uit zijn humeur, hoewel hij moeite deed zich goed te houden. — Kan je niet met hem opschieten, vind je hem zoo vreeselijk? En ik meende je nog wel een genoegen te doen met dat gezelschap.

— Hij is een door en door slecht mensch; u weet niet, hoe slecht hij is — ik heb nooit een type van zooveel verdorvenheid ontmoet.

— Meen je dat? klonk het verrast. Mevrouw de Glayou wist wel, dat Gaston zoo iets niet zou zeggen zonder grond en zelfs zonder vaste overtuiging.

— Ik zou mij nooit hebben kunnen denken, dat de menschelijke ziel tot een dergelijke degradatie in staat is. Ik overdrijf niet. U ziet mij zoo verschrikt aan. Heeft u tijd nog wat hier te blijven, dan zal ik u vertellen, wie u in uw huis als gast herbergt.

— Wij hebben al den tijd — hij leest in den roman, dien hij gisteren begon.

Gaston vertelde het gesprek vol immoreele uitingen, dat hij stilzwijgend had aangehoord; eerst ontstemd en verplet, toen met een verzet van inwendige koking: de Mory's ongeloof in iederen hoogeren elan, in deugd, in

waarheid, in liefde en belangloosheid, in recht en geestelijkheid en vooral zijn verachting voor de vrouw, die bij den man het zeker kenmerk is van eigen gezonkenheid.

Mevrouw de Glayou hoorde Gaston aan en ieder woord, dat hij sprak, onderstreepte ze door hare aandacht.

— Was je daardoor zoo ongelukkig? —

— Er is meer — zei hij, het hoofd in de hand buigend, als onder eene nieuwe vlaag van neerslachtigheid — tante, laat ik het u zeggen — hernam hij snel, na een oogenblik zwijgens — het is geen geheim meer; dat hoeft het niet meer te zijn, nu ik alles van haar weet: de vreeselijke waarheid — o, die verschrikkelijke openbaring!

— Dus een „haar" — zie mevrouw de Glayou, terwijl zij dacht: dus *toch* een haar; maar ze liet dit „toch" dat hem een onedel vermoeden had kunnen doen veronderstellen, voorzichtig achterwege.

— Ja — zei hij langzaam — een „haar"; dat is de heele geschiedenis geweest van mij in uw oog zoo veranderde houding — van mijn terughoudendheid, mijn herhaalde afzondering; mijn plotselinge onverschilligheid voor ernstige studie — alles, waarmee ik u zoo gehinderd heb en zooveel leed gedaan. Remy heeft mij daarover de oogen geopend — en u heeft toen misschien gemerkt, dat ik mijn best deed, om in uwe oogen vriendelijker en voorkomender te zijn. 't Was inderdaad niet, dat ik ook maar in het minst anders was gezind tegenover u of Remy dan vroeger — mijne gevoelens, mijne genegenheid waren geheel dezelfde — maar ach! — die Gabrielle — zoo heet zij —

ze bezat me geheel; mijne gedachten, mijne aandacht leefden in haar, ieder uur, altijd! Zoo is het als men, wat men noemt verliefd is: men moet dit ervaren, om te weten, wat het beteekent: zeker had ik nooit gedacht, dat het op die wijze tot mij zou komen: want de vrouw, die in weinige uren stormenderhand mijn hart had veroverd — zei hij diepzuchtend met de hand op de borst — was meer dan tien jaar ouder dan ik; was gehuwd en ontmoette ik voor het eerst met haar kind aan de hand. Het was den eersten morgen, toen ik in Scheveningen de eetzaal van mijn hôtel binnenkwam: De indruk gaf mij een schok: Hoe mooi, hoe elegant was de verschijning! — Toen is het drama begonnen: denk u toch niet, dat ik mij zou hebben laten gaan, niet bijtijds herhaalde indrukken vermeden, als ik niet vrij spoedig uit haar eigen mond vernam, wat zij mij schetste als haar levensramp: een diep ongelukkig huwelijk. — Zij was de bedrogen partij en de dupe van herhaalde echtelijke ontrouw: — U weet niet, hoe liefde wordt, als daar gevoelens van medelijden bijkomen: ons zelfbezit en kalmte ontspringen aan iederen band; geen barricade is te hoog, geen berg te steil, om te overklimmen, als het ons gevraagd wordt. Een offer is geen offer meer — en wij zouden alles terzij laten liggen, misschien wel onzen plicht — als het geldt het voorwerp onzer liefde te dienen of te beschutten. U zult toch begrijpen, dat ik Gabrielle volkomen vertrouwde en geloofde — waarom zou ik het niet gedaan hebben? Ik ga zelf niet met leugens om. Denkt men ze dan van een ander? Immers neen.

Hoe gaarne had ik die vrouw in uw huis gebracht; u tot deelgenoot gemaakt van haar moeielijk leven, maar juist dit wilde zij niet — en argeloos verliet ik mij op de redenen, die zij hiertoe aangaf, als op het overige wat zij zegde en deed. Kort na mijn terugkomst uit Scheveningen — en 't is toen, dat u mijn veranderde houding bent gaan bespeuren — schreef ze me, dat haar man haar terugkomst eischte — en dat zij slechts één middel wist, om aan deze bedreiging te ontsnappen: een reis naar het Zuiden, die de dokter voor hare gezondheid noodig achtte. Ik wist wel, dat het voorwendsel een leugen was; maar was zij zelf niet geheel het slachtoffer van bedrog en leugen in haar echtelijk leven? Was die ééne noodleugen van haar niet te vergeven — te meer daar binnen korten tijd, zooals ze zeide, de verbreking van haar huwelijksketen een fait accompli zou worden? Mijn liefde en de hare deed de rest: ik kon haar het land niet weten te verlaten, zonder haar te vergezellen: de doodelijke angst haar mogelijk niet weer te zien, wat heb ik daar de eerste dagen onder geleden! En wat wist zij dien angst in mij te onderhouden door haar zinspelingen, door telkens mij voorgehouden bedreigingen van buiten af, die ons trachtten te scheiden. Zoo liet ik mij verleiden, hoewel niet zonder vele bezwaren in het begin, haar te volgen. Zij had mij geheimhouding verzocht, bewerend, dat die absoluut vooreerst noodig was, om niet alles te bederven. 't Was daarom, dat ik zoo schuw uwe gesprekken, zelfs uwe nabijheid soms vermeed. Ik was bang op uw argelooze en

belangstellende vragen te moeten antwoorden met leugens — maar toch, nu de dag van mijn vertrek naderde... geloof toch niet, dat ik zoo van u zou zijn heengegaan: Ik heb te goed gevoeld, wat u om mij doormaakte: het deed mij zelf lijden — maar o, die vrouw! zij beheerschte, zij betooverde mij, zij maakte mij zooals ik niet wilde zijn. — Na de ontvangst van uw laatsten brief op reis, had ik plan u aanstonds bij uw thuiskomst om een ernstig onderhoud te verzoeken: ik zou u hebben opgeklaard het misverstand, dat tusschen ons was en u vergeving gevraagd voor mijn schijnbare onverschilligheid. Hoe verlangde ik naar dat oogenblik! Wat heeft het mij pijn gedaan, u zoo ongelukkig te zien om mij. Mij drukte de laatste dagen vooral voortdurend het gevoel van de zwartste ondankbaarheid. Het onverwacht meekomen van dien neef verhinderde niet alleen mijn voornemen, maar maakte mijn schijn-houding, mijn ongewone doen nog expressiever. Ik bemerkte aan het station, hoe pijnlijk die houding van mij u aandeed: Ik wist niet, op wat wijze hij over mevrouw Desprez en zijne ontmoeting met mij in uw bijzijn zou spreken — die dag van gisteren liep echter goed af — en ik achtte de moeielijkheden voor mij, die dreigden, gekeerd. Ik ondernam dan ook vanmorgen vrij opgewekt de wandeling, ofschoon het gezelschap van uw gast mij niet bekoorde en ik reeds bij zijn aankomst de uren had kunnen tellen, dat hij weer heen was. — Wat een ochtend is dat geweest! nooit zal ik den vreeselijken indruk vergeten — alles kwam tegelijk: pas nog had ik een

brief van Gabrielle ontvangen, die mij heeft doen schreien van vreugde — Als u mij zoo vaak naar de post zag gaan, was het om haar brieven af te halen, die zij hier niet wilde adresseeren — en daar opeens van ochtend: het kwam als een hagelslag op een volbloeïd en weelderig plantsoen, dat als in één oogwenk werd verplet — hoe heb ik het kunnen dragen dat moment! — Mijn schreden verlamden; ik moest mij steunen aan een boom en zag hem aan, zag hem aan, die mij met opgewekt gezicht, als deed hij het verhaal eener reis of iets van dien aard, daar zeide, wie, wat zij was. — Ik geloofde niet, natuurlijk niet... wie had dat kunnen gelooven, na alles, wat ik ervaren had — na mijn verborgen en zoo hecht mij omklemmend liefdeleven met haar al die weken? — Maar toen toonde hij mij het bewijs: een brief van hare hand... met liefdesuitdrukkingen, zooals zij ze aan mij schreef, maar met meer hartstocht aan hem, aan Gustaaf de Mory.

In Scheveningen stelde ze hem voor als haar neef en ik vermoedde niets... hoe toch zou ik hebben vermoed en waarom: hare verklaringen waren zoo natuurlijk, haar woorden zoo eenvoudig — en toch.... zonder dien brief, dat bekende handschrift, dat hij mij toonde, zou ik hem niet hebben geloofd: Iemand die zegt, dat er geen realiteit bestaat dan leugen en bederf, hoe zou ik zoo iemand gelooven, zonder toonbaar bewijs? Hij moet de leugen en het bederf zelf zijn; anders zou hij die niet overal zien, niet ieder ander er van verdenken. De Mory gelooft niet, dat mijne verhouding met Gabrielle eene fatsoenlijke

verhouding is; hij heeft mij dat openlijk gezegd. Ik heb hem niet de opklaring van den waren aard der relatie geschonken — ook niet, toen ik het vreeselijke bewijs van zijn brief voor oogen zag. — Ik heb hem gezegd, dat niets tusschen haar en mij bestond van wat hij veronderstelde — maar hij weigerde mij te gelooven. — De waarheid, die ik u thans vertel, wilde ik hem niet zeggen: ik treed tegenover hem in geen verklaringen; zelfs niet, nu ik mijn geheim geen geheim meer acht, nadat ik alles van die vrouw weet. Die man is mij geen weerlegging waard.

— Maar hoe komt hij aan zoo'n lage veronderstelling? zei mevrouw de Glayou, die met spanning had geluisterd — hij weet toch niets van je, welke reden heeft hij je niet te gelooven; tenzij die vrouw reeds bij voorbaat je reputatie in haar eigen slijk heeft gesleurd?

— Dat heeft ze heel zeker niet: want werkelijk zij was bevreesd, dat onze verhouding, zooals die was, zou bekend worden — over alles is mij nu een licht opgegaan. Als ik denk aan hare onbeschaamdheden, die ik telkens weer vergaf en telkens weer gunstig trachtte uit te leggen. Ik heb nooit immers nog een intiemen omgang met eene vrouw gehad in deze richting: ik heb als wegwijzer voor haar houding alleen mijn eigen innerlijk gevoel van deugd, dat meer dan eens door haar ruw is geschokt. Maar ik was onervaren — zij was overmoedig bij alles wat zij deed: ik vond het dus haast eene beleediging, haar van opzettelijken toeleg te verdenken — en dan, zij was een gehuwde vrouw.

— Dat verontschuldigt geen schaamteloosheid — zei mevrouw de Glayou verontwaardigd — jij bent te goed geweest en te edelmoedig, Gaston — en wat meer zegt, eindeloos meer: je deugd heeft je beschermd tegen de gewetenloosheid eener intrigante, zedelooze vrouw. Je hebt je gedragen als een held. — Je hield van haar, zeg je, aanbiddend veel, je geloofde haar, je verontschuldigde haar, je kon en wilde geen kwaad van haar denken en toch heb je een te groote intimiteit weerstaan, afgewezen. Ik weet niet, op welke wijze hare houding je geschokt heeft, ik verlang het niet te weten: maar er was liefde, er was schoonheid, er was bekoring, er was aantrekking — en je hebt het hoofd afgewend. — Voor jou was zij de gehuwde vrouw; je bruid in stilte, die je echtgenoote nog niet kon zijn; als zoodanig heb je haar en je zelf geëerbiedigd, niettegenstaande de strikken der verleiding, die ze je spande en die je niet begreep — ik had niet anders van je verwacht; maar toch het is prachtig, het is zeldzaam. Je bent een de Glayou ook in waardigheid en zuiveren trots; wat zou je moeder fier op je geweest zijn. Geloof je me, dat ik dezen dag zegen, dien jij misschien de rampzaligste van je leven zult noemen: later zal je me hierin begrijpen; nu is alles nog nevel, berooving en pijn voor je. Kan het anders? Onbewust leefde een ideaal in je borst, het ideaal eener vrouw, die je ergens en ooit zoudt ontmoeten — je plaatste haar op een voetstuk; je omgloriede haar met al de deugden en hooge eigenschappen, die slechts een afdruk waren van wat je zelf als

deugden in je omdraagt. Je eigen idealen, je sierde er haar mee — en je eigen edele toekomstdroomen je leende ze haar. Je hebt eenvoudig misgetast; je afgod viel van zijn voetstuk en brak; gelukkig bijtijds. Nu zal je denken, dat er geen idealen meer zijn; dat de aarde leeg is van geluk — maar het beeld, dat je in je omdroeg en waarvan je de weerkaatsing hebt gezocht, voor je die Gabrielle kende, het is geen fictie, omdat deze ervaring je bedroog. Deze vreeselijk dag zal je eenmaal blijken een gelukkige dag te zijn geweest.

— Neen, o, neen — zei Gaston, het hoofd in zijne handen verbergend, neen deze uren van ontzetting zullen nooit uit mijn geheugen worden gewischt — u weet niet, hoe ik ondanks alles wat mij nu helder is, nog van haar houd. Kon ik maar zien mijne vergissing en niets dan mijne vergissing — maar het is als een betoovering; eene betoovering vol verschrikking: voortdurend zie ik haar, altijd weer haar — haar, zooals zij de armen naar mij uitstrekt; haar zooals zij mij toelacht, zooals ze mij haar woorden van liefde toespreekt, die waren als een wiegelied, als een gezucht van zuidenwind in rustig Octoberblad — o, u weet niet, wie en wat zij was voor mij! En dan te denken, dat dit weg is, voor altijd weg — ik weet zelf niet, hoe ik de uren van dezen namiddag ben doorgekomen en ik zal nog zoovele uren en zoovele dagen moeten doorkomen, zonder haar — met deze leegte, met al deze herinneringen en deze opeens weggevaagde vooruitzichten! Ik had zoo gehoopt, dat deze aanstaande reis — ach,

over weinige dagen zou het geweest zijn — de oplossing der moeilijkheden, zooals zij het mij voorspiegelde, dan de echtscheiding en vervolgens mijn huwelijk met haar zou hebben gebracht. Ik verheugde mij zoo, u van Frankrijk uit alles te kunnen schrijven, zooals het was en worden zou. Wat heb ik mij voorgesteld van uw beider kennismaking, die dan vanzelf zou volgen — van ons wonen hier met ons drieën op dit landgoed, denkend aan uw eigene wenschen daaromtrent met betrekking tot mijn toekomst. Meer dan eens heeft u er op gezinspeeld, hoe gaarne u dit huis nog zag bewoond in de lijn der de Glayou's. Als u dit zoo zei, lette ik er nauwelijks op, zooals het dikwijls gaat met woorden — maar nu opeens, daar kwam een nieuw verband tusschen zoo velerlei: 't rees alles als een betooverende en lokkende koepel boven den platten, alledaagschen grond van het gewone: O, wat door liefde wordt aangeraakt, u weet het niet, u weet het niet..... het ontvlamt als een licht, dat wij te voren nooit zagen, een schoonheid, waarvan wij nooit hebben gedroomd — een bezit zoo vol, als wij het nooit hebben kunnen denken. En nu ineens, in den tijd van een half uur — dat alles weg; o, u weet niet wat het is — hoe zal ik het kunnen blijven dragen, als ik er nu in de korte uren al haast onder bezwijk?

Opnieuw viel zijn hoofd neer op zijn arm, zooals zij hem gevonden had bij 't binnenkomen, en schreide hij luid en hartstochtelijk.

Mevrouw de Glayou had kunnen zeggen: — Altijd zal

het makkelijker worden te dragen, naarmate de tijd vordert, morgen, na een week, na een maand, — maar ze begreep tegelijk, dat zulke woorden zouden gesproken zijn als tegen een doove. Haar arme Gaston lag verzonken in de armen der smart, lag er roerloos en toch zoo vastgekneld; zij kon die armen niet los maken, ten minste in dit eerste uur niet. Ze zocht naar woorden; waar moest ze ze vandaan halen? Treurig leunde ze haar hoofd achterover in haar stoel en sloot peinzend de oogen.

Toen het snikken van Gaston wat bedaarde — zei ze:

— Dus Gustaaf weet niets van je verhouding met die mevrouw Desprez, zoo heet ze immers? Zou het misschien niet beter zijn, dat je hem ronduit de ware toedracht der zaak vertelde, zooals je dat mij zooeven gedaan hebt? Het is toch ondragelijk, dat hij je verdenkt van een laagheid, die zoover van je afligt — en dat hij het denken kon, terwijl hij weet, wie die vrouw is, is ook weer te vergeven; jou kent hij eerst eenige uren.

— Hij noemt dat geen laagheid — antwoordde Gaston, zich weer herstellend; hij noemt het een compliment — en als ik hem toch zeg, dat niets van dien aard ooit in mijn leven heeft bestaan, dat ik het er niet zou willen; dan heeft hij reden mij te gelooven. Waarom zou ik zoo iets huichelen, als het dan toch in zijn oog als in dat van zooveel anderen geen schande maar een compliment is, een benijdbare verovering, waarop men trotsch dient te gaan, zooals hij dat blijkbaar zelf doet? Zooals de waard is vertrouwt hij zijn gasten; ik heb deze waarheid in mijn

omgang met studenten zoo dikwijls bewezen gezien: De Mory kan niet anders meer denken dan als hij doet; hij zit te diep in zijn eigen gedachten- en levenssfeer, om zich nog in die van anderen te kunnen verplaatsen, waar die hem ongelijk is. Met het slijk, dat hij bij iederen stap van zijn voeten schudt, overspat hij een ander, die naast hem gaat — wat is toch natuurlijker? — Meent u, dat ik mij nog tegenover hem zou *willen* verdedigen; ronduit gezegd, daar acht ik mij te goed voor. Ik heb hem gezegd, welk een ontzettenden indruk hij zelf op mij maakte, want heusch, dat kan ik u nauwelijks duidelijk maken, u had daartoe zijn woorden moeten hooren; ik heb het hem gezegd, zooals ik het voelde en hem niet in 't minst gespaard, ook niet als gast van uw huis. In dergelijke situatiën verliest de beleefdheid haar rechten: de vorm moet wijken voor de waarheid, als ze er niet mee samen kan gaan. Het was afschuwelijk, met hem in dien toestand te moeten aan tafel gaan — en ik ben blij, dat u mij hier hebt komen vinden, want ik wil hem niet meer zien; dineert u met hem alleen.

— Dat zou ik in je plaats niet doen — tracht je afkeer te overwinnen voor die korte oogenblikken. Gustaaf wil morgen na het ontbijt weer vertrekken — misschien vervroegt hij ook om jou zijn vertrek wat opzettelijk. Ik zal het diner zoo kort mogelijk zien te maken — en ga dan naar je kamer: na tafel leest hij zijn courant en hij is zoo geboeid door den roman, dien ik hem gaf, dat ik nog wel een poosje bij je kan komen, zonder dat hij het als eene

onbeleefdheid zal opmerken. Tot lezen zal je nog wel niet kunnen komen: meen toch niet, dat ik me in je toestand niet kan verplaatsen; maar ik weet ook, dat alle betreuren en vooral dit soort van smart nutteloos is en alleen verwoesting beteekent, zoolang je er in blijft. Er is een heelkracht in, zeker, maar die openbaart zich eerst later — je dit telkens weer voor te houden zou je even pijnlijk als geweldadig toeschijnen; je zoudt nog te meer aan je toestand blijven hangen — de oogen moeten je zelf opengaan. Werkelijk deze vrouw is je droefheid niet waard — en wel evenmin als je neef je een verder gesprek en opheldering waard is — en dit weet je ook; slechts is het moment niet rijp, om dit zóó te zien, dat het je verkilt èn geneest tegelijk. Daarom zie ik dan vooreerst ook maar lijdelijk je tranen aan — er blijft mij niets anders te doen. Aan een hart vol wanhoop klopt men tevergeefs met redenen van troost en vooruitzicht.

Gaston zag een oogenblik nadenkend, als in tweestrijd voor zich:

— U heeft gelijk, zei hij toen, ik moet aan tafel komen als altijd, zoo gewoon als ik er toe in staat ben. Ik moet het om u doen. Houd u mij nu maar niet tegen; ik zal het weten uit te houden die korte oogenblikken — ook al voel ik den afkeer in de nabijheid van dat mensch te zijn, ook zelfs fysiek. We hebben nog een half uur, ging hij voort, op zijn horloge ziende — ik ga mij wat verfrisschen op mijn kamer in den Minstroom — en u zult zien, dat ik mij goed weet te houden, omdat het moet. Ik heb hem ronduit

gezegd, dat ik zijn gezelschap wil vermijden en dat ik er zelfs over dacht naar Leiden te gaan. Nu vertrekt hij zelf, des te beter.

Na tafel, waar de stemming niet zonder gêne en druk was, ging Gaston langzaam den trap op naar zijn zitkamer: hij had eene gewaarwording als werd hij van de eene hel in de andere gedreven: hel van loodgrauwe leegte en tot in de aderen verstijvende verkilling. Hij vergat het licht op te steken, zonk weer neer in een stoel voor een tafel, waarop eenige boeken lagen en het een oogenblik verschoven, maar niet geweken lijden begon hem opnieuw even intens te kerven als voor een uur. Daar in de lâ van een schrijftafel lagen haar brieven; stapels geparfumeerde blaadjes mailpapier, overladen met des milliers et des millions de baisers, met adoré's, précieux, cher mien's etc. 't Scheen hem een verzameling bonte bloesems van zoet riekende bedwelming: hun onzichtbare inhouden ontvluchtten het hout van dien lessenaar: de geuren grepen hem aan, de bloemen omkransden zoo dicht zijn hart, zijn slapen! In beide begon het te bonsen: als die spanning zoo moest doorgaan, waar moest het dan met hem heen? Pauvre coeur, hoorde hij haar zeggen, het sussende woord, dat hem uit iedere ontstemming wist te halen. Wat had zij met dat pauvre coeur gedaan? zij alleen had het beklagenswaardig gemaakt, onherroepelijk gebroken. Hij had nog den brief in zijn zak, gisteren aan haar begonnen; dien zou hij vandaag geëindigd hebben na een gesprek met zijn neef over haar: — Het gesprek had plaats gehad: hij

haalde den brief te voorschijn, en wierp hem met eene beweging van verachting en bedwongen drift in de papiermand: Het gevoel van verachting deed zich voor als verlichting voor zijn looden zielssfeer — maar het was voortvluchtig als de snelijlende wolk in den avondwind. 't Was reeds diep in October; de avond was zoel — hij kon het raam openzetten; een storm van najaarsblaren joeg naar binnen, waarop hij geen acht sloeg. Hij zou verlichting gezocht hebben, waar hij die vinden kon, omdat het in de natuur der ziel ligt een te zwaar gewicht op wat mogelijke wijze ook af te schudden. De uiterste en ergste vorm van dit heenvlieden naar verlossing is de zelfmoord. De wilde hemel en de zoele, stormachtige najaarswind riep hem naar buiten — niet naar Duivelstein, dien weg, waar hij haar voor korte dagen had begeleid — om de uren te tellen, die hem opnieuw in haar arm zouden voeren. Hij verliet langs de achterzijde het huis en koos het pad langs de rivier: daar was de ruimte groot en de afstanden der lucht joegen elkaar wolkachtig na in onstuimige vaart. Zoo lang had hij hier niet meer gewandeld, dat de weg hem haast vreemd toescheen: altijd waren het den laatsten tijd de boschlanen geweest, de bekoorlijke singels van het slot, waar zijn liefde's gedachten een schuilplaats en voedsel vonden; waar zij altijd antwoord kregen uit zich verdonkerende heestergroepen — uit late plantsoens, uit hoog reikende in blauw zich verliezende boomkoepels. Herhaaldelijk den laatsten tijd in September had hij zijne tante met Remy dat stille pad langs de rivier zien af-

gaan: voor hem was daar geen bekoring meer in het soort gesprekken, dat hij bij hen veronderstelde, in de kalme, eentonige spraak van dat groenige oeverlandschap: het scheen hem dan toe, of het beeld van Gabrielle er moest gaan gelijken op een van die dorpschoonen uit den omtrek, hier of daar bij een bezoek ontmoet; stijf en alledaagsch als de eentonige oever, waar hij de poëzie van het sprekende en impressieve te vergeefs zocht. Daarom deed nu dit landschap hem het weldadigst aan — want hij wilde zijn leed niet koesteren; hij zou trachten het te ontvluchten, als het maar ging. De golven der rivier joegen op en schuimden: hier en daar hingen de wolken laag en harmonieerden met het sombere en droefgeestige riviergezicht. Hij herinnerde zich nog een brief van Gabrielle bij zich te dragen: hij verscheurde ook deze en wierp de stukken in de richting van den wind over de golven. Zij verdwenen in de duisternis en hij voelde iets weldadigs in dat begin van moedwillig vernietigen van wat toch verdwijnen moest. Die zelfhandeling maakte den dwang van 't lot gemakkelijker en voor hem lichter. Maar alweer duurden die momenten kort: dan kwam de macht der bekoring, en de holle illusoire gedachte, die ijle als leeg gekende hoop, dat het eens niet waar mocht zijn; dat het eigenlijk toch niet kon; dat niet de nieuwe, ontrouwe en slechte, maar de oude beminnelijke en goede Gabrielle er nog was: — Maar hij had dien brief van de Mory gezien — zoo duidelijk brandde hem iedere letter voor oogen — en dan de zinspeling op dat schoudervlekje — hij kromp ineen,

klemde zich de tanden op elkaar: en dan ging die zwarte spookgestalte weer naast hem, die vanmorgen eerst langzaam was aangeslopen — toen steeds dichter kwam, haar hand op zijn schouder had gelegd — en nu opeens haar arm om zijn borst knelde met een vreeselijk en pijnigend geweld. Hij stiet een kreet uit en zag ijlings om zich, of niemand het kon gehoord hebben, maar de oever was tot in verre zichtbaarheid stil van iederen menschentred — alleen de wind scheerde zuchtend en luidruchtig over die doorwaterde vlakte — joeg de golven met stooten op en deed de twijgen van het heestergroen aan den kant van het dorpspad af en toe kraken.

Het was omstreeks negen uur. Zijn tante klopte bij hem aan, om hem thee te brengen en verlangend te weten, hoe het met hem was. Zij vond de kamer leeg en donker. Het dienstmeisje zei haar, dat mijnheer was uitgegaan en over een uur zou terugkeeren. Dit te hooren nam haar plotselinge vrees met beslistheid weg; want zij wist nu, dat hij na een uur, dus binnen eenige minuten terug zou zijn. Anders had hij dit niet gezegd. Zij stak het licht op en plaatste zich in een stoel, hem wachtend. Ze nam een boek op, maar legde het weer neer, want ook zij was evengoed en geheel vervuld van wat hem beroerde als hij zelf.

Een zeer onaangenamen indruk droeg ze bij zich van haar samenzijn met Gustaaf, nadat Gaston de kamer had verlaten. — Zij had diens afwezigheid bij de thee verontschuldigd, zeggend, dat hij in den regel veel las en studeerde en had de gelegenheid te baat genomen, eens lof te

brengen aan zijn edele kwaliteiten van geest en gemoed. Zulke jongelui als hij en zijn broer heb ik weinig in mijn leven ontmoet — zei ze met nadruk. Als alle studeerenden zoo waren, dan zou de maatschappij heel wat nobeler typen onder de volwassenen hebben aan te wijzen, dan waarop zij zich nu beroemen kan. Gaston heeft een karakter van zoo'n vaste en fiere kracht, is reeds nu zoo een mensch uit een stuk, zoo onwankelbaar trouw aan zijne beginselen — dat ik mij dikwijls afvraag, hoe dat te rijmen is met een leeftijd van even twintig jaar. Aan den anderen kant heeft hij ook weer de absolute argeloosheid en onschuld van een kind; trouwens men kan het hem wel aanzien: die zachte onbevangen blik — die naïve vroolijkheid in zijne manieren; ik heb ook nooit iemand over hem gesproken, die hem niet heel sympathiek vindt.

Mevrouw de Glayou zag Gustaaf aan, die naar den grond blikte met een glimlach, die haar voor een groot deel verklaarde, wat Gaston haar had gezegd.

— Een student zal zijne moeder noch zijne tante verklaringen geven van zijn doen en laten. Als u dat meent, heeft u niet veel met jongeren omgegaan. Ik weet niet, waarom iemand niet sympathiek zou kunnen zijn, die op tijd weet te leven; die het fuiven, ook al springt het wat uit den band, even goed eer aan doet als het bijwonen van zijn college's.

— Gaston heeft geen geheimen voor mij; dat verbeeld ik me niet, maar weet ik zeker. Als je een minder edelen dunk van hem hebt dan hij verdient, dan spijt me dat

voor u; hem raakt het niet; hij blijft wie hij is; maar het geldt naar mijn idee als een misdeeling van dengene, die de hoogere hoedanigheden van de menschen, die hij ontmoet, voorbij gaat, of erger, miskent en hen in een licht ziet, dat hen zou verlagen — zoo het mogelijk was door den slechten dunk van een ander, en nog wel ongemotiveerd, verlaagd te worden.

De Mory gaf nog een paar bijtende opmerkingen in den vorm van geraffineerd omsluierde beleefdheidsfrazen. Toen begreep mevrouw de Glayou, dat Gaston's afschuw van dien man niet zonder reden was — dat hij werkelijk tot een allergedegenereerds type scheen te behooren — een type, dat zij wel eens meer, maar toch gelukkig hoogst zelden, in haar leven had ontmoet. — Ze nam zich voor in 't vervolg voorzichtiger te zijn met haar uitnoodigingen. 't Was haar zenuwachtige kommer om Gaston, die haar, zonder aan iets verder te denken, het middel der uitnoodiging had doen aangrijpen, om hem wat afleiding te bezorgen. — Nog weinige uren — en dan zou alles in haar milieu weer zijn als vroeger, dacht ze verlicht. — Ach, neen, als vroeger niet — dat arme kind daarboven met zijn diep beroerend leed — kon ze dat maar ongedaan maken! — Wat raakte hem de verontreinigende meening van dit ontaard, toevallig familielid? Gezonken als hij zelf was, dacht hij ook anderen in het slijk — en Gaston had wel gelijk met te zeggen: „wat is daar tegen te doen? Men verlaagt zich door zich tegenover zulken te rechtvaardigen, onze woorden zijn er paarlen voor de zwijnen."

Zij dacht juist zoo, toen Gaston binnenkwam.

— Gelukkig dat u hier bent — zei hij — ik heb een lange eenzame wandeling gemaakt en toch heeft de beweging en de lucht mij goed gedaan — ik kon het in deze kamer niet houden, de wijdste wanden schijnen mij te eng en uw mooie witte woning beklemt mij. — Moet u niet beneden zijn?

— Ik ben juist hier en wachtte je. — Je hebt gelijk met wat je gezegd hebt over Gustaaf — ook mij wordt zijne nabijheid nu ondragelijk — hij is bezig de courant in te zien en ik blijf wat bij je. — Morgen om tien uur vertrekt hij — ik zal hem alleen met het rijtuig laten wegbrengen. Hij weet, dat ik veel werk ten achter ben — en ik huichel bovendien geen beleefdheden en nog minder vriendelijkheid. Ik ben overtuigd, dat hij hier niet meer zal terugkomen — en jij ontbijt maar boven, dat is heel natuurlijk.

— Gelukkig, dat u het inziet. — Ach, dat hij de ellende weer meenam, die hij hier heeft gebracht.....

— Zeg eens kindje, zou je dat ernstig willen, zou jij in dezen vreeselijken waan hebben willen voorleven, die nu verscheurd is? Als het uur dan toch moest komen, is het dan niet oneindig beter maar zoo gauw mogelijk? 't Is helaas! reeds te laat; nu moet ik je zien lijden; nu heb je te worstelen met reeds te diep gewortelde indrukken — neen, wat je er van zegt, ik zegen het oogenblik, dat het mij inviel, dien neef hierheen te brengen. Waarvoor ben je misschien of wel zeker bewaard? Is je dat wel helder? Neen, dat is het nu nog niet. — Dat je Gustaaf zoo plot-

seling leerde kennen in dat enkele uur; ach, is het niet veel beter dan dat ook die openbaring ware gekomen bij stukjes en beetjes dag na dag? — Zoo bleef je het feit gespaard van die langzame innerlijke pijniging van ontnuchtering bij graden. Ik ken dat uit mijn vroeger leven; liever dan maar ineens de volle laag, de heele naakte waarheid.

— Dat is wel zoo — maar ach, wat is het in vergelijking van de groote ramp, die hij mij heeft aangebracht.

— Je vergeet, dat hij het middel was; de ramp moest toch komen.

— Ach God, ja! zei Gaston opnieuw verslagen.

Wat moest zij antwoorden? Telkens als dat kwam, die onstuimige vlagen van wee, zij voelde het, dan moest ze zwijgen, tot eindelijk de laatste trillingen zouden zijn uitgewoed en de noodlucht vanzelf van uit zijn innerlijk zou gaan opklaren.

— Gaat u weer? vroeg hij, toen zij opstond.

— Heb je liever dat ik blijf? Een oogenblik moet ik toch nog naar beneden. Wil ik je aanstonds iets voor je souper brengen, want je hebt haast niets gegeten?

— Och neen, laat dat maar.

— Dat is heel onverstandig; de zenuwen krijgen de overhand; je voelt je daardoor nog ellendiger en je weet, de normale toestand moet toch bij je weer terug komen; je bent anders zoo wijs in zulke dingen.

— Het zal wel komen op zijn tijd — 't zou me niet mogelijk zijn te eten.

— En slapen; ik vrees voor den nacht; ik wenschte dat ik deze duistere uren voor je kon uitschakelen.

Gaston zuchtte — hij kende reeds de slapeloosheid door drukkende gedachten en gewaarwordingen veroorzaakt — hij had dat juist den laatsten tijd door de conflicten tusschen zijn plichten en neigingen zoo vaak beleefd.

— Ik hoor Gustaaf aan de piano — ik vrees dat hij mij heel onbeleefd zal vinden; nu moet ik gauw gaan...

De Mory speelde een gedeelte uit de Faust en zij hoorde hem zingen, toen zij binnenkwam: A moi les plaisirs, les jeunes maîtresses.....

Haar blik haast nooit zonder vriendelijke uitdrukking, werd koud en hard.

Hij wendde zich om, zocht zijn vorige zitplaats weer op en bracht het gesprek op muziek en litteratuur. — Zij bemerkte al spoedig, vooral nu haar blik voor hem open was, wat soort kunst hem boeide: Een litteratuur vol infectie en met lijklucht bevangen, die haar interesseerde om den vorm, maar waarvan zij den inhoud met beslistheid veroordeelde. — Zij begreep, dat hij een van die menschen was, voor wie de taal van den godslasterenden en erotisch-sensueelen artiest meer klank had dan die van den dichter van den reinen godsdienstzin, der zuivere menschenmin, der diepe geestelijke gedachte en heldere met vroomheid beladene natuurindrukken. Bij den minsten tegenspoed kwam het haar voor, steeg zoo iemand de vervloeking en de godslastering op de lippen — bij voorspoed, dienaar der ondeugd onder differente vormen, alles

ondergeschikt makend aan een intense, dierlijke en voor het leed van anderen ongevoelige zelfzucht. Voor zulke menschen, dacht ze onwillekeurig, wordt kennis en kunst ijdelheid en verstrooing; eerzucht niet anders dan uiterlijke voornaamheid, rijkdom, behaagzucht, conquètes op vrouwen. Hij scheen een bijzonder gewicht te hechten aan zijn mooie handen, zijne aangename stem, zijn behagelijke manieren: misschien wenschte hij zich zelf geluk met dozijnen van liefdesbetrekkingen, voortvluchtig als de wisselingen van het weer en de varieerende indrukken van den dag. Vergat hij dat de jeunes maîtresses even spoedig oud zijn als de heensnellende tijd, die altijd meesleurt, altijd afbreekt — die hem zelf al zoo'n eind op het dorre levenspad zag, dat misschien morgen voor hem ergens voor goed dood liep? Aan mij de aarde, was stellig zijn spreuk, daar de hemel niet anders is dan een chimère; aan mij de tijd, daar de eeuwigheid is een leege droom.

De pendule sloeg tien uur en zij was verheugd, dat hij opstond om afscheid van haar te nemen; want hij moest den volgenden morgen vroeg op of wat hij vroeg noemde.

Mevrouw de Glayou haastte zich weer naar boven.

— Heb je het licht uitgedaan, Gaston?

— Ja en het raam opengezet. Die sterke maar zoele Octoberwind doet mij goed — in het gezicht van die witte wolken, die ik zie voortijlen schuilt een soort van troost. Ik wil nog zoo wat in den schemer blijven. De maan komt af en toe tusschen de wolken door...

— Maar je gaat nu toch niet weer uit... ik begrijp, dat

je je stemming niet kunt op zij zetten, maar zie ze te dragen; je hebt altijd zooveel moed bij alles getoond — neem nu je toevlucht tot die verborgen en zeker schragende kracht van je ziel. Onderwerp je aan de omstandigheden, als je ze niet kunt beheerschen; ten minste poog het te doen. Ik breng wat te eten voor je mee — drink in ieder geval een glas melk. — Hij deed het lijdelijk.

— Gaat u gerust naar bed, zei hij toen, — dacht u werkelijk, dat ik nog uit zou gaan? — Vreest u, dat ik iets ergs zou kunnen doen? Als ik mijn gevoel raadpleeg, ja dan zou ik een einde aan alles willen zien — die donkere golven, die ik zoo straks langs liep, zagen er zoo rustbelovend uit — o, ik kan heel goed begrijpen, hoe iemand er toe komt de eeuwige stilte te zoeken. Maar ik weet immers, dat het niet mag; een inwendige stem zegt het me zoo duidelijk — en behalve dat, meent u dat ik u en Remy die ellende nog zou willen aanbrengen?

— Ik wist, dat je zoo voelen en denken zoudt — en uit je woorden merk ik, dat je van binnenuit veel sterker gewapend bent, dan je zelf meent. — Je zult zien, dat ook de wonde sneller heelen zal dan je nu veronderstelt.

— Mijn moed, dien u prijst, spreekt uit mijn overtuiging heel wat meer dan uit mijn gevoel — als u eens in mij kondt komen...

— Dat kan ik meer dan je denkt — is mijn verleden zoo kalm verloopen, je weet toch van neen? Er zijn al heel weinig toestanden, waarin ik mij, ten gevolge hiervan, niet kan verplaatsen.

— Dat voel ik duidelijk. — Wat zou ik zonder u op het oogenblik doen? misschien een andere nog grooter dwaasheid dan vergetelheid zoeken in de golven der Maas. Misschien den eerst mogelijken trein nemen naar Amsterdam en...

— Naar haar toegaan, naar die vrouw...

— Ja misschien, haar opheldering vragen...

— En je opnieuw laten bedriegen; je in een nieuwen val laten lokken... nu, als ik je daarvoor behoeden kan...

— Ja, behoed u mij daarvoor. — Weet u, wat ik daar straks zoo voelde, toen ik langs den oever der Maas liep? Het was donker en ik zag dit huis zelfs niet in schaduw van omtrek; maar ik voelde mij als een klein kind, verdwaald in den nacht en ik wist, dat die witte woning daar stond — dat die daar was thans meer dan ooit voor mij als een veilige haven. — Ik voelde die stille muren mij wenken als een beschermende omspanning — uw moederlijke armen daarbinnen, om mij terug te houden van welken onherroepelijken stap ook; uw toespraak om te sussen alle gevaarlijke en meesleepende gedachten. — Het ensemble scheen mij, wat een in wingerd verscholen nestje is voor een jong piepend vogeltje.

Een groote vreugde zou zeker mevrouw de Glayou overstroomd hebben bij die woorden — was ze vooral de laatste uren niet weer geheel onpersoonlijk geweest, tengevolge van het leed, waarin ze hem zag. — Met de meest mogelijke taktiek zocht ze dat leed af te leiden — maar telkens brak het weer los als een vloedgolf, die haar pogen

overstroomde — en dan bleef haar niets over dan te zuchten en uit te zien naar de toekomst, die alleen vergetelheid zou kunnen brengen. Eindelijk moest ze hem toch voor dien dag alleen laten.

— Ik zal je een veronalpoeder geven — neem ze gerust voor een enkelen keer en doe je best, om slaap te willen vinden.

— Ik zal mijn best doen — zei hij zich steeds door haar latend leiden — maar hij voelde, dat zijne belofte alleen een woord was; dat de opstand zijner ziel integendeel met de stilte, het naderende nachtuur, toenam in kracht. Avond op avond was hij ingeslapen met den naam van Gabrielle op de lippen — en had hij de dagen vóór zijn vertrek geteld — en eergisteren na haar brief, die hem zoo gelukkig maakte, was de nacht geweest, waarin hij herhaaldelijk wakker werd door de te sterke gewaarwording van vreugde, als een aurora, een nog ongekend heilsmoment: De dag vergleed in de stilte van den nacht zoo als de zon ondergaat als 't ware in een opkomenden nacht van sterren: de rust van den sterrenhemel heeft nog beteekenisvoller toespraak dan de schoonheid van den dag. 't Was hem, of in die stilte ieder detail van zijn eigen gevoelssfeer van het oogenblik naar voren trad en de indrukken van zijn fantasie zich in de teederste en bekoorlijkste lijnen en kleuren uitbeeldden, vol van het inwendige leven, dat ze tot schoonheid en verrukking voor hem maakten. Ze voelden aan als een innerlijk bezit, dat hij nooit zou kunnen prijs geven en dat behoefde dan immers

ook niet. Integendeel, het zou onuitroeibaar, meer en meer zijn bezit worden, een onafscheidelijk deel van zijn leven. Zoo was het — en nu? Opeens werd de totale teruggave hem opgevorderd door het nijdige lot. Die omkeer was te geweldig, het greep zijn lichaams- en zielskrachten met één woesten greep; de tegenstelling was doodend voor zijn bewustzijn en gevoel. Die nacht zou voorbijgaan met zijn uren, zooals alle tijd voorbijgaat — maar het lijden, waarmee die uren hem onafgebroken kerfden, zooals alle tijd kerft of verblijdt, naar gelang het gemoed, dat hem zijn stempel opdrukt, hij zou het in lang niet vergeten. Het scheen hem de vreeselijkste nacht van zijn leven toe. Tegen den morgen sluimerde hij een oogenblik ten gevolge van het genomen slaapmiddel — maar toen mevrouw de Glayou door zijn ongewoon laat uitblijven naar boven ging en aan zijn deur klopte, vond zij hem ziek met een gloeiend hoofd en vermoeide brandende oogen.

— Laat u de gordijnen maar dicht, zei hij, het licht hindert me — ik zal niet opstaan, want ik voel, dat ik het niet kan. Is hij vertrokken?

— Nog niet — ik moet nog een oogenblik naar beneden en breng je je ontbijt hier.

— Gaston heeft wat hoofdpijn en zal geen afscheid van je kunnen komen nemen — zei ze tot de Mory, koeler dan zij het wilde toonen.

Hij verzocht haar hem op dezelfde manier te groeten — en ging heen, even onverschillig als hij gekomen was.

Hij was de eenige op den Minstroom, die een rustigen langen nacht had genoten. Hij was ingeslapen met een glimlach op de lippen: het gedoe der menschencomedie's vervulde hem altijd met een zeker soort negatieve vreugde; het was hem zoo curieus, dat altijd in zoo velerlei vormen te zien afgespeeld. Deze nicht van hem, die ook haar verleden had en die zich nu natuurlijk een fatsoenlijke vrouw noemde (fatsoen was ook weer een van die vele maskers, die altijd klaar lagen op het maatschappelijk tooneel) en die student, die haar, wie weet op welke wijze, zocht te bedriegen met zijn schijnheiligheid — misschien was hij haar erfgenaam; dat lag zoo eenigszins voor de hand. Ergeren deed de Mory zich zeker niet aan zijn eigen gedachtenbeelden, waaraan hij onwankelbaar geloofde, omdat de ziel ook van den slechte een natuurlijken afkeer heeft van leegte. Dat hij zijn woord tegenover Gabrielle, haar niet aan Gaston te verraden, had gebroken, bekommerde hem geen oogenblik. — Gabrielle bedroog, waarom zou hij 't niet doen? Er was immers geen andere verhouding tusschen de menschen dan bedrog, al hulden zij het ook in een kleed, dat de schijn had van wat men pleegt goed en mooi te noemen. Goed en mooi was dat alleen, wat men materieel kon proeven, tasten en genieten — de rest was schijn. — Hij sliep vast, terwijl Gaston uren doormaakte, waarvan hij zich de pijn en verschrikking vroeger niet had kunnen denken. Voor mevrouw de Glayou was die ongewone dag met zijn aangrijpende openbaringen te zeer met onrust bezwangerd

geweest, om haar gedachtenvloeiïng niet uit haar meestal kalmen stand te brengen. — Zij had zich terwille van Gaston goed gehouden, maar alleen zijnde voelde zij zich volkomen afgespannen. En toch eindigde zij met dien dag te zegenen; want zij beschouwde hem als een keerpunt op een der gevaarlijke wegen, die haar kind kon zijn ingeslagen — om er wie weet welk verlies voor zijn moraal en zijn levensgeluk te vinden. Zijn hooger bewustzijn zou hem wel weer op het pad hebben teruggebracht — maar na wat droevige inboeting misschien van zijn wàre geluk. Op 't oogenblik was er geen plaats nog voor haar eigen gelukbesef, dat zij hem ten slotte toch voor haar zelf had teruggevonden, zooals hij was voorheen en altijd scheen te zijn geweest. Remy had dan toch gelijk gehad. Gisteren nog dacht zij hem voorgoed, of ten minste voor heel lang voor haar verloren — en nu voerden deze korte uren hem op 't onverwachts geheel terug aan haar hart, zoodat hij hare omgeving vergeleek met een in wingerd verscholen vogelnest als toevlucht voor het jonge piepend vogeltje. Eerst de komende dagen, als zij met blijdschap zijne uiterlijke genezing en rustige lijdenskracht bespeurde, kwam deze gedachte, hunne persoonlijke verhouding betreffend, met toenemende vreugde tot haar.

IX

TWEESTRIJD.

Toen eenige dagen verloopen waren, ging Gaston weer eens met haar naar Duivelstein. — Hij had zijne tante overgelaten de brieven poste restante die waarschijnlijk weer gekomen waren, af te halen. — Zij had juist zoo'n brief bij zich en vroeg hem, of zij dien maar niet zou vernietigen. — Hij bevat niets anders dan liefdesbetuigingen, zooals vorige brieven die je absoluut wilde, dat ik lezen zou.

— Doe maar, zooals u het best vindt — zei hij lijdelijk. Zij gingen de omgroeide tuinpoort door, waar de twijgen verlept en dorrend neerhingen. De gele bladeren hadden zich opgehoopt in de paden — men naderde November en het zachte weer was omgeslagen in een ontstemmende guurheid. — Gaston liep te huiveren; zijn gestel was aangegrepen; zijn schreden waren loom en mat zijne bewegingen. Voortdurend hing zijn hoofd als in gedachten neer en kwam er een sombere strakke uitdrukking in zijn blik, die dan weer door opwellende tranen werd verdron-

gen. Hij voelde zijn hart als een gebroken speeltuig, een ontstemd uurwerk, iets dat, meende hij, nooit meer zou kunnen heel worden; dat in geen geval meer. — Hij zou het leven opnemen als een plicht, een zwaren, dorren, onherroepelijken plicht, maar niet anders meer, nooit anders meer, dat was zeker. Het viel hem alles nog zoo zwaar te dragen, de geweldige druk, die hem versomberde en de leegte, die nooit meer te vullen zou zijn. Langzaam steeg hij den ouden trap van Duivelstein op, waar hij niet meer was geweest sinds dien treurdag der noodlottige openbaring van de Mory. In de antieke slaapkamer, die hij gebruikt had, stond nog zijn koffer reeds half gepakt — eenige boeken, die hij mee had willen nemen, lagen op den bodem. Hij ging met zijne tante dit vertrek binnen, om er wat te halen: toen kwam de bekende parfum hem tegemoet uit den brief, die mevrouw de Glayou nog in hare hand had en de combinatie der indrukken tooverde hem Gabrielle ineens voor den geest, zooals zij daar gezeten had voor dat kapbuffet met hare donkere haren als een vloed van levende bezieling om haar heen — en zooals het hem nog maar te vaak gebeurde, was het weer de oude, de goede Gabrielle, die voor zijn verbeelding rees. Hij viel als machteloos in dien kapstoel, waar zij gezeten had — hij in haar arm, haar mooi gelaat overdekkend met een vloed van kussen: de nog zoo jonge herinnering rukte vreeselijk de nog haast even jonge wonde open — en hij barstte uit in een stroom van tranen.

— Je hebt je de laatste twee dagen zoo goed gehouden

— zei mevrouw de Glayou — je had ook hier nog niet moeten komen. — Gaston je bent nog als iemand, die pas van eene ziekte herstelt — de wankelende krachten moeten met omzichtigheid geoefend worden; ik had dit moeten bedenken — maar ik ben zoo bang, je in je bewegingen, in je doen en laten te belemmeren; ik wil ook zelfs den schijn niet tegenover je hebben van eenige heerschzucht.

— Heerschzucht en u, dat is niet samen te rijmen. — Doet u maar met me wat u wilt — mijn oordeel is vertroebeld; mijn hart gebroken — ik ben als een dobberend bootje op de onzekere zeegolven. Dat ik in deze omstandigheden uwe wijze zorgen heb en uwe groote liefde, zoo onveranderlijk en toewijdend, als wat liefde zich ook maar denken laat, beschouw ik als een redding en onschatbare zegen van het lot. Wat zou er van mijn leven worden, als u nu niet naast mij waart? Ik weet het niet, ik durf er nauwelijks aan te denken — ik voel dat ik mij door u moet laten leiden, u moet gehoorzamen, mij naar uw raad moet richten, deze eerste dagen en weken misschien; ik wil van mijn leven maken, wat er nog van te maken is — ik wil zien mijn energie terug te krijgen voor mijn werk en een nuttige loopbaan, zooals ik die altijd heb gekend en zooals ik het, u weet het nog wel, vroeger steeds heb gewild.

— Je spreekt als iemand, wiens carrière en leven haast onherroepelijk gebroken zijn — en je bent een en twintig jaar — je hebt nog niets ervaren; dit is je eerste zware

beproeving — en vooral lijkt ze je zwaar, omdat je zoo diep onder de macht eener suggestie waart, die je voorloopig nog zoo geheel gevangen houdt. Arm, lief kind, je weet niet, hoe ik met je te doen heb; maar ik schijn er nog niets aan te kunnen veranderen. Toch ben ik blij, dat je me volmacht geeft tot handelen in dit geval. — Zullen we nu dit voor je zoo sombere vertrek maar verlaten? Je wilde in de middelkamer immers een boek gaan halen — het is een goed teeken, dat de gedachte, om te probeeren wat te lezen en te werken, weer bij je opkomt — en vooral in je eigen studierichting. — Dit is het oude voor je; het behoort tot je gelukkig, zorgeloos verleden — een verleden van nog zoo weinige weken en dat je nu een eeuwigheid toeschijnt. Het is een wijze inval: krijgt dat jonge verleden met slechts iets van zijne vroegere belangstelling je weer te pakken, dan acht ik je mogelijk sneller gered, dan langs welken anderen weg of wat andere middelen ook. Ga je nu mee?

— 't Is hier nu in deze omgeving niet vroolijk meer, — zei ze in de middelkamer voor het raam tredend en uitziende over het thans reeds naargeestige en ontredderde eenzame landschap van laten herfst, dat zoo ongemerkt aan den winter de hand reikt bij het afwerpen der laatste bladerresten, bij het verguren door zwarte luchten en verkillend klimaat.

— Gelooft u wel, dat ik het niet opmerk, zei hij dof — het is mij alles eenerlei: grauw, grauw, zooals ik nooit in mijn leven mij een grauwheid heb kunnen denken — de

eenige warmte, die ik ergens bespeur, dat bent u. Tot verheldering kan mijn gevoel het nog niet brengen, maar er is iets veiligs, iets berusting gevends in uwe nabijheid, in uw toespraak; in het weten, dat u voor mij handelt. Sinds gisteren ervaar ik reeds momenten van kalmte; het is als het begin van een inwendigen vrede; dit is vooral dan als ik soms ineens als bij weerlicht — een andermaal bij rustig beschouwen zie, hoe ik eigenlijk dupe ben geweest van een indruk van uiterlijke schoonheid en beminnelijk gedoe en vooral als ik dan ineens helder begrijp wie, wat zij is wat zij beoogde en welke middelen zij daartoe gebruikte 't Ligt dan alles ineens als in duidelijk verband voor mij: al haar onbeschaamdheden, haar listen; een nieuwe Gabrielle treedt voor mij op en verdringt de oude. Een oogenblik reeds zag ik het dien eersten avond, toen ik langs de Maas liep in dien storm van uit- en inwendig — doch slechts een enkel moment; de indrukken van het reeds gewone, van het zoo vast al gevormde, waren zoo sterk.

— En begint dat nu werkelijk te verbleeken? Het verheugt mij, dat van je te mogen hooren. Het is de zekerste weg voor je genezing: eens zal de nieuwe indruk zoo sterk bij je zijn, dat er van den oude niets overblijft — dat kan misschien ineens komen, als je verontwaardiging met volle overtuiging optreedt; als alleen je beleedigd gevoel, je zuiver moraalbewustzijn nog spreekt. Ik wil niet zeggen, dat dit ook maar in 't minst geleden heeft; maar het is verdrongen , overschaduwd door de macht van je liefde-

droom, want meer dan een droom kan het niet zijn, een droom met schijn van realiteit. Want wat is het, dat je doet lijden? Je hebt een beeld in je gevormd, een beeld, dat uit de essence van je eigen ziel is ontsproten, ik zei het je al meer. — Dat beeld heb je gevoed met je gedachten en droomen; je hebt het leven gegeven, een eigen sterk leven. De uiterlijke bekoorlijkheden van je Gabrielle heb je dat beeld als een kleed omgehangen en haar beminnelijke manieren, haar lieftallige bekoring heb je het als gloed en aantrekking ingedrukt. De beitel van je gemoed bracht trekje voor trekje aan tot het volmaakt was en je ook uitwendig toelachte. Inwendig was je zelf dat beeld: het edelste, wat in je sluimerde, bezielde het met voor je zelf verborgen leven, maar het zat met tal van draden aan je vast: men scheurt zijn eigen hart zoo maar niet uit — en daarom heeft dat beeld zooveel taaiheid, zooveel houvast op je. — Kon je Gabrielle, niet dan de ware Gabrielle zien, de mevrouw Desprez der slechte reputatie en wat erger is, der werkelijke gezonkenheid — dan zou je zeker weer spoedig geheel vrij en gelukkig zijn. En je ziet ze ook wel — dit zou bij iemand als jij niet anders kunnen — en je eigen woorden van daareven zijn mij bovendien hierin een blijde tijding — maar het andere, dat is er ook; dat heb je zooveel leven gegeven; leven uit je eigen ziel: je kunt je eigen ziel niet vernietigen. Je kunt den stroom van je denken langzaam keeren, langzaam, heel langzaam misschien, als van buiten af ook de stroom van indrukken zal ophouden, zooals dat nu zal gebeuren.

Het contact met deze brak: de wisselwerking tusschen je innerlijk verbeelden en uiterlijk beheerscht-worden houdt op en dan moet noodzakelijk, al is het nog zoo langzaam het evenwicht komen. Nog beter zou het zijn, als het inzicht plotseling tot je kwam, om zich dan ineens voor goed van je meester te maken. Ook dat gebeurt soms, maar in den regel meest bij ouderen, bij menschen, die al meer ervaring hebben en toetsen kunnen.

O, als eens het oogenblik komt, dat je de vrouw zult ontmoeten, die je liefde en toewijding waard is — want dat oogenblik komt, hoe je het nu ook ontkent — wat zal je dan de les dezer ervaring begrijpen, zooals ik het je al meer zei, eer als een zegen, dan als een vloek van het lot. Want het zijn onze droevige en vreeselijke ervaringen veel meer dan de gunstige en blijde, die ons levenspad plaveien met een vasten bodem, waarop wij moeten leeren gaan, zooals een kind moet worden opgevoed door bestraffing en belooning. De beteekenis hiervan ontgaat ons, oppervlakkig beschouwd, maar in ons later leven bij terug blik op onzen weg, zien wij zoo duidelijk het verband tusschen verschillende perioden, situatiën en ervaringen van ons innerlijk leven — dat wij voelen, hoe onze zielengroei er geen enkele uit had kunnen missen. Het eene opent ons de oogen voor het andere. O, ik voor mij, zie nu al in de toekomst momenten voor je...

— O, neen, spreek u mij als je blieft niet van toekomst — niet van eene mogelijke verbinding met een mij geheel onbekend wezen. Hoe kunt u er toch op zinspelen? Het is

toch niet eene vrouw, die ik zocht. Ik heb er zoo zelden aan gedacht, vóór ik Gabrielle ontmoette. Ik heb uit mijn aard geen verliefde natuur; verlang ook niet naar een gevestigd leven nu al; ik dacht aan niets dan aan studie, arbeid en wat reizen in de toekomst. Kort voor deze laatste vacantie heb ik in Leiden op een bal wel een meisje ontmoet, dat eenigen indruk op mij maakte — maar toch niet bijzonder diep. — Toen kwam Gabrielle en wischte dien indruk volledig weg. — Had ik haar niet gekend, misschien waren er jaren verloopen, eer u mij met voorliefde den naam van een meisje of vrouw zoudt hebben hooren noemen.

Had ik hier bij u geen thuis gevonden, dat zoo geheel het ouderlijk huis voor mij verving — misschien zou een zekere eenzaamheid, een totale berooving van de innigheid, die ik in andere levens zag, mij tot het meer opzettelijk aanknoopen van den een of anderen band hebben gedrongen. Maar nu, waartoe? Den huiselijken haard, een hart overstroomend van liefde, waar zou ik dit toch alles beter kunnen vinden dan hier? Zelfs intellectueelen omgang in mijn tijden van rust en verpoozing — o, ik heb er den laatsten tijd de weldaad van vergeten; ze onderschat door mijn hartstocht — maar meen u niet, dat de waardeering daarvan bij mij weg is en dat die niet geheel zal terugkomen. Ik heb er het voorgevoelen van; maar ik sta nog te midden van den storm. Ik kan nog niet zien, niet schatten, niet leven zooals vroeger.

— Mijn lieve Gaston, ik wil gaarne gelooven, wat je

daar zegt; dat je ten minste meent, dit alles zoo te voelen. Maar juist dat gevoel van thans in den storm te staan, die leegte, waaraan je je zoudt willen ontworstelen, dit alles doet je gedachten op het oogenblik je zoo aan me vast klemmen. Wie weet, hoe spoedig je anders zult denken. Je bent geen persoon, om alleen door het leven te gaan; hierin ken je je zelf nog niet. Je zucht tot kennis vult de ééne zijde van je leven in die mate, en schijnbaar zelfs absoluut, dat het je misschien dikwijls heeft toegeschreven, als was je die neiging en voldoening meer dan genoeg. Maar er is in je een enorme behoefte aan liefde en huiselijkheid, zooals men zelden bij een jongen man ziet, veel meer bij een vrouw of meisje. De manier, waarop je je aan die mevrouw Desprez gehecht hebt — want je hebt er me nu ongeveer alles van verteld — zegt mij dit meer dan genoeg. Wat je vroeger niet eens duidelijk was, hoe zou dit thans, nu alles in je dood schijnt, voor je levendig kunnen wezen? En dit hoeft ook niet — het zal van zelf wel komen op zijn tijd. Mogelijk dat, door je overwegende studiebehoefte, die trek nog lang zal blijven sluimeren. Ook weet je, dat zoolang ik leef er steeds een thuis voor je open is — en dit zal ook misschien, zoolang je hart niet beslist voor iemand spreekt, de behoefte aan een eigen gezin op den achtergrond schuiven. Maar als ik in het graf lig, ben jij nog in de kracht van je leven — en toch als je dien gevorderden leeftijd bereikt, zie je als velen misschien tegen het aanknoopen van nieuwe banden en vooral van een huwelijks-

band op — en dan worden zulke levens eenzaam en dikwijls zonder verdere idealen, als er ten minste niet een of ander bepaald of bezielend doel op den voorgrond treedt. Je kunt toch wel begrijpen, dat, met mijn liefde en mijn groote zorg voor je, ook deze gedachte omtrent je toekomst mij al meer dan eens heeft beziggehouden. Vroeger logeerde hier vaak een nichtje bij me; hetzelfde kind, dat de verschijning van Mélite zag op Duivelstein. Een gevoeliger, zachter en meer superieur meisjeskarakter kan ik mij niet denken. Des tijds was zij heel zwak en is zenuwziek geweest door den schok van het visioen, zooals ik je eens heb verteld. Ze is nu twintig jaar, volkomen gezond en normaal geestelijk ontwikkeld; kortom een beeld vol harmonie van de opvallendste, edelste soort. Met zulk een vrouw zou je nooit ongelukkig kunnen worden, want Gaston je bent zoo argeloos en zoudt zoo gemakkelijk in een strik kunnen loopen of mistasten, wat je nu al gedaan hebt.

— O, spreekt mij in godsnaam niet van welke vrouw of meisje ook; uwe woorden zouden juist het omgekeerde effect hebben van wat u beoogt: ze zouden mij naar de oude Gabrielle heendrijven, ondanks de nieuwe, die ik zie. Ik zeg alleen wat ik voel; ook al besef ik ten volle uw edele bedoeling. Eene vrouw mij aanwijzen en omschrijven op dit oogenblik — weet u, dat mij dit een beslisten afkeer van haar zou kunnen geven en juist nu..... Ach, neen, doet u alsjeblief geen poging, om in die richting tot mij te spreken; u martelt mij. Maar om op iets

anders te komen — weet u, waar ik zoo straks aan gedacht heb, nu u dien brief van het postkantoor hebt gehaald: het is noodig dat mevrouw Desprez alles weet en het schijnt mij toe, als het dan toch moet, hoe eer hoe beter. Liefst had ik het aan u overgelaten, om haar te schrijven, dat kunt u toch wel begrijpen — maar ik vrees dat zij dan misschien zal meenen, dat u zonder mij achter haar geheim bent gekomen. Zij zal de zaak wantrouwen en mij toch weer schrijven.

— Dat zal zij toch, daar ben ik van overtuigd, ook al deel jij haar per brief mee, wat je je plicht vindt. Ik weet werkelijk niet, wat ik je hierin raden moet. Misschien is het toch beter, dat je haar persoonlijk nog eens schrijft; maar ben je er sterk genoeg voor; heb je er den moed toe? — Zal het je geen nieuwe verwikkelingen geven, nieuwe pijnen, — nieuwe tranen — en mogelijk ook, neem mij de opmerking niet kwalijk, Gaston — mogelijk weer nieuwe gevaren? Het komt mij voor, dat zij geen list zal ongebruikt laten, om je woorden te ontzenuwen, om je te blinddoeken, te mystificeeren — en vooral, wat hier zoo voor de hand ligt, haar toevlucht nemen tot je diepe en door haar al zoolang bewerkte gevoelens. Zulke vrouwen zijn zoo ontzettend gevaarlijk, zoo geoefend, zoo in alle doolgangen thuis, om tot haar doel te komen. Zij kent je onschuld, je hoogen aanleg van karakter; maar ook de geweldige vlam van je liefde. Ze weet natuurlijk door en door de beteekenis van deze macht: ze zal je zenden woorden van teederheid, woorden

van waardeering, woorden van berouw misschien, zelfs met betrekking tot haar dwalingen, als ze die niet meer kan ontkennen; maar ieder dier woorden zal er op berekend zijn, in je het nog maar kort verflauwde vuur aan te wakkeren — en zal je dan helder kunnen blijven zien, zal je dan den toover kunnen bezweren, dien zij op je werpt — en zal je dan den hartstocht kunnen weerstaan? want ook die heeft in je gesproken en tamelijk sterk en dat weet je — en dat was de oorzaak van je soms moeielijken strijd te midden van verteederingen en stille bekoring. Wees hiervoor niet blind. —

— Wees u in dit opzicht maar niet te bevreesd; ik ben mij volkomen deze dingen bewust. Daarom wilde ik dan ook maar kort en vormelijk schrijven. Ik zal u den brief laten lezen; dan kunt u zelf oordeelen.

Nog dienzelfden avond schreef Gaston:

Mevrouw,

Ik ben tot de ontdekking gekomen, dat ik het voorwerp ben geweest van een treurige dwaling mijnerzijds en een opzettelijk en onvergeefelijk gedrag van uw kant. U zult zelf wel begrijpen, waarop ik doel. Mogelijk zult u mij willen schrijven, dat ik naar praatjes, naar kwaadsprekerijen geluisterd heb; maar ik heb onder mijne oogen gehad een brief van uwe hand aan een ander dan ik, en in gelijken stijl. Meerdere bewijzen ontving ik, waardoor ik absoluut zeker weet, wie u is — en hoe ik de dupe ben geweest van bedrog en gehuichelde of in ieder geval verkeerde, misplaatste en geheel onwettige liefde, om nog

maar de zachtste uitdrukkingen te gebruiken. Ik wil geen brieven van u meer ontvangen en ik hoop, dat u mijne beweegredenen daartoe zult willen inzien en u aan mijn verzoekt zult houden.

G. de Glayou.

De brief is te beleefd en nog te uitvoerig, zei mevrouw de Glayou. Een paar regels, dat je geen brieven meer wilde ontvangen, zou reeds voldoende geweest zijn. Maar in ieder geval; ik ben blij dat je het gedaan hebt; het toont, dat de nieuwe en ware Gabrielle macht over je gaat krijgen — anders zou je in heftige, wanhopige of te krasse uitdrukkingen zijn vervallen. Nu heb je eene mededeeling gedaan aan een persoon, die je al reeds ontvallen is, ook voor je gevoel.

— Ten minste in dit moment, misschien voor dezen ganschen avond. Maar morgen weer komt het betreuren van dit gebeuren in mijn leven — en 't is zoo waar, wat Faguet ergens zegt „regretter c'est aimer". Als ik mij geluk kon wenschen met mijne ontnuchtering, met het feit, dat mij de oogen zijn opengegaan; dan zou ik eerst kunnen zeggen: je ne regrette plus; donc j'ai cessé d'aimer.

— Dat moment zal spoediger komen dan je denkt — je hebt de ontknooping in mijne handen gelegd — beter had je niet kunnen doen. Schrijf nu even het adres, dan kan de brief van avond nog weg. Meld ook nog even, dat je geen brieven poste restante meer afhaalt; dat je je niet

langer aan geheimhouding verbonden acht en mij het gebeurde hebt meegedeeld.

Een omgaande post bracht reeds antwoord van Gabrielle:

Lieve Gaston,

Je schrijft de ontwijfelbare bewijzen van mijn immoreel gedrag onder het oog te hebben gehad. Laat ik je niet ontkennen, wat ik zoo gehoopt had, dat je verborgen zou blijven: het is zoo, mijn leven was ver van schuldeloos. Ik heb je ook nooit beweerd, dat dit niet zoo was. Maar laat ik je een andere waarheid zeggen, en ik hoop, dat je me hierin gelooft: Jij, goed onschuldig kind hebt in mij een groote verandering teweeg gebracht: ik heb je zoo onuitsprekelijk lief gekregen, op de eerste plaats om de eenvoud, argeloosheid en absolute zuiverheid van je karakter. Zoo slecht is mijn leven niet geweest, dat ik dit niet ten volle waardeeren kan, en wat meer is: ik heb mij, zoover het voor mij mogelijk was, aan je trachten op te richten en in je adorabel voorbeeld heb ik, hoewel met zwakke pogingen, verbetering voor mijn eigen innerlijk leven gezocht. Ik wist, dat door je ook maar iets van de waarheid te zeggen, ik gevaar liep je te verliezen. Toch zou ik het gedaan hebben, misschien ginds in Frankrijk, want eenmaal moest je het toch weten. Ach, ik hoopte, dat je liefde dan sterk genoeg zou zijn, om mij te begrijpen, te gelooven, en zoo mogelijk te vergeven. Bij mijn huwelijk zat geen liefde voor, maar andere drijf-

veeren; dit zeggend, wil ik niet de schuld van mijn verkeerdheden op een ander gooien, maar het is een verzachtende omstandigheid — en heilig kan ik je verzekeren, dat jij mijn eerste en werkelijke liefde bent. De herinnering aan mijn vorige liaisons vervullen mij niet alleen met afschuw, maar vooral met een grenzeloos berouw. En in de toekomst met je verbonden, weet ik dergelijke toestanden voor mij zeker absoluut onmogelijk. Misschien zal je me niet gelooven — ach, waarom niet? Waarom moet een leven, dat eens vol afwijkingen en verkeerdheden was, dan toch noodzakelijk voor altijd gebrandmerkt blijven? Is het berouw, het goede voornemen, het verlangen, om als het kan, een beter, edeler mensch te worden dan absoluut van geen waarde? Je hield van mij op eene wijze zoo nobel, zoo overgegeven en toch zoo onschuldig, als ik mij vroeger nauwelijks een liefde had kunnen indenken. Je hebt mij opgeheven — en tegelijk zoo vast aan je verbonden, dat, moet deze band breken, ik niet weet, wat er van mij worden zal: De gedachte, je verloren te hebben, van je gescheiden te leven, doet mij aan als een absolute wanhoop. Zal ik in die vreeselijke leegte, dien nacht der ziel, niet terugvallen in mijn vroeger ordeloos leven of dat leven eindigen, omdat het mij niets meer belooft? Ik keer niet naar mijn woonplaats in Frankrijk terug; ik wacht je nog. Kom, Gaston, laat ik je de dingen, die ik schrijf zelf zeggen: Mijn eenige hoop is de macht van je groote liefde voor me, die in deze laatste weken alles in je heeft overheerscht; en ook je

aangeboren goedheid, om voor alles het woord van het begrijpen en vergeven te vinden. Geloof me toch, ik zal geen poging doen, je neer te trekken, maar schreiend lig ik aan je voeten, om als je wilt, door je onschuldige kinderhanden te worden opgeheven uit het stof mijner dwalingen en door je edele liefde een beter mensch te worden.

Gabrielle.

Mevrouw de Glayou was uit, toen deze brief kwam en Gaston opende hem. De inhoud had de uitwerking op hem, die met het schrijven was bedoeld, hetwelk, hoe verborgen theatraal ook, toch niet van alle oprechtheid was ontbloot. De woorden gingen rechtstreeks naar zijn hart en stroomden door zijn leeg en droevig denken, als een bevruchtende zomerregen, die de dorrende twijgen oprícht en de verkwijnende kiemen weer doet zwellen. Zij had zich zoo vaak in hunne gesprekken laten ontvallen, dat zij hem zoo heel veel beter en hooger vond aangelegd dan zij zelf — en juist die laatste brief vóór de catastrophe, waarin zij zoo'n levendig berouw toonde over haar spotzieken, lichtzinnigen toon, die hem tranen had doen storten; die laatste brief had hem met vreugde tot schreiens toe vervuld. En nu was nadien dit het eerste schrijven van haar, dat hij weer onder de oogen kreeg. Het scheen hem toe: haar gansche ziel, door hem voor korte dagen nog zoo geadoreerd, lag in die bekende letters uitgedrukt. Hij zat met het papier in de hand bewegingloos, den blik groot en vol tranen. Zoo vond zijne tante hem, toen zij binnenkwam.

— Daar, lees u — zei hij en schoof haar het blad toe.

Hij zag haar vragend aan.

— Jammer, dat je den brief opende, heel jammer, besloot ze. Het heeft je wonde opnieuw geopend en wat erger is, je opinie, als ik wel opmerk, geschokt. Je bent aangegrepen, maar op eene manier, die iets van terugkeerende opgewektheid en nieuw leven heeft. Ondanks je tranen, spreekt dit duidelijk uit je houding.

— Dit heeft u volkomen juist opgemerkt. Ik ken Gabrielle; onder hare brieven heeft u er gelezen, die als een weerklank van dit schrijven waren; en hoe vaak heeft zij woorden gesproken, die de bevestiging waren van wat ik hier lees.

— Arm kind, heb ik je niet gezegd, dat zij je een antwoord vol arglist zou schrijven, dat zij niets onbeproefd zou laten? Je heb mij volmacht tot handelen gegeven en nu neem je toch zelf den draad weer op, die je tot nieuw lijden zal voeren. Wat zal ik met dezen brief doen; sta je hem mij af, mag ik hem ditmaal beantwoorden?

— Geeft u hem me hier — zei hij, er de hand naar uitstrekkend.

— En dan?

— Dan.... zal ik denken; alle gronden voor mij halen en overwegen, met u bespreken en....

— En — tot haar terugkeeren, vulde mevrouw de Glayou aan, diep zuchtend en hem den brief overhandigend, omdat hij het vroeg.

— Arme Gaston, hoe ik je beklaag — de liefde in je,

is, onbewust voor je, even arglistig, als die brief met bewuste, opzettelijk arglist is gesteld. Je bouwt op enkele vroegere indrukken, om den inhoud er mee in overeenstemming te brengen. Het is je verborgen neiging, die hier handelt, niet je eigen oordeel, geloof mij toch.

— Maar, lieve tante, is het dan niet waar, wat zij schrijft? Gelooft de wereld ten opzichte van eens gebrandmerkte menschen aan berouw, goede voornemens, beterschap? Is het niet vreeselijk, dat dit zoo is — is zulk eene veroordeeling niet de grootste liefdeloosheid? Zeker, die brief van de Mory, ik heb hem gezien. Hij moet haar amant geweest zijn; ik begreep dat uit meerdere bewijzen. Maar sinds ze mij kent, had ze geen amant; u gelooft toch, dat zij werkelijk van mij hield?

— Zeker geloof ik dat — en ook, hoe zij die liefde bedoelde. Maar mijn goede, edele Gaston, wie was de Mory aan wien ze vóór jou haar liefde heeft gegeven? Wie zullen de anderen geweest zijn? En dat jou edele houding, je teere kinderlijke onschuld haar beschaamd heeft gemaakt en zelfs, ik wil het gelooven, af en toe met berouw heeft vervuld, is eenvoudig een bewijs, dat het bederf haar nog niet geheel hopeloos had aangetast. Misschien richt zij zich op, of zou het willen of kunnen, maar ik zie in dien brief daarvan geen vast bewijs — en dan nog, ik herhaal het je, dit is geen vrouw voor jou: Moet jij, teer bloempje van reinheid, juweel van ernst en onbesmet moreel gevoel bijna in iedere richting, moet jij je verbinden met een leven, dat door de rioolgangen der

zonde is gegaan, dat door en door geïnfecteerd is; in oneprechtheid, bedriegelijk gedoe en allerlei kunstgrepen is verwikkeld ten gevolge en in verband met onafgebroken zedeloosheid? Zou het mogelijk kunnen zijn, dat je naast een dergelijke vrouw gaat en blijft wat je bent? Al heeft zij werkelijk berouw, stel, dat ik het geloofde, de zonde van zulk een leven drukt een merkteeken in de ziel, sporen in het karakter, die misschien levens noodig hebben, om te worden uitgewischt. Zal ik op dergelijke menschen neerzien, ze veroordeelen? Het tegendeel is waar en daar ken je me toch ook voor. Maar mag het edele opgeofferd worden aan het verkeerde? Mag jij het hoogste, wat je hebt, je moraal in de waagschaal stellen om eene mogelijke bekeering? Hoe weet je te voren, dat jij de sterkste zult zijn, haar optrekken, haar redden — en dat niet het omgekeerde zou kunnen plaats hebben, dat zij je nl. neertrok tot haar eigen niveau? Hoe weet je dit met zekerheid? Eenvoudig omdat je haar gelooft, zelfs zonder eenig bewijs. — Is dit voldoende? Luister, Gaston, als het haar heilige ernst was met haar berouw; als zij naar een beter leven verlangde, zooals ik mij zoo'n verlangen denk, voortkomend uit het diepst der ziel — heeft ze jou dan daarvoor noodig? Hierin ligt voor mij juist de onwaarheid harer bewering. Denk, bid ik je, hier eens over na. Het spijt me, dat ik je zoo moet doen lijden door mijn woorden, want je gelaat drukt uit, wat er in je omgaat. Maar heb je me niet gezegd: handel u voor mij! En zou het geen ellendige zwakheid van me zijn,

als ik nu niet optrad, zooals je me gevraagd heb. Gaston, ik kan je niet zeggen, wat je waagt met je te verbinden aan zoo'n vrouw. Je bent nog te veel kind en te onwetend van het kwaad, om mij ten volle te kunnen begrijpen; maar wat je vinden zult is niet anders dan rampspoed, wil mij toch gelooven. En betrof het nog alleen je uiterlijk, je aardsch geluk; maar, helaas! ik heb het je gezegd en ik kan het je niet duidelijker uitdrukken: je waagt het hoogste wat je hebt: het heil van je ziel, den glans van je geestelijk leven.

Gaston zat als geknakt neer bij deze voor hem vreeselijke uitspraak — toch moest hij het argument van zijne tante toestemmen, dat als iemand werkelijk naar verbetering tracht, hij dit niet af laat hangen van een enkel persoon; dat dit op zijn zachtst genomen naar zelfbedrog riekt en een betrouwbaren ondergrond mist.

Dien avond op zijn kamer schreef hij een brief, die hem uit het hart welde.

Hij begon met haar dit laatst genoemde argument voor te houden, maar dan volgde zijn pen de stemmingen van zijn gemoed en zijne verwijten, dat zij hem ondanks alles niet had mogen misleiden, dat nu voor hen beiden een vreeselijke smart vol verlatenheid het einde was van dit treurspel, werden gevolgd door woorden vol zelfverwijt: „J'étais pris de ta beauté, comme on est pris de vin; c'était ton beau corps que j'adorais, tes yeux, ta chevelure noire, ta démarche, ta grâce! J'étais fou de bonheur, mais j'errais; je restais dans ce silence pernicieux, gros

de pensées que 'tu n'osais pas expliquer et que moi, je n'osais pas comprendre. Tes mots mystificateurs étaient trop souvent des excuses d'après-diner. Je les écoutais, voulant les croire, me disant, oh! combien de fois: Quand elle ne m'aimerait plus, il ne me resterait qu'à mourir. Mes pensées étaient toutes à toi, je n'en avais plus une seule pour quelqu'autre chose. — Hélas! le moment est venu, que je dois te dire adieu et pour toujours! Je ne puis te revoir, car le seul glaive, qu'il y ait pour couper les liens du coeur, c'est l'absence. — Tu es une de ces femmes qui font rêver jusqu'aux vieillards: est-il étonnant, qu'un enfant profondément passionné comme moi, tombait dans tes bras, aveugle.... et inspiré pour longtemps par des perspectives de vie pleines d'erreurs, mais absolument obsédantes? Encore dans les heures tristes de ces jours-ci, j'ai été souvent sur le point de te dire: „Si encore tu veux de moi, fais un signe et je retourne". Je ne supporte pas alors cette voix de l'adieu qui fait saigner mon coeur. Et néamoins, il faut nous quitter et ne plus essayer de nous revoir. Et en même temps, en t'écrivant ceci, te revoilà! te voilà avec ton beau sourire, ton air d'autrefois, comme je t'ai vue ici chez moi, belle à en mourir. Te voyant à ta toilette, dans ce vêtement débraillé, jaurais dû te fuir, mais au lieu que mes bras se dénouaient, je te pressais sur mon coeur comme si j'aurais voulu te fixer là à tout jamais! Ta tête charmante, je la faisais appuyer sur moi; tes bras souples, je m'en faisais une ceinture; ton sourire, j'y collais mes

lèvres; mais ton âme, que j'aurais dû chercher avant tout, ton âme y était pour peu. C'est à présent que je le comprends et que je me reproche d'avoir été tellement aveugle envers moi même, envers nous deux...

Ik bemerk daar, dat ik onwillekeurig in het Fransch verval. Het is zeker door de mij zelf verborgen combinatie van mijne gedachten met de uwe, dat mijn denken altijd het Fransche woord aanneemt, als het den weg inslaat van wat onze verhouding op de eerste plaats is geweest, een liefde waarin hartstocht den boventoon voerde. Je hebt me eens gezegd, dat het Hollandsch geen taal is, waarin zich dit soort liefde naar behooren laat uitdrukken. Is dit misschien geen verdienste van den Hollander, die zijn taal heeft gemaakt? — Is de Fransche litteratuur, waar je me hebt ingewijd, niet voor een heel groot deel, al staat ze dan ook naar den vorm boven aan, de lichtzinnigheid en de bespotting der zuivere zeden in eigen wezen? Is de maîtresse en de amant et l'amour passioné au lieu de l'amour pur et austère, qui élève et n'abaisse pas — zijn zij niet de schering en inslag van de meeste uwer zoo geliefde Fransche auteurs? Je hebt mij den vorm er van leeren bewonderen; maar mij tegelijk ook er in aangeboden le feu infernal plutôt que sacré, dat gif was voor mijn amoureuse stemmingen, waarin ik mijn dagen en nachten de laatste weken verdroomde. Ik richt hiervan het verwijt op de eerste plaats tegen mij zelf — ik had mij niet mogen laten meeslepen door den stroom van hartstocht, die voortkwam

uit mijn eigen gemoed, en waarvan jij slechts de aanleiding bent geweest, zeker niet de schuld. Ik had moeten blijven, wie ik was; niet mijn zin verliezen voor studie en ernstigen arbeid; niet mijn dagen doorbrengen in liefdesgepeins en gesnak naar je brieven vol honingzoete taal en eindelooze omhelzingen. Ik maak er je geen verwijt van, want ik deed als jij — maar ik had het niet mogen doen. Ik had aan den ernst van de toekomst moeten denken, zoowel van u als van mij en niets moeten doen of toelaten zonder volkomen klaarheid hierin. Ik had je rekenschap moeten vragen ten volle van je omstandigheden en bedoelingen. Heel zeker, je had ze niet kunnen geven en met onze liefde ware het dan uit geweest — maar nu moest het toch eens komen en zoo zijn we thans beiden slachtoffer. En wat er aan te doen? Wat heb je bedoeld met die reis naar het Zuiden: hoe kon die mij opheldering brengen, zooals je mij voorspiegelde? Ik had duidelijkheid moeten eischen, mij niet laten mystificeeren. Wil ik hiermee zeggen, dat ik niet aan de oprechtheid van je laatste schrijven geloof? — Zeker niet, maar ik wil met mij zelf tot klaarheid komen, voor ik je op een andere wijze antwoord. Onwaarheid en hartstocht hebben mij tot heden in slaap gewiegd — ik wil nu voor alles helderheid in mijn denken en beschouwen en in de eerste plaats ten opzichte van mijn handelen. Iets anders kan ik je voor 't oogenblik niet schrijven, binnenkort hoop ik meer.

Gaston.

Toen Gaston dezen brief terzij schoof, om te gaan slapen, had hij een gevoel van verlichting, omdat hij zich ditmaal eens naar waarheid tegen haar had kunnen uiten. Hij had een gewaarwording, als was een wicht van hem afgewenteld, nl. de leugen. Dit gaf hem zelfs een soort physieke rust — en hij genoot een slaap diep en onvertroebeld door bange droomen, zooals hij sinds eenige nachten niet meer had gekend. En toch was hij zich bewust, dat er een nieuwe phase van strijd voor hem intrad: haar brief had het verlangen, om haar te behouden ondanks alles, om haar te kunnen gelooven en de moeilijke klove ten slotte toch te kunnen overbruggen, opnieuw bij hem wakker gemaakt. Maar aan den anderen kant zag hij in, dat zijne tante voor een groot deel gelijk had: dat als iemand zijn leven ernstig wil verbeteren, er doorslaander motieven hooren te zijn dan het contact met en het „om" en „door" een enkel persoon. De hoop, de stil drijvende roerselen van zijn gemoed en voor een groot deel die van zijn lageren aard begonnen met de overhand te houden — en toen hij dien morgen uitging, om een rijtoer te doen in het bosch, maakte hij eerst een omweg door het dorp, om zijn brief te posten. Het was koud maar helder weer — de boomen waren zoo goed als ontbladerd; de lucht stond grauw en strak en de herfst begon zich aan den winter te leunen.

Langzaam reed Gaston voort over het lange, verdroogde pad, heel ver, geabsorbeerd geheel door zijn tweeledige gedachtenbeelden, die zich als een op en neerwiegende

strijd in hem bewogen. De beweringen door zijne tante opgeworpen, hielden hem heel ernstig bezig. Zij hadden zijn moreel-bewustzijn geraakt tot in zijn diepsten grond; hij moest bekennen, dat zij gelijk had. Maar ook aan den anderen kant geloofde hij aan de almacht der liefde, in wat haar suggestieve invloed op iemands willen en handelen betrof. Liefde was bewezen ook vaak een reddende macht te zijn. Maar deze liefde bij Gabrielle! In haar verbeelden en gevoelen was het voornaamste element er van een verkapte en geweldige hartstocht, verkapt uit vrees, maar schaamteloos misschien wanneer die vrees eens weg was. Als hij even naging de reeks zijner ervaringen de laatste weken, had hij hieromtrent wel volkomen zekerheid — en deze gedachte kon hem ineens met afschuw vervullen: dan spreidde zich over het bekoorlijke beeld een donkere omsluiering, dan zag hij in haar blik weer die demonische uitdrukking, waarvoor hij verschrikt was teruggetreden bij dat tooneel van halve ontkleeding in het 17 eeuwsch vertrek. Die indruk hield ditmaal sterk de overhand. Hij begon duidelijker te erkennen, dat zijn moreel gevoel door een nevel van begeerte, een onverwachte ontvlamming van hartstocht verduisterd was geweest en hij begreep nu voor 't eerst helder, dat die verduistering tijdelijk was, dat zijn diepste zielstrek boven alles, boven iedere vrouw, boven iedere liefde, de deugd liefhad. — Hij kreeg plotseling een gevoel van groote vreugde, dat hij uit het gevaar die deugd zoo goed als ongeschonden had te voorschijn gebracht. De liefde

tot het ideaal omvatte hem met zoo'n klem, dat hij voelde er alles aan te kunnen, te moeten opofferen. Hij zag in, dat zijne tante ook hierin gelijk had: dit was geen vrouw voor hem. Deze vrouw zou hem werkelijk kunnen neertrekken, want hij was zich duidelijk zijn eigen sluimerende zee van passie bewust, maar tegelijk zijn liefde tot moraal en deugd, die nu nog zoo gemakkelijk in staat waren die kokende golven in bedwang te houden, omdat hij aan dat ideaal zoo boven alles, boven zijn eigen leven was verknocht. — Uit welken verborgen hoek van zijn ziel kwam plotseling dat bewustzijn zoo helder, zoo hem geheel dragend te voorschijn? Hij wist het zelf niet — maar 't was er — en een sterke reine vreugde kwam, dat hij dit duidelijk in zich constateerde. Onwillekeurig schoten hem de woorden uit het avondgebed van zijn kostschooltijd te binnen, dat hij voor eenige weken nog wel wat kinderachtig en belachelijk had gevonden: „Mon doux, mon adorable Jésus, pendant cette nuit, pendant le reste de ma vie, reposez dans mon coeur. — Prenez le seul, possedez-le seul; règnez-y seul, chassez-en toutes les créatures". Wat had hij toen hartelijk gelachen om dat: chassez-en toutes les créatures. Hij voelde er nu de ware beteekenis van, nl.: Stel God boven het schepsel; houd Zijn beeld, dat gij zelf zijt, hoog en smetteloos boven de stofwolken van het aardsche; verkies het geestelijke voor het materieele; geef in uw hart geen plaats aan het schepsel, waar dit uw ziel schaadt, uwe hoogste roeping benadeelt; u in tweespraak brengt met de goddelijke stem van

uw diepste en u 't meest bevredigend geweten. Dit en niet anders beteekenden die schijnbaar zoo naïve woorden.

Hij deelde thuis komend aan mevrouw de Glayou zijn overwegingen mee. — Met verrukking zag ze hem aan.

— Ik wist, dat dit komen zou, zei ze langzaam en overtuigd — maar sinds gisteravond, ik wil het je wel eerlijk bekennen, heb ik in voortdurende vrees verkeerd. Ik zag onder welke invloeden je waart. De toon van dien brief, die op je edelste gevoelens een beroep deed en er weerklank vond — o, ik vreesde niet zonder reden. Goddank, dat je zelf nu tot me komt, met de erkenning van wat ik je zeide. Ook dit laatste verwondert me niet; ik weet te goed, hoe je geestelijk bent aangelegd.

Hij deelde haar nu zijne opmerking mee over het genoemde avondgebed.

Een eigenaardige glimlach kwam op haar trekken.

— Dit is nu een schijnbare kleinigheid, Gaston, zei ze — maar kan je dit niet duidelijk maken, dat de godsdienst niet zoo onzinnig, zoo overbodig en kinderachtig is, als velen meenen? Heb je deze denkbeelden en dergelijke niet van je kindsche jaren uit je gebeden, je devote praktijken, je geïdealiseerde verbindingen met de ongeziene wereld in je opgenomen, zonder dat je het je steeds ten volle bewust waart? Voel je nu, wat je aan je primitieve godsdienstige opvoeding te danken hebt? De deugden, waaraan je als kind leerde hechten, die je zelf stelselmatig beoefende; terwijl je de ondeugden leerde ontvluchten tegelijk met de gelegenheden, die ze in je kon-

den doen ontkiemen, ze zijn in je opgegroeid als een beschermende macht, waarvan je nu de waarde begrijpt. Denk daar maar eens over na en het zal je doen inzien, dat de godsdiensten heel wat diepere beteekenis hebben dan wat uiterlijke formaliteiten en wat kinderachtig, onlogisch en nutteloos gedoe, zooals het bij velen heet. — Jij bent nu toevallig in de Katholieke Kerk opgevoed; maar natuurlijk heeft iedere godsdienst zijn waardevolle zedeleer; zijn beschermend ritueel, de eene meer daadwerkelijker en gevolgrijker dan de ander. De een legt grooter klem op een bepaalde moreele beschouwing, de ander weer op eene andere; maar door de oppervlakte van den vorm heen kan men steeds een ondergrond ontwaren van bescherming, verheffing en wegwijzing. We hebben hierover al zoo dikwijls gesproken, dat ik er nu werkelijk niet in bijzonderheden op hoef terug te komen. Heel dikwijls gebeurt het, dat iemand die zich uit onverschilligheid, uit ongeloof of wat reden ook van zijn godsdienst heeft afgewend, plotseling in het leven voor de een of andere gebeurtenis of conflict wordt geplaatst, of door een onverwachte beproeving van het lot wordt overrompeld — en dan opeens zijn oogen geopend ziet, omtrent de werkelijke waarde van wat hij prijsgaf. Dit is de ervaring der praktijk, waar ten slotte de theorie om is. Het dogmatisch geloof kan men zich zeker niet opdringen en al kan dan iemand, dus beproefd, niet opnieuw zoo maar weer geloovige worden, wat ook niet noodig is, hij kan toch zijn waardeering en eerbied voor

de godsdiensten terugwinnen en zich verheugen over wat deze kunnen zijn voor duizenden hunner aanhangers. Zie eens Gaston — je hebt niet alleen hierin gedwaald, dat je het directe gevaar van je hartstocht niet hebt onderkend, waarbij je zoo gemakkelijk bij den geestelijken slaap, waarin je verzonken waart, je deugd kondt hebben ingeboet — maar je hebt ook vergeten, dat die vrouw gehuwd was; dat zoolang die band bestond, een enkele van je omhelzingen een vergrijp moest worden genoemd. Nu laat de Roomsche kerk wel echtscheiding toe, maar verbiedt dan een tweede huwelijk, zoolang een der gescheidenen leeft. Als geen lid meer zijnde der Kerk had je je daar dan wel niet aan te storen — maar de strenge eisch omtrent je houding tegenover iemand, die nog gehuwd is, het weten, dat een gedachte, een omarming of wat ook, dat in verlangen naar haar uitgaat, hier werkelijk schuld, een reëele overtreding wordt genoemd — dit weten had je beschermd voor het zoo nabij dreigende gevaar van wat je nu alleen door je liefde tot de deugd ontkomen bent. Iemand minder hoog aangelegd dan jij, ware hier zeker in den val gestort, die mogelijk het ongeluk van een gansch leven na zich had gesleept.

— U heeft gelijk en 't is niet alleen door mijn persoonlijke ervaring, dat mij de blik hierin voor 't eerst openging. — Ik heb onder mijn vrienden godsdienstig gezinde jongelui — en ik bespeur zoo dikwijls den invloed van hun godsdienstig denken op hun leven en handelen; ten minste als zij uit liefde tot de moraal aan hun

godsdienst hangen en niet uit sleur of sectarische engheid. Hun plichtgevoel, hun eerbied voor het superieure, de liefde voor hun familie en ouders, en vooral hun houding tegenover de vrouw in het algemeen, hun beschouwing hieromtrent — ja, dikwijls, heel dikwijls heb ik opgemerkt, dat zij in al deze dingen hun geestelijke vorming putten uit hun geloof.

— Ook bij niet-geloovigen zal je dezelfde eigenschappen gevonden hebben; maar wees dan overtuigd, dat zij in hun kindsheid religieus zijn opgevoed, wellicht heele godsdienstige ouders hebben of de traditie van een vroom en geloovig voorgeslacht achter zich weten. Werkelijk het tegenwoordig menschengeslacht is geestelijk nog niet genoeg geëvolueerd, om de beschermende muren der religie, het zedegebod, in voorlichting, leering vervat te missen. Die tijd zal wel komen — maar dan moet de mensch meer weten; meer bewust in zijn bovenbewustzijn kunnen functioneeren dan over 't algemeen nu mogelijk is. Wat thans genie wordt genoemd en nog slechts het bezit is van den enkeling hier en daar, zal in de toekomst het bezit van talloozen zijn. — Ten onrechte noemt men in den regel genie een harmonische, maar niet dagelijks voorkomende verbinding van het onderbewustzijn met het waakbewustzijn. Het onderbewustzijn is een zee van troebelen; goede en slechte indrukken en beelden liggen er dooreen gemengd, en stroomen door het brein van den kunstenaar en denker, wiens begeerteaard niet voldoende gezuiverd is, om de troebele golven af te

wijzen, alleen de zuivere door te laten. — Daarom dat men bij sommigen ja bij vele, die buitengewoon geestes- of kunstwerk doen van „mauvais genie" moet spreken. Helaas! dit soort bestaat veeltallig. — Bij het moreele genie het eenige, dat ten slotte het woord genie verdient, is er een buitengewone verbinding tot stand gekomen tusschen het bovenbewustzijn en het waakbewustzijn. Het bovenbewustzijn is uit zijn aard een glashelder meer, waar geen vertroebeling *kan* zijn, omdat het op een hooger niveau van denken en willen thuis hoort dan de gewone gedachtesfeer van ons fysiek denkbewustzijn: het is de gepurifieerde mensch, leven na leven gegroeid uit zijn ervaringen, zijn aspiratiën, zijn hoogere beschouwingen. Ieder edel inzicht, iedere gedachte van belanglooze menschenmin, van opstreving naar het ideaal, naar het goddelijke, in één woord, wat wij erkennen als het geestelijke goede, dit alles heeft uit tallooze op deze wijze aanstroomende golven dit meer helpen vormen. — Het is het eenige en onveranderlijk bezit van den geestelijken mensch; het is die mensch zelve — Hoe meer bewust het waakbewustzijn met deze bron van persoonlijk geestelijk leven verbonden is — te meer schijnt de mensch zijn goddelijkheid naar buiten uit in woord en daad. Dit wordt dan, wat men in waarheid door het woord geniaal te verstaan heeft. De hoogste kunst- of denkvorm, aan welk dit geestelijk en moreel stempel ontbreekt, is slechts te danken aan de invloeden van het onderbewuste, die zee van vergankelijkheid, gevaar en belemmering, waar-

aan de mensch eenmaal ontvaren moet, omdat het zijn ware, zijn eindelijke roeping is.

Gaston bracht nu het gesprek op den dien morgen door hem verzonden brief aan Gabrielle.

— Ik heb dien brief geschreven, zei hij, omdat ik de gedachte ten slotte toch vreeselijk vond, dat zij een indruk zou moeten behouden, als was ik totaal ongevoelig voor haar berouw en lijden — want ik ben overtuigd, dat zij, wegens onze scheiding hetzelfde voelen moet, wat ik heb doorgemaakt. Ik wilde haar toonen, dat ik in hare goede gevoelens geloofde — en tegelijk heb ik verwijten en berispingen niet gespaard in mijn schrijven, maar ze zijn in hoofdzaak tegen mij zelf gericht. Ik maakte een afschrift van mijn brief, om het u te laten zien — ik was bevreesd, dat u het verzenden er van mij zou hebben afgeraden — en ik had er toch geen rust bij gehad; daarom postte ik hem zonder uwe voorkennis.

— Maar kindje, je staat toch niet onder mijn dwang of contrôle; ik belemmer je toch nooit in iets. Wanneer zal je dit toch eens begrijpen? Je hebt gezegd: handel u voor mij; daarom gaf ik je gisteren zoo dringend mijn raad en meening. Ik zag, hoe je wankelde en tegelijk lag zoo duidelijk de weg voor mijn blik omtrent je ware geluk en de redding uit je moeilijkheden van 't oogenblik. Ik sprak daarom met meer klem dan ik gewoon ben te doen; ik trachtte een suggestieve kracht aan te wenden, waarvan ik mij anders, zooals je weet, onthoud. Het is heel goed, dat je haar dit schrijven gezonden hebt,

vooral als je er zelf rust bij vindt. Het is een oprechte, edele uiting van je gevoelens; het zal zeker den indruk op haar maken van eerlijkheid en zuiver inzicht, die er door je heel natuurlijk, zooals je denkt en voelt, is ingelegd. Alleen de hoop, die je haar laat van nog een verder bericht van je te ontvangen, kan ik natuurlijk niet goedkeuren; want op het oogenblik is je inzicht daaromtrent heel beslist van haar afgewend; en ik geloof dat deze houding van je overwegend zal blijven. Je bent nu zoo overtuigd, dat je het hoogste wat je hebt, niet moogt opofferen aan een gevaar — ik merk aan je toon van beslistheid, dat daaromtrent nu, en misschien wel opeens zooals dit meer gebeurt, een helder en onschatbaar inzicht bij je gekomen is.

— 't Is of u helderziend bent en in de diepste roerselen van mijn geweten schouwt; want het is zooals u zegt: plotseling op mijn wandeling van morgen stond werkelijk dit geestelijk inzicht ineens in mij op — en ook ik betreurde het, dat ik dien brief niet als het besliste einde van mijn gewezen correspondentie verzonden heb. Het geeft mij een onbehagelijk, tweestrijdig gevoelen.

— Mocht er nu weer een brief van haar komen, wat zeker zal gebeuren, zoo vind je het dan wel goed, dat ik hem maar open en beantwoord? Ik zal je mijn antwoord laten lezen en er je meening over vragen. Je wilt nu toch beslist uit de ellende van je innerlijken strijd komen?

— O ja, heel zeker; ik ben besloten, vast en onwankelbaar.

— Ik vergat je nog te zeggen, wendde nu mevrouw de Glayou het gesprek, dat ik daar straks een briefje ontving van de Mory, een bedankje, kort en afgemeten, zooals het mij nu van hem wel hét meest welkom is. Je hebt gelijk gehad, ik geloof dat hij een van de meest gedegenereerde typen is, die men kan tegen komen. Soms opent een enkel gezegde ons als bij weerlicht een blik in een karakter — nu mij door het verhaal omtrent jullie gesprek op die ochtendwandeling de oogen waren opengegaan, was mijn aandacht gescherpt; en niet één, maar letterlijk ieder gezegde, dat ik hem dien avond en ochtend nog heb hooren bezigen, was mij erger dan onsympathiek. Hij was toen blijkbaar verbitterd; hield zich niet langer in, maar toonde zijn waren aard. Ik kreeg den indruk of „der verneinende Geist" geheel gewapend naast hem was, en dat zal wel een doorloopende trek bij hem zijn. Bij zulke menschen is de ondeugd de cultus van hun hart, zooals het bij een ander de godsdienst of de deugd is. Zij tellen hun leven en dat van anderen ten opzichte der ziel voor niets. Zij gelooven aan geene andere waarheid dan aan het bederf, de huichelarij, het egoïsme, zooals de Mory het je trouwens zelf van hem bekende. Beginsel, moraal, woorden in den mond van charlatans; eerbied, een woord van leegen zin; in plaats van bewondering verachtende spot; voor teederheid hartstocht, ieder oogenblik op punt in ruwheid en kwetsing over te slaan. De neiging voor een vrouw heeft bij zulken haast altijd als een hoofd-element de verachting. De liefde is

niet anders dan sensueele drift, waar het geestelijke absoluut gebannen is en de natuurzin is ontaard. Dupliciteit, multipliciteit — totale afwezigheid in geloof van edele motieven bij anderen; zelfs aan onschuld en natuurlijke goedheid. Kan het anders na een absoluut verdwijnen van elk zelfbewustzijn van hoogere orde? Geen rust hebben zij gewoonlijk voor zij anderen hebben gelijk gemaakt aan zich zelf — dit doet zich bij hen voor als een verlichting; zij zijn dan niet meer in de hel alleen. Vooral de onschuld en het goedvertrouwen der jeugd prikkelt hen: zij schijnen geen rust te hebben, als zij dit niet kunnen wegvagen. Hunne afgrijselijke theoriën liggen meest in hun mond bestorven; zij denken, spreken ten slotte niet anders meer. En zooals de moralist niet ophoudt met zijn woord van waarheid en reinen zin, zijn menschenmin en geestelijke verbroedering in liefde — zoo is dit soort gedegenereerd immoralist in een hel van onrust, te midden van goeden en deugzamen, die hij ontvlucht — en verandert alleen zijn woeste vervloeking vol verbittering in een zelfbehagelijke vervloeking, als hij gehoor vindt voor zijn misleiding, intrigue en verachting. Hij staat met één voet in de hel zijner persoonlijke onsterfelijkheid en hij maakt zich wijs met vasten voet te gaan over de verwelkbare en verderfgeurende bloemen van wat hij meent het eindelooze aardsche. Al te dikwijls verbergt zijn glimlach een diepen afkeer van het leven, dien hij niet wil voelen. Geraas, verstrooing, hartstocht en prikkels moeten vullen de plagende leegte, die gaapt, waar het

stil wordt en van binnenuit doodsvisioenen voor zijn oog wil doen oprijzen: het skelet onder het modieuse, gesoigneerde kleed, de verlatenheid van het kerkhof plotseling te midden van het rumoer der verstrooing. Deze dingen komen af en toe tot zijn bewustzijn; zij zijn daar als eene verschrikking, die hij ijlings afwerpt; hij dooft haar in wijn, die zijn bloed doet gisten; in den omgang met vrouwen, die hij misbruikt en veracht. Hij is voor niets bevreesd, maar eene kleinigheid, die zijn leven bedreigt doet hem verbleeken Alles wat hij aan uiterlijke voordeelen bezit: gezondheid. fortuin, ontwikkeling meestal van een oppervlakkig soort, lichamelijk schoon als macht der oogen, charme van stem, innemendheid van gebaar, 't wordt alles in dienst gesteld van wat hij aan 't leven vraagt: geest- en zielverdervend genieten. Zoo doodt hij zijn hooger deel en blijft hem niets meer dan het lichaam met een donkere, gifspreidende aura. De deugdzame voelt spoedig de afkeerwekkende uitstraling en ontvlucht hem. Deze is zich in hem de nabijheid bewust van den vijand van liefde en ideaal, en zoo wordt hij steeds en steeds weer verwezen tot den omgang van zijns gelijken: dit wordt de zwaarste vloek, de vreeselijke straf van zijn bedorven leven.

— Uw schildering belevendigt den indruk, dien ik van de Mory had, een vreeselijken, onbeschrijfelijken indruk. Ik had nog nooit zulk een mensch ontmoet; 't was mij dus alsof ik op 't onverwachts in aanraking kwam met een mij tot dan toe onbekende, maar altijd ergens

bestaan hebbende hel: ontzettend was zulk aanvoelen.

— Ik kan het volkomen begrijpen. Ik heb vroeger veel te midden van het leven verkeerd, in de uiteenloopendste kringen; maar toch zijn er altijd nog ervaringen en ontmoetingen, waarvan wij nauwelijks kunnen gelooven, dat zij zich herhalen of blijven bestaan, tot wij er op 't onverwachts weer eens tegen aanloopen. Zoo is het mij nu geweest — gelukkig staan daar tal van ontmoetingen van tegengestelden aard tegenover. De menschen, die wij niet kunnen helpen, die het booze willen, wij doen het best ze te vermijden. Dat een man, als ik je schilder, de amant heeft kunnen zijn, let wel, de amant van de vrouw, die jij in je onwetendheid zoo hebt geadoreerd — doet je dit niet duidelijk zien, wat die vrouw zijn moet?

Gaston liet het hoofd hangen, beschaamd en kleurend. Hij voelde heel de portée van de woorden zijner tante — en vreemd genoeg, tegelijkertijd hoorde hij in zich het woord van Gabrielle, dat hierdoor bleek nog niet geheel dood te zijn: „Je suis dans le sang de tes veines" — en hij dacht tegelijk aan het woord, dat hij haar gisteren geschreven had: „J'étais pris de ta beauté, comme on est pris de vin". 't Was dat. „Ik ben vast besloten en onwankelbaar", had hij zoo even aan zijn tante gezegd. Dat was hij ook — maar onder dat voornemen, onder zijn hooger besef lag nog de band niet verbroken, waaraan hij zich door den sterkgevoeden droom en betooverende indrukken van eenige weken aan deze vrouw had vastgesmeed. Hij zou zijn woord houden, maar zijn lijden was nog niet uit.

IX.

VREDE.

Soms kon hij in droefgeestige stemming, zonder het zich zelf haast bewust te zijn, uren lang wandelen met af en aan dwalende gedachten — en betrapte zich dan opeens op een hem omklemmend en doorwerkend gevoelen, dat ondanks zijn vast voornemen en hooge overtuiging van andere momenten, hem vasthield en wegtrok — en bij oogenblikken als een hevig en soms haast onhoudbaar lijden opstond. Dat was de steeds nog onverbroken band, waarvan hij altijd weer opnieuw zijn aandacht trachtte af te wenden. De natuurindrukken werkten mee om dergelijke gevoelens van beroering en betreuren nog meer klem te geven. De grauwe luchten dag op dag, soms drukkend als een looden wicht op zijn gemoed, de vochtige naakte boomtakken waaraan de regendruppels hingen als nimmer uitgeschreide tranen, de nu geheel beroofde akkers met een gezichteinder zonder helderheid en zonder belofte — het stempelde de desolatie van zijn gemoed tot één ineensmelting van grauwheid en guurheid. Ver-

geefs beproefde hij de belangstelling in een of anderen tak van studie weer in zich gaande te maken; het boek ontviel zijne hand, de letter ontschoof zijne aandacht. Dan kwam een verlangen in hem op, om die brieven van Gabrielle te lezen vol levende en bezielde schilderingen over hun verhouding, hun weerzien, hun plan om onder een zuidelijken hemel een langdurig samenzijn te zoeken, waarvan de gloed en volheid in zoo volkomen tegenstelling was met de verlatenheid en koude, waarin zich nu iedere voetstap voor hem afdrukte en waaraan iedere beweging van zijn hand en blikken zich stootte. — O, die band, dacht hij, wanneer zal ik hem niet meer voelen; wanneer zal er ook maar iets van de oude belangstelling in mijn arbeid weer in mij opleven?

Mevrouw de Glayou bemerkte wel, dat de toestand van Gaston nog ver van gewoon was, dat het conflict niet ten einde, de storm niet geheel was uitgewoed. Zij wist niet, wat er aan te doen, op welke wijze hem toe te spreken. Ook vroeg ze hem niet naar zijn plannen; ze vreesde, dat hij het als bemoeizucht zou opnemen — en toch begreep ze, dat een voortleven op deze wijze voor hem ook niet lang meer zou kunnen.

Eens kwam hij thuis nog bleeker en somberder uitziende dan gewoonlijk.

— Zijn er geen brieven meer gekomen? vroeg hij. Hij had tot nu toe die vraag vermeden.

— Van Gabrielle, ja nog twee — zij waren geheel in den trant als de laatste, die je nog beantwoord hebt. Ik

heb ze vernietigd, zooals je me zelf verzocht hebt, herinner je nog op het oogenblik, dat je me zei: ik ben vastbesloten en onwankelbaar?

— Ja — zei hij, dat ben ik nog, ik wil het ten minste zijn — maar u weet niet, wat ik doormaak, wat een vreemden onbreekbaren band ik voel met die vrouw. 't Is of zij nog steeds aan mij denkt; of ze mij nog steeds dezelfde stroomen van liefde toezendt als voorheen.

— Misschien doet ze dat ook; er zijn zooveel onzichtbare krachten, die ons zieleleven bewerken. Alleen de tijd kan hier zijn werk doen en een absoluut zwijgen van jou kant — en je gedachten blijven afwenden, zooveel je kunt; er is geen andere weg.

— Ik geloof u — maar, o, 't is zoo moeielijk; soms schijnt het me absoluut onmogelijk. Ik ben zoo lusteloos voor alles en ik schijn niet in staat dit te veranderen. Er zijn uren, ja zelfs dagen, dat ik als in ééne gedachte leef; me in één gevoelen verlies. 't Is me dan of mijn gansche bestaan opgaat in één glimlach, één blik, een woord van liefde, zooals zij het sprak en nooit een ander het voor mij zal kunnen spreken. Eén beeld, altijd: Gabrielle! Voor ik hetzelf bespeur, is dan mijn denken en voelen weer, zooals het was voor een paar weken: mijn uitzien naar de post, die haar brieven aanbrengt en de mijne doet verzenden; mijn voortdurend zijn in de natuur van toen, waar ik iederen indruk met haar beeld versmolt: het landschap leende ik haar blik, den wind haar stem; het geritsel van het blad haar zucht, haar ademhaling. De zon scheen

mij haar lach en de maan de bleekheid, die soms over haar gelaat kon glijden. En toch weet ik nu: die lach was de demon van haar bedorven leven, die wilde, dat ik werd als zij; de bleekheid was de hartstocht of haar vrees voor de toekomst; haar zuchten waren de onvrede en het ongeduld, en haar blik, o haar blik, dien ik overal meende te zien in de teedere bekoring dezer omgeving — als ik hem mij herinner in die kamer op Duivelstein, toen ze mij in haar arm hield, vast, steeds vaster onder een kruisvuur van immer brandender kussen, haar blik van demon in het gelaat eener madonna...

— Als je dit zoo duidelijk inziet, dan, Gaston begrijp ik niet — maar ja, ik begrijp het toch... dat je nog niet genezen bent, dat je nog zoo rondwoelt in het troebele water der smart. — Hadt je dien laatsten brief, waarin ze haar beter ik aan het woord tracht te doen komen, maar niet gelezen — dit bezorgt je nu dien strijd, ik ben er zeker van: er is iets in je, dat haar wil behouden, dat geen afstand van haar kan doen en dat zeker iets grijpt ieder middel aan, tracht een sluier van mystificatie te werpen over je denken. Ik doel hiermee niet op iets onedels, want in de eerste plaats is het je groote behoefte aan reine liefde, die meende hier gevonden te hebben en na de teleurstelling nog tracht te behouden, wat haar ontgleed.

— Misschien heeft u gelijk; want soms is het of een derde macht in mij zelf het spel tusschen twee andere machten in mij gadeslaat. Maar meest ben ik mij die con-

trôle niet bewust — en de laatste dagen weer beheerscht mij die band, die lokkende stem. Dan willen mijne gedachten haar weer aanstaren, zooals zij het voorheen deden gedurende lange, stille uren, van verre. — In onze herinneringen van geluk is er gewoonlijk een uur, een moment, dat overheerscht. Deze kwamen na dat ongelukkige gesprek met de Mory gewoonlijk terug, om haar voor mijn geest te roepen — en zij komen nog. O, wat ik dan lijd! Iets in mij vervloekt als 't ware deze vrouw; wijst haar af zoover mogelijk; een ander iets trekt mij tot haar. Soms verafschuw ik haar en aanbid haar bijna tegelijk. — Ik voel, dat hare liefde mijne ondergang zou zijn en toch strek ik tegelijk mijn armen naar haar uit. Ik val dan soms uitgeput en als levenloos op den grond; ik zou de wanden van mijne kamer kunnen kussen en haar schrijven: Gabrielle kom terug, zooals ik je heb meenen te kennen en zooals ik je nu werkelijk ken, wat doet het er toe; als ik je stem maar hoor, die stem, mij sprekend van liefde met een geluid, dat ik vaak noemde een harpe d'amour; als ik maar voel de streelingen van je zachte onberispelijk mooie handen, de warmte en de innigheid van je omarming! Zonder haar schijnt het mij dan, kan ik het leven niet meer aanvaarden — mijne twintig jaren zien uit naar den dood als eenige plaats van rust. De Mory, die mijn smart, mijn wanhoop bespotte, de wreedste spot, dien ik mij haast denken kan; hoe kerfde hij mij: en toch wat is die pijn in vergelijking van wat ik voel, als dit jonge verleden in volle bezieling voor mij

optreedt. Toen hij gesproken had en die eerste uren daarna, zag ik al die doorleefde liefdemomenten als spoken in rouwfloers over mij heen buigen, maar nu sinds ik haar laatsten brief las, ach, kleeden ze zich opnieuw in de rooskleurige omsluiering, waarin ik ze heb gekend en doorleefd. De gestalten in rouw lieten zich afwijzen, al was het met eene beweging van pijn; het heildoorglanzende rooskleurige, het spot met mijne afwijzing; het nestelt zich soms plotseling aan mijn hart, ziet mij met vragenden glimlach aan. Ik schud het af; het komt weer terug; klemt zich nog hechter aan mij vast. Dat jonge verleden ziet er dan soms voor mij uit als een museum, dat mijne gedachten telkens weer gedrongen worden te bezoeken — en dat mij telkens nieuwe beelden vertoont, maar iederen keer onder een gewijzigd licht. Helaas! het licht der lokkende bekoring wint telkens de overhand. — Het is een martelende en toch nuttelooze strijd; want mijn besluit staat vast, ik wil, ik mag haar niet terug zien. — Kon ik mijn lust tot arbeid maar terug vinden; maar die verveling, welke men voortsleept en die toch ook leven heet, negatief ellendig leven; het doen van dit en het doen van dat zonder ziel; ten slotte het niets doen dan in grauwe doodschheid neerzitten. — Ach, kwam er toch maar eindelijk een eind aan!

— Mijn lieve Gaston, ik heb je ganschen toestand en ook dezen laatsten strijd weer ten volle begrepen. Ik vond het zoo vreeselijk naar, je zoo te zien de laatste dagen, met dat bleeke droomerige kindergezichtje, dat ik nooit

anders nog gekend heb dan bijna stralend van een rustig geluk. Je bent zichtbaar vermagerd en je blik is soms zoo dof en zoo onuitsprekelijk melankoliek. Wat moest ik doen? Ik bouwde op het degelijke en den vasten wil van je karakter; dit moest je ten slotte toch terug brengen tot je leven van plicht en tijdelijk miskend geluk. Ik wachtte het moment af, dat dit bij je komen zou. — Ik vroeg je naar niets, bemoeide me niet met je; maar nu zie ik tot mijn verdriet, dat je nog steeds te midden van den storm staat. Nog steeds leef je in den nacht van je leed. De taal die je spreekt is van een, die gebukt gaat onder een wicht en bezig is zich blind te schreien. — Natuurlijk komen er andere tijden voor je; dat heb ik je al vaak gezegd en dat weet je ook, maar nu je zelf begonnen bent te spreken, mag ik ook niet blijven zwijgen. „Handel u voor mij", heb je herhaaldelijk gezegd; ik vind, dat ik nu moet ingrijpen.

— U stuurt mij toch niet weg? zei hij verschrokken. Ik zou nog niet kunnen studeeren; ik zou mijne kamers in Leiden nu niet kunnen terugzien; ik hield het er niet uit. Ik heb er meer dan eens aan gedacht; maar dan eerst word ik mij helder bewust, dat de ondervonden schok mij een volledige inzinking bracht van alles wat ik had en was: 't is treurig om het te zeggen, maar zelfs mijn geloof in de menschen, mijn geloof in de deugd, in het goede, ja zelfs het geloof in mij zelf, in het doel en het toekomstig nut van mijn leven; alles, alles voel ik aangetast. Wat zal mijn leven zijn; waartoe zal het dienen?

En dan schijnt mij alles toe als die gure herfstnatuur daarbuiten, die alle leven en groei met zich neemt; die de laatste blaren afschudt en de kruinen ontdoet van hun versiering; die de lucht vult met eindelooze grauwheid en een koude aanvoert, die spoedig het bloed zal doen stollen en de tranen in de oogen doen bevriezen. Nooit, schijnt het mij dan, zal de lente meer komen, die doet ontdooien. Zooals deze sombere November, waarop een lange nog eenzamer winter volgt, zoo is het met mijn jong leven geworden. O, u weet niet wat zoo iets is — u heeft dit toch zeker nooit gekend.

— Mijn beste kindje, ik zei het je al eens meer: weet jij wat ik gekend heb? Ik heb uit de bron der smart gedronken zoo diep en bitter mogelijk. Men zegt, dat wie zich aan het leed van anderen spiegelt hierin zalving kan vinden; maar zou het je baten, zoo ik je thans mijn eigen leven voorhield als spiegel? Jij zit te diep in je gevoelens van het oogenblik; ja, zoo diep, dat als het toeval niet wilde, dat ik je terzijde kon staan — en ook dat als er niet een onderstrooming was in 't diepst van je ziel van een zoo krachtig willend moreel bewustzijn... ik werkelijk niet zou weten, waartoe je in staat zou zijn. De storm beukt en buigt je ziel; hij verplet zoowel de teere als krachtige bloesems van wat je tot nu toe als geluk, vrede en hoop gekend hebt. Maar je wilt en houdt toch stand. Je lijdt en ligt schijnbaar neer; maar er is niets vernield voor goed; alles herstelt weer na deze rukwinden. — Je hebt alleen geleerd en zult dit later erkennen. — Het lot

heeft je een les gegeven, een vreeselijke, maar wie weet, hoe nuttige les. — Als eens weer je leven als een lachende beek over kalme bedding zal glijden; als langs je pad de rozen weer opbloeien, die nu alle vertrapt schijnen, dan zal je rustig en ik denk haast tevreden terug zien op dezen voor je vreeselijken tijd, die je nu meent niet te kunnen doorkomen. Ik zeg nog eens: je hebt je gedragen als een held: je vertrouwen, je geloof, je denken, alles is beproefd tot het uiterste. Je droeg deze dingen in je, zonder er de waarde van te begrijpen; zonder hunne hooge beteekenis te beseffen; niet bewust van de schatten, die je eigen ziel uitmaken. Eens, lieve Gaston, zullen deze dingen je duidelijk gaan worden. Je zult later een gevoel krijgen, of je voorheen in een rustigen slaap hebt voortgedroomd — of op een gegeven moment van je leven die slaap opeens ophield: het was een geweldige schok, een ontzettende gewaarwording, die je gansche zijn omkeerde; maar dan kwam de rust terug en de schok bracht je nieuw leven, leven van het bewuste, leven met vasten blik en schreden, die weten wat weg zij betreden — geloof me, ik spreek uit ervaring.

— Uw woorden zijn alweer troost, tante, en ik wil naar u luisteren — ik wil, ziet u; meer kan ik nog niet.

— Is willen niet het voornaamste, is het niet de eerste stap tot kunnen en dan slagen? Ik ben je al heel dankbaar voor je goeden wil. Wij zullen het te boven komen, mijn beste jongen; maar wij mogen zoo niet blijven voortleven; zoo niet den voor jou zoo somberen winter ingaan.

— Wat raadt u mij dan? Ik ga nog niet naar Leiden, beslist niet. — Ik weet niet, of zij mij daarheen mogelijk nog schrijven zou — en ik sta op 't oogenblik nog niet voor mij zelf in, want iederen keer als ik dien band voel... het is zoo sterk soms, zoo onweerstaanbaar, ik kan niet zeggen, hoe dat soms is.

— Neen, het is niet dat wat ik bedoel, dat je nu al weer tot je gewone leven terug zoudt keeren. Ik voel heel goed, dat het nog niet gaan zou. — Vooral het gewone, het meest bekende is het, wat in zulke toestanden gewoonlijk het pijnlijkst aandoet. Ons oor is aan den klokslag van het dagelijksche uur ontwend. Als het mogelijk was, dat je de lust en ijver tot je studie weer kondt opvatten, dan was dit stellig de beste weg, het zekerst en snelst geneesmiddel — maar ik merk wel, daar ben je nog niet aan toe. Weet je wat ik gedacht heb, je moet hier niet blijven, waar je altijd je eigen gedachten bij je hebt — altijd den hernieuwden cirkelgang van de beelden, die er uit de stilte oprijzen. Je moet je verdriet de gelegenheid geven te verflauwen en dan te sterven — wij moeten een nieuwe omgeving opzoeken met andere indrukken, geheel verschillende gedachtenprikkels. — Je moest mijn raad nu hierin maar eens blindelings opvolgen, wil je?

— Ja, gaarne; u ziet helder, ik beneveld. — Vertrouwen en hoop heb ik toch niet meer; beveel u me maar, wat ik doen zal.

— Welnu, wil je niet met mij een gedeelte van den winter in het Zuiden gaan doorbrengen? Niet naar

Biarritz, die herinnering zou je niet gunstig zijn; maar b.v. aan de Italiaansche riviera. Vroeger zou ik je mijn gezelschap op reis niet hebben aangeboden, dit weet je wel — maar nu heb je niemand zoo noodig als mij; dit weet ik ook.

— Dat plan is mij heel welkom, zei hij. Ik voel ook, dat het zoo niet langer kan. Ik ga onder en dat mag niet. — Men is verplicht te leven en te werken; daarvoor is men op de aarde — en naar het schijnt, om veel te lijden.

— Daar blijft niemand vrij van, dat is heel zeker. — Wat je voorloopig noodig hebt is zooveel mogelijk afleiding en verstrooiing voor je gedachten; de rest zal de tijd doen. Andere landstreken, vreemde omgeving, vreemde menschen en vooral een mooie bloeiende natuur, het zal wonderen bij je doen, je zult het ervaren. Je moet uit je treurige zelfverdieping, dat het allereerst. Neem eenige boeken mee, want ik ben overtuigd, dat de verdrongen behoeften van je geest weer op zullen duiken, eer dan je denkt. En laten wij de reis ook niet uitstellen. Het seizoen opent wel wat later; maar in December is het b.v. in een badplaats als Nervi meest een heerlijke temperatuur. Er zijn dan nog niet veel menschen; het is er kalm en rustig en toch niet eenzaam meer.

— Ik vind het goed — zei hij, op een toon eer van gelatenheid dan van welk ander gevoelen ook. Hij besloot zich door zijne tante vooreerst maar geheel te laten leiden, meenend, dat als er nog iets van zijn gekneusd zieleleven mocht terecht komen, dit hem alleen door den invloed

van haar wijsheid, haar geestkracht en haar liefde kon gebeuren. Hij geloofde haast aan niets meer dan zijn smart; maar als hij haar aanzag en haar blik met zooveel deelneming en beslist vertrouwen op hem zag rusten, dan begon hij ook te gelooven aan iets, dat sterker is dan smart: plicht, levensroeping en liefde in een ander gemoed; een gemoed zoo aan hem verwant, dat het hem het leven en een verloren hemel zou kunnen teruggeven. „A nos deux âmes exilées du ciel terrestre, chacune selon sa manière, s'entr'ouvrira un ciel du devoir, d'un dévouement spirituel plus fort que la mort et la douleur". Deze regels schreef hij dien avond neer als herinnering aan dien dag en dit schrijvend, daalde de eerste zonnestraal van troost in hem neer.

— Heeft u tijd, om zoo maar opeens uit uw werk te breken? zei hij, als hij haar 's avonds nog laat aan haar lessenaar zag.

— Ik wil nog een paar tijdschriftartikelen afmaken, waarover ik een afspraak heb. — Al het andere moet wachten; er wordt zooveel geschreven, wat minstens zoo nuttig is, als wat ik produceer. Het herstel van je geluk en geestkracht is nu mijn eerste plicht; daarvoor moet alles wijken. Ik hoop nu maar, dat je van harte instemt in mijn plan en niet gedwongen. — Je weet hoe ik het bedoel.

— Chère mère, zei hij op zijn kinderlijk aanhankelijken toon als van ouds, dien ze den laatsten tijd haast vergeten was — en dien ze werkelijk gedacht had nooit meer

te zullen hooren. Ik heb me als een onwaardige en ondankbare gedragen, en u bent onveranderd. Wat is Remy toch veel edeler dan ik. Hij moet het wel gemerkt hebben en hij wist ook maar al te goed, hoe uwe aandacht steeds veel meer bij mij was dan bij hem, al had u ook voor hem dezelfde zorgen. Hoe heeft hij 't zich aangetrokken, toen u door mij zooveel heeft geleden. Zijne eenige zorg scheen maar, deze verhouding weer te maken tot wat ze eens was. Ik zei hem wel, dat mijne gevoelens niet veranderd waren — maar mijne houding had den schijn van het tegendeel.

— Stil, dat is voorbij; ik ben nu de gelukkigste van alle moeders, ik kan nu iets van meer waarde voor je doen dan wat oppervlakkig gezorg en wat gesprekken, die je tijdelijk interesseeren.

— Ik denk meer dan tijdelijk — want menig woord door u gesproken — ik heb het de laatste uren zoo gevoeld en wat ik deze tijden doorleefde, maakte het me zoo duidelijk — is als blijvend in mij gegrift en zal een werkelijken invloed op mijn later leven hebben.

— Ik verlang op het oogenblik slechts één ding, dat ik je lach zie terugkeeren en je levensmoed en je vertrouwen in de toekomst en alles wat je nu niet meer hebt en wat vroeger je heele zijn uitmaakte. — Ik maakte van middag reeds werk van onze reisbiljetten en... ik heb ook over een lange afwezigheid van je aan mevrouw Desprez geschreven. Ik vond het noodig op haar herhaalde brieven een antwoord te verzenden; haar laatste brief was aan je adres te Leiden gericht. Het was mij een verlichting

je te hooren zeggen, dat je voorloopig daar niet heen wilde gaan. Je neiging, maar meer nog je misleidend plichtgevoel, om haar door je liefde de reddende hand te bieden, 't scheen mij een gevaar, dat ik op iedere wijze moest trachten te voorkomen. Ik had je van morgen nog iets willen zeggen, maar ik twijfelde, of mijne mededeeling van een gunstige of ongunstige uitwerking op je zou zijn. Het leven van die mevrouw Desprez is werkelijk veel erger dan je zoudt meenen — mogelijk heeft ze meer van je gehouden dan van een ander; maar haar berouw en goede voornemens waren toch, zooals ik wel dacht, grootendeels gehuicheld. Ze heeft je al een plaatsvervanger gegeven; ik weet het uit heel betrouwbare bron; misschien zal dit bericht aan het zelfverwijt, dat je mogelijk nog voelt, een einde maken.

Ze zag dit zeggend, Gaston het hoofd buigen, lijkbleek. Ze voelde den weerslag van zijn pijn en ook haar gelaat ontstelde. Toen hij na eenige oogenblikken opzag, zei hij kalm en beslist:

— 't Is goed, dat u het mij ronduit zegt; ik moest het toch eens weten. Later zou de mededeeling me misschien minder pijnlijk hebben aangedaan — maar hoe uw woord me ook nu wondt, het maakt een einde aan mijn zelfverwijt — want dit was de laatste dagen mijn voornaamste strijd, het eigenlijke element van mijn getob en gekwijn. 't Is goed, schrijft u haar — en laten wij het gesprek verder over haar vermijden. — U doet het vanzelf; maar ik voel, ik zal het nu ook kunnen doen. — Ik heb nog een

paar brieven van haar, waarvan ik geen afscheid kon doen. — Hij nam ze uit zijn portefeuille en reikte ze haar over. — De eene bevatte het voor hem zoo aanlokkend geschetste voorstel omtrent hun winterreis naar het Zuiden. Zij liep de bladzijden door, doorzaaid met aanhalingen van dichtregels, waarvan hij de ondergeschoven strekking niet had doorzien.

— Zulk een schrijven, zei mevrouw de Glayou, zou een meer ervarene dan jij onmiddellijk overtuigd hebben van den waren aard harer gezindheid en bedoelingen. — Uitdrukkingen als „sois à moi" „je veux t'avoir" en dergelijke, waarvan haar brieven overvloeien hebben eene beteekenis, die aan je onkunde van het kwaad is ontgaan. Te gemakkelijker was je in den val geloopen. — Die vrouw is door en door onbeschaamd, maar ze kende je en ze wist zich handig te versluieren.

— Uw mededeeling van zooeven heeft mij de oogen geopend en voorgoed — zei Gaston, nu zijne tante vast en overtuigd aanziende. U behoeft nu niet meer voor mij te vreezen; want mijn blik is nu open en onherroepelijk. — Met deze brieven heb ik u mijn laatste hoop, mijn laatste betreuren en vereering overhandigd. Kort geleden beloofde ik u er afstand van door mijn woord; een woord, waarvan ik den inhoud overschatte; nu is het mijn hart en mijn denken zelf, ik voel het, dat den afstand beslist en voltooit. — Ik voel nu een groote aantrekking voor uw reisplan. Stellig neem ik boeken mee; maar liefst nu 't een en ander omtrent psychische studiën; ik heb dit steeds uit-

gesteld, omdat het me wat buiten het kader van mijn arbeid bracht. — Maar deze stof boeit mij toch heel bijzonder en ik ken geen geschikter oogenblik, om er mij op toe te leggen, dan nu mijne belangstelling omziet naar voedsel. Ook het feit van Mélite en Duivelstein, dat wij zoo'n poos hebben laten rusten, moeten wij weer eens onder onze aandacht brengen. — Het is toch zeker de moeite waard; vooral, wanneer men belang in de theoriën stelt, is het wel een ongewoon voorrecht, het feit te ontmoeten.

— Dat is ook mijne overtuiging al lang. Het schijnt mij juist toe, dat het het betrekkelijk gering feitenmateriaal is naast zooveel steeds meer om zich grijpende belangstelling en zoo tallooze reeds uitgesponnen en immer meer zich uitspinnende theoriën, wat de ernstige onderzoekers, die het toonbaar bewijs eischen, vaak zoo ontmoedigt. Maar wat is daaraan te doen? wij moeten ook hier geduld hebben, zooals bij zooveel in 't leven geduld en nog eens geduld de eerste voorwaarde tot slagen en veroveren is. Wat heb je geen geduld moeten hebben met je eigen zielstoestand de laatste dagen! Trapje voor trapje evolueert iemands geestes- en zielengroei, evengoed als de algemeene ontwikkeling: dit te weten en vooral te beoefenen is een der vruchtbaarste ervaringen van ons leven; het is de grondvoorwaarde van al ons kennen en kunnen. Meen je niet?

— Ik ben er van overtuigd, dat u gelijk heeft. — Mijn twintig jaren hebben het mij reeds geleerd — en gelukkig als zulk leeren bijtijds komt; wij kunnen er dan een gansch leven nog ons voordeel mee doen.

Zoo eindigde het gesprek dien avond en hiermee besloot de student Gaston de Glayou den roman van zijn jeugd; want spoedig bleek het hem, dat met de laatste mededeeling van mevrouw de Glayou de ontnuchtering, die worstelde met de klem van een groep bindende indrukken zich werkelijk voor goed had ingesteld. Hij had zijn hart losgemaakt en zijn hoofd afgewend voor goed.

Een week later — en hij wandelde met lichte treden over een tuinpad, dat leidde tusschen boomgaarden van even rijpende sinaasappelen naar een der hooggelegen hôtels, die zich kransen langs de zee van eene kleine Noord-Italiaansche badplaats. — De lift van het hotel bracht hem op een terras, waar hij zijne tante, verdiept vond in een werk van Bergson.

— Bevalt u die lectuur? vroeg hij opgewekt.

— Ronduit gezegd, ik lees het om voeling met je belangstelling en denken te kunnen houden. Misschien blijft mijn geest er wat jonger door dan anders het geval zou zijn. Op mijn leeftijd past men zich in den regel niet zoo gemakkelijk meer aan bij het nieuwe. — En dan die heerlijke zonnige lucht hier maakt ook den geest wel wat lui. Zie toch wat zeegezicht! — Als een blanke roomkleurige droom, met goudgeglinster doorzaaid, leunde zich de eindelooze waterspiegel aan de besneeuwde, wegdeinende bergtoppen, die deze van alle zijden omgaven. Hij volgde haar vingerwijzing — en zooals vaak een diepe horizont een inspireerende toespraak is, zoo schenen uit die verte, nieuwe, veelbeteekenende jaren voor hem op te rijzen, een

toekomst van velerlei arbeid en velerlei nut. Hij dacht aan zijn donkeren gemoedsslaap, zijn zwarten tijd in het gure donkere December van het Noorden — zijn droefgeestig ronddwalen door de thans naakte singels en bosschen van Duivelstein.

— Het is zoo toch beter — zei hij zacht, plaats nemend in een stoel naast mevrouw de Glayou. — Het schijnt wel, of u tegenwoordig geen ander levensdoel meer heeft dan uwe belangstelling in mij. — Al uwe gedachten draaien er alleen maar om, wat ik doen en zijn zal.

— Als je ouder bent Gaston en je beter mijn leven en dat van anderen zult leeren begrijpen, dan zal je dit in het minst niet vreemd meer vinden. — Mijn affectieleven, steeds door gekneusd en teleurgesteld in menschen, heeft mij zoo absoluut beroofd en eenzaam gelaten. — Ik heb mijn leed gebruikt, om door mijn arbeid wat voor anderen, voor velen te kunnen zijn. Het bracht mij vrede; maar toen het toeval, of beter het lot je in mijn huis voerde, heb ik ook gevoeld, wat een diepe persoonlijke zielsbehoeften de mensch behoudt door alles heen, wat hij meent, dat hem onthecht en bevrijdt. Zeker mijn leven was op dat tijdstip door mijn belangstelling in zoo velerlei niet eenzaam of leeg meer en ver van ongelukkig — maar toch jij hebt het een volheid gegeven, waarvan ik mij al lang geen denkbeeld meer had kunnen maken. Door mij aan je te wijden, zonder dat je het als een druk of belemmering voelt, voeg je een nieuwe richting aan mijn levenstaak toe, en geloof me, hoe dankbaar en aanhankelijk je houding ook is — ik

ben het, die je het meest dank verschuldigd ben. — Wat ik voor je werkelijk geluk kan doen, is een weelde voor me in plaats van in de verste verte een opoffering.

Chère mère, zei hij — ik begrijp u beter dan u meent — omdat ik uwe liefde zoo voel ieder uur, altijd, of ik bij u ben, ja dan neen — Van mijn kant is er ook niet het feit van gewone dankbaarheid, maar dat zekere iets, wat ik ook tegenover mijne ouders gekend heb, of anderen een deel van ons leven uitmaken, of wij ons in en om een ander bewegen als een behoefte, als een essentieele ziele-eisch.

Mevrouw de Glayou hoorde hem met die woorden haar eigen gedachte uitspreken.

Mijn eigen lieve Gaston, het is prettig dat te hooren — zei ze, ook al meent men er zich soms van overtuigd. — Toen reikte ze hem het werk van Bergson over, om hem eenige inlichtingen te vragen. Het was haar plan met hem een gezamenlijke studie te beginnen, die hem ongemerkt weer op het verlaten terrein van zijn arbeid en toekomstplannen moest terugvoeren.

INHOUD.

DEEL I.

I. De Minstroom 5
II. Duivelstein 32
III. Een nieuw voorjaar 70
IV. Mélite 112
V. De betooverde kamer 147
VI. Het wezen van den mensch: is hij een eenheid, een dualiteit of een tripliciteit 204

DEEL II.

I. Gaston 5
II. Het strand 14
III. L'amour est une mystère inexplicable 26
IV. Gabrielle 40
V. Weer de Minstroom 75
VI. Remy 113
VII. Weer Duivelstein 180
VIII. Gustaaf de Mory 214
IX. Tweestrijd 273
X. Vrede 310

Bij iederen boekhandelaar verkrijgbaar werken van

E. WEGGEMAN GULDEMONT:

Een Kloosterling, 2 deelen	f 4.50
Rome en Utrecht	„ 1.50
Katharina van Siena	„ 1.50
Gelofte van Kuischheid	„ 2.50
Walburga van Buren	„ 1.—
Een Joodsch Hoveling, 2 deelen	„ 3.25
ingen.	„ 2.50
Het Kasteel der Ziel naar de H. Tresia	„ 1.50
ingen.	„ 1.—
Disrompu ni la intermurojn	„ 0.25
Hetzelfde in het hollandsch met een weerwoord van Dr. A. de Hartog	„ 0.10